

*Πρόγραμμα μεταπτυχιακών σπουδών Τμήματος Ιστορίας
Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις στις Ιστορικές, Αρχαιολογικές και
Ανθρωπολογικές Σπουδές*

**Βόρειο νεκροταφείο αρχαίας Δημητριάδας. Η ανασκαφή
1995 - 1996.**

Οι γυναικείες ταφές του 3^{ου} και 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Α΄ ΤΟΜΟΣ: ΚΕΙΜΕΝΟ

Ελισάβετ Νικολάου

A.M. 1111110

ΒΟΛΟΣ 2016

λυπρὸν ἔφ' Ἡδίστηι Μοῖραι τότε νῆμα ἀπ' ἀτράκτων
κλῶσαν, ὅτε ὠδῖνος νύμφη ἀπηντίασεν·
σχετλίη. οὐ γὰρ ἔμελλε τὸ νήπιον ἀνκαλιεῖσθαι,
μαστῶι τε ἀρδεύσειν χεῖλος ἐοῖο βρέφους.
ἐν γὰρ ἔσεῖ δε φάος καὶ ἀπήγαγεν εἰς ἓνα τύμβον
τοὺς δισσοὺς, ἀκρίτως τοῖσδε μολοῦσα, Τύχη.
Θεσσαλικά Μνημεία 97,1

Πριν το 250 π.Χ.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

“Μεστό από θλίψεις για την Ηδίστη ζετούλιζαν οι Μοίρες
απ’ τ’ αδράχτια τους το νήμα της ζωής της,
όταν σαν νύφη για πρώτη φορά δοκίμασε το πόνο της γέννας.

Η άμοιρη!

Δεν της ήταν γραφτό ν’ αγκαλιάσει το παιδί της
ούτε να ποτίσει με το στήθος της τα χειλάκια του.
Γιατί μόλις άνοιξε τα μάτια του στο φώς του ήλιου,
σκληρά ορμώντας πάνω τους η Τύχη
έρριξε μάννα και παιδί, δύο σε ένα μνήμα.”

Η μετάφραση της επιγραφής είναι του Βαγγέλη Σκουβαρά, Αρχαιολογικός και
Τουριστικός Οδηγός Θεσσαλίας, 1958.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	4 - 5
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	6 - 10
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11 - 13
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Α) ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΓΝΗΣΙΑ ΣΤΟΝ 3^Ο ΚΑΙ 2^Ο ΑΙΩΝΑ π.Χ.	14 - 16
Β) Η ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ	16 - 23
Γ) ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ	23 - 24
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΑΣ	
Α) Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ	25 -26
Β) Η ΤΑΦΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ	26 -29
Γ) ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ	29 - 32
Δ) ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	32 - 33
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΤΑΦΩΝ	
Α) ΤΑΦΕΣ 3^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ π.Χ.	34 - 75
Β) ΤΑΦΕΣ 2^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ π.Χ.	76 - 115
Γ) ΤΑΦΟΙ ΜΕ ΠΟΛΑΠΛΕΣ ΤΑΦΕΣ	116 - 139
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΤΑΦΕΣ ΤΟΥ 3^{ου} – 2^{ου} αι. π.Χ.	
Α) ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ	140
Β) ΤΡΟΠΟΣ ΤΑΦΗΣ	140 - 141
Γ) ΤΥΠΟΙ ΤΑΦΩΝ	14 - 142
Δ) ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑΦΟΥΣ	142
Ε) ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΣΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ	142
ΣΤ) ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ	
ΛΥΧΝΟΙ	143 - 145
ΛΙΘΙΝΑ ΑΛΑΒΑΣΤΡΑ	145 - 146
ΠΗΛΙΝΑ ΑΛΑΒΑΣΤΡΑ	146
ΜΥΡΟΔΟΧΕΙΑ	146 - 151

ΣΚΥΦΙΔΙΑ	151 - 153
ΠΥΞΙΔΕΣ	153 - 154
ΣΤΑΜΝΟΕΙΔΗΣ ΠΥΞΙΔΑ	154
ΚΑΝΘΑΡΟΙ	154 - 155
ΠΙΝΑΚΙΑ	156 - 158
ΛΑΓΥΝΟΙ	158 - 159
ΑΜΦΟΡΕΙΣ	159
ΟΞΥΠΥΘΜΕΝΟΣ ΑΜΦΟΡΙΣΚΟΣ	160
ΑΝΑΓΛΥΦΟΙ ΣΚΥΦΟΙ	160 - 162
ΚΩΝΙΚΗ ΦΙΑΛΗ	162
ΑΣΚΟΣ GUTTUS	162 - 163
ΔΙΩΤΗ ΚΥΛΙΚΑ	163
ΕΙΔΩΛΙΑ	163
ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ	164
ΜΟΛΥΒΔΙΝΕΣ ΠΥΞΙΔΕΣ	164
ΠΕΡΟΝΕΣ	164
ΚΑΤΟΠΤΡΑ	165
ΒΕΛΟΝΕΣ	165
ΣΤΕΦΑΝΙΑ	165-166
ΣΤΛΕΓΓΙΔΕΣ	166-167
ΨΙΜΥΘΙΟ	167
ΟΣΤΡΕΑ	167
ΑΣΤΡΑΓΑΛΟΙ	168
 ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ –ΑΝΔΡΙΚΩΝ	 171 - 177
ΤΑΦΩΝ	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΝΟΨΗ	178 - 182

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Amyx D.A., The Attic Stelai: Part III. Vases and Other Containers, *Hesperia* 27, No. 3 (1958), 163-254.

Αρβανιτόπουλος Απ., Μεγαρικοί σκύφοι Φθιωτίδων Θηβών, ΑΕ 1910, 82-94.

Αρβανιτόπουλος Απ., *Γραπταί στήλαι Δημητριάδος-Παγασών*, Εν Αθήναις 1928.

Ασδεράκη Ελ., Συντήρηση μολύβδινου ελάσματος από την ανασκαφή στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας, ΑΔ 56-59, 2001-2004, Χρονικά.

Boardman J., Sickles and Strigils, *JHS* 91(1971), 136-137.

BMC Corinth: *British Museum Catalog of Greek Coins (xii) Corinth and Colonies* (Head, 1889). [Reprints: Forni, 1960s; Elibron 2002]

Broneer O., *Corinth IV, II, Terracotta Lamps*, 1930.

Caré B., L'astragalo in tomba nel mondo greco: un indicatore infantile? Vecchi problemi e nuove osservazioni a proposito di un aspetto del costume funerario, in: *Actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme (MMSH) d'Aix-en-Provence, 20-22 janvier 2011, 2012*, 403 – 416.

Caré B., Knucklebones from the Greek Necropolis of Locri Epizefiri, Southern Italy (VIth – IIIth century BC). Typological and functional analysis, in: **The Sound of Bones**, Proceedings of the 8th Meeting of the ICAZ Worked Bone Research Group in Salzburg 2011, Salzburg 2013, 87-100..

Γιαννικουρή Α. - Πατσιαδά Β. – Φιλήμονος Μ., Ταφικά σύνολα από τις νεκροπόλεις της αρχαίας Ρόδου, Α' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Ιωάννινα 1986, Ρόδος 2000, 63-116.

Γρηγοριάδου Ντ. –Σκέρλου Ελπ., Ελληνιστική κεραμική από τα ταφικά σύνολα της Κω, : ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Προβλήματα χρονολόγησης. Κλειστά σύνολα-εργαστήρια (Βόλος 17-23 Απριλίου 2000), Αθήνα 2004, 311 -326.

Daremberg et Saglio, *Le Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines*, ανακτήθηκε στις 3/12/2014 από: <http://dagr.univ-tlse2.fr/sdx/dagr/rechercher.xsp>

Demetrias I: Milošević V.&Theocharis D., *Demetrias I*, Bonn, 1976.

Δουλγέρη - Ιντζεσίλογλου Α., Τα Ελληνιστικά λυχνάρια των Φερών, Γ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Χρονολογημένα σύνολα - εργαστήρια (Θεσσαλονίκη 24-27 Σεπτεμβρίου 1991), Αθήνα 1994, 363-388

Δρούγου Σ. -Τουράτσογλου Ι., *Ελληνιστικοί λαξευτοί τάφοι Βεροίας*, Αθήναι 1980.

- Δρούγου Σ., Τα πήλινα κτερίσματα του Μακεδονικού τάφου στην πλατεία Συντριβανίου Θεσσαλονίκης. Συμβολή στην πρώιμη ελληνιστική κεραμική της Μακεδονίας, ΑΕ 1987, 71-93.
- Δρούγου Σ., *Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι*, Αθήναι 1992.
- Εγγλέζου Μ., *Ελληνιστική κεραμική Κρήτης*, Αθήνα 2005.
- ΕλλΚερ Μακεδονίας: Ελληνιστική Κεραμική από τη Μακεδονία, λεύκωμα, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη 1991.
- Ζαγανιάρη –Φραντζή Ελ., Μεγαρικοί Σκύφοι, ΑΑΑ, τ. 3, Νο.1, 1970, 137-151.
- Garland R., *The Greek Way of Death*, New York 1985.
- Helly Br., Οι γραπτές στήλες της Δημητριάδας, στο Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στον χρόνο, Βόλος, 1996, 74-90.
- Edwards G. R., *Corinth VII, iii: Corinthian Hellenistic Pottery*, Princeton 1975.
- Howland R.H., *The Athenian Agora IV. Greek Lamps and their Survivals*, Princeton, New Jersey 1958.
- Ιντζεσίλογλου Μπ., Αρχαίο θέατρο Δημητριάδος (Ενημερωτικό Φυλλάδιο), Βόλος 1995.
- Ιντζεσίλογλου Χ., «Το αρχαίο θέατρο Δημητριάδος», στο Μνημεία της Μαγνησίας, Πρακτικά Συνεδρίου (Βόλος, 11-13 Μαΐου 2001), Βόλος 2002, 116-123.
- Καλλίνη Χρ., *Ο ελληνιστικός κύνθαρος*, Θεσσαλονίκη 2007 (αδημ. διδακτ. διατριβή).
- Καλλιντζή Κ., Κοσμήματα από το νεκροταφείο των αρχαίων Αβδήρων, στο «Η Θράκη στον ελληνιστικό κόσμο», Πρακτικά του 10ου Διεθνούς Συνεδρίου Θρακολογίας, Κομοτηνή - Αλεξανδρούπολη 18-23 Οκτωβρίου 2005, 255-269.
- Καλτσάς Ν., Από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Πύλου, ΑΔ 38 (1983), Μελέτες, 1-77.
- Καραμήτρου – Μεντεσίδη Γ., Αιανή: Ελληνιστικοί τάφοι στη Βασιλική Νεκρόπολη, ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Προβλήματα χρονολόγησης. Κλειστά σύνολα-εργαστήρια (Βόλος 17-23 Απριλίου 2000), Αθήνα 2004, 207-218.
- Κεχαγιόγλου Π., *Ο μύθος της Κίρκης στο Βοήθιο και στους Νεοπλατωνικούς φιλοσόφους Πλωτίνο, Πορφύριο και Πρόκλο*, Θεσσαλονίκη 2009 (αδημοσίευτη μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία).
- Κραβαρίτου Σ., Η αρχαία θεσσαλική πόλη και η ιστορία της στο Αρχαίες πόλεις Θεσσαλίας και περιόικων περιοχών, Βόλος 2013, 26-32.
- Krug Ant., *Αρχαία ιατρική. Επιστημονική και θρησκευτική ιατρική στην αρχαιότητα*, Αθήνα 2008.

Κυριάκου Δ., Ελληνιστική κεραμική από τα νεκροταφεία της Πάτρας, Γ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική. Χρονολογημένα Σύνολα –Εργαστήρια, (Θεσσαλονίκη 24 -27 Σεπτεμβρίου 1991), Αθήναι 1994, 185 -195.

Liampi K., *Der makedonische Schild*, Bonn 1998.

Λιλιμπάκη –Ακαμάτη, Αικ., *Λαξευτοί θαλαμωτοί τάφοι της Πέλλας*, Αθήνα 1994.

Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μ., Ανατολικό νεκροταφείο Πέλλας. Ανασκαφή 1989, ΑΔ. 44-46 (1989-1991), Α΄ Μελέτες, Αθήνα 1996.

Marzollf P., Η πολεοδομική Εξέλιξη και τα κυριότερα αρχιτεκτονικά έργα της περιοχής της Δημητριάδας, στο Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο. Πρακτικά ημερίδας, Βόλος, 9.11.1994, Βόλος (ΔΗ.Κ.Ι.) 1996, 62-64.

Médéon V: Vatin, Cl., Bruneau, Ph., Rolley Cl., Hackens T., *Médéon de Phocide V. Tombes hellenistiques. Objets de metal. Monnaies*, Paris 1976.

Mossé Cl., *Η γυναίκα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1991.

Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., «Δημητριάδα. Ιστορικά στοιχεία-Ίδρυση της πόλης», στο Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο. Πρακτικά ημερίδας, Βόλος, 9.11.1994, Βόλος (ΔΗ.Κ.Ι.) 1996, 11-43.

Μπάτζιου-Ευσταθίου Α., Τριανταφυλλοπούλου Π., Από τα νεκροταφεία της αρχαίας Δημητριάδας – Παγασών, ΑΔ 58-64 (2003-2009), Μέρος Α΄ Μελέτες, Αθήνα 2012, 211-324.

Νικολάου Ε., Οι πήλيني λύχνοι από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας, ΣΤ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Προβλήματα χρονολόγησης. Κλειστά σύνολα-εργαστήρια (Βόλος 17-23 Απριλίου 2000), Αθήνα 2004, 47- 60.

Νικολάου Ε., Πήλινες πυξίδες από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας, Ζ΄ Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική (Αίγιο 4-9 Απριλίου 2005), Αθήνα 2011, 799-802.

Νικολάου Ε., Πήλινα ειδώλια από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας. Χρονολογικές ενδείξεις χρήσης, Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 3, 2009. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης Βόλος 12.3-15.3.2009, Βόλος 2012, 351-363.

Νικολάου Ε., Παπαθανασίου Α., Ασδεράκη -Τζουμερκιώτη Ε., Καρύδας Α., Τσατσούλη Κ., Μπρούτζινη υδρία από την αρχαία Δημητριάδα στο Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας 2, 2006. Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης. Βόλος 16.3 – 19.3.2006. Τόμος Ι: Θεσσαλία, Βόλος 2009, 707-720.

- Ντίνα Α., «Η παλαιοχριστιανική Δημητριάδα και οι μετέπειτα αναφορές της», στο Αρχαία Δημητριάδα. Η διαδρομή της στο χρόνο. Πρακτικά ημερίδας, Βόλος, 9.11.1994, Βόλος (ΔΗ.Κ.Ι.) 1996, 116 – 151.
- Ξενίδου –Schild B., *Οι γυναίκες στην ελληνική αρχαιότητα, Καταδίκη μνήμης*, Αθήνα 2001.
- Παλαιολόγου Σ., Τάφοι της ελληνιστικής περιόδου στη δυτική ροδιακή νεκρόπολη, AAA 35-38 (2002-2005), 149 -162.
- Παπακωνσταντίνου Μ. – Φ., Τα ελληνιστικά λυχνάρια του Εχίνου, Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική: Χρονολογικά προβλήματα. Κλειστά σύνολα-εργαστήρια (Χανιά, Απρίλιος 1997), Αθήνα 2000, 167-172.
- Παπαποστόλου Ι., Ελληνιστικοί τάφοι Πάτρας Ι, ΑΔ 32, Μελέτες, Αθήνα 1977, 281-343.
- Παπαποστόλου Ι., Ελληνιστικοί τάφοι Πάτρας ΙΙ, ΑΔ 32, Μελέτες, Αθήνα 1978.
- Pemberton El., Ten Hellenistic graves in ancient Corinth, *Hesperia* 54, 1985, 271-307.
- Πέτσας Φ., Ανασκαφή Πανεπιστημιούπολεως Θεσσαλονίκης, ΑΔ 22 (1967), 391-393.
- Πότση Δ., *Λεπτή ελληνιστική κεραμική από το ιερό του Απόλλωνα της αρχαίας Αλάσαρνας (σημερινής Καρδάμαινας) της Κω: συμβολή στη στρωματογραφία του ιερού του Απόλλωνα*, Αθήνα 2013 (αδημ. διδακτ. διατριβή).
- Πωλογιώργη Μ., *Μνημεία του δυτικού νεκροταφείου του Ωρωπού. Οικόπεδο Οργανισμού σχολικών Κτιρίων*, Αθήνα 1998.
- Reese D., Shells and Animal Bones, στο *La Necropole D' Amathonte. Tombes 113-367 Vol VI. Bijoux, armes, verre, astragales et coquillages, squelettes*, Études Chypriotes XIV, 1992.
- Roberts S. R., *The Attic Pyxis*, Chicago 1978.
- Rogers Ed., *The Copper Coinage of Thessaly*, London, 1932.
- Rotroff S., *The Athenian Agora XXIX, Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material*, Princeton, New Jersey 1997.
- Rotroff S., *The Athenian Agora XXXIII, Hellenistic Pottery: The Plain Wares*, Princeton, New Jersey 2006.
- Salowey Ch. A., Women on Hellenistic Grave Stelai: Reading Images and Texts in: A Companion to Women in the Ancient World, eds Sh. L. James and Sh. Dillon, 2012 Blackwell Publishing Ltd., 249-262.
- Schädler Ul., Spielen mit Astragalen. *Archäologischer Anzeiger* 1. 1996, 61–73.
- Scheibler I., *Kerameikos XI, Griechische Lampen*, Berlin 1976.
- Sjöqvist E., Morgantina: Hellenistic Medicine bottles, *AJA* 1960, 78-83.

Stamatopoulou M. 2014, The Pasikrata Sanctuary at Demetrias and the alleged funerary sanctuaries of Thessaly: a re-appraisal, *Kernos* 27, 207–255.

Svoronos J.N., *Corpus of the Ancient Coins of Athens*, Chicago 1975.

Τζαναβάρη Κ. – Φίλης Κ. , Ταφικά σύνολα κεραμικής από την αρχαία Λητή, Ζ' Επιστ. Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική, Αθήνα 2011, 445-56.

Τσαντήλα Β., Ταφικά σύνολα από τα ελληνιστικά νεκροταφεία της Αρσινόης (σημερινό Αγγελόκαστρο) Αιτωλοακαρνανίας, Ζ' Επιστημονική συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική (Αίγιο 4-9 Απριλίου 2005), Αθήνα 2011, 169 – 186.

Τσιγαρίδα Ελ. – Μπ., Παρατηρήσεις πάνω στα μετάλλινα στεφάνια της Μακεδονίας, Αρχαία Μακεδονία V, Ανακοινώσεις κατά το πέμπτο διεθνές συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 10 -15 Οκτωβρίου 1989, Θεσσαλονίκη 1993, τ. 3, 1631 -1643.

Tsigarida B., A new gold myrtle wreath from central Macedonia, in the Collection of the Archaeological Museum of Thessaloniki, *BSA* 105 (2010), 305-315.

Τσιμπίδου – Αυλωνίτη Μ., Ένας νέος μακεδονικός τάφος στη Θεσσαλονίκη, Μακεδονικά 25, 1985 - 86, 117-142.

Χιδίρογλου Μ., Πήλινο ειδώλιο αστραγαλίζουσας νέας από την Ερέτρια ΕΑΜ 12112, στο *Δινήεσσα* : Τιμητικός Τόμος για την Κατερίνα Ρωμιοπούλου, Θεσσαλονίκη 2012, 493- 501.

Χρυσοστόμου Αν., Ο λαξευτός τάφος Δ' της Πέλλας, Μακεδονικά 23, 192-219.

Χρυσοστόμου Αν., *Αρχαία Έδεσσα. Τα Νεκροταφεία*, Μελέτες 5, Βόλος 2013 α
Χρυσοστόμου Αν., *Νέοι θησαυροί της Εδεσσαϊκής γης: από την έρευνα του νότιου νεκροταφείου της κάτω πόλης της αρχαίας Έδεσσας*, Έδεσσα 2013 β.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το αντικείμενο έρευνας της παρούσας μελέτης αποτελεί η ανασκαφή 1995-1996 στο βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας. Από τα ταφικά σύνολα του νεκροταφείου αυτού θα παρουσιαστούν γυναικείες ταφές, που χρονολογούνται στον 3ο και τον 2ο αιώνα π.Χ.

Η μελέτη αυτή έχει ως στόχο μέσα από την προσέγγιση του μεγάλου όγκου πληροφοριών, που προήλθε από την έρευνα πεδίου, να αναδείξει την κοινωνία της αρχαίας πόλης. Μέσα από τα ταφικά έθιμα και τα κτερίσματα που συνοδεύουν τις περισσότερες ταφές θα επιχειρηθεί να ανιχνευτούν οι διεργασίες σε κοινωνικό, οικονομικό και ιδεολογικό – θρησκευτικό επίπεδο των απλών ανθρώπων, που έζησαν και δημιούργησαν στη σημαντική αυτή ελληνιστική πόλη. Επίσης, θα συγκριθούν τα κτερίσματα με ταφικά σύνολα άλλων δημοσιευμένων νεκροταφείων της νότιας και βόρειας Ελλάδας για να εντοπισθούν ομοιότητες και διαφορές.

Η μελέτη αποτελείται από έξι κεφάλαια.

Το πρώτο είναι το εισαγωγικό, όπου παρουσιάζεται η γεωγραφική περιοχή στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ., η αρχαία πόλη από την ίδρυσή της στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και την εγκατάλειψή της τον 6^ο αι. π.Χ. και τα νεκροταφεία συνοπτικά.

Στο δεύτερο παρουσιάζονται η ιστορία της έρευνας του βόρειου νεκροταφείου η ταφική αρχιτεκτονική, τα κτερίσματα των τάφων και διατυπώνονται γενικές παρατηρήσεις για το σύνολο των τάφων.

Στο τρίτο δίνεται ο κατάλογος των γυναικείων ταφών του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ. με το λήμμα για κάθε τάφο, τα αντικείμενα που βρέθηκαν έξω από αυτόν, όταν έχουν βρεθεί, και τα κτερίσματα, που αποκαλύφθηκαν κατά τον καθαρισμό του. Ένας από τους στόχους της μελέτης των γυναικείων ταφών είναι να διερευνηθεί κατά πόσον τα κτερίσματα διαφοροποιούνται κατά φύλλο, αν υπάρχουν ιδιαίτεροι τύποι τάφων για γυναικείες ταφές, και αν ανιχνεύονται ιδιαίτερα ταφικά έθιμα στους ενταφιασμούς γυναικών. Με βάση τα δεδομένα από το βόρειο νεκροταφείο, θα καθοριστεί, αν είναι δυνατόν, η τυπολογία των θεσσαλικών γυναικείων ταφών.

Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται διαπραγμάτευση των εθίμων ταφής, παρουσιάζονται τα κτερίσματα ανά είδος, χρονολογούνται και συγκρίνονται με άλλα γειτονικών περιοχών,

αλλά και μεγάλων κέντρων της ελληνιστικής εποχής, όπως η Αθήνα, η Κόρινθος και πόλεις της Μακεδονίας, διατυπώνονται τα συμπεράσματα από τη μελέτη του αρχαιολογικού υλικού και επιβεβαιώνονται με βάση την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται συνοπτικά σύγκριση 45 ανδρικών και 41 γυναικείων ταφών της ίδιας εποχής. Η έρευνα δεν εντόπισε ιδιαίτερη διαφοροποίηση του τρόπου ταφής και των κτερισμάτων κατά φύλλο με αποτέλεσμα να μην είναι εφικτή η δημιουργία τυπολογίας θεσσαλικών γυναικείων ταφών από το συγκεκριμένο δείγμα.

Τέλος, στο έκτο κεφάλαιο ανακεφαλαιώνονται συνοπτικά οι παρατηρήσεις, που αντλούνται από τα αρχαιολογικά ευρήματα των γυναικείων ταφών και επιχειρείται η ερμηνεία τους στο συμβολικό / θρησκευτικό / τελετουργικό και στο κοινωνικό / οικονομικό επίπεδο. Τα αγγεία του συμποσίου καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στις επιλογές των Δημητριάων και στα δύο φύλλα και από τον 3^ο αιώνα π.Χ. παρατηρείται φειδώ στην επιλογή των κτερισμάτων, όπως και στην επιλογή του τύπου του τάφου. Οι πολιτιστικές επιδράσεις της ελληνιστικής κοινής είναι φανερές από τον 3^ο αιώνα π.Χ. και εξής.

Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στους καθηγητές του του Τμήματος Ιστορίας Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας για το ενδιαφέρον που έδειξαν και τις χρήσιμες γνώσεις που μου παρείχαν μέσα από τα σεμινάρια, τις διαλέξεις, τις ημερίδες και τα συνέδρια. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον επόπτη της εργασίας μου καθηγητή κ. Δημήτρη Παλαιοθόδωρο για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε και για τις εποικοδομητικές παρατηρήσεις του κατά τη διάρκεια της μελέτης του αρχαιολογικού υλικού και τη συγγραφή της μικρής αυτής ερευνητικής εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ θερμά τους καθηγητές κ. κ. Ιφιγένεια Λεβέντη και Γιάννη Λώλο που συνεισέφεραν από την πλευρά τους στην ολοκλήρωση της εργασίας μου.

Τέλος, ευχαριστώ πολύ τους συναδέλφους αρχαιολόγους Ματούλα Αλεξάνδρου, Πέγκυ Τριανταφυλλοπούλου, Βούλα Γιονανίδου, Κώστα Βουζαζάκη, Βασίλη Καραchrήστο, Μαρίνα Αυγέρη για τη συμβολή τους στην ανασκαφική έρευνα και την καταγραφή, τακτοποίηση και ψηφιοποίηση των καταλόγων της ανασκαφής. Το γεωλόγο Γιάννη Βλασταρίδη για την ταύτιση και καταγραφή των οστρέων. Τους εργατοτεχνίτες Θωμά Παπαδογιάννη, Λάζαρο Στεργιούλη και Γιάννη Νίκου και όλους όσους συμμετείχαν στην έρευνα πεδίου. Τα ευρήματα της ανασκαφής, πολλά από τα οποία δεν θα διατηρούνταν

σε κατάσταση δημοσίευσης, συντηρήθηκαν από τις έμπειρες συντηρήτριες της Εφορείας Έφη Παπαδογιάννη, Ελένη Ασδεράκη –Τζουμερκιώτη και Γιούλικα Ζαχαρίου. Τις ευχαριστώ θερμά.

Το τελικό τοπογραφικό σχέδιο της ανασκαφής εκπονήθηκε από την τοπογράφο μηχανικό της Υπηρεσίας Θάλεια Μακρή - Σκοτινιώτη με τη συμβολή στο πεδίο του Βαγγέλη Καρούσου. Η φωτογράφιση των ευρημάτων κατά μεγάλο μέρος έγινε από το σχεδιαστή της Εφορείας Γιώργο Κιάσσα. Στη σχεδίαση συνέβαλαν οι Μαρία Τζουμερκιώτη, Κατερίνα Μπαλέτσου, Σοφία Παπαμαργαρίτη, Ρούλα Ρίνη, Δήμητρα Αργύρη, Βάσω Σιούρα, Έφη Βαϊτσοπούλου, Παναγιώτης Σταθόπουλος.

Η ταύτιση των οστών των σκελετών έγινε από την κα Βελισσαρία Βάννα στα πλαίσια της διδακτορικής της διατριβής, που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο UCL και υποστηρίχθηκε το 2010 με τίτλο «*Ancient Versus Modern Health Patterns: Biological and Socioeconomic Status Differences and Similarities Between a Hellenistic and a 20th century Human Burial Population from Greece.*» Την ευχαριστώ πολύ για τα ανθρωπολογικά στοιχεία¹ που μου παραχώρησε.

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στη μητέρα μου και στην οικογένειά μου.

---

¹ Από το οστεολογικό υλικό, που είχε συλλεχθεί κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, ταυτίστηκαν από τη μελετήτρια 133 σκελετοί, που ανήκαν σε άνδρες και γυναίκες..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α) ΘΕΣΣΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΓΝΗΣΙΑ ΣΤΟΝ 3^Ο ΚΑΙ 2^Ο ΑΙΩΝΑ π.Χ.

Η Μαγνησία κατά την αρχαιότητα ήταν περίοικος χώρα της Θεσσαλίας. Το τοπωνύμιο της παραδίδεται ως «Μαγνησία» ή «Μαγνησίη» στην ιωνική διάλεκτο, ενώ το εθνικό όνομα των κατοίκων είναι «Μάγνης». Η περιοχή επίσης αναφέρεται στην κλασική εποχή ως «η Μαγνησίη χώρα» και ως «Μαγνητική γαία», ενώ χαρακτηρίζεται και ως αυτόνομο έθνος, μέλος της Δελφικής Αμφικτιονίας. Η σύγχρονη έρευνα αποδίδει στην αρχαία Μαγνησία της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου δεκατέσσερις πόλεις², ενώ επίσης αναφέρονται και εννέα ακόμη κοινότητες³.

Η Μαγνητική χώρα κατά την αρχαιότητα καταλάμβανε την ορεινή λωρίδα από τις εκβολές του Πηνειού έως τη χερσόνησο των Τρικέρων. Το ανατολικό της όριο ήταν το Αιγαίο. Στα δυτικά από το Ομόλιο των Τεμπών στα βόρεια κατέληγε στο ακρωτήριο Σηπιάς, περιλαμβάνοντας και την αρχαία Δημητριάδα⁴.

Έως την ίδρυση της Δημητριάδας, το 293 π.Χ., η Μαγνησία, παρά το γεγονός ότι ήταν μια περίοικη χώρα συμπαράταχθηκε με τη Θεσσαλία στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα. Ο Ηρόδοτος παραδίδει ότι οι Μάγνητες μαζί με τους Περραιβούς, τους Δόλοπες και τους Αχαιούς έδωσαν «γην και ύδωρ» στους Πέρσες, όπως όλοι οι υπόλοιποι Θεσσαλοί, και στα μέσα του 4ου αι. π.Χ., όταν ο Φίλιππος νίκησε τους Φεραίους τυράννους και κατέλυσε την πολιτική και στρατιωτική δύναμη των Θεσσαλών, η Μαγνησία έγινε μια μικρή και ασήμαντη επαρχία του μακεδονικού κράτους με μοναδικό κέντρο ακμής τη μακεδονική Δημητριάδα. Η νέα αυτή υποτέλεια των Μαγνήτων, όπως και όλων των άλλων θεσσαλικών κοινών, διατηρήθηκε έως τον 2ο αι. π.Χ. οπότε ο Ρωμαίος ύπατος Τίτος Φλαμίνιος νίκησε τους Μακεδόνες και έδωσε πάλι στους Θεσσαλούς και τους Μάγνητες την πολιτική και στρατιωτική ανεξαρτησία τους.

Τον 3ο αι. π.Χ., η κυριαρχία των Μακεδόνων στο θεσσαλικό χώρο φαίνεται ότι δεν επέφερε ριζικές αλλαγές στη διοικητική οργάνωση του θεσσαλικού χώρου, ειδικά στο πρώτο μισό του αιώνα, κατά τη διάρκεια της ειρηνικής βασιλείας του Δημητρίου Πολιορκητή (294/3-240/39 π.Χ.). Το 294/3 π.Χ., ο Δημήτριος Πολιορκητής ίδρυσε τη Δημητριάδα, με συνοικισμό των πόλεων του μυχού του Παγασητικού κόλπου και των

²Άμυρος, Ευραιοί, Ευρυμεναί, Ιωλκός, Κασθαναία, Κικύνηθος, Κορακαί, Μελίβοια, Μεθώνη, Ολιζών, Ομόλιο, Οξονιαίοι, Ριζούς, Σπάλαυθρα.

³Αφέται, Γλαφυραί, Ίσαι λιμήν, Κερκινέον, Κορόπη και Νήλεια, βλ. Κραβαρίτου 2013, 34.

⁴RE λήμμα Magnesia.

μικρότερων κοινοτήτων της Μαγνητικής χερσονήσου. Η νέα πόλη αποτέλεσε έδρα του μακεδονικού στρατού και στόλου, αλλά και διεθνές εμπορικό λιμάνι.

Την ίδια περίπου εποχή, νέες οικιστικές ενότητες ιδρύονται από τους Μακεδόνες στα φυσικά περάσματα, που, από τα βορειοανατολικά σύνορα της Θεσσαλίας και της Μαγνητικής χερσονήσου, οδηγούν στη Μακεδονία. Στις πόλεις αυτές, όπως και σε πολλές άλλες θεσσαλικές πόλεις, κατοικούν πλέον και μακεδονικοί πληθυσμοί⁵, ενώ και μακεδονικές φρουρές είναι εγκατεστημένες σε αρκετές από αυτές, όπως στον Άτραγα της Πελασιγιάδας⁶. Τέλος, η διακυβέρνηση των θεσσαλικών πόλεων κατά τον 3ο αι. π.Χ. συμπεριλαμβάνει παλιά και νέα θεσμικά όργανα, όπως οι «ταγοί» και οι «επιστάτες» αντίστοιχα, ενώ οι Μακεδόνες βασιλείς συχνά δηλώνουν τη βούλησή τους αποστέλλοντας στις πόλεις βασιλικές επιστολές και διατάγματα⁷.

Κατά το τελευταίο τέταρτο του 3ου αι. και στις αρχές του 2ου αι. π.Χ., επί της βασιλείας του Αντιγόνου Γ' Δώσονος και αργότερα του Φιλίππου του Ε', πολλές πόλεις της Αχαΐας Φθιώτιδας, Οιταίας, Μαλίδος, Αινίδος, κυριαρχούνται από μια ανερχόμενη δύναμη, το έθνος των Αιτωλών. Οι Αιτωλοί έχουν υπό τον έλεγχό τους και πόλεις της κυρίως Θεσσαλίας⁸, και ο κύριος στόχος τους ήταν να κατακτήσουν το μεγάλο λιμάνι της Δημητριάδας⁹. Μέσα σε αυτό το εμπόλεμο περιβάλλον, επικρατούν κοινωνικές αναταραχές στις θεσσαλικές πόλεις οι οποίες επιταχύνουν τη δυναμική παρουσία των Ρωμαίων στη Θεσσαλία.

Τον 2ο αι. π.Χ., συγκεκριμένα το 196 π.Χ., μετά τη μάχη στις Κυνός Κεφαλές και την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων από το Φλαμινίνο, οι Μακεδόνες υποχωρούν και η Θεσσαλία γίνεται ανεξάρτητη. Η Μαγνησία ίδρυσε αυτόνομο Κοινό. Το Α' από το 194 π.Χ. και το Β' Κοινό των Μαγνητών από το 168 π.Χ. είχαν ως έδρα τη Δημητριάδα, και διοικούσαν τις πόλεις του μυχού του Παγασητικού κόλπου όπως και της μαγνητικής χερσονήσου.

Το 148 π.Χ., η Θεσσαλία και η Μακεδονία αποτελούν επαρχίες του Ρωμαϊκού κράτους. Στις πόλεις της θεσσαλικής επικράτειας, θα προσαρτηθούν και οι περίοικες

---

⁵Helly 2004a, 2009, 349.

⁶Τίτος Λίβιος XXXII, 17- 18.

⁷ Για τις βασιλικές επιστολές και τα διατάγματα προς τις θεσσαλικές πόλεις, βλ. Helly 2009, 356 και υποσ. 85-86.

⁸Φάρσαλο, Τρίκη, Φαλώρεια, Φιλιππόπολη, Ευρυμενές.

⁹Τίτος Λίβιος XXXIX, 25, 3-8. Helly 2009, 358-359.

περιοχές της Αχαΐας Φθιώτιδας, Μαλίδας, Αινίδας, Δολοπίας, καθώς και το βόρειο τμήμα της περιοχής των Μαγνήτων (Βόρειο Πήλιο, Όσσα)¹⁰.

B) Η ΔΗΜΗΤΡΙΑΣ

Η αρχαία γραμματεία μας πληροφορεί για την ίδρυση της Δημητριάδας από τον Δημήτριο Πολιορκητή και τους λόγους αυτής της επιλογής, που ήταν πολιτικοί και στρατιωτικοί.

«ἔκτισε δὲ Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς ἐπώνυμον ἑαυτοῦ τὴν Δημητριάδα μεταξὺ Νηλείας καὶ Παγασῶν ἐπὶ θαλάττῃ τὰς πλησίον πολίχνας εἰς αὐτὴν συνοικίσας, Νήλειάν τε καὶ Παγασὰς καὶ Ὀρμένιον, ἔτι δὲ Ῥιζοῦντα Σηπιάδα Ὀλιζῶνα Βοίβην Ἰωλκόν, αἱ δὴ νῦν εἰσι κῶμαι τῆς Δημητριάδος. καὶ δὴ καὶ ναύσταθμον ἦν τοῦτο καὶ βασιλείον μέχρι πολλοῦ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Μακεδόνων, ἐπεκράτει δὲ καὶ τῶν Τεμπῶν καὶ τῶν ὀρῶν ἀμφοῖν, ὥσπερ εἴρηται, τοῦ τε Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης: νῦν δὲ συνέσταλται μὲν, τῶν δ' ἐν τῇ Μαγνησίᾳ πασῶν ὅμως διαφέρει.»

(Στράβων 9,5,17)

«ἐπενεχθεῖσιν δὲ τιμῶν καὶ στεφάνων περὶ Κόρινθον εἰς Δημητριάδα κομίσας ἔθηκε τὰ λείψανα, πόλιν ἐπώνυμον ἐκείνου, συνοικισθεῖσαν ἐκ μικρῶν τῶν περὶ τὴν Ἰωλκὸν πολιχνίων.» Πλουτάρχου Δημήτριος 53,3.

Η Δημητριάδα, λοιπόν, ιδρύθηκε από τον Δημήτριο τον Πολιορκητή την πρώτη δεκαετία του 3^{ου} αιώνα π.Χ., ανάμεσα στο 297 και το 292 π.Χ. Η εποχή αυτή ήταν μια περίοδος ερίδων και συγκρούσεων μεταξύ των διαδόχων του Μεγάλου Αλεξάνδρου, οι οποίοι διεκδικούσαν μερίδιο από την τεράστια αυτοκρατορία, που άφησε μετά το θάνατό του.

Ο Δημήτριος, γιος του στρατηγού του Αλεξάνδρου Αντίγονου του Μονόφθαλμου από το βασιλικό γένος της Ελιμείας, αναγορεύτηκε βασιλέας της Μακεδονίας στις αρχές του 3^{ου} αιώνα π.Χ.¹¹. Με την κατάκτηση της Μακεδονίας δεν εγκατέλειψε το ενδιαφέρον του για τις υποθέσεις του Αιγαίου. Μετά την αναγόρευσή του λόγω της ανάγκης να αποκτήσει τον έλεγχο της νότιας Ελλάδας επέλεξε τη δημιουργία ενός νέου ισχυρού πολιτικού,

¹⁰Helly 1980, 37-50. Helly 2008, 202 καιεικ. 6.

¹¹Πλουτάρχος, Δημήτριος 37 : "...περὶ τῶν πεπραγμένων ἀπολογήσασθαι ... οὐ μακρῶν ἐδέησεν αὐτῷ λόγων, ἀλλὰ ... ἐκεῖνον ἀνηγόρευσαν βασιλέα Μακεδόνων".

οικονομικού και διοικητικού κέντρου νότια της Μακεδονίας ιδρύοντας νέα πρωτεύουσα στη θέση της κλασικής πόλης Παγασαί, που ονομάστηκε από το όνομά του Δημητριάς¹². Η νέα πόλη βρισκόταν σε προνομιακή γεωγραφική θέση και διαδραμάτισε σοβαρό ρόλο στα πολιτικά πράγματα και στρατιωτικά γεγονότα του 3ου και 2ου αι. π.Χ.

Σύμφωνα με τον Πολύβιο η Δημητριάδα, η Κόρινθος και η Χαλκίδα αποτελούσαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Δημητρίου «πέδας Ελλάδος»¹³. Ο ίδιος ο Δημήτριος και οι άλλοι βασιλείς της Δυναστείας των Αντιγονιδών τη χρησιμοποίησαν ως ορμητήριο για πολιτικές και στρατιωτικές επεμβάσεις στη Θεσσαλία και στη νότια Ελλάδα¹⁴.

Στην πόλη αρχικά συνοικίστηκαν πολίχνες της ευρύτερης περιοχής. Με την υποστήριξη των Μακεδόνων βασιλέων η Δημητριάδα εξελίχθηκε σε μεγάλο διεθνές εμπορικό λιμάνι, όπου συνέρρεαν και είχαν εγκατασταθεί μόνιμα πολλοί Έλληνες και ξένοι, από την Ιλλυρία, την Ήπειρο και από διάφορες χώρες της Μεσογείου ως τη Μέση Ανατολή. Η μελέτη των επιγραφών των επιτύμβιων στηλών έδωσε πληροφορίες για τη σύνθεση του πληθυσμού, αφού διαπιστώθηκε ότι το 40% των τάφων ανήκε σε πολίτες άλλων ελληνικών πόλεων από την Ήπειρο, την Κρήτη, τη Λέσβο, τη Σάμο, την Κάλυμνο, τη Μακεδονία, αλλά και άλλες χώρες της Μεσογείου, την Ιλλυρία, τη Μικρά Ασία, την Αίγυπτο, την Κυρηναϊκή, την Τύρο και τη Σιδώνα¹⁵ (βλ. ΠΙΝ. Ι).

---

¹²Στράβων, 9.5.15. «ἔκτισε δὲ Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς ἐπὶ τὸν αὐτοῦ τὴν Δημητριάδα μεταξὺ Νηλείας καὶ Παγασῶν ἐπὶ θαλάττῃ τὰς πλησίον πολίχνας εἰς αὐτὴν συνοικίσας, Νήλειαν τε καὶ Παγασὰς καὶ Ὀρμένιον, ἔτι δὲ Ριζοῦντα Σηπιάδα Ὀλιζῶνα Βοίβην Ἰωλκόν, αἱ δὴ νῦν εἰσι κῶμαι τῆς Δημητριάδος.», Walbank 1984, 105.

¹³17.11.5 «πύλαις τὴν Πελοπόννησον ἀποκλείουσιν, καὶ τρίτην ἐν Δημητριάδι τὴν Αἰτωλοῖς καὶ Μάγνησιν ἐφεδρεύουσιν», Παιανίας 7.7.5. Ηλείακ Β' «κατεῖχε δὲ καὶ τρεῖς πόλεις φρουραῖς ὁρμητήρια εἶναι οἱ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὠνόμαζε δὲ ὑπὸ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἐς τὸ Ἑλληνικὸν ὑπεροψίας κλεῖς τῆς Ἑλλάδος τὰς πόλεις ταύτας: ἐπὶ μὲν γε Πελοποννήσῳ Κόρινθος καὶ ἡ Κορινθίων ἀκρόπολις ἐτετεῖχιστο, ἐπὶ δὲ Εὐβοίᾳ καὶ Βοιωτοῖς τε καὶ Φωκεῦσι Χαλκὶς ἡ πρὸς τῷ Εὐρίπῳ, κατὰ δὲ Θεσσαλῶν τε αὐτῶν καὶ τοῦ Αἰτωλῶν ἔθνους Μαγνησίαν τὴν ὑπὸ τὸ Πήλιον κατεῖχεν ὁ Φίλιππος. Μάλιστα δὲ Ἀθηναίους καὶ τὸ Αἰτωλικὸν ἐπιστρατείας τε συνεχέσιν ἐπέεξε καὶ ληστῶν καταδρομαῖς:», Αππιανός, εκ της Μακεδονικής 1. «οἱ μὲν Ἕλληνες ἐν τῇ βουλῇ τῇ Ῥωμαίων ἡζίουσαν τὸν Φίλιππον ἐξαγαγεῖν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τὰς τρεῖς φρουράς ἃς αὐτὸς πέδας ἐκάλει τῆς Ἑλλάδος, τὴν μὲν ἐν Χαλκίδι: Βοιωτοῖς καὶ Εὐβοεῦσι καὶ Λοκροῖς ἐπικειμένην, τὴν δὲ ἐν Κόρινθῳ καθάπερ».

¹⁴Στράβων, 9.5.15. «καὶ δὴ καὶ ναύσταθμον ἦν τοῦτο καὶ βασιλείον μέχρι πολλοῦ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Μακεδόνων, ἐπεκράτει δὲ καὶ τῶν Τεμπῶν καὶ τῶν ὀρῶν ἀμφοῖν, ὥσπερ εἴρηται, τοῦ τε Πηλίου καὶ τῆς Ὀσσης».

¹⁵Helly 1996, 78, Μπάτζιου – Ευσταθίου 2001, 15.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. Η σύνθεση του πληθυσμού της Δημητριάδας βάσει των εθνικών των επιτομβίων στηλών των νεκροταφείων της		
ΟΝΟΜΑ / ΟΝΟΜΑ ΠΑΤΕΡΑ και ΣΥΖΥΓΟΥ	ΕΘΝΙΚΟ	Αριθμός επιγραφής από Αρβανιτόπουλος Θεσσ. Μνημεία
Χαλ[κοκ]ήδης Εἰκ[αρί]ου	Κρῆς Λύττιος	119,8
Δημῶ Ξενοφάντου	Πελλαία	145,16
Ἡδύλη Χαιριγένου γυνή	Κασσανδρίτις	150,18
Αρχιδίκη	Τύλισος μὲν ἔθρεψε, πόλις Κρήσσα	155,20
[Ἀσκ]ληπ[ιά]δ[ης] Νί[ι]κωνο[ς]	Σιδώνιο[ς]	164,21
Αφροδεισία [[Ἡδίστη]] Θευδότου	Ἐπειρώτις	188,28
Ἀπολλόδωρος Φιλοκλέους	Τύριος.	208,34
Αὐτοκράτα Ἐπικράτους	Λαρισαία	210,38
Σεύθης Σεύθου	Λυσιμαχεύ[ς]	212,40
Βοίων Βίωνος	Βιθυνός	213,41
Παρμενίσκος Ἀλεξάνδρου	Ἡπειρώτης	232,46
Λύσιππος Ξενοφάνου Φιλόνικος Πολιάρχου	Θηβαῖοι	238,49
Οὐάφρης Ὁρου ἱερεὺς Ἰσιδος	Ποσειρίτης	248,52
Νικόκλεια Σάρρου Δράκοντος γυνή	[Σ]ιδωνία	268,59
Θερσαγόρας	Κρῆς Πολυρήνιος	272,61
Τήρης Μένητος	Βιθυνός	274,62
Ἰστιαῖος	Σιδώνιος	276,64
Εὐθίας Κλεονίκου	Ἰστιαεύς	277,65
Διονυσία Διονυσίου	Σειδωνία	278,66
Διόδωρος Σίλλιος	Σιδώνιος	280,67
Ἀπολλόδωρος Διονυσίου	Καλχηδόνιος	282,69
Ἐκαταῖος Εὐρειπίδου	Κασσανδρεὺς	285,71
Ξέναρχος Ξένωνος	Κασσωπαῖος	286,72

Γάλλιθος Ξένωνος	Κασσωπαῖος	288,74
Σώπατρος Διοδ[ι]ώρου	Κιτιεύ<ς>	290,76
Ἀν<θ>ῖς Ὑγιαμένους	Κρήσσα	292,79
Σύλλης Ζωΐλου	Ἀσκαλωνίτης	294,80
Ἀντίγονος Ἀμύντου	Βεροιαῖος	295,82
Διοκλῆς Μενεκλέους	Πριανσικός	296,83
Δαζῖς	Ἰλλυρία	296,86
Ἀπολλώνιος Σωτηρίχου	Καρομεμφίτης	302,89
Μῆνις	Ἡρακλειώτης	307,94
Φίλιππος [Σ]ιμίου	[Καρομ]εμφίτης {²⁷[Ἑλληνομ]εμφίτης	308,95
Ἀγαθο[κλῆς][Φ]ιλ[ίππου]	Ἰλ[ιεύς]}²⁷.	309,96
Φιληδῶ	ἐ[ι]κ ἐκ Φαρσάλου	310,97
Τιμῶναξ	Μηθυμναῖος	318,102
Σωκρατῖς Σωτίωνος	Βουχετία	320,103
Ἀβδῆς Βασιλείδου	Τύριος	327,107
Δορκὰς	Ἀργεία	327,107
Στρατονίκη Οἰναντίου Μητροδώρου γυνή	Ἰλλυρία	350,121
Βοΐσκος Πυρρίου	Ἡρακλειώτης	355,123
Πολέμων Π[ο]λεμοκράτ[ους]	Εὐρωπαῖος	364,127
Σωκράτης	Κῶιος	366,128
Καλλιστῶ[Ε]ἰρηναίου	Σειδωνία	368,129
Ἀνδρόνικος Χαιρήμονος	Ἀπολλωνιάτης	369,130
Σωκράτης Εὐκράτου	Μακεδὼν Δεγμαῖος	381,139
Μνησῶ Ἱερωνύμου	Κυρηναία	389,144
Διοκλῆς Φίλ[ωνος?]	Ἀσκαλωνίτη[ς]	399,151
Γόργος Διογνήτου	Κεφαλωιδίτης	408,158
Εὐάνδρος Εὐαίνετου	Σάμιος	409,159
Ἄνδρων Καλλίου	Ἀκαρνάν	410,160
Ῥάδης Προξένου	Κρής	416,166
Ἀριστόδημος Ἀρτέμωνος	Κασσανδρεὺς	417,167
Ῥόδων Ἄρχου	Ἰλλυριός	419,170

Κλευγένης Περιάνδρο[υ]	Ἀρκάς	424,176
Αριστοφάνης	Καλύμνιος	426,177
Φιλωτέρα Ἑρμοφάντου	Ἀλικαρνασίς	430,180
Στράτων Μνασέου	Σειδώνιος	435,185
Σεύθης	Θρᾷξ	438,189
Ἀγαθοκλῆς Ἀγαθωνύμου	Κορίνθιος	442,194
Νικάνωρ Δημοκλέους	Χυρτιεύς	447,198
Φιλαρχὶς Διονύδου	Ἑφεσία	450,201
Σιμμία Τολμαίου	Πευμάτιος	450,202
Νικαρέτα Μενάνδρου	Νικοπολίτης	456,209
Διονυσόδωρος Συμμάχου	Πάφιος	460,214
Νικίππη Νίκωνος	Ἀκαρνανίς	462,216
Ἀντίπατρος Ἀπολλοφάνεος	[Γ]ῤαζ[ῖ]ος	461,215
Λεαγόρα Ξένωνος Μοσχίων Δεξίωνος	Ἀχαιοὶ ἐκ Μελιτείας	Ανασκαφή 1995-1996
Καλλίπολις Δαφναίου	Θεβαία	Ανασκαφή 1995-1996
Τιμαρέτα Παρμενίωνος	Βεροιαία	Ανασκαφή 1995-1996

Η Δημητριάδα έμεινε κάτω από μακεδονική κυριαρχία έως την εποχή του Φιλίππου Ε¹⁶ (221 – 179 π.Χ.). Η Ρώμη παρουσιάζει τον Φίλιππο Ε΄ ως κατακτητή και την ίδια ως προστάτιδα δύναμη απέναντι στο Φίλιππο και αποφασίζει να αναμειχθεί στα ελληνικά πράγματα αντιτιθέμενη στο Φίλιππο. Οι επιχειρήσεις του ρωμαϊκού στρατού ξεκινούν το φθινόπωρο του 200 π.Χ., με το Δεύτερο Μακεδονικό Πόλεμο. Τον Ιούνιο του 197 π.Χ., οι αντιμαχόμενοι στρατοί, μακεδονικός και ρωμαϊκός, συναντώνται στη θέση Κυνός

¹⁶Πολύβιος 11,4-7: «[4] τοῦτο δ' ἐπιμελῶς ἐντίκτειν ἐπειρῶντο τῇ συγκλήτῳ πάντες, διότι τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ Κορίνθου καὶ τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τῷ Μακεδόνι ταπτομένων οὐχ οἷόν τε τοὺς Ἕλληνας ἐννοίαν λαβεῖν ἐλευθερίας. [5] ὁ γὰρ αὐτὸς Φίλιππος εἶπε, τοῦτο καὶ λίαν ἀληθές ἔφασαν ὑπάρχειν: ὃς ἔφη τοὺς προειρημένους τόπους εἶναι πέδας Ἑλληνικάς, ὁρθῶς ἀποφαινόμενος. [6] οὔτε γὰρ Πελοποννησίους ἀναπνεῦσαι δυνατόν ἐν Κορίνθῳ βασιλικῆς φρουρᾶς ἐγκαθημένης, οὔτε Λοκροὺς καὶ Βοιωτοὺς καὶ Φωκέας θαρρῆσαι Φιλίππου Χαλκίδα κατέχοντος καὶ τὴν ἄλλην Εὐβοίαν, [7] οὐδὲ μὲν Θετταλοὺς οὐδὲ Μάγνητας δυνατόν ἐπαύρασθαι τῆς ἐλευθερίας οὐδέποτε, Δημητριάδα Φιλίππου κατέχοντος καὶ Μακεδόνων.», 18.11.4-7 καὶ 13 «ἐρωτηθέντες γὰρ εἰ παραχωροῦσι Χαλκίδος καὶ Κορίνθου καὶ Δημητριάδος, ἀπεῖπαν μηδεμίαν ἔχειν περὶ τούτων ἐντολήν.», Λίβιος 33.31, 34.51.

Κεφαλαί της Θεσσαλίας, ένα υψίπεδο βόρεια της Φαρσάλου. Η ρωμαϊκή τακτική υπερισχύει της μακεδονικής φάλαγγας. Ο Φίλιππος συντρίβεται από τον Τίτο Φλαμινίνο (*Titus Flamininus*). Η ήττα του αυτή μείωσε την επιρροή της Μακεδονίας και της στέρησε όλες τις κτήσεις εκτός Μακεδονίας, ανάμεσα στις οποίες και τη Θεσσαλία. Έτσι, το 197/ 196 π.Χ. οι Μάγνητες, οι Περραιβοί και οι Δόλοπες με τη βοήθεια του Ρωμαίου ύπατου Τίτου Φλαμινίνου απελευθερώθηκαν από τη μακεδονική κυριαρχία¹⁷. Οι Ρωμαίοι διατήρησαν φρουρά για ένα διάστημα στη Δημητριάδα, αλλά μετά το 194 π.Χ. την απέσυραν αφήνοντας την πόλη ελεύθερη¹⁸.

Η νέα πρωτεύουσα της μακεδονικής δυναστείας ιδρύθηκε σε περιοχή, όπου εντοπίζεται κατοίκηση από την προϊστορική εποχή (Πευκάκια) ως την κλασική εποχή (Παγασαί). Οι λόγοι της επιλογής του χώρου από τους κατοίκους διαχρονικά αιτιολογούνται από το γεγονός ότι η θέση αποτελούσε φυσική διέξοδο από το εσωτερικό της Θεσσαλίας προς τη θάλασσα¹⁹.

Από την ίδρυση της Δημητριάδας τον 3ο αιώνα π.Χ. έως και την κατάλυση του Κοινού των Μαγνητών από το Διοκλητιανό διακρίνονται τρεις κύριες πολεοδομικές φάσεις (ΠΙΝ. 1 α).

Κατά την πρώτη (**Δημητριάς Ι**), επί βασιλείας του ιδρυτή της, η πόλη οχυρώθηκε με ισχυρό τείχος, μήκους 11 περίπου χμ., λίθινο στο κάτω μέρος και πλίνθινο στην ανωδομή. Στην αμυντική της θωράκιση προστέθηκε ένα διατείχισμα, το οποίο περιέβαλλε τα ψηλότερα σημεία του χαμηλού όρους, που υψωνόταν στα δυτικά της και αποτελούσε την ακρόπολη της πόλης.

Η κύρια πολεοδομική οργάνωσή της έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης βασιλείας του γιού του Δημητρίου Πολιορκητή Αντίγονου Γονατά (277/276 – 239 π.Χ.).

Η πόλη τώρα (**Δημητριάς ΙΙ**) οργανώνεται σύμφωνα με το υποδάμειο σύστημα με

---

¹⁷Πολύβιος 18. 19.5, 30.6. Λίβιος 33.34, Πλουτάρχου Φλαμινίνος, 10 « Έπειδ' οί δέκα πρέσβεις οὓς ἡ σύγκλητος ἔπεμψε τῷ Τίτῳ συνεβούλευον, τοὺς μὲν ἄλλους Ἑλληνας ἐλευθεροῦν, Κόρινθον δὲ καὶ Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα διατηρεῖν ἐμφοῦρους ἔνεκα τῆς πρὸς Ἀντίοχον ἀσφαλείας, [2] ἐνταῦθα δὲ ταῖς κατηγορίαις λαμπροὶ λαμπρῶς τὰς πόλεις ἀνερρήγνυσαν Αἰτωλοί, τὸν μὲν Τίτον κελεύοντες τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος λύειν (οὕτω γὰρ ὁ Φίλιππος εἰώθει τὰς προειρημένους πόλεις ὀνομάζειν), τοὺς δ' Ἑλληνας ἐρωτῶντες, εἰ κλοιὸν ἔχοντες βαρύτερον μὲν λειότερον δὲ τοῦ πάλαι τὸν νῦν χαίρουσι, καὶ θαυμάζουσι τὸν Τίτον ὡς εὐεργέτην, ὅτι τοῦ ποδοῦ λύσας τὴν Ἑλ[3]λάδα τοῦ τραχήλου δέδεκεν. ἐφ' οἷς ἀχθόμενος ὁ Τίτος καὶ βαρέως φέρων καὶ δεόμενος τοῦ συνεδρίου, τέλος ἐξέπεισε καὶ ταύτας τὰς πόλεις ἀνεῖναι τῆς φρουρᾶς, ὅπως ὁλόκληρος ἡ χάρις ὑπάρξῃ παρ' αὐτοῦ τοῖς Ἑλλησιν.»

¹⁸Μπάτζιου – Ευσταθίου 1996, 14.

¹⁹Marzollf 1994, 59.

δρόμους ευθείς κάθετους μεταξύ τους, που δημιουργούν οικοδομικά τετράγωνα διαστάσεων 51 X 101 μ. Αυτά διαιρούνται σε δεκατέσσερα οικόπεδα με έκταση κατά μέσο όρο 350 τμ. Σύμφωνα με αυτά τα μεγέθη ο συνολικός πληθυσμός της πόλης πρέπει να ήταν περίπου 25.000 άτομα²⁰.

Το ανάκτορο (**ΠΙΝ. 3 α**) ιδρύθηκε στον ανατολικό τομέα της πόλης σε υπερυψωμένη θέση. Το κτίριο ήταν διώροφο και σύντομα επεκτάθηκε σε διάφορα επίπεδα, ενώ στο κέντρο υπήρχε περίστυλη αυλή με δωρική κιονοστοιχία. Εγκαταλείφθηκε μετά την ήττα του τελευταίου Μακεδόνα βασιλιά Περσέα από τους Ρωμαίους στη μάχη της Πύδνας²¹, η οποία σηματοδότησε το τέλος της μακεδονικής κυριαρχίας στην πόλη. Σημαντικά δημόσια κτίρια είναι η Ιερή Αγορά στα νότια του ανακτόρου, το Ηρώο, το Στάδιο - ιππόδρομος και το Θέατρο. Το τελευταίο πολύ πιθανόν να κατασκευάστηκε αμέσως μετά την ίδρυση της πόλης και η λειτουργία του συνεχίστηκε με σύντομα κενά διαστήματα έως τον 4^ο αιώνα μ.Χ.²²

Γύρω στο 120 π.Χ. έπληξε την πόλη φυσική καταστροφή – πιθανόν σεισμός – που είχε σημαντικές επιπτώσεις στις ανθρώπινες δραστηριότητες. Καταστράφηκαν πολλά οικοδομήματα, όπως και η Ιερή Αγορά και το ανάκτορο, τα οποία δεν ανοικοδομήθηκαν μετά από αυτή²³. Επίσης δεν επισκευάστηκαν τα χερσαία τείχη, ενισχύθηκε όμως το θαλάσσιο μέτωπό τους λόγω ναυτικών επιδρομών²⁴.

Στους αυτοκρατορικούς χρόνους η πόλη (**Δημητριάς ΙΙΙ**) δεν έχει την ακμή του ελληνιστικού βασιλείου, δεν αποτελεί το κύριο λιμάνι, αφού τα πρωτεία παίρνουν οι Φθιώτιδες Θήβαι²⁵. Από τον 1^ο αιώνα π.Χ. και μετά και οργανώνεται οικιστικά στο χώρο βόρεια του θεάτρου και του ανακτόρου και προς τη θάλασσα.

Κατά την ύστερη αρχαιότητα γνωρίζει ακμή (**Δημητριάς ΙV**). Ανακαινίζονται δημόσια κτίρια (θέατρο) και έργα κοινής ωφέλειας (υδραγωγείο **ΠΙΝ. 3 β**), ενώ κατασκευάζονται ειδωλολατρικοί ναοί και βασιλικές (Δαμοκρατία). Η Δημητριάδα αποτέλεσε έδρα

---

²⁰Marzolff 1994, 60-61.

²¹Η Μάχη της Πύδνας ήταν η τελευταία μάχη του Τρίτου Μακεδονικού πολέμου (171 - 168 π.Χ.) μεταξύ Ρωμαίων και Μακεδόνων και έγινε το 168 π.Χ.. Η έκβαση της μάχης αυτής σήμανε και την οριστική υποταγή της Ελλάδας στους Ρωμαίους.

²²Marzolff 1994, 61. Ιντζεσίλογλου 1995.

²³Marzolff 1996, 58. Ο Στράβων 9.5.15 περιγράφει σύντομα την κατάσταση της πόλης στην εποχή του «*νῦν δὲ συνέσταλται .....*».

²⁴Marzolff 1994, 66. Marzolff 1996, 62.

²⁵Marzolff 1994, 66. Μπάτζιου – Ευσταθίου 1996, 34.

επισκόπου από το πρώτο τέταρτο του 5^{ου} αιώνα μ.Χ.²⁶ Το έτος 520 μ.Χ. οι κάτοικοι εγκατέλειψαν την πόλη και μετοίκησαν στη θέση Παλιά Βόλου²⁷. Στα τέλη του 6^{ου} και τις αρχές του 7^{ου} αιώνα μ.Χ. στο χώρο εγκαταστάθηκαν οι Σλάβοι Βελεγεζίτες²⁸.

Γ) ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Βόρεια, νότια και νοτιοανατολικά του κατοικημένου χώρου έξω από τα τείχη της πόλης αναπτύχθηκαν κατά την ελληνιστική εποχή νεκροταφεία, των οποίων η χρήση εξακολούθησε και στην επόμενη ρωμαϊκή εποχή. Λόγω της συρρίκνωσης της πόλης κατά την περίοδο αυτή και της εγκατάλειψης οικοδομημάτων χώροι εντός των τειχών γύρω από τις εγκαταλελειμμένες περιοχές χρησιμοποιήθηκαν ως ταφικοί²⁹.

Στο ανατολικό νεκροταφείο οι τάφοι της ελληνιστικής εποχής βρίσκονται σε επαφή με την εξωτερική πλευρά του τείχους προς τη θάλασσα, με εξαίρεση έναν μόνο, που βρέθηκε εντός των τειχών. Οι τάφοι της ρωμαϊκής εποχής βρίσκονται στον ανατολικό τομέα της πόλης εσωτερικά του ελληνιστικού τείχους και οι περισσότεροι είναι ακτέριστοι. Κατά τη ρωμαϊκή εποχή η κατοικημένη έκταση της πόλης είχε περιοριστεί σε τμήμα γύρω από το βόρειο λιμάνι, με αποτέλεσμα την αλλαγή χρήσης χώρων από κατοικημένους σε χώρους ταφής, όπως συνέβη στη νότια πτέρυγα του ανατολικού περιστυλίου του ανακτόρου και στην περιοχή βόρεια του θεάτρου.

Το νότιο νεκροταφείο ήταν σε χρήση από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. έως τα μέσα του 3ου αι. μ.Χ. Ο Απ. Αρβανιτόπουλος είχε ανασκάψει μεγάλη έκταση του νότιου νεκροταφείου, όπου είχε εντοπίσει και το ιερό της Πασικράτας³⁰.

Το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Δημητριάδας τοποθετείται στα βορειοδυτικά της πόλης, στη θέση Μπουρμπουλήθρα και στα κατώτερα πρηνή του ψηλού λόφου «Παλάτια»³¹. Η νεκρόπολη εκτεινόταν λίγο έξω από την οχύρωση και κατελάμβανε την έκταση, η οποία νότια ορίζεται από το λόφο της Ακρόπολης, ανατολικά από τη θάλασσα,

---

²⁶Marzollff 1994, 68. Marzollff 1996, 62 – 63, Μπάτζιου – Ευσταθίου 1996, 34.

²⁷Marzollff 1996, 62 – 63.

²⁸Ντίνα 1996, 113.

²⁹Μπάτζιου – Ευσταθίου 2001, 40-47.

³⁰Μπάτζιου-Ευσταθίου - Τριανταφυλλοπούλου 2012, 211-212, για τη σύνδεση του ιερού και του νεκροταφείου βλ. Stamatopoulou 2014, 207 – 255.

³¹Νικολάου 2000, 309-314.

ενώ βόρεια ορίζεται από τη πηγή της Μπουρμπουλήθρας³². Το νεκροταφείο αυτό χρησιμοποιήθηκε ως χώρος ταφών από τον 4ο αιώνα π.Χ. έως και τον 3ο μ.Χ.

---

³²Στα πρανή του λόφου Παλάτια λειτουργούσαν μέχρι και τον προηγούμενο αιώνα λατομεία τα οποία σίγουρα προξένησαν καταστροφή πολλών τάφων του νεκροταφείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΑΣ

Α) Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Οι πρώτες ανασκαφές στην αρχαία Δημητριάδα έγιναν στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο Απ. Αρβανιτόπουλος ερευνήσε σε μεγάλη έκταση το τείχος και τους πύργους του, όπου είχαν εντοιχισθεί οι περίφημες γραπτές επιτύμβιες στήλες, καθώς και νεκροταφεία, ιερά και μέρος του ανακτόρου και του θεάτρου.

Ανασκαφές την περίοδο 1956-1961 έκανε ο Δ.Ρ. Θεοχάρης στο θέατρο και στο ανάκτορο και την περίοδο 1967-1981 Γερμανοί αρχαιολόγοι με επικεφαλής τον V.I. Milošič.

Από το 1981 μέχρι σήμερα διενεργούνται συστηματικές και σωστικές ανασκαφές από το προσωπικό της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας, η οποία έχει και την ευθύνη της προστασίας του χώρου³³.

Η βόρεια νεκρόπολη της αρχαίας Δημητριάδας εκτείνεται έξω από το τείχος της οχυρωμένης πόλης που βρίσκεται πάνω στο ύψωμα «Παλάτια». Ο πυρήνας του νεκροταφείου εντοπίζεται στους πρόποδες του λόφου, στο φυσικό αργιλοϊλυώδες χώμα. Για τις ανάγκες ταφής χρησιμοποιήθηκαν όμως και τα κοιλάματα του φυσικού βράχου κατά μήκος των πηγών της Μπουρμπουλήθρας.

Στοιχεία για αυτή γίνονται γνωστά στις αρχές του 20^{ου} αιώνα από το Στάη που έσκαψε τύμβο με ταφικό μνημείο κάτω από το βορειοδυτικό τείχος της πόλης³⁴.

Η ανασκαφική δραστηριότητα έχει κατά καιρούς αποκαλύψει και άλλους τάφους έξω από τα βόρεια τείχη.

Το 1960 στη θέση Πλαγιά 500 μ. βορειότερα της Μπουρμπουλήθρας σε αγροτικό δρόμο που οδηγούσε προς το Διμήνι εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν τάφοι ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής³⁵.

Κατά την εκτέλεση έργου του ΟΣΕ το 1982 βρέθηκε τμήμα του βόρειου νεκροταφείου στη θέση Μπουρμπουλήθρα. Οι τάφοι ήταν κατεστραμμένοι και από το έργο του ΟΣΕ και τη δραστηριότητα σύγχρονων λατομείων που εξόρυσσαν πέτρωμα από τους βόρειους πρόποδες του υψώματος. Οι τάφοι χρονολογήθηκαν στους βυζαντινούς και στους

---

³³Ευρήματα από την αρχαία Δημητριάδα εκτίθενται θεματικά στις αίθουσες του Αρχαιολογικού Μουσείου Βόλου.

³⁴1901, 39-40.

³⁵Θεοχάρης 1960, 174.

ελληνιστικούς χρόνους. Σύμφωνα με την ανασκαφέα η έρευνα έδωσε στοιχεία για την έκταση και τη χρονική διάρκεια χρήσης του βόρειου νεκροταφείου της Δημητριάδας³⁶.

Το 1984, κατά τη διάρκεια εργασιών για εγκατάσταση του αποχετευτικού δικτύου Βόλου στη θέση Μπουρμπουλήθρα, εντοπίστηκε κιβωτιόσχημος τάφος από μαύρο μάρμαρο, που ανήκε στο βόρειο νεκροταφείο της Δημητριάδας. Περιείχε περισσότερες από μία ταφές και κτερίσματα ένα λυχνάρι, ένα χάλκινο έλασμα, ένα χάλκινο δαχτυλίδι,, κομμάτια αλάβαστρου και τρία χρυσά φύλλα. Ο τάφος χρονολογήθηκε στον 3^ο αιώνα μ.Χ.³⁷

Το 1990 κατά την εκσκαφή για την κατασκευή των εγκαταστάσεων βιολογικού καθαρισμού της Δημοτικής Επιχείρησης Ύδρευσης Αποχέτευσης μείζονος περιοχής Βόλου, αποκαλύφθηκαν είκοσι ένας τάφοι. Οι ταφές ήταν πρόχειρες σε κεραμοσκεπείς καλυβίτες και λακκοειδείς τάφους των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων, με ελάχιστα ευρήματα. Λίγοι κλασικοί τάφοι, κατασκευασμένοι από μάρμαρο, είχαν πλουσιότερα κτερίσματα. Διάσπαρτα ανάμεσα στους τάφους βρέθηκαν τμήματα επιτύμβιων στηλών³⁸. Τη διετία 1995 – 1996 (ΠΙΝ. 1β, 2 α,β), με αφορμή την εγκατάσταση της δεύτερης βαθμίδας Βιολογικού Καθαρισμού Πολεοδομικού Συγκροτήματος Βόλου ανασκάφηκαν εννιάκοσιοι τρεις τάφοι, που χρονολογούνται από τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ. έως και τον 3^ο αιώνα μ.Χ.³⁹

Β) Η ΤΑΦΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΒΟΡΕΙΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ(ΠΙΝ. ΙΙ)

Η τυπολογική ανάλυση των ταφικών μνημείων θα μεταβάλλεται με τη μελλοντική έρευνα. Ο μεγάλος όμως αριθμός των ανασκαμμένων τάφων⁴⁰ επιτρέπει τη διατύπωση βασικών παρατηρήσεων.

Πολλοί ήταν κατεστραμμένοι από μεταγενέστερες ταφές. Από τους τάφους και το περιβάλλον τους συλλέχθηκαν 3.600 κινητά ευρήματα. Το νεκροταφείο λειτουργεί από τους κλασικούς ως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Οι τάφοι του 5^{ου} και 4^{ου} π.Χ. αιώνα

³⁶Ιντζεσίλογλου 1982, 227.

³⁷Μπάτζιου – Ευσταθίου , 142.

³⁸Μπάτζιου – Ευσταθίου , 199-201.

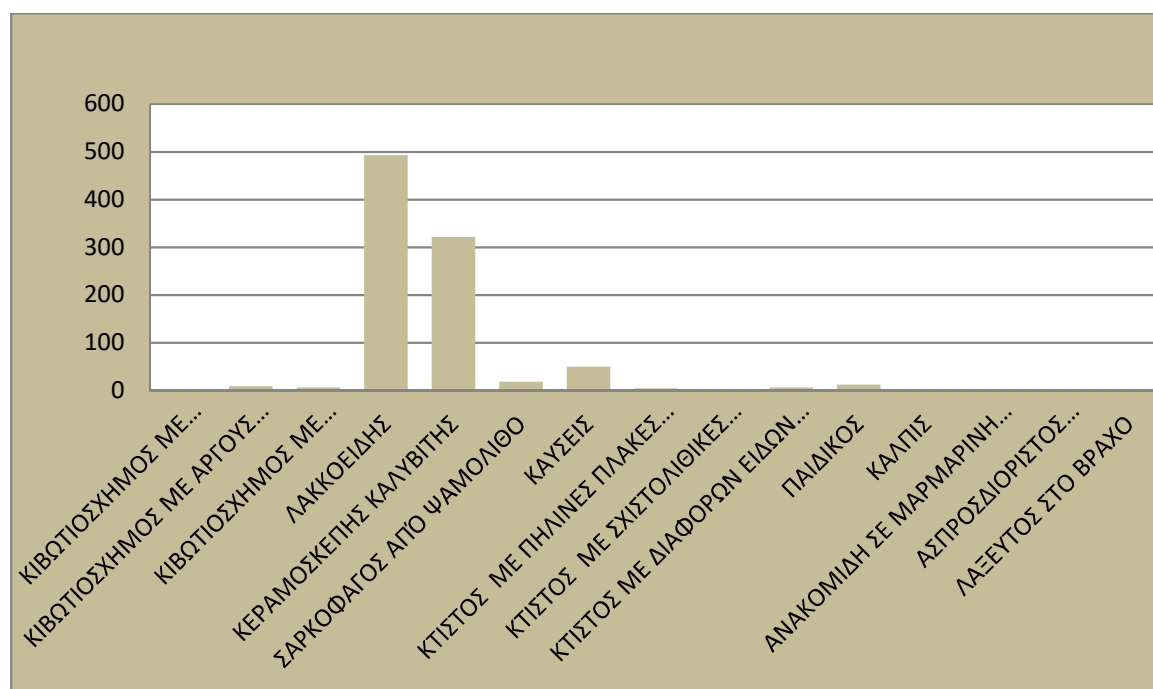
³⁹Νικολάου 1995, 362. 1996, 336 – 337. Η σωστική ανασκαφική έρευνα μεγάλης κλίμακας διήρκεσε 21 μήνες και περιέλαβε μόνο την έκταση που απαιτούσαν οι ανάγκες του έργου. Οι ταφές βρέθηκαν σε επάλληλα στρώματα από βάθος 0,40μ. ως και 3-4 μ. από την επιφάνεια του εδάφους.

⁴⁰Κατά τη διάρκεια της ανασκαφής ερευνήθηκαν 919 αρχαίοι τάφοι.

ανήκουν στον «πρόδρομο» της Δημητριάδας τις Παγασές, ενώ εκείνοι από τον 3^ο π.Χ. ως και τον 4^ο μ. Χ. αιώνα δείχνουν τη συνέχεια της ζωής όταν ο μακεδόνας βασιλιάς Δημήτριος Πολιορκητής ίδρυσε τη νέα πόλη Δημητριάδα το 297 π.Χ. συνοικίζοντας τα ήδη υπάρχοντα πολίσματα.

Κατ' αρχήν ο κύριος τρόπος ταφής είναι ο ενταφιασμός σε διάφορα είδη τάφων.

Ο κιβωτιόσχημος τάφος (ΠΙΝ. 4α, 7β, 8α) χρησιμοποιείται με διάφορες παραλλαγές από τον 5ο π.Χ. έως τον 3ο αιώνα μ.Χ. Οι κιβωτιόσχημοι των κλασικών χρόνων και πρώιμων ελληνιστικών χρόνων είναι επιμελημένοι (ποσοστό 0,33 %). Οι πλευρές τους κατασκευάζονται από μια μονοκόμματη ασβεστολιθική πλάκα στις τέσσερις πλευρές. Οι πλάκες των στενών πλευρών φέρουν ειδική υποδοχή για την καλή εφαρμογή των μακρών πλακών. Στους τάφους αυτούς συνήθως εντοπίζονται περισσότερες από μία ταφές. Τα οστά των προγενέστερων ταφών άλλοτε παραμερίζονται στο ένα στενό άκρο του τάφου μαζί με τα κτερίσματα που τις συνοδεύουν, και άλλοτε παραμένουν στη θέση τους και η μεταγενέστερη ταφή συντελείται πάνω στην προηγούμενη.

ΠΙΝΑΚΑΣ Π. ΕΙΔΗ ΤΑΦΩΝ

Ένα άλλο είδος κιβωτιόσχημου τάφου με περιορισμένη χρήση δημιουργείται με τη διάνοιξη του ταφικού λάκκου με αρκετό βάθος και την επένδυση των τοιχωμάτων με

σειρές πλακαρών αργών λίθων (ΠΙΝ. 4β). Οι τάφοι αυτοί καλύπτονται συνήθως με πλατιές πέτρες. Η κατασκευή τους είναι αμελέστερη και συνήθως χρησιμοποιούνται για περισσότερους του ενός ενταφιασμούς. Ο αριθμός τους είναι μονοψήφιος και το ποσοστό τους κυμαίνεται από 0,11 έως 0.66%.

Μεταγενέστεροι χρονολογικά (1^{ος} αι π.Χ.- 3^{ος} αι. μ.Χ.) είναι οι κιβωτιόσχημοι τάφοι που είναι κατασκευασμένοι από ισομεγέθεις ορθογώνιες πήλινες πλάκες, ορθογώνιες κόγχες στο εσωτερικό των μακρών πλευρών και πυθμένα στρωμένο με πήλινες πλάκες (ΠΙΝ. 4γ). Την κάλυψη αποτελούσαν σχιστολιθικές πλάκες. Εντοπίστηκαν μόνο τέσσερις στο χώρο έρευνας (0,44%). Με ελάχιστα παραδείγματα συναντάται και ο κτιστός με αργολιθοδομή (0,99 %).

Πιο συνηθισμένες ταφικές κατασκευές αποτελούν ο κεραμοσκεπής (ΠΙΝ. 5 α), που αντιπροσωπεύεται από 321 παραδείγματα (35,54%), και ο λακκοειδής τάφος, με 493 παραδείγματα (54,59%). Ο λακκοειδής είναι ο λιγότερο δαπανηρός τύπος τάφου ως προς την κατασκευή και φαίνεται ότι αυτός ήταν ένας από τους λόγους για τους οποίους αποτελούσε ιδιαίτερα δημοφιλή πρακτική στη Δημητριάδα. Κάποιες φορές οι λάκκοι περιβάλλονται από μια – δύο σειρές λίθων και τις περισσότερες φορές καλύπτονται με σχιστολιθικές πλάκες, σε μία περίπτωση με επιτύμβιες στήλες σε δεύτερη χρήση ή απλά με χώμα. Στην τελευταία περίπτωση οι τάφοι διαταράσσονται ή καταστρέφονται ολοσχερώς από μεταγενέστερες ταφές. Ο κεραμοσκεπής ήταν η δεύτερη επιλογή των κατοίκων της Δημητριάδας. Συνηθέστερη είναι η κατασκευή του καλυβίτη με μεγάλες κεραμίδες, που ενώνονται πάνω από τον τάφο σε οξεία γωνία. Και οι δύο αυτοί τύποι (λακκοειδής και κεραμοσκεπής) κατασκευάζονται σε όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών και των ρωμαϊκών χρόνων (κυρίως 3^{ος} – 1^{ος} αι. π.Χ.).

Ιδιαίτερη κατασκευή αποτελούσε ο τάφος 23 (ΠΙΝ. 5 β), ο οποίος ήταν λαξευμένος στο φυσικό ασβεστολιθικό βράχο του λόφου. Αποτελούνταν από ένα ορθογώνιο κιβώτιο διαστάσεων 3Χ2 μ. Είχε ως κάλυμμα τρεις αδρά δουλεμένες ασβεστολιθικές πλάκες που πατούσαν πάνω σ' ένα φαρδύ λαξευμένο σκαλοπάτι. Το εσωτερικό του τάφου ήταν επιχρισμένο με κονίαμα και στο δάπεδό του είχαν συντελεστεί τρεις επάλληλες ταφές. Η χρονολόγησή του από τα μυροδοχεία τοποθετείται στα τέλη του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Οι 12 παιδικές ταφές (ποσοστό στο σύνολο των τάφων 1,33 %) αποτελούν μικρογραφίες των ταφών των ενήλικων (ΠΙΝ. 8 α). Τα παιδιά ενταφιάζονται σε μικρούς κιβωτιόσχημους τάφους, σε όστρακα πιθοειδών αγγείων και σε ασβεστολιθικές θήκες.

Μέσα στους τάφους οι νεκροί είχαν τοποθετηθεί σε ύπτια θέση με τα χέρια παράλληλα στον κορμό ή ελαφρά λυγισμένα πάνω στην κοιλιά, άλλοτε απευθείας πάνω στο φυσικό έδαφος ή το δάπεδο του τάφου και άλλοτε πάνω σε ξύλινα φορεία. Ένδειξη για την ύπαρξη φορείων αποτελούν τα πολλά μεγάλα καρφιά που βρίσκονται γύρω από τους σκελετούς καθώς και το μολύβδινο έλασμα του τάφου 876, μήκους 1μ., το οποίο βρέθηκε προσηλωμένο σε ξύλο.

Οι τάφοι ήταν συνήθως ατομικοί, παρατηρήθηκαν όμως και περιπτώσεις επάλληλων ταφών σε κιβωτίοσχημους τάφους. Στους κτιστούς τάφους της ρωμαϊκής περιόδου παρατηρείται επαναχρησιμοποίηση του τάφου με παραμερισμό των οστών του πρώτου νεκρού και των κτερισμάτων που τον συνόδευαν.

Κανόνας στον προσανατολισμό δεν φαίνεται να υπήρχε αφού οι τάφοι είχαν κατεύθυνση Β-Ν ή Α-Δ σε ίσο περίπου ποσοστό. Πιθανότερα η θέση τους στις πλαγιές του λόφου εξαρτιόταν από το διαθέσιμο χώρο και την πυκνότητα των ταφών.

Σε μικρότερο ποσοστό (5,53%) επιλέγεται στο βόρειο νεκροταφείο το έθιμο της καύσης των νεκρών, πιθανόν γιατί απαιτούσε αυξημένες δαπάνες. Υπολείμματα οστών και τέφρας, που προέρχονται από την καύση του νεκρού σώματος ενηλίκων, συγκεντρώνονται σε αμφορείς, χύτρες και πιθοειδή αγγεία (ΠΙΝ. 7 α, 8 β). Άλλες φορές η τέφρα φυλάσσεται σε πήλινα ή μεταλλικά αγγεία, τα οποία τοποθετούνται στο χώρο του νεκροταφείου μέσα σε πώρινες κάλπιδες (ΠΙΝ. 9 α, β), ή σε ορθογώνιες ταφικές θήκες ή σε απλούς λάκκους. Ως τεφροδόχα αγγεία χρησιμοποιούνταν δίωτες χύτρες με πώμα ή αμφορείς με ένα μεγάλο πινάκιο στο στόμιο και σε μια περίπτωση μπρούτζινη διακοσμημένη υδρία ⁴¹.

Γ)ΤΑ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Το έθιμο να συνοδεύονται οι νεκροί από αντικείμενα που τοποθετούνταν γύρω από το σώμα στο εσωτερικό των τάφων παρατηρείται και στους τάφους του Βόρειου Νεκροταφείου. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι σύνολα αντικειμένων που βρέθηκαν στο χώρο του νεκροταφείου δεν ήταν δυνατόν να συνδεθούν με κάποια ταφή. Μπορεί να ανήκαν σε τάφους που καταστράφηκαν κατά τη δημιουργία ενός άλλου, ίσως όμως και να αποτελούν αντικείμενα τελετουργιών έξω από τους τάφους σύμφωνα με το τυπικό των αντιλήψεων της εποχής. Βρέθηκαν 522 τάφοι με ποικίλα κτερίσματα στο εσωτερικό τους.

---

⁴¹Τάφος 389.

Τα κτερίσματα διακρίνονται σε έξι βασικές ομάδες: αγγεία (ΠΙΝ. ΙΙΙ), κοσμήματα, ειδώλια, νομίσματα, διάφορα. Πολυπληθέστερα είναι τα πήλινα αγγεία διαφόρων τύπων⁴², πήλινοι λύχνοι⁴³, πινάκια, άωτα σκυφίδια, πυξίδες, οινοχόες, μυροδοχεία, αμφορείς μακεδονικού τύπου, ανάγλυφοι σκύφοι κ. ά. Δεν έλειπαν και τα προσωπικά αντικείμενα, όπως οι χάλκινες και σιδερένιες στλεγγίδες και σπάτουλες, τα είδη καλλωπισμού⁴⁴, τα κάτοπτρα, τα χρυσά και αργυρά κοσμήματα.

Τα χάλκινα και αργυρά νομίσματα, που αποτελούσαν τον χαρώνειο οβολό για το ταξίδι προς το σκοτεινό κόσμο του Άδη⁴⁵, δεν αποτελούσαν γενικευμένη συνήθεια. Από το χώρο του νεκροταφείου προέρχονται 152 νομίσματα χάλκινα και αργυρά, τα περισσότερα από το εσωτερικό των τάφων. Χρονολογούνται από τον 5^ο π.Χ. ως και τον 4^ο μ.Χ. αιώνα. Άλλα από αυτά βρέθηκαν στο στόμα του νεκρού, άλλα σε διάφορες θέσεις στο δάπεδο του τάφου ή μέσα σε μικρά σκυφίδια. Από τον αριθμό των τάφων, που περιείχαν νομίσματα, διαπιστώνεται ότι δεν ήταν γενικός κανόνας η χρήση του οβολου ως πληρωμής για το πέρασμα του νεκρού από την επίγεια ζωή στο βασίλειο του Άδη. Ενώ, από την παρουσία τους μέσα σε αγγεία διαπιστώνουμε ότι αποτελούν και αυτά είδος προσφοράς προς το νεκρό.

Σε λίγους τάφους βρέθηκαν αντίγραφα κανονικών νομισμάτων οι λεγόμενες δανάκες, κατασκευασμένες από λεπτό χρυσό έλασμα με έκτυπο μέρος του θέματος του νομισματικού τύπου τον οποίον κατά περίπτωση αντέγραφαν. Τα κοχύλια και οι καρποί⁴⁶ εντοπίζονται σε περιορισμένο αριθμό ως κτερίσματα.

Τα πήλινα αγγεία τοποθετούνται συνήθως στην περιοχή των ποδιών ή γύρω από το κεφάλι του νεκρού. Ο αριθμός τους μέσα στους τάφους ποικίλλει. Αποκαλύφθηκε τάφος με είκοσι δύο αγγεία και άλλος που δεν περιείχε ούτε ένα. Τα σχήματα είναι αντίστοιχα με εκείνα της καθημερινής ζωής όπως έχει διαπιστωθεί από τις ανασκαφές στην πόλη της Δημητριάδας. Σε ορισμένους τάφους υπήρχαν αγγεία από γυαλί και μέταλλο: μολύβδινες και χάλκινες πυξίδες, ασημένια κύλικα και χάλκινος λυχνούχος.

Τα πήλινα ειδώλια ανήκουν σε γνωστούς τύπους. Τα περισσότερα απεικονίζουν γυναικείες μορφές⁴⁷.

---

⁴²Νικολάου 2011, 799-802.

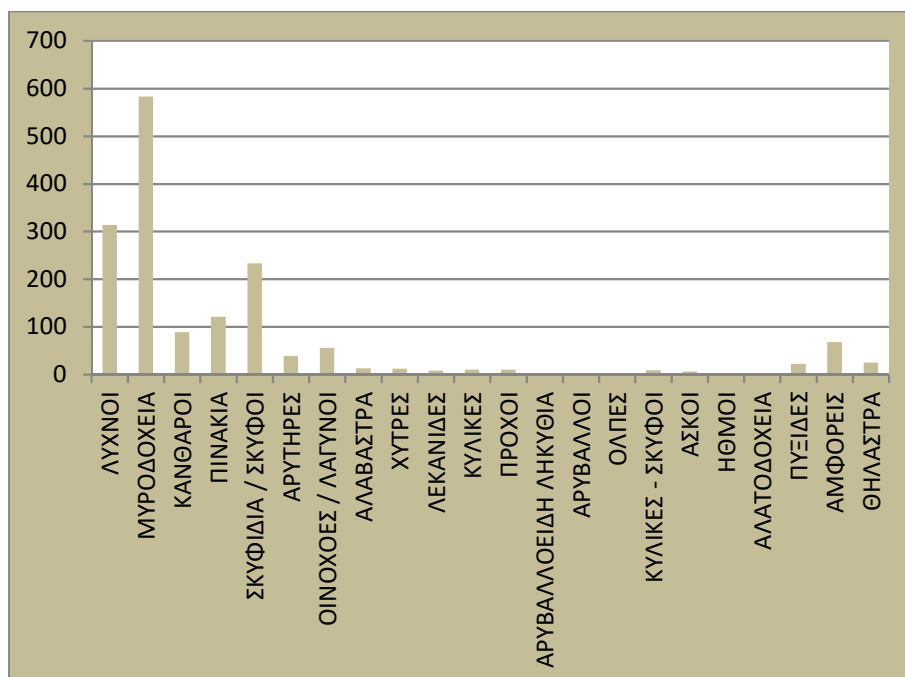
⁴³Νικολάου 2004, 47-60.

⁴⁴Walter κ. ά., 2006, 288-301.

⁴⁵Λουκιανού DeLuctu, 10 «έπειδάν τις άποθάνη τών οίκείων, πρώτα μὲν φέροντες όβολόν εις τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῷ, μισθὸν τῷ πορθμεϊ τῆς ναυτιλίας γενησόμενον».

⁴⁶Kurtz- Boardman 1994, 203.

⁴⁷Νικολάου 2012, 351-363.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ.ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΠΗΛΙΝΩΝ ΑΓΓΕΙΩΝ

Μέσα στους τάφους βρέθηκαν και εξαρτήματα της ενδυμασίας: περόνες και πόρπες. Υπήρχαν ταφές όπου οι νεκροί φορούσαν κοσμήματα από οστό, χαλκό, σίδηρο, άργυρο και χρυσό: στεφάνια με οστέινη χοινικίδα, χάλκινα επιχρυσωμένα φύλλα και πήλινα επιχρυσωμένα άνθη και καρπούς, ενώτια, περίαπτα, βραχιόλια και δαχτυλίδια.

Από τα οργανικά υλικά που διασώθηκαν αναφέρονται: Τα διάτρητα κοχύλια, που βρέθηκαν πάνω στους σκελετούς ή μέσα σε αγγεία. Οι αστράγαλοι άλλοτε άτρητοι και άλλοτε διάτρητοι. Η πλειοψηφία τους είναι από οστό, αλλά βρέθηκαν και γυάλινοι.

Ένα κομμάτι υφάσματος βρέθηκε μέσα στην χάλκινη τεφροδόχο υδρία του τάφου 389. Στο ύφασμα αυτό ήταν τυλιγμένα τα οστά νεαρής γυναίκας πριν τοποθετηθούν μέσα στο χάλκινο αγγείο. Ακόμη οστέινοι μεντεσέδες και σιδερένιο κλειδί πρέπει να προέρχονται από κιβωτίδιο από οργανικό υλικό που είχε τοποθετηθεί μέσα σε τάφο και δυστυχώς δεν σώθηκε.

Τα κτερίσματα, που συνήθως ακολουθούν το νεκρό στις ταφές της ρωμαϊκής περιόδου, είναι οι πήλινοι λύχνοι κατασκευασμένοι με μήτρα, τα γυάλινα αγγεία και μυροδοχεία

και τα χάλκινα νομίσματα. Πολλοί ρωμαϊκοί τάφοι είναι ακτέριστοι με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η ακριβής χρονολόγησή τους.

Στο χώρο του νεκροταφείου βρέθηκαν επίσης αρκετές ενεπίγραφες μαρμάρινες επιτύμβιες στήλες. Αποτέλεσαν επιφανειακά τυχαία ευρήματα ή βρέθηκαν χρησιμοποιημένες ήδη από την αρχαιότητα σε δεύτερη χρήση, ως καλύμματα μεταγενέστερων χρονολογικά τάφων. Οι στήλες αυτές χρονολογούνται κυρίως στον 3^ο και 2^ο π. Χ. Μας παραδίδουν το όνομα, το πατρώνυμο και κάποιες φορές την καταγωγή του ενταφιασμένου νεκρού (βλ. **πίν. II**) Από αυτές παίρνουμε πληροφορίες για τη δημογραφική σύνθεση της πόλης και αντιλαμβανόμαστε τη σημασία της ως εμπορικού και πολιτικού κέντρου.

Δ) ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Γενικά στο βόρειο νεκροταφείο προτιμάται ο ενταφιασμός. Σε 903 τάφους διαπιστώθηκαν 872 ενταφιασμοί, ποσοστό 95%.

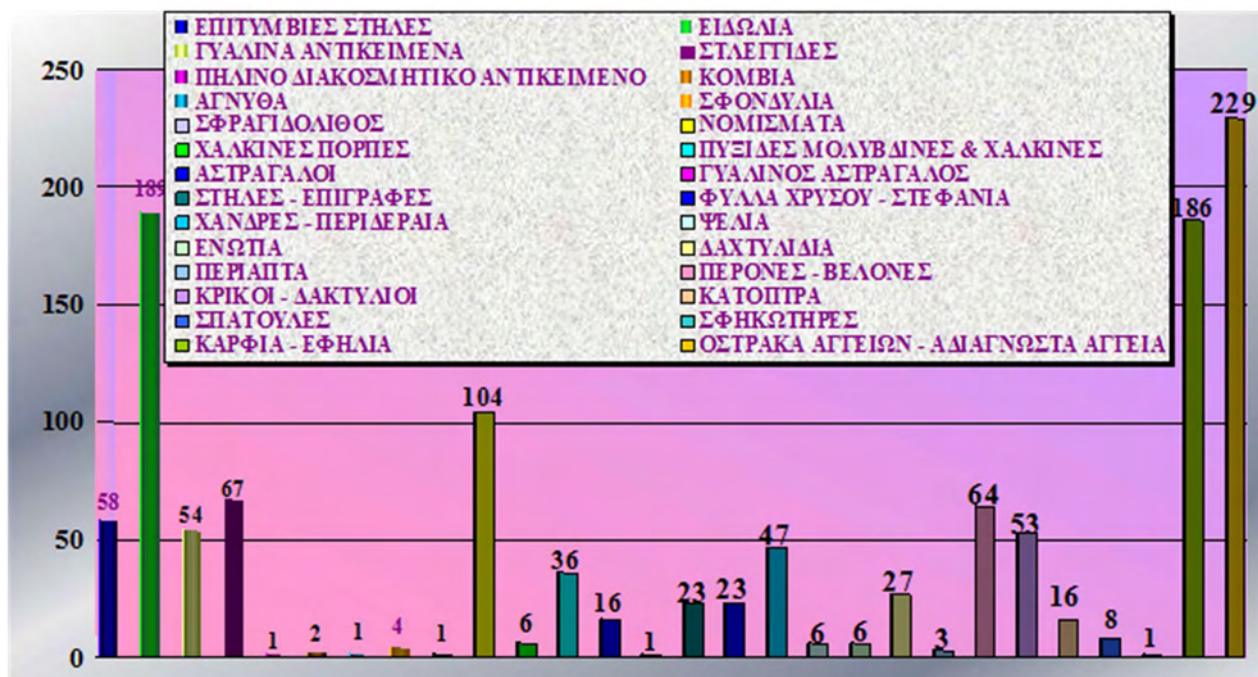
Παλιότεροι τάφοι καταστρέφονται εξολοκλήρου ή μόνο τμηματικά, για να τοποθετηθεί ο μεταγενέστερος νεκρός, όταν δεν δηλώνεται η θέση τους. Συνήθης είναι και η επαναχρησιμοποίηση τάφων με απομάκρυνση των οστών του προηγούμενου νεκρού ή παραμερισμό των οστών στο ένα άκρο του.

Εκτός από τις ταφές ενηλίκων στο χώρο του νεκροταφείου βρέθηκαν και παιδικές ταφές. Για την ταφή των παιδιών χρησιμοποιήθηκαν διαφόρων τύπων τάφοι – κιβωτιόσχημοι, αγγεία, λάκκοι, μικρών βέβαια διαστάσεων για να ταιριάζουν με το μέγεθος των μικρών σωμάτων. Όπως δείχνουν οι τύποι των τάφων και η κτέρισή τους, τα παιδιά είχαν την ίδια αντιμετώπιση με τους ενήλικες νεκρούς.

Οι στήλες, τα λαξεύματα γύρω από τον μεγάλο τάφο, οι ταφικές τελετουργίες έξω από τάφους, όπως δηλώνονται από τα αγγεία που βρέθηκαν έξω από τα καλύμματά τους δείχνουν ιδιαίτερη φροντίδα στους νεκρούς.

Το πλήθος των κτερισμάτων (**ΠΙΝ. IV**), οι παραστάσεις των στηλών και τα στοιχεία των επιγραφών, όπως ο τόπος καταγωγής των νεκρών, δείχνουν τον ευρύ κοινωνικό χαρακτήρα της πόλης η οποία μέσα σε λίγα χρόνια δέχεται προς εγκατάσταση πολίτες από άλλες περιοχές λόγω της μεγάλης οικονομικής της άνθισης που την καθιστά κέντρο της Θεσσαλίας και μιας ευρύτερης περιοχής.

**ΠΙΝΑΚΑΣ IV.ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΒΟΡΕΙΟΥ
ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ (ΑΝΑΣΚΑΦΗ 1995 -1996)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΤΑΦΩΝ

Α) ΤΑΦΕΣ 3^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ Π.Χ.

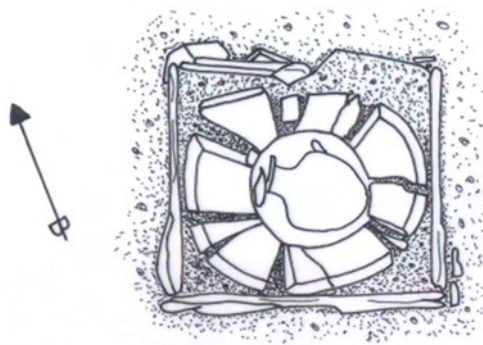
ΤΑΦΟΣ 389 (ΠΙΝ. 10-11, Σχέδ. 1 α,β,γ)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 42.

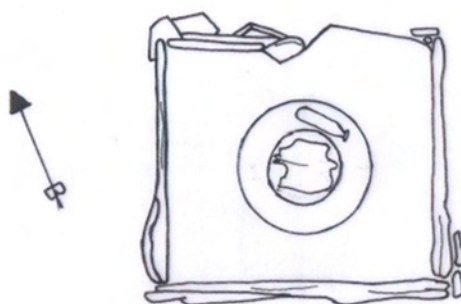
Τρόπος ταφής : Τετράγωνη ταφική θήκη διαστάσεων 0,95 X 0, 95 μ., η οποία καλύπτεται από σχιστολιθικές πλάκες. Στο εσωτερικό της είχε τοποθετηθεί κυλινδρική ασβεστολιθική «κάλπις» διαμέτρου 42 εκ. και μέσα σ' αυτή μπρούτζινη τεφροδόχος υδρία, η οποία περιείχε υπολείμματα καμένων οστών τυλιγμένα σε ύφασμα. Η μελέτη των οστεολογικών καταλοίπων έδειξε ότι τα οστά ανήκαν σε μικρόσωμη γυναίκα 20 – 25 ετών. Μετά την καύση διατηρήθηκαν μικρά θραύσματα οστών από κάθε τμήμα του σώματος, του κρανίου, των άνω και κάτω άκρων. Τα οστά είναι ασβεστοποιημένα και τα ραγίσματα που φέρουν, όπως και το λευκό χρώμα υποδηλώνουν ότι η νεκρή εκτέθηκε σε θερμοκρασία πυράς άνω των 800 και έως 1.100°C για πολλές ώρες.

α.

β.

γ.

Σχέδιο 1 α,β,γ. Ο τάφος 389 κλειστός και ανοικτός

Ι.Μπρούτζινη τεφροδόχος υδρία BE 36273⁴⁸ (ΠΙΝ. 12 α). Ύψ.:0,415 μ., διάμ. ώμων:0,271 μ., διάμ. Χ.: 0,161 μ., διάμ. Β.: 13,1 εκ.Το χείλος επίπεδο, πεπλατυσμένο κοσμείται με στικτό δακτύλιο και ιωνικό κυμάτιο, ενώ η βάση με στικτό δακτύλιο και λέσβιο κυμάτιο. Οι ράχες των τριών λαβών έχουν έντονες ραβδώσεις. Οι δύο οριζόντιες λαβές προσαρμόζονται στο αγγείο με δίσκους ελαφρά κυρτούς διακοσμημένους με λέσβιο κυμάτιο. Όμοιο κόσμημα υπάρχει σε ωοειδή δίσκο στην άνω πρόσφυση της κάθετης λαβής, ενώ η κάτω πρόσφυση έχει τη μορφή διπλής έλικας. Κάτω από τη λαβή αυτή επικολλήθηκε σφυρήλατο διακοσμητικό ανάγλυφο. Εικονίζεται φτερωτή ανδρική μορφή που κρατάει στο δεξί χέρι θυμιατήριο και στο αριστερό

⁴⁸Νικολάου κ.ά. 2009, 707-720.

κυλινδρική πυξίδα. Πλούσια πτυχωμένο ιμάτιο διακρίνεται πίσω από τη μορφή και κρέμεται από το λυγισμένο αριστερό χέρι. Τα μαλλιά είναι μακριά και δένονται ψηλά στο κεφάλι σε κρωβύλο. Η ερμηνεία της παράστασης δεν παρουσιάζει δυσκολία : η φτερωτή νεανική μορφή, το θυμιατήριο, το αγγείο στο αριστερό χέρι παραπέμπουν στον Έρωτα. Κυκλικό πόμα από το ίδιο μέταλλο, επενδυμένο εσωτερικά με φύλλο μολύβδου, κάλυπτε το χείλος της υδρίας.

2. Υφασμα⁴⁹ (ΠΙΝ. 12 γ).

Βρέθηκε μέσα στην υδρία γύρω από τα καμένα οστά. Οι αναλύσεις τεσσάρων δειγμάτων έδειξαν ότι επρόκειτο τελικά για δύο υφάσματα από μαλλί και λινό.

Κτερίσματα : Μοναδικό κτερίσμα αποτελούσε το αλάβαστρο 1585/ BE36274 σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης

2. Αλάβαστρο από αλάβαστρο⁵⁰ BE 36274 (ΠΙΝ. 12 β). Ύψ.: 0,14 μ., μεγ. Πλ. 0,034 μ., μεγ. Σωζ. διάμ. Χ.: 0,031 μ. Μικρές αποκρούσεις στο χείλος και στο σώμα. Ίζημα κατά τόπους στην εξωτερική επιφάνεια. Σώμα λεπτό επίμηκες που στενεύει στο ύψος του λαιμού. Χείλος πλατύ δακτυλιόσχημο.

Χρονολόγηση τάφου: με βάση το κύριο εύρημα, τη μπρούτζινη υδρία, στα τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

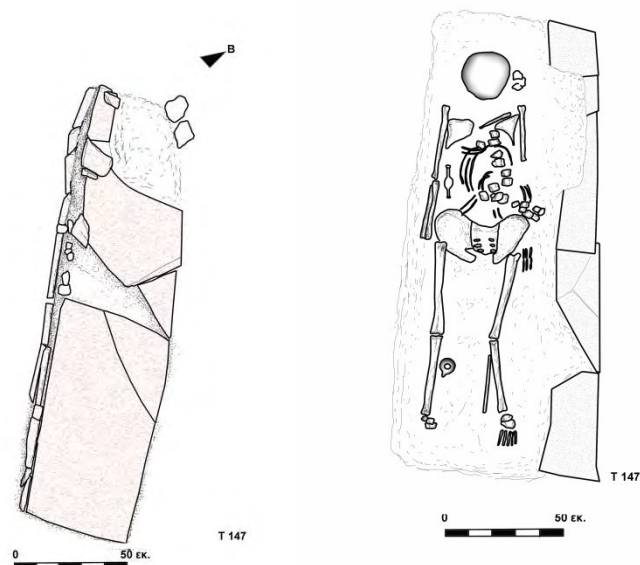
ΤΑΦΟΣ 147 (ΠΙΝ. 13 α, β, σχέδ. 2)

Ο τάφος βρέθηκε στη νότια παρειά του τετραγώνου 12.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο. Σπασμένες οι κεραμίδες της κάλυψης. Κατεύθυνση τάφου Α – Δ. Μήκος τάφου: 1,90μ. Περιείχε ένα σκελετό μήκους 1,65μ. με το κρανίο στα Ανατολικά. Τα οστά βρέθηκαν μετατοπισμένα. Η ανθρωπολογική εξέταση έδειξε ότι τα οστά ανήκαν σε γυναίκα ηλικίας 35-50 ετών.

⁴⁹ Λεπτομέρειες για το ύφασμα Νικολάου κ.ά. 2009, 707-720. Η χρήση υφασμάτων, για να τυλίγονται τα οστά μετά την καύση του νεκρού και πριν την τοποθέτησή τους μέσα στον τάφο ή στα τεφροδόχα σκεύη, είναι γνωστή από ανασκαφικές έρευνες ήδη από τη δεκαετία του '50 στα αρχαία νεκροταφεία της Ελευσίνας και στο Ντράφι Αττικής, το ύφασμα της Βεργίνας και το λινό ύφασμα της υδρίας της Αίλειας.

⁵⁰ Για λίθινα αλάβαστρα βλ. Μαρκουλάκη- Νινιού-Κινδελέη 1982, 109.

Σχέδιο 2. Ο τάφος 147 κλειστός και ανοικτός.

Κτερίσματα: Μυροδοχείο BE 15550 στο δεξιό βραχίονα. Λύχνος BE 15555 δίπλα στη δεξιά κνήμη. Απανθρακωμένος καρπός BE 15910 στην περιοχή της λεκάνης.

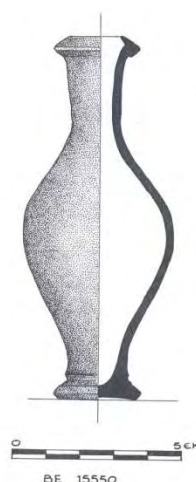
1.Μυροδοχείο BE 15550⁵¹ (ΠΙΝ. 13 γ, Σχέδ. 3). Ύψ. 0,112 μ., διαμ. Β. 0,026 μ., διαμ. Χ. 0,026 μ. Πηλός καστανότεφρος χωρίς επίχρισμα. Σώμα μάλλον επίμηκες. Λαιμός σχετικά ψηλός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Πόδι βραχύ που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση.

2.Μονόμυξος λύχνος BE 15555⁵² (ΠΙΝ. 13 δ). Ακέραιος. Ύψ. 0,033 μ., μήκ. 0,099 μ., πλάτ. με ωτίο 0,077 μ., διάμ. Β. 0,044 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Εσωτερικά και εξωτερικά επίχρισμα μελανό, μεταλλικό, πολύ απολεπισμένο. Έντονα γωνιώδες σώμα, βάση υπερυψωμένη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια της. Η πάνω επιφάνεια του λύχνου είναι πεπλατυσμένη. Γύρω από την οπή πληρώσεως υπάρχει ταινία που περιβάλλεται από αυλάκωση. Στη μια άκρη διατηρείται ωτίο με μικρή οπή. Ο σχετικά μακρύς μυκτήρας έχει καμπύλη απόληξη με τετραγωνισμένες άκρες κι ελλειψοειδή οπή καύσης.

3.Απανθρακωμένος καρπός BE 15910. Πιθανόν αμύγδαλο.

⁵¹Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 2148 (τέλη 3ου – αρχές 2ου αι. π.Χ.), Rotrooff 2006, αριθ. 427 (260 – 175 π.Χ.)

⁵²Howland 1958, αριθ. 416, τύπος 29B, 96 - 97, πιν. 41 (α' μισό 3ου αι. π.Χ.), Νικολάου 2004, 54 – 55, τύπος Δημητριάδα 2 (τέλη 4^{ου} – αρχές 3^{ου} αι. έως και τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ.)

Σχέδιο 3. Τάφος 147. Το μυροδοχείο BE 15550.

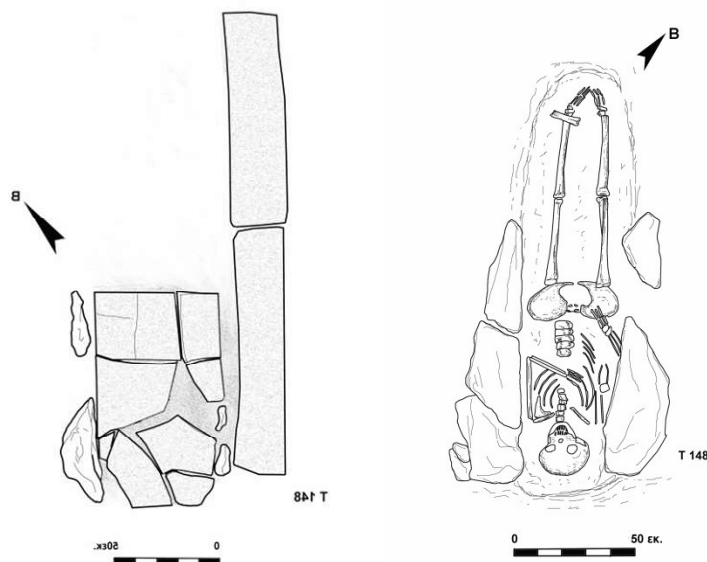
Χρονολόγηση τάφου: Ο λύχνος με το φακόσχημο σώμα και το μυροδοχείο, στο οποίο αρχίζει να τονίζεται το ύψος σε σχέση με το πλάτος της κοιλιάς, οδηγούν στη χρονολόγηση του τάφου στα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ. και μετά.

ΤΑΦΟΣ 148 (ΠΙΝ. 14 α,β, Σχέδ. 4).

Ο τάφος βρέθηκε στο τετράγωνο 12, ακριβώς κάτω από τον τάφο 147.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο. Η κάλυψη του λάκκου έγινε με λακωνικό στρωτήρα διαστάσεων 1,02 X 0,45μ. Κατεύθυνση τάφου: Α – Δ. Αργοί λίθοι μεσαίου μεγέθους ορίζουν τις μακριές πλευρές του λάκκου και περιβάλλουν το σκελετό από το κρανίο ως το ύψος των μηρών. Η νεκρή, ηλικίας άνω των 50 ετών, είχε τοποθετηθεί με την κεφαλή στα νότια. Ο σκελετός μήκους 1,60μ, διατηρούνταν σε καλή κατάσταση.

Κτερίσματα : Η ταφή ήταν κτερισμένη με ειδώλιο BE 46606, που ακουμπούσε πάνω στο δεξιό βραχίονα. Στο στόμα της είχε τοποθετηθεί χάλκινο νόμισμα BE 16412. Στον τάφο βρέθηκε και πήλινος κάνθαρος BE 15539.

Σχέδιο 4. Ο τάφος 148 κλειστός και ανοικτός

1.Ειδώλιο όρθιας γυναικείας μορφής BE 46606 (ΠΙΝ. 14 γ).⁵³. Ύψος: 0,192 μ. Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Πηλός πορτοκαλόχρωμος 6/6 YR (reddish yellow). Επίχρυσμα λευκό. Ίχνη ερυθρού χρώματος χαμηλά στο ένδυμα. Η πίσω πλευρά αδιαμόρφωτη, κατασκευασμένη από ξεχωριστή μήτρα, με ωοειδή οπή εξαερισμού. Η μορφή φοράει χιτώνα ζωσμένο ψηλά, με τριγωνικό άνοιγμα στο λαιμό και μακρύ απόπτυγμα πλούσια πτυχωμένο. Και τα δύο χέρια της είναι καλυμμένα από ιμάτιο, το οποίο φοριέται σαν σάλι, και αφήνει το μεγαλύτερο μέρος του χιτώνα ορατό. Το δεξί χέρι καλύπτεται εντελώς από το ιμάτιο και ακουμπά στη μέση. Το αριστερό ελαφρά λυγισμένο στον αγκώνα φέρεται κατά μήκος του κορμού και μόνο ο πήχης καλύπτεται από το ιμάτιο. Η κεφαλή στρέφεται προς τα δεξιά. Η μορφή πατάει στο δεξί πόδι, ενώ το άνετο αριστερό είναι ελαφρά λυγισμένο και προβάλλει στα πλάγια.

2.Χάλκινο νόμισμα BE 16412 Αντιγόνοιο Γονατά.⁵⁴. Εμπροσθ.: Μακεδονική ασπίδα. Οπισθ.: Μακεδονική περικεφαλαία. Στο πεδίο κάτω αριστερά Β και δεξιά Α. Χρονολογία κοπής: 276 – 239 π.Χ.

3. Κάνθαρος BE 15539⁵⁵ (ΠΙΝ. 14 β), συγκολλημένος και συμπληρωμένος στο σώμα και τη λαβή. Ύψ.: 0,085 μ., διάμ. Β.: 0,037 μ., διάμ. Χ.: 0,074 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο καστανέρυθρο γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά, το οποίο κατά τόπους γίνεται μελανό λόγω της άνισης όπτησης. Σώμα βαθύ, λαβές κάθετες ταινιωτές με πλαστικά επιθήματα

⁵³Hornung - Bertemes 2007, 116, αριθ. 26, β' μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

⁵⁴Liampi 1998, 109, M 26, πιν. 24.

⁵⁵Καλτσάς 1983, 8 και 36, αριθ. 1655, σχ. 6, πιν. 9^α (τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.).

στην άνω επιφάνειά τους σε σχήμα κισσόφυλλου. Βάση δακτυλίσχημη. Δύο αβαθείς χαράξεις κάτω από το χείλος και μία στο μέσον περίπου του σώματος περιτρέχουν το αγγείο. Στη μετόπη που σχηματίζεται μεταξύ αυτών και των λαβών αποδίδονται με μελανό χρώμα κουκίδες και στο κέντρο κρεμαστή ταινία. Η διακόσμηση είναι του τύπου «δυτικής κλιτύος».

Χρονολόγηση τάφου: Το ειδώλιο και το χάλκινο νόμισμα τοποθετούν την ταφή στον 3^ο αι. π.Χ. και μέχρι τα μέσα του αιώνα.

ΤΑΦΟΣ 304 (ΠΙΝ. 15 α –γ, σχέδ. 5).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 15.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο με κατεύθυνση Β-Ν. Ο τάφος ανήκε σε γυναίκα ηλικίας 35 – 50 ετών.

Έξω από τη νοτιοδυτική πλευρά του τάφου βρέθηκαν μυροδοχείο 1705/ BE 15658, σκυφίδιο 1703/ BE 15650, πινάκιο 1701/ BE 15790 πινάκιο 1702/ BE 15771 και κάνθαρος 1704/ BE 15556.

Κτερίσματα: Στη βόρεια στενή πλευρά του τάφου, που δεν ορίζεται από κεραμίδα, βρέθηκαν μονόμυξος λύχνος BE 17105, μελαμβαφής κάνθαρος BE 17104, μελαμβαφές πινάκιο BE 16189.

Ευρήματα έξω από τον τάφο

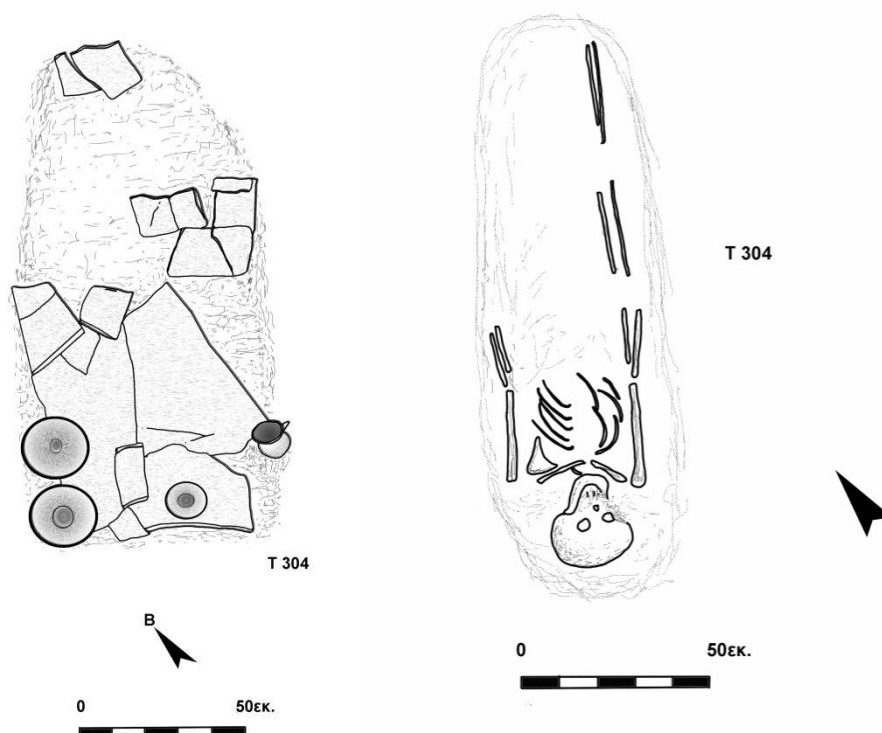
1.Ελλίπες μυροδοχείο BE 15658⁵⁶ (ΠΙΝ. 17 γ). Πηλός καστανός, επίχρυσμα σκούρο τεφρό. Διάμ. β. : 0,024 μ. Πόδι κοντό και ευρύ που καταλήγει σε δισκόμορφη βάση. Στην ευρεία σχεδόν σφαιρική κοιλιά διακρίνονται οριζόντιες παράλληλες γραμμές καστανού και υπόλευκου χρώματος.

2.Πινάκιο μελαμβαφές BE 15790⁵⁷ (ΠΙΝ. 16 α, β). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε τμήματα του χείλους. Ύψ. : 0,031 μ., διάμ. Β. : 0,08 μ., διάμ. Χ. : 0,193 μ. Πηλός καστανός, μελανό επίχρυσμα, απολεπισμένο, κακής ποιότητας.

⁵⁶Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π 2159, 123, σχ. 8, Λ9, πιν. 65,. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη, αριθ. 22, Π 2083, σχ. 19, πιν. 46, σ. 105 και 111 (τέλη 3ου αι. π.Χ.).

⁵⁷Thompson 1934, 439 (3ος αι. π.Χ.).

Σχέδιο 5. Ο τάφος 304 κλειστός και ανοικτός

Σώμα βαθύ με χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Βάση σχετικά φαρδιά, δακτυλιόσχημη με μικρή μαστοειδή απόφυση στην κάτω επιφάνεια. Εσωτερικά το πινάκιο έχει διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Κυκλικές αυλακώσεις, μία γύρω από τον πυθμένα, τρεις στη βάση των τοιχωμάτων και μια στη βάση του χείλους σχηματίζουν ταινίες που περικλείουν τα διακοσμητικά θέματα. Στη βάση των τοιχωμάτων αποδίδονται με ρόδινο αραιωμένο πηλό στιγμές. Στο χείλος με τον ίδιο τρόπο αποδίδεται στεφάνι μυρτιάς.

3.Πινάκιο μελαμπαφές BE 15771⁵⁸ (ΠΙΝ. 17 δ-στ). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε μεγάλο μέρος του χείλους και τμήματα του σώματος. Ύψ.: 0,23 μ., διάμ. Β.: 0,103μ , διάμ. Χ.: 0,223 μ. Πηλός καστανός, εσωτερικά και εξωτερικά μελανό «μεταλλικό» επίχρυσμα. Η βάση του αγγείου και το χείλος περιτρέχονται από αυλάκωση. Σώμα βαθύ με χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση φαρδιά, δακτυλιόσχημη. Εσωτερικά το πινάκιο έχει διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Στα τοιχώματα με αβαθείς εγχαραξείς σχηματίζεται τετράγωνο και από τις πλευρές του φύονται φύλλα μυρτιάς. Στο μέσο της κάθε πλευράς του τετραγώνου εξωτερικά

⁵⁸Thompson 1934, 440. Ελλ Κερ Μακεδονίας, 23.

αποδίδεται από ένα ανθέμιο. Ανάμεσα στις αυλακώσεις του χείλους σχηματίζεται ταινία όπου αποδίδεται στεφάνι από κισσόφυλλα, οι βλαστοί με λεπτές εγχαράξεις και τα φύλλα με αραιωμένο ρόδινο πηλό.

4. Άωτο σκυφίδιο BE 15650⁵⁹ (ΠΙΝ. 17 β). Συμπληρωμένο σε τμήματα του χείλους. Ύψ.: 0,04 μ., διάμ. Β.: 0,052 μ., διάμ. Χ.: 0,116 μ. Πηλός καστανός, μαύρο επίχρισμα στην εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια, που κατά τόπους γίνεται καστανέρυθρο. Σώμα ημισφαιρικό με χείλος που στρέφεται προς τα μέσα. Βάση δακτυλιόσχημη με αυλάκωση στο σημείο έδρασης και μικρή μαστοειδή απόφυση στην κάτω επιφάνειά της.

5. Κάνθαρος μελαμβαφής BE 15556⁶⁰ (ΠΙΝ. 17 α). Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,065 μ., διάμ. Β.: 0,049 μ., διάμ. Χ.: 0,085 μ. Πηλός καστανότεφρος, σε όλη την εσωτερική και στο πάνω τμήμα της εξωτερικής επιφάνειας απολεπισμένο μελανό επίχρισμα. Σώμα χαμηλό, βαθύ, ημισφαιρικό. Βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη. Λαβές μικρές, κάθετες ταινιωτές ξεκινούν ακριβώς κάτω από το χείλος και στο πάνω μέρος τους φέρουν από ένα πλαστικό τριγωνικό επίθημα (σχηματοποιημένο κισσόφυλλο;). Κάτω από το χείλος αποδίδονται με αβαθή εγχάραξη δύο λεπτές παράλληλες οριζόντιες γραμμές που περιτρέχουν το αγγείο.

Κατάλογος κτερισμάτων

6. Μονόμυζος λύχνος BE 17105⁶¹ (ΠΙΝ. 18 ε). Ακέραιος. Ύψ.: 0,025 μ., μήκ.: 0,079 μ., πλ.: 0,063 μ., διάμ. Β.: 0,039 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα. Σώμα πολύ χαμηλό, σχετικά ευρύ και στρογγυλό. Βάση μικρή, δακτυλιόσχημη. Ένα στενό περιχέλιωμα περιβάλλει την οπή πληρώσεως και χωρίζεται από το σώμα με στενή αυλάκωση. Μυκτήρας βραχύς και πλατύς, σχεδόν ενσωματωμένος στο σώμα, με σχεδόν ευθεία απόληξη και μεγάλη ωοειδή οπή. Πάνω στον ώμο μικρός διάτρητος λοβός – ωτίο.

7. Κάνθαρος μελαμβαφής BE 17104⁶² (ΠΙΝ. 18 δ). Ακέραιος. Ύψ.: 0,098 μ., διάμ. Χ.: 0,067 μ., διάμ. Β.: 0,042 μ. Πηλός καστανός, σε όλη την εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια μεταλλικό μαύρο επίχρισμα. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός με χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Ένα σχετικά ψηλό στέλεχος ενώνει το σώμα με την κωνική βάση αποτελούμενη από δύο άνισα επάλληλα δαχτυλίδια. Η βάση είναι κοίλη στην κάτω επιφάνεια και φέρει απόκρουση. Στο σημείο έδρασης υπάρχει αυλάκωση. Λαβές μεγάλες,

⁵⁹Διλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, 121, αριθ. 1, BE 1977/112, σχ. 21, πιν. 1, μετά το 300 π.Χ.

⁶⁰Sparkes - Talcott 1970, 124 (Vol.I), αριθ.722, πιν. 29 (Vol. II).Thompson 1934, Α 32, σ. 320, εικ. 5 (αρχές 3ου αι. π.Χ.).

⁶¹Scheibler 1976, 51, αριθ. 275, πιν. 52, Δρούγου 1992, αριθμ. 80, σ. 51, πιν. 19 (πρώιμος 3ος αι. π.Χ.), Νικολάου 2004, 54-55, τύπος Δημητριάδα 2 (τέλη 4^{ου}- τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.) Ο βραχύς υπερυψωμένος μυκτήρας τοποθετεί τον λύχνο αυτό στα πρώιμα παραδείγματα του τύπου.

⁶²Sparkes - Talcott 1970, 287, αριθ. 717, πιν. 29, Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 2171, 100 και 152, σχ. 40, πιν. 66 (3ος αι. π.Χ.)

κάθετες ταινιωτές με πεπλατυσμένες, ελαφρά λοξές αποφύσεις στον ώμο τους, από τις οποίες η μία είναι φθαρμένη.

8.Πινάκιο μελαμβαφές BE 16189⁶³ (ΠΙΝ. 18 α - γ). Συμπληρωμένο σε τμήμα του χείλους, συγκολλημένο. Ύψ.: 0,02 μ., διάμ. Χ.: 0,214 μ., διάμ. Β.: 0,102 μ. Πηλός καστανορόδιος, μελανό «μεταλλικό» επίχρυσμα σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και εξωτερικά. Σώμα με ανοιχτά τοιχώματα και κυρτό χείλος. Βάση φαρδιά, δακτυλιόσχημη με αυλάκωση στο σημείο έδρασης. Εσωτερικά το πινάκιο έχει διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος». Το κέντρο του πυθμένα ορίζεται από εγχάρακτο κύκλο, που με τη σειρά του περικλείει μικρότερο κύκλο, αμελώς χαραγμένο. Ο κύκλος αυτός περιστοιχίζεται από διπλές εγχάρακτες γραμμές κι ελλειψοειδή μοτίβα, τοποθετημένα εναλλάξ. Το σύστημα αυτό βρίσκεται στο μέσο τετραγώνου του οποίου οι πλευρές είναι κοίλες, αποτελούνται από δύο εγχάρακτες γραμμές και μια άλλη κυματοειδή από την οποία εξαρτάται περιδέραιο με λογχόσχημα φύλλα. Στο χείλος δυο βαθιές αυλακώσεις ορίζουν μετόπη, που διακοσμείται με εγχάρακτη βλαστόσπειρα και ωοειδή γραπτά φύλλα από διαλυμένο ρόδινο πηλό.

Χρονολόγηση τάφου: μέσα 3^{ου} αι. π.Χ.

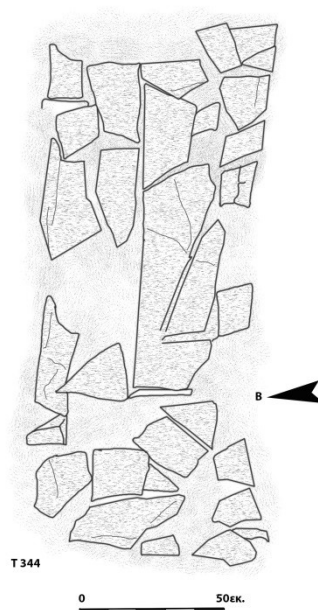
ΤΑΦΟΣ 344(ΠΙΝ. 19 α - β, σχέδ. 6).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 27.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή τάφο με κατεύθυνση Α-Δ. Διαστάσεις τάφου 1,85 x 0,81μ. Οι κεραμίδες της κάλυψης είχαν σπάσει και είχαν υποχωρήσει στο εσωτερικό του τάφου. Η νεκρή ηλικίας 35-50 ετών ύπτια με την κεφαλή στα ανατολικά. Τα χέρια ελαφρά λυγισμένα φέρονταν στο δάπεδο του τάφου. Σκελετός, μήκους 1,45μ., κακής διατήρησης.

---

⁶³Ελλάδα, Μακεδονία, 23-24 (τέλη 3ου – αρχές 2ου αι. π.Χ.), Rotroff 1997, αριθ. 827 (250 – 225 π.Χ.)

Σχέδιο 6. Ο τάφος 344 κλειστός.

Κτερίσματα: Στα άκρα πόδια δύο μυροδοχεία BE 22457 και BE 21859, επτά χάλκινοι κρίκοι και τμήμα χάλκινου καρφιού BE 20285. Πήλινα αντικείμενα και σιδερένια καρφιά E1399 στις κνήμες. Δίπλα στην αριστερή κνήμη κάνθαροι BE 48501- BE 48500 και μυροδοχείο BE 22361.

1.Μυροδοχείο BE 22361⁶⁴ (ΠΙΝ. 20 δ). Λείπει τμήμα του λαιμού και του χείλους. Ύψ.: 0,159 μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ., διάμ. Β.: 0,029 μ, διάμ. κοιλιάς: 0,072μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα τεφρό, οριζόντιες γραπτές ταινίες από υπόλευκο χρώμα στην κοιλιά και στον λαιμό. Πόδι σχετικά βραχύ με δισκόμορφη βάση. Σώμα μάλλον σφαιρικό. Λαιμός στενός με πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι στο χείλος. Γραπτές οριζόντιες ταινίες με υπόλευκο χρώμα στο λαιμό, τον ώμο και την άνω επιφάνεια του χείλους.

2.Μυροδοχείο BE 22457⁶⁵ (ΠΙΝ. 20 ε), συγκολλημένο. Ύψ.: 0,094 μ., διάμ. Χ.: 0,023 μ., διάμ. Β.: 0,019 μ. Αποκρούσεις στο χείλος. Πηλός ερυθρωπός, επίχρυσμα καστανέρυθρο ανομοιόμορφο. Πόδι ευρύ με βάση δισκόμορφη. Σώμα ευρύ στην κοιλιά. λαιμός στενός, ψηλός, με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Στο λαιμό, στον ώμο και στην κοιλιά οριζόντιες γραπτές γραμμές από μελανό και υπόλευκο χρώμα.

⁶⁴Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1996, 114, 89.24 (αρχές 3ου αι. π.Χ.).

⁶⁵Δρούγου – Τουρατσόγλου 1980, 97 και 123, Π 2159 (3^{ος} αι. π.Χ.), το συγκεκριμένο τέλη 3^{ου} αι. π.Χ.

3. Μυροδοχείο BE21859 (ΠΙΝ. 20 γ), συγκολλημένο. Ύψ.: 0,096 μ., διάμ. Β.: 0,021 μ., διάμ. Χ.: 0,024 μ. Πηλός κοκκινωπός, επίχρυσμα καστανό. Βάση δισκόμορφη. Πόδι κοντό και ευρύ. Σώμα σχεδόν σφαιρικό με λαιμό στενό σχετικά ψηλό. Χείλος από λοξότμητο δαχτυλίδι.

4. Επτά χάλκινοι κρίκοι και τμήμα χάλκινου καρφιού BE 20285.

Α) Επτά (7) χάλκινοι κρίκοι οξειδωμένοι. Β) Χάλκινο καρφί, ελλειπές, οξειδωμένο. Σώζεται η κυκλική εφηλίδα του και το αιχμηρό άκρο του μόνο.

5. Πήλινα διακοσμητικά αντικείμενα BE 48485 001 – 004 (ΠΙΝ. 20 α).

001. Πήλινο ομοίωμα καρπού (πιθανόν κωνοφόρου) – εξάρτημα στεφανιού. Διαμ.: 0,019 μ., παχ.: 0,012 μ.

002. Πήλινο επίθημα κυκλικού σχήματος και επιπεδόκυρτης τομής. Στην κύρια όψη ανάγλυφο το μακεδονικό αστέρι. Διάμ.: 0,013 μ., πάχ.: 0,003 μ.

003. Πήλινο επίθημα κυκλικού σχήματος, επιπεδόκυρτης τομής. Στην κύρια όψη ανάγλυφη η μακεδονική ασπίδα. Διάμ.: 0,01 μ., πάχ.: 0,004 μ.

004. Πήλινο επίθημα κυκλικού σχήματος και επιπεδόκυρτης τομής. Στην κύρια όψη ανάγλυφο το μακεδονικό αστέρι. Διάμ.: 0,01 μ., πάχ.: 0,003 μ.

6. Κάνθαρος μικρογραφικός με γωνιώδες σώμα BE 48501(ΠΙΝ. 19 γ - δ). Ελλειπής, συγκολλημένος. Ύψ.: 0,083 μ., διάμ. Χ.: 0,068 μ., μεγ. διάμ.: 0,08 μ., διάμ. Β.: 0,031 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος καθαρός. Μελανό ως καστανέρυθρο γάνωμα εξωτερικά και εσωτερικά λόγω της άνισης όπτησης. Βάση κωνική, χαμηλή κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Το κάτω μέρος του σώματος κωνικό. Το άνω μέρος κυλινδρικό καταλήγει σε ελαφρά έξω νεύον χείλος. Δύο αυλακώσεις περιμετρικές κάτω από το χείλος και στη μεγαλύτερη διάμετρο του σώματος. Δύο κάθετες ταινιωτές λαβές φύονται κάτω από το χείλος και απολήγουν λίγο πιο πάνω από τη γωνίωση του σώματος. Στην άνω επιφάνεια των λαβών πλαστικά κισσόφυλλα. Στη μετόπη μεταξύ των λαβών και των εγχαράξεων διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος»: στη μία όψη γιρλάντα, που αποτελείται από μία γραμμή λευκή που επιστέφεται με κουκίδες λευκού χρώματος και μια χαρακτή γραμμή στο χρώμα του πηλού με κρεμάμενα δίλοβα και τρίλοβα φύλλα από επίθετο αραιωμένο πορτοκαλόχρωμο πηλό· στη δεύτερη όψη η ίδια γιρλάντα με κρεμάμενα λογχόσχημα φύλλα από επίθετο αραιωμένο πορτοκαλόχρωμο πηλό.

7. Τμήμα μικρογραφικού κανθάρου με γωνιώδες σώμα BE 48500 (ΠΙΝ. 20 β). Συγκολλημένο από όστρακα. Μεγ. Σωζ. ύψ.: 0,064 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος καθαρός. Μελανό ως καστανέρυθρο γάνωμα εξωτερικά και εσωτερικά λόγω της άνισης όπτησης. Το κάτω μέρος του σώματος κωνικό. Το άνω μέρος κυλινδρικό καταλήγει σε ελαφρά έξω νεύον χείλος. Δύο αυλακώσεις περιμετρικές κάτω από το χείλος και στη μεγαλύτερη διάμετρο του σώματος. Κάθετη ταινιωτή λαβή φύεται κάτω από το χείλος και απολήγει πιο πάνω από τη γωνίωση του

σώματος. Στην άνω επιφάνεια της σωζόμενης λαβής επίθετο πλαστικό κισσόφυλλο. Στη μετόπη μεταξύ των λαβών και των εγχαράξεων διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος»: αρχή εγχάρακτης τεθλασμένης γιρλάντας τονισμένης με αραιό χρώμα και κουκίδες από αραιωμένο πορτοκαλόχρωμο πηλό.

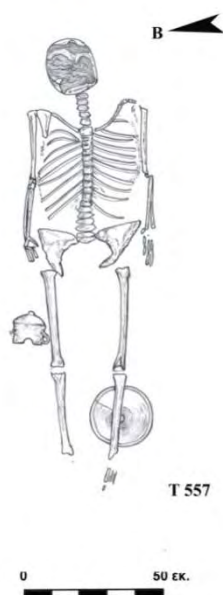
δ.Μυροδοχείο BE 22361⁶⁶ Ελλιπές σε τμήμα του λαιμού και του χείλους. Ύψ.: 0,159 μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ., διάμ. Κοιλ.: 0,072 μ., διάμ. Β.: 0,029 μ. Πηλός κοκκινωπός, επιφάνεια τεφρή, επίχρυσμα ομοιόχρωμο. Οριζόντιες γραπτές ταινίες από υπόλευκο χρώμα στην κοιλιά, τον ώμο, το λαιμό και την άνω επιφάνεια του χείλους. Πόδι σχετικά βραχύ με δισκόμορφη βάση. Σώμα μάλλον σφαιρικό. Λαιμός στενός καταλήγει σε πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι.

Χρονολόγηση τάφου: με βάση τα μυροδοχεία στον 3^ο αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 557(ΠΙΝ. 21 α, σχέδ. 7).

Θέση τάφου: ΤΟΜΕΑΣ Α, τετράγωνο 57, πάσα 9η.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής με κατεύθυνση Α-Δ. Στο εσωτερικό του μία ύπτια νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών με την κεφαλή στα Α. Τα άνω άκρα κατά μήκος των μηρών. Τα οστά διατηρούνται σε καλή κατάσταση.

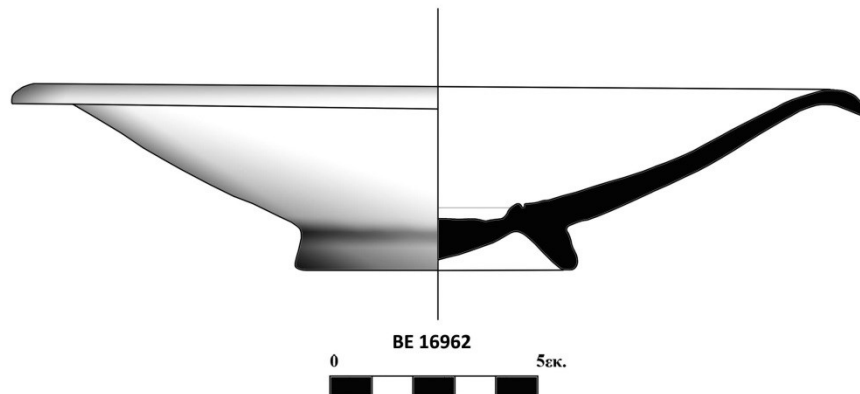
Σχέδιο 7. Ο τάφος 557 ανοικτός.

⁶⁶Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1996, 114, 89.24 (αρχές 3ου αι. π.Χ.).

Κτερίσματα: στην αριστερή κνήμη πινάκιο BE 16962, στο δεξιό μηρό κάνθαρος BE 16979.

1.Πινάκιο BE 16962⁶⁷ (ΠΙΝ. 21 β – γ, σχέδ. 8), συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,028 μ., διάμ. Χ.: 0,202 μ., διάμ. Β.: 0,065 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ακάθατος, απολεπισμένο πορτοκαλέρυθρο επίχρισμα στην εσωτερική επιφάνεια. Δακτυλιόσχημη βάση, με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφάνειάς της. Ανοιχτά τοιχώματα με χείλος που κλείνει προς τα έξω. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματίζεται μια αβαθής κοιλότητα, που περιβάλλεται από αυλάκωση.

2.Κάνθαρος BE 16979⁶⁸ (ΠΙΝ. 21 δ, σχέδ. 9), μελαμβαφής, συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,103 μ., διάμ. Χ.: 0,078 μ., διάμ. Β.: 0,048 μ. Πηλός ανοιχτός καστανός, μαύρο και κατά τόπους καστανό

Σχέδιο 8. Τάφος 557. Το πινάκιο BE 16962

επίχρισμα εσωτερικά και εξωτερικά. Βάση κωνική, από πλαστικό δακτύλιο, με κοντό στέλεχος, κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. Σώμα ημισφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, του οποίου η διάμετρος μειώνεται προς τα πάνω. Κάτω από το χείλος και στη βάση του λαιμού από μια οριζόντια αυλάκωση. Η μια λαβή, που σώζεται είναι κάθετη ταινιωτή, με πλαστικό πηνιόσχημο επίθημα στον ώμο της. Στη μετόπη ανάμεσα στις λαβές σώζονται ίχνη από διακόσμηση «δυτικής κλιτύος».

⁶⁷Rotroff 1997, 318, αριθ. 739, σχ. 52, 275 – 250 π.Χ.

⁶⁸Thompson 1934, 335, B4, εικ. 15 (α' μισό 3ου αι. π.Χ.)

Σχέδιο 9. Τάφος 557. Οκάνθαρος BE 16979

Χρονολόγηση τάφου: α' μισό 3ου αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 576 (ΠΙΝ. 22 α, σχέδ. 10).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 110 βόρεια του τάφου 575.

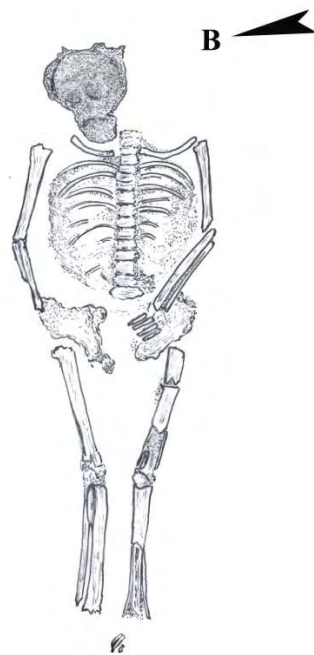
Τρόπος ταφής: Λακκοειδής με κατεύθυνση Α-Δ. Διαστάσεις τάφου κλειστού 2,05 X 0,80 μ. Ο λάκκος είχε κλειστεί μετά την ταφή με έξι σχιστολιθικές καλυπτήριες. Αυτές βρέθηκαν μετατοπισμένες. Στο εσωτερικό του μια ύπτια νεκρή ηλικίας 35 – 50 ετών με την κεφαλή στα Α., σε εκτεταμένη στάση. Τα άνω άκρα λυγισμένα στους αγκώνες ακουμπούν, το αριστερό πάνω στη λεκάνη και το δεξί στο μηρό. Τα οστά διατηρούνται όλα σε κακή κατάσταση. Μήκος σκελετού 1,35 μ.

Κτερίσματα : στα πόδια του νεκρού μυροδοχείο BE 17367 και δίπλα λύχνος BE 17365 , στο αριστερό γόνατο δύο τμήματα σιδερένιων καρφιών BE 17818, σε δάχτυλο του αριστερού χεριού σιδερένιο δακτυλίδι BE 18088(α)

Ι.Μυροδοχείο BE 17367⁶⁹ (ΠΙΝ. 22 β), ακέραιο. Ύψ.: 0,121 μ., διάμ. Χ.: 0,027 μ., διάμ. Β.: 0,024 μ, Διαμ. κοιλιάς: 0,063 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα τεφρό. Οριζόντιες γραπτές γραμμές από υπόλευκο και ιώδες χρώμα στην κοιλιά και τον ώμο. Πόδι κοντό και ευρύ με βάση δισκόμορφη. Σώμα ευρύ στην κοιλιά. Λαιμός στενός, ψηλός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι.

⁶⁹Knigge 1976, 364.1, πιν. 68, γύρω στο 300 π.Χ.

T 576

Σχέδιο 10. Ο τάφος 576 ανοικτός

2. Δύο (2) τμήματα σιδερένιων καρφιών BE 17818, που ανήκουν σε στελέχη τετράγωνης διατομής.

3. Σιδερένιο δακτυλίδι BE 18088(α) ελλιπές, κατασκευασμένο από στενό ταινιόσχημο έλασμα. διάμ. κρίκου: 0,023 μ., διάμ. σφενδ.: 0,02 μ. Σφενδόνη κυκλικού σχήματος διαβρωμένη.

4. Λύχνος μονόμυξος BE 17365⁷⁰ (ΠΙΝ. 22 γ, σχέδ. 11). Μικρές συμπληρώσεις στο σώμα και τον μυκτήρα. Ύψ.: 0,032 μ., διάμ. Β. 0,037 μ., μέγ. Μήκ.: 0,108 μ.

⁷⁰Howland 1958, τύπος 30B, 98-99, από τα μέσα του 4^{ου} έως το α' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.

Πηλός πορτοκαλόχρωμος, γάνωμα μελανό, απολεπισμένο. Βάση επίπεδη (ελαφρά κοίλη). Σώμα πλατύ με γωνιώδες περίγραμμα (αμφικωνικό), κυρτό ώμο και μικρή οπή πληρώσεως. Λαβή οριζόντια, ταινιωτή, υπερυψωμένη.

Σχέδιο 11. Τάφος 576. Λύχνος μονόμυξος BE 17365

Χρονολόγηση τάφου: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 709 (Σχέδ. 12).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 47.

Τρόπος ταφής: Κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Διαστάσεις τάφου: 1,75 Χ 0,50μ. Περιείχε μία νεκρή ύπτια σε εκτεταμένη στάση ηλικίας άνω των 50 ετών. Τα οστά διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση. Μήκος σκελετού: 1,58μ.

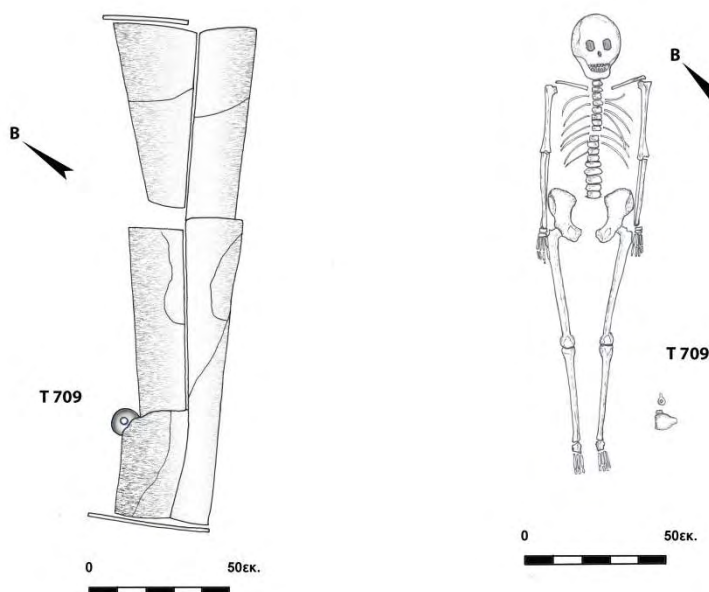
Έξω από τον τάφο το σκυφίδιο BE 16770.

Εύρημα έξω από τον τάφο

1. Άωτο σκυφίδιο BE 16770⁷¹ (ΠΙΝ. 23 α), συγκολλημένο από πολλά όστρακα και συμπληρωμένο στο χείλος και στη βάση. Πηλός καστανός- πορτοκαλί, απολεπισμένο σκούρο καστανό και κατά τόπους μαύρο επίχρισμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα ημισφαιρικό με χείλος καμπύλο που στρέφεται προς τα μέσα. Βάση δακτυλιόσχημη. Ύψ.: 0,035 μ., διάμ. Χ.: 0,104 μ., διάμ. Β.: 0,056μ.

⁷¹Edwards 1975, αριθ. 27, σελ. 31, πιν. 2,44 (μέσα 3ου αι. π.Χ.)

Κτερίσματα : Εξωτερικά της αριστερής κνήμης ο μελαμβαφής κάνθαρος BE 16755 και ο λύχνος BE 16751. Στο στόμα της νεκρής αργυρό νόμισμα BE 22651.

Σχέδιο 12. Ο τάφος 709 κλειστός και ανοικτός

1. Λύχνος BE 16751⁷² (ΠΙΝ. 23 γ). ακέραιος μονόμυξος. Ύψ.: 0,035μ., μήκ. : 0,093μ., πλάτ. : 0,062μ., διάμ. Β.: 0,093μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο καστανόμαυρο επίχρισμα. Το σώμα έχει σχεδόν κάθετα τοιχώματα, βάση υπερυψωμένη, δακτυλιόσχημη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Η πάνω επιφάνεια με τη μικρή οπή πληρώσεως, είναι σχεδόν επίπεδη. Η οπή πληρώσεως περιβάλλεται από ρηχή χάραξη. Διπλή ρηχή χάραξη διατρέχει και την περιφέρεια της άνω επιφάνειας. Στην περιφέρεια του ώμου υπάρχει σχετικά μεγάλη πλαστική τριγωνική διάτρηση απόφυση - ωτίο. Μυκτήρας σχετικά μακρύς, με καμπύλη απόληξη και κυκλική οπή.

Σχέδιο 13. Τάφος 709. Λύχνος 2688/BE 16751

⁷²Howland 1958, αριθ. 354, τύπος 25D Prime, 79-80, πιν. 12,39, Scheibler 1976, αριθ. 201, 40, πιν. 34,35 (τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.).

2. Κάνθαρος BE 16755⁷³ (ΠΙΝ. 23 β, σχέδ. 14), μελαμβαφής,συγκολλημένος και συμπληρωμένος στη μια λαβή. Ύψ.: 0,085μ., διάμ. Χ.: 0,074μ., διάμ. Β.: 0,041μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα κυλινδρικό με ενιαίο περίγραμμα (σχήμα ημιτόμου). Βάση σχετικά ψηλή, κωνική, κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. Κάτω από το απλό χείλος ξεκινούν δύο μικρές κάθετες ταινιωτές λαβές, που στην πάνω επιφάνειά τους φέρουν από ένα πλαστικό κισσόφυλλο.

BE 16755

Σχέδιο 14. Τάφος 709. Κάνθαρος 2687/BE 16755

3. Ημιωβόλιο Αθηνών BE 22651⁷⁴. Χρονολογία κοπής μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.

Χρονολόγηση τάφου:μέχρι το α΄μισό του 3^{ου}αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 765 (ΠΙΝ. 24 α, σχέδ. 15).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 141.

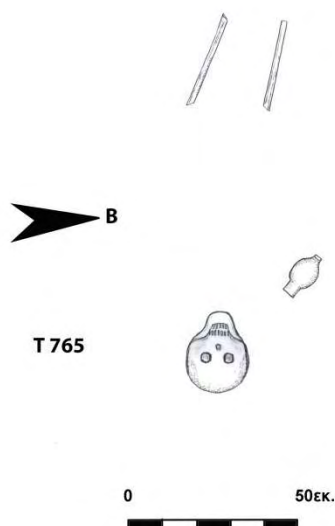
Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε λακκοειδή ημικατεστραμμένο.Προσανατολισμός τάφου Α-Δ.

Εντός του τάφου μία νεκρή ηλικίας 20-35 ετών με την κεφαλή στα Α.

Κτερίσματα: Στη θέση του δεξιού βραχίονα ο κάνθαρος BE 16550.

⁷³Edwards 1975, αριθ. 380, 76, πιν. 15, 52 (τέλη 4ου αι. π.Χ.)

⁷⁴Svoronos 1975, αριθ. 24 κ.ε.

Σχέδιο 15. Ο τάφος 765 ανοικτός

1. Κάνθαρος BE 16550⁷⁵ (ΠΙΝ. 24 β), συμπληρωμένος σε τμήμα του χείλους. Ύψ. : 0,108μ., διάμ.Χ.: 0,072μ., διάμ.Β.: 0,005μ. Πηλός καστανός, επίχρυσμα μαύρο και κατά τόπους καστανό. Κοιλιά κωνική, λαιμός ψηλός, κυλινδρικός του οποίου η διάμετρος ελαττώνεται προς τα πάνω. Το χείλος στρέφεται ανεπαίσθητα προς τα έξω. Κάτω από αυτό ξεκινούν δύο κάθετες ταινιωτές λαβές που στη ράχη τους φέρουν από ένα πλαστικό επίθημα σε σχήμα πηνίου. Το σώμα στηρίζεται απευθείας στην κωνική βάση που αποτελείται από δύο πλαστικά δακτυλίδια και είναι κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Στη μέση της κοιλιάς το αγγείο περιτρέχεται από κυκλικό αυλάκι. Ανάμεσα στις λαβές και στις δύο όψεις υπάρχει διακόσμηση «δυτικής κλιτύος». Από μια καμπύλη γιρλάντα, στο κάθε άκρο της οποίας κρέμονται από τρεις ταινίες, εξαρτώνται λογχόσχημα μοτίβα. Η διακόσμηση αποδίδεται με καστανέρυθρο αραιωμένο πηλό.

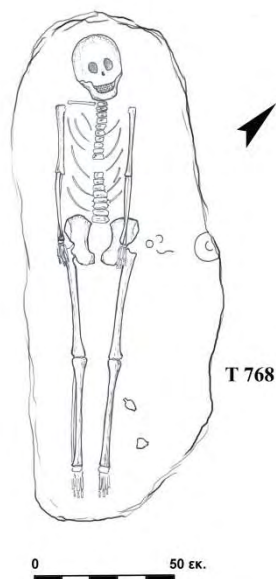
Χρονολόγηση τάφου: β' μισό– τέλη 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 768 (ΠΙΝ. 25 α, σχέδ. 16).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 138.

⁷⁵Edwards 1975, αριθ. 519, 87, πιν. 16.54. τέλη 3ου αι. π.Χ.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με το νεκρό σε ύπτια στάση με κατεύθυνση Β-Ν. Το κρανίο διαλυμένο. Το δεξί χέρι εκτεταμένο ενώ το αριστερό πάνω στη λεκάνη. Ο σκελετός μήκους 1,63μ., ανήκει σε γυναίκα άνω των 50 ετών.

Σχέδιο 16. Ο τάφος 768 ανοικτός.

Κτερίσματα: στη λεκάνη ομφαλωτό πινάκιο BE 16551, στην αριστερή κνήμη το μυροδοχείο BE 16533 και το σκυφίδιο BE 16538.

Μυροδοχείο BE 16533⁷⁶ (ΠΙΝ. 25 β), μικρογραφία. Ακέραιο. Ύψ. : 0,085μ., διάμ. Χ. : 0,023μ., διάμ. Β.: 0,02μ. Πηλός φαιός, στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες ιώδεις και υπόλευκες ταινίες. Σώμα ευρύ σε κάποιο σημείο του οποίου υπάρχουν ίχνη σκουριάς. Λαιμός σχετικά ψηλός που διευρύνεται προς τα πάνω, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι χαμηλό και ευρύ, που χωρίζεται με αυλάκωση από την δισκόμορφη βάση, της οποίας λείπει τμήμα.

2. Άωτο σκυφίδιο BE 16538⁷⁷ (ΠΙΝ. 25 γ). Ακέραιο. Ύψ. : 0,044 μ., διάμ. Χ. : 0,06μ., διάμ. Β.: 0,034μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μαύρο επίχρισμα σε όλο το σώμα, εσωτερικά κι εξωτερικά, εκτός από την κάτω επιφάνεια της βάσης. Σώμα μικρό, σχεδόν στρογγυλό, με τοιχώματα που στρέφονται έντονα προς τα μέσα. Βάση κωνική, δακτυλιόσχημη, με υποτυπώδη μαστοειδή απόφυση και απόκρουση.

⁷⁶Rotroff 2006, αριθ. 414, 290-250 π.Χ.

⁷⁷Thompson 1934, 318, Α20, εικ. 4. τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.

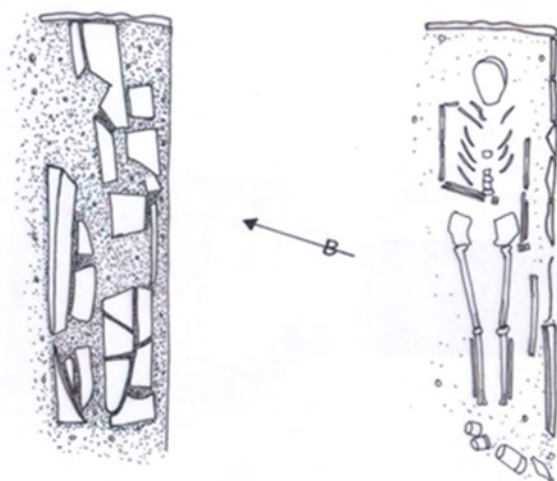
3. Πώμα BE 16551.(ΠΙΝ. 25 δ).Συγκολλημένο και συμπληρωμένο.Ύψ.: 0,018 μ., διάμ.: 0,042 μ., διάμ. Χ.: 0,118 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μαύρο επίχρισμα εσωτερικά και εξωτερικά. Τοιχώματα κυρτά, στην κορυφή δακτυλιόσχημη λαβή.

Χρονολόγηση τάφου:β' μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 771 (ΠΙΝ. 26 α – β, σχέδ. 17).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 50.

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη. Προσανατολισμός τάφου Α-Δ. Μία νεκρή ηλικίας 20-35 ετών με την κεφαλή στα Α.

Σχέδιο 17. Ο τάφος 771 ανοιχτός και κλειστός.

Κτερίσματα: σώμα πυξίδας BE 16158, σώμα πυξίδας BE 16683, μυροδοχείο BE 16691, μολύβδινη πυξίδα BE 21065, τμήματα μολύβδινου αντικειμένου BE 18104.

1.Σώμα μικρής πυξίδας BE 16158⁷⁸ (ΠΙΝ. 26 δ).Ύψ.: 0,042 μ., διαμ. Β.: 0,032 μ., διαμ. Σωμ.: 0,031 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με γάνωμα καστανό και κατά τόπους μελανό, απολεπισμένο. Διαστάσεις: Σώμα κυλινδρικό, στενό, που φαρδαίνει προς τα κάτω. Βάση επίπεδη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνεια με αποκρούσεις. Στο πάνω μέρος δημιουργείται η χαρακτηριστική υποδοχή για ένα βραχύ πώμα.

⁷⁸Rotroff 1997, αριθ. 1247, 300 – 250 π.Χ., Δρούγου 1988, 80-81, Νο 2784, εικ. 4.

2. Σώμα πυξίδας BE 16683⁷⁹ (ΠΙΝ. 26 γ). Ύψ.: 0,046 μ., διαμ. Β.: 0,036 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Δε σώζεται το κάλυμμά της. Σώμα κυλινδρικό που διευρύνεται στα άκρα του και κυρίως στη βάση. Το πάνω τμήμα της είναι διαμορφωμένο με κατάλληλο τρόπο για την υποδοχή καλύμματος. Η βάση είναι ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνειά της και στο κέντρο φέρει πλαστικό δισκάριο.

3. Μυροδοχείο BE 16691⁸⁰ (ΠΙΝ. 26 ε). Ακέραιο. Ύψ.: 0,09 μ., διάμ. Χ.: 0,024 μ., διάμ. Β.: 0,021 μ. Πηλός καστανός. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες καστανές και υπόλευκες ταινίες. Κοιλιά ωοειδής, λαιμός λεπτός και χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι, με απόκρουση. Πόδι κοντό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη, ελαφρά κοίλη.

4. Μολύβδινη πυξίδα με πώμα BE 21065, (ΠΙΝ. 26 στ), συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,052 μ., διάμ. Β.: 0,054 μ., διάμ. Χ.: 0,051 μ., διάμ. Πωμ., 0,059 μ., συνολ. Ύψ.: 0,055 μ. Σώμα κυλινδρικό, ευρύτερο στην επίπεδη βάση. Πώμα με πλατύ δισκοειδές έξαρμα- λαβή.

5. Δύο (2) αδιάγνωστα τμήματα μολύβδινου αντικειμένου BE 18104 (ΠΙΝ. 26 ζ). διάμ. 0,011. Χ. 0,007 μ., 0,015 X 0,006 μ.

Χρονολόγηση τάφου: α΄μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 806 (ΠΙΝ. 27 α, σχέδ. 18).

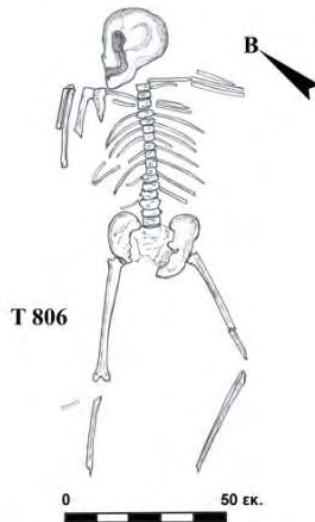
Βρέθηκε στο τετράγωνο 37, β. 1,15 μ.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με κατεύθυνση Β-Ν, καλυμμένος με χώμα. Μία νεκρή ηλικίας 20-35 ετών. Ο σκελετός, μήκους 1,50μ., είχε τοποθετηθεί ύπτιος σε εκτεταμένη στάση με την κεφαλή προς βορρά. Τα οστά των χεριών βρέθηκαν έντονα λυγισμένα να ακουμπούν στο θώρακα. Ο αριστερός μηρός μετατοπισμένος. Ο σκελετός σαθρός, κακή διατήρηση οστών.

⁷⁹Όμοια με την προηγούμενη BE 16158 του ίδιου τάφου.

⁸⁰Knigge 1976, αριθ. 378.2, 163, πιν. 68.3, β΄μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

Σχέδιο 18. Ο τάφος 806 ανοικτός.

Κτερίσματα: πίσω από το κρανίο σιδερένιο καρφί BE 18161 και τμήμα μικροσκοπικού αγγείου BE 16882.

1.Κάνθαρος – μικρογραφία BE 16882⁸¹ (ΠΙΝ. 27 β). Ελλιπής. διάμ. Β.: 0,023 μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος, σκούρο καστανό επίχρυσμα εσωτερική κι εξωτερικά. Στις αυλακώσεις του σώματος διακρίνεται ερυθρό χρώμα. Σώμα ημισφαιρικό, εξογκωμένο. Το άνω μισό τμήμα του καλύπτεται από κατακόρυφες ραβδώσεις, που ξεκινούν από οριζόντια αυλάκωση. Σε κάποιο σημείο του διακρίνεται ίχνος λαβής. Βάση κωνική με κοντό στέλεχος, κοίλη εσωτερικά που επιστέφεται από πλαστικό δακτύλιο.

2. Σιδερένιο καρφί BE 18161 (ΠΙΝ. 27 γ). Μήκ.: 0,083 μ. Λείπει τμήμα του εφηλίου. Αποτελείται από στέλεχος τετράγωνης διατομής. Το αιχμηρό άκρο του έντονα λυγισμένο. Το εφήλιο κυκλικού σχήματος. Η επιφάνειά του έντονα οξειδωμένη.

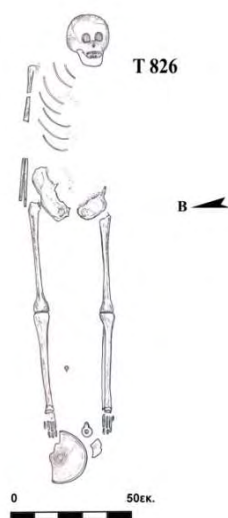
Χρονολόγηση τάφου: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 826 (Σχέδ. 19)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 40, β. 1,87 μ..

⁸¹Sparkes – Talcott 1970, 286, αριθ. 704, πιν. 29, τέλη 4ου αι. π.Χ.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής με κατεύθυνση Α-Δ. Ο σκελετός βρέθηκε ύπτιος σε εκτεταμένη στάση και μάλλον ανήκε σε γυναίκα. Το κρανίο βρέθηκε στα ανατολικά. Ο σκελετός μήκους 1,65μ. ήταν σχετικά καλά διατηρημένος.

Σχέδιο 19. Ο τάφος 826 ανοικτός.

Κτερίσματα: στα άκρα πόδια το πινάκιο BE 16341, ο λύχνος BE 16290 και το σκυφίδιο BE16308. Μεταξύ των κνημών η σιδερένια εφηλίδα BE 17971. Μεταξύ των μηριαίων οστών τμήμα σιδερένιου καρφιού BE 17983.

1.Ομφαλωτό πινάκιο BE 16341⁸² (ΠΙΝ. 28 γ), συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο μεγαλύτερο μέρος του. Ύψ.: 0,036 μ., διάμ. Β.: 0,063 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα εσωτερικά και στο άνω τμήμα του εξωτερικά. Σώμα σχετικά βαθύ με τοιχώματα που καταλήγουν σε κυρτό χείλος, το οποίο διατρέχει αυλάκωση. Στο κέντρο του πυθμένα υπάρχει αυλάκωση. Βάση δακτυλιόσχημη.

2.Λύχνος μονόμυξος BE 16290⁸³ (ΠΙΝ. 28 δ). Ακέραιος. Ύψ.: 0,031 μ., μήκ. 0,084 μ., πλάτ.: 0,012 μ., διάμ. Β.: 0,04 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα σφαιρικό, βάση δακτυλιόσχημη με κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια. Στη μια πλευρά του σώματος ίχνη μεγάλης οριζόντιας λαβής. Στην πάνω επιφάνεια σχετικά μικρή οπή πληρώσεως χωρίς περιχέιλωμα. Μυκτήρας βραχύς με καμπύλη απόληξη και μεγάλη ωοειδή οπή με ίχνη καύσης. Εσωτερικά, στον πυθμένα, σχηματίζεται ο χαρακτηριστικός κώνος.

⁸²Thompson 1934, 394, Ε1, εικ. 82 και 116, τέλη 2ου –αρχές 1ου αι. π.Χ.

⁸³Bronner 1930, αριθ. 152, τύπος IX, 3^{ος} αι. π.Χ.

3. Άωτο σκυφίδιο BE 16308⁸⁴ (ΠΙΝ. 28 ε, σχέδ. 20), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε σημεία του χείλους. Ύψ.: 0,031 μ., διάμ. Χ.: 0,098 μ., διάμ. Β.: 0,047 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο καστανέρυθρο επίχρισμα σε όλη την εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια. Σώμα πολύ ρηχό με καλυκωτό χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Δακτυλιόσχημη βάση με μικρή μαστοειδή απόφυση.

Σχέδιο 20. Τάφος 826. Άωτο σκυφίδιο BE 16308.

4. Τμήμα σιδερένιου καρφιού BE 17971 (ΠΙΝ. 28 β), που αποτελείται από μεγάλο εφήλιο κυκλικού σχήματος και στέλεχος κυκλικής διατομής.

5. Τμήμα σιδερένιου καρφιού BE 17983.

Χρονολόγηση τάφου: προς τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 845 (ΠΙΝ. 29 α, β, σχέδ. 21).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 161. Βάθος πάνω στις καλυπτήριες 1,40μ.

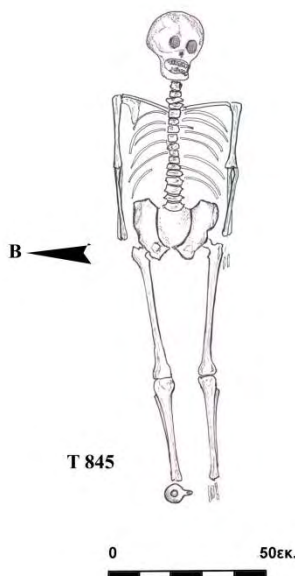
Τρόπος ταφής: Κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Διαστάσεις: 2,10μ.Χ0.60μ. Οι κεραμίδες της κάλυψης είναι σπασμένες και μετατοπισμένες. Μία νεκρή ηλικίας 20-35 ετών ύπτια με την κεφαλή στα ανατολικά. Τα άνω άκρα παράλληλα στον κορμό. Μήκος σκελετού: 1,26μ. Διατήρηση οστών μέτρια.

Έξω από τον τάφο το σκυφίδιο BE16275.

1. Άωτο σκυφίδιο BE16275 (ΠΙΝ. 29 γ), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε δύο σημεία του χείλους. Ύψ.: 0,036 μ., διάμ. Χ.: 0,097 μ., διάμ. Β.: 0,041 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο μαύρο “μεταλλικό” επίχρισμα σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στο άνω

⁸⁴ Δρούγου – Τουράτσoglou 1980, 59, Π1367, σχ. 21, πιν. 26, τέλος 3^{ου} – α' τέταρτο 2ου αι. π.Χ.

τιμήμα της εξωτερικής. Σώμα μεγωνιώδες περίγραμμα και χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση δακτυλιόσχημη, με βαθιά κοιλότητα και μαστοειδή απόφυση στην κάτω επιφάνειά της.

Ο τάφος 845 ανοικτός.

Κτερίσματα: Στο δεξιό ώμο η χάλκινη βελόνη BE18009. Στο δεξί άκρο πόδι ο λύχνος BE16251.

2.Μονόμυξος λύχνος BE16251⁸⁵ (ΠΙΝ. 29 δ, ε). Ακέραιος. Ύψ.: 0,038 μ., μήκ.: 0,107 μ., πλάτ.: 0,082 μ., διάμ. Β.: 0,046 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα. Σώμα φαρδύ, χαμηλό, αμφικωνικό, λαγυνόμορφο. Βάση υπερυψωμένη, δισκόμορφη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Γύρω από την οπή πληρώσεως στενό, καμπύλο περιχέλωμα και κυκλική αυλάκωση. Στην περιφέρεια του ώμου μικρό διάτρητο ωτίο. Μυκτήρας σωληνωτός, με καμπύλη απόληξη κι ελλειψοειδή οπή που φέρει ίχνη καύσης.

3.Χάλκινη βελόνη BE18009, συγκολλημένη σε δύο σημεία. Μήκ.: 0,077 μ., πάχ.: 0,003 μ. Αρκετά διαβρωμένη. Βελόνη κυκλικής διατομής. Μάτι επίμηκες. Λείπει η αιχμηρή της απόληξη.

Χρονολόγηση τάφου: μέσα 3^{ου} αι. π.Χ.

⁸⁵Howland 1958, αριθ. 406, τύπος 29^A, 94-5, πιν. 14,41, μέσα 3ου αι. π.Χ., Broneer 1930, τύπος IX, 3^{ος} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 877 (ΠΙΝ. 30 α, β, σχέδ. 22).

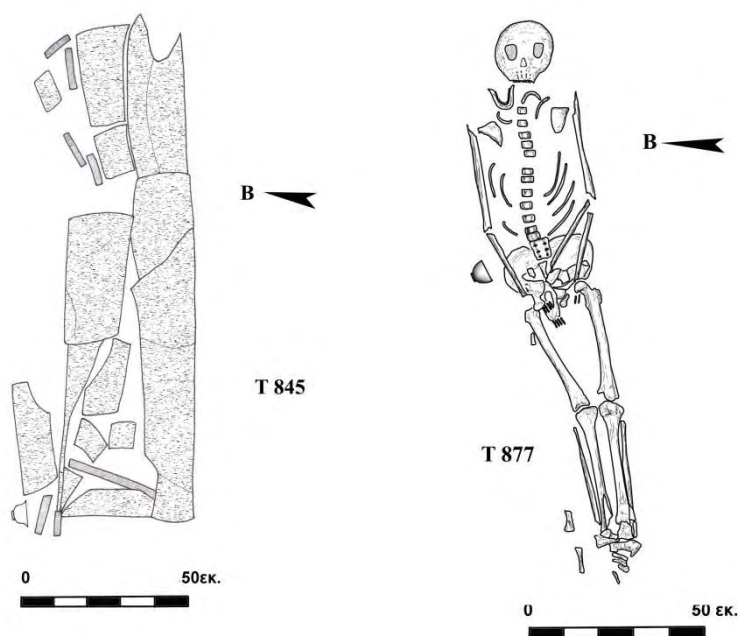
Βρέθηκε στο τετράγωνο 40, β: 2,19 μ.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη με προσανατολισμό ΒΑ-ΝΔ. Μία νεκρή ηλικίας 35 – 50 ετών με την κεφαλή στα ΒΑ. και τα χέρια πάνω στη λεκάνη. Τα οστά του σκελετού διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Σωζ. Μήκος σκελετού 1,58 μ.

Ευρήματα έξω από τον τάφο: βρέθηκαν στη νότια πλευρά το σκυφίδιο BE 16346 και στη βόρεια πλευρά το σκυφίδιο BE 16371.

1. Άωτο σκυφίδιο BE 16371 (ΠΙΝ. 31 β), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε μεγάλο μέρος του χείλους και του σώματος. Ύψ.: 0,04 μ., διάμ. Β.: 0,0585 μ. Πηλός ρόδινος, απολεπισμένο καστανέρυθρο επίχρισμα σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στο άνω τμήμα της εξωτερικής. Σώμα ημισφαιρικό, χείλος που στρέφεται προς τα μέσα (α' παραλλαγή). Βάση χαμηλή, δακτυλιόσχημη.

2. Άωτο σκυφίδιο BE 16346 (ΠΙΝ. 31 α), συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο χείλος. Ύψ.: 0,029 μ., διάμ. Χ.: 0,092 μ., διάμ. Β.: 0,049 μ. Πηλός καστανός, εσωτερικά κι εξωτερικά έντονα απολεπισμένο καστανό κατά τόπους σκούρο καστανό επίχρισμα. Σώμα χαμηλό, καμπύλο που τείνει να γίνει ελαφρά γωνιώδες. Βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη.

Σχέδιο 22. Ο τάφος 877 κλειστός και ανοικτός.

Κτερίσματα: στο μέσο της νότιας πλευράς το ομφαλωτό πινάκιο BE 16372, δίπλα στο δεξιό βραχίονα σώμα μυροδοχείου BE 16339, δίπλα στο δεξιό μηρό δίωτη κύλικά BE 16374, το μυροδοχείο BE 16331. Στο στόμα του νεκρού ασημένιο αδιάγνωστο αντικείμενο E 3389.

3. Ομφαλωτό πινάκιο BE 16372⁸⁶ (ΠΙΝ. 31 ε), συμπληρωμένο σε σημείο του χείλους. Ύψ.: 0,018 μ., διάμ. X.: 0,162 μ., διάμ. B.: 0,06 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα στην εσωτερική επιφάνεια και στο πάνω τμήμα της εξωτερικής. Σώμα με ανοιχτά τοιχώματα που καταλήγουν σε κυρτό χείλος. Εσωτερικά στον πυθμένα σχηματίζεται κοιλότητα. Βάση χαμηλά, δακτυλιόσχημη.

4.Σώμα μυροδοχείου BE 16339⁸⁷ (ΠΙΝ. 31 δ). Δε σώζεται από το λαιμό και πάνω. Συγκολλημένο από διάφορα κομμάτια και συμπληρωμένο. Διάμ. B.: 0,028 μ. Πηλός καστανός, γκρίζο επίχρισμα. Σώμα ευρύ, σφαιρικό, πόδι χαμηλό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις.

5.Κύλικά - σκύφος BE 16374 τύπου Bolsal⁸⁸ (ΠΙΝ. 31 στ), συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε σημείο του σώματος, του χείλους και της λαβής. Ύψ.: 0,044 μ., διάμ. X.: 0,102 μ., διάμ. B.: 0,055 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα σε όλη την εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια. Σώμα σχετικά βαθύ, μεγωνιώδες περίγραμμα. Τα κάτω τοιχώματα είναι κυρτά, ενώ τα πάνω αρκετά ψηλά και κάθετα. Οι δύο λαβές είναι οριζόντιες, ταινιωτές και τριγωνικές. Βάση δακτυλιόσχημη. Εσωτερικά, στο κέντρο του πυθμένα υπάρχει εμπέστος ρόδακας, που περιβάλλεται από τέσσερα ανθέμια.

6. Μυροδοχείο BE 16331⁸⁹ (ΠΙΝ. 31 γ). Ακέραιο. Πηλός κοκκινωπός, σκούρο γκρίζο επίχρισμα. Ύψ.: 0,063 μ., διάμ. X.: 0,022 μ., διάμ. B.: 0,017 μ. Στον ώμο, το λαιμό και την κοιλιά οριζόντιες ταινίες καστανού χρώματος. Σώμα σφαιρικό με χαμηλό και πολύ ευρύ λαιμό και χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις.

7. Ασημένιο αδιάγνωστο αντικείμενο E 3389.

Χρονολόγηση τάφου: α'μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

⁸⁶Edwards 1975, αριθ. 104, 37, πιν. 4 και 45, αρχές 2ου αι. π.Χ.

⁸⁷Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, 68-69, Π 4070, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

⁸⁸Sparkes – Talcott 1970, αριθ. 540, 278, πιν.24, Knigge1976, αριθ.281, 149, πιν. 62, μέσα 5ου αι. π.Χ., Rotroff 1997, 97, στη Αθήνα το αγγείο Bolsal χρησιμοποιείται μέχρι τις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ., στο Λόγγο Έδεσσας βρέθηκε ως κτερίσμα σε γυναικεία ταφή των αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ. Χρυσοστόμου 2013 β, 308, στη Λητή τοπική απομίμηση του σχήματος βρέθηκε σε ταφικό σύνολο των αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ. Τζαναβάρη – Φίλης 2011, 450, πιν. 188 δ.

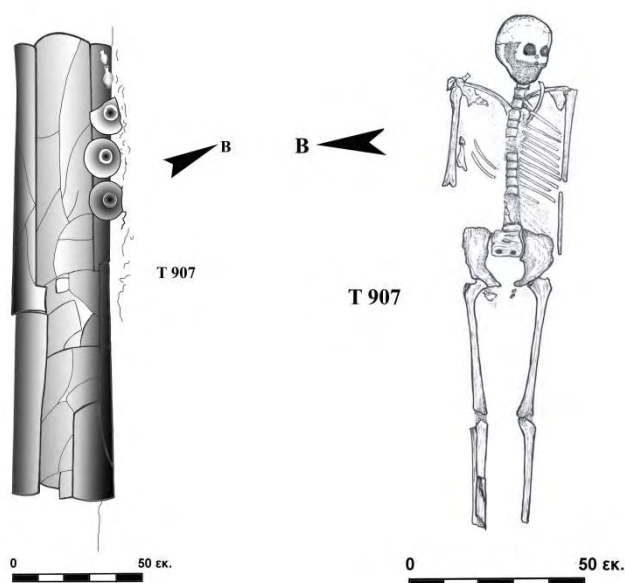
⁸⁹Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1994, Νο 5 BE 2977/108, 122, πιν. 1, τέλη 3ου αι. π.Χ., Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, τύπος Δ, μέσα – β'μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 907 (ΠΙΝ. 32 α, β, σχέδ. 23).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 61.

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη. Ο σκελετός μήκους 1.45μ.σε ύπτια εκτεταμένη στάση με το κρανίο στα Α και τα κάτω άκρα κατά μήκος των πλευρών. Ανήκε σε γυναίκα νεαρής ηλικίας 20 – 35 ετών.

Κτερίσματα: Δύο μυροδοχεία BE 16439 και BE 16435, τρία ομφαλωτά πινάκια BE 16441, BE 16425 και BE 16426, μελαμβαφής κάνθαρος BE 16472, ασκός BE 16443, μυροδοχείο BE 16451, πέντε (5) τμήματα χάλκινης βελόνης BE 18133, μυροδοχείο BE16436 και BE 16449, πινάκιο BE 16440.

Ο τάφος 907 κλειστός και ανοικτός.

1. Μυροδοχείο - μικρογραφία BE 16435⁹⁰ (ΠΙΝ. 33 δ). Ακέραιο. Ύψος: 0,0615 μ. διάμ. Β.: 0,016 μ., διάμ. Χ.: 0,021 μ. Πηλός κοκκινωπός, γκρίζο επίχρυσμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες καστανές ταινίες. Κοιλιά σφαιρική, ιδιαίτερα τονισμένη. Λαιμός χαμηλός και πολύ ευρύς, χείλος από πλαστικό δακτύλιο. Πόδι χαμηλό, βάση δισκόμορφη με απόκρουση.

2. Μυροδοχείο BE 16439⁹¹ (ΠΙΝ. 33 ε). Ακέραιο. Ύψ.: 0,126 μ. διάμ. Β: 0,026 μ., διάμ. Χ.: 0,029 μ. Πηλός κοκκινωπός, σκούρο γκρίζο επίχρυσμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες, καστανές και υπόλευκες ταινίες. Σώμα ευρύ με στενό και σχετικά ψηλό λαιμό και

⁹⁰Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 2179, 101, πιν. 64, τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.

⁹¹Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, 69 – 70, τύπος Δ, αρχές έως β' μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι χαμηλό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη.

3. Ομφαλωτό πινάκιο BE16426⁹² (ΠΙΝ. 32 δ), συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,019 μ., διάμ. Β: 0,062 μ., διάμ. Χ.: 0,157 μ. Πηλός ρόδινος, επίχρυσμα απολεπισμένο, μελανό και κατά τόπους καστανέρυθρο σε όλη την εσωτερική και την εξωτερική επιφάνεια εκτός από την κάτω επιφάνεια της βάσης. Τοιχώματα υπερυψωμένα, που χωρίζονται με εγχάραξη από το κυρτό χείλος. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματίζεται σχετικά βαθιά κοιλότητα, της οποίας το στόμιο περιβάλλεται από αυλάκωση. Βάση φαρδιά, δακτυλιόσχημη.

4. Ομφαλωτό πινάκιο BE 16441⁹³ (ΠΙΝ. 34 β), ακέραιο. Ύψος: 0,021 μ. διάμ. Β: 0,061 μ., διάμ. Χ: 0,159 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο μαύρο και κατά τόπους καστανέρυθρο επίχρυσμα σε όλη την εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια. Σώμα με ανοιχτά τοιχώματα, που καταλήγουν σε κυρτό χείλος με αποκρούσεις. Εσωτερικά στον πυθμένα σχηματίζεται κοιλότητα. Βάση δακτυλιόσχημη.

5. Ομφαλωτό πινάκιο BE 16425⁹⁴ (ΠΙΝ. 32 γ). Αποκρούσεις στο χείλος. Ύψ.: 0,024 μ. διάμ. Β.: 0,058 μ., διάμ. Χ.: 0,163 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο και κατά τόπους καστανέρυθρο γάνωμα σε όλη την εξωτερική και εσωτερική επιφάνεια. Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα με ανοικτά τοιχώματα που καταλήγουν σε κυρτό χείλος. Στον πυθμένα εσωτερικά σχηματίζεται κοιλότητα.

6. Μελαμβαφής κάνθαρος BE16472⁹⁵ (ΠΙΝ. 34γ). συγκολλημένος και συμπληρωμένος σε μεγάλο μέρος του σώματός του. Ύψ.: 0,132 μ., διάμ. Β: 0,051 μ., διάμ. Χ.: 0,105 μ. Πηλός κοκκινωπός, μαύρο «μεταλλικό» επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Το σώμα του είναι αρκετά βαθύ, με ενιαίο περίγραμμα (one piece) και λεπτά τοιχώματα. Ένα μικρό στέλεχος το ενώνει με τη δακτυλιόσχημη βάση που στην κάτω επιφάνειά της έχει αυλάκωση και βαθιά κοιλότητα. Το χείλος αποτελεί προέκταση του σώματος και κλίνει ανεπαίσθητα προς τα μέσα. Λαβές κάθετες, ταινιωτές, με μάσκα ηθοποιού στον ώμο τους. δύο αυλακώσεις περιτρέχουν το αγγείο, μια κάτω από το χείλος και η δεύτερη, που είναι πολύ πιο έντονη, στο μέσο του σώματος. Στο χώρο ανάμεσα στις λαβές, και στις δύο όψεις, υπάρχει διακόσμηση «δυτικής κλιτύος». Αλληπάλληλες βλαστόσπειρες αποδίδονται με εγχάραξη. Από τους εγχάρακτους μίσχους εξαρτώνται κισσόφυλλα και βότρυνες που αποδίδονται με επίθετο κιτρινωπό πηλό.

⁹²Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, πιν. 10 β, πινάκια όμοια με της Δημητριάδας συνοδεύονται από μυροδοχείο των αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ.

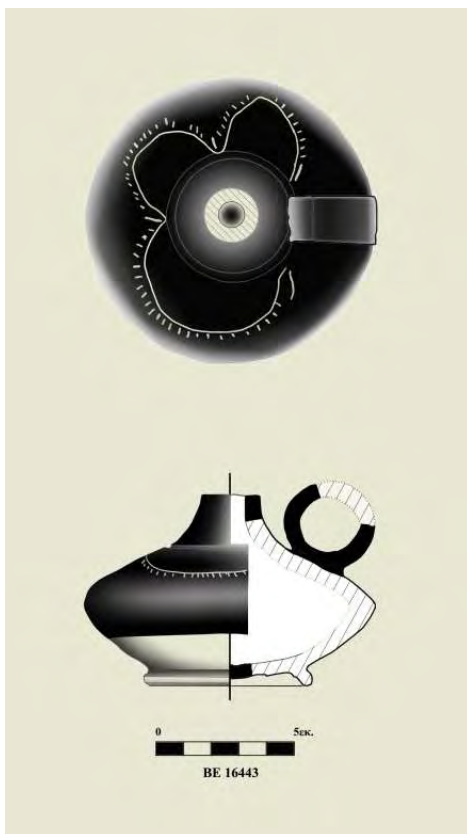
⁹³Ο. π. υποσ. 92.

⁹⁴Όμοιο με τα προηγούμενα.

⁹⁵Καλτσάς 1983, 10 και 35-6, αριθ. 1670, σχ. 7, πιν. 11α / No 1655, 8 και 36, σχ. 6, πιν. 9α, τέλη 4ου –αρχές 3ου αι. π.Χ., Edwards 1975, 74-6, αριθ. 378, πιν. 15, 5.

7. Ασκός τύπου *guttus* BE 16443⁹⁶ (ΠΙΝ. 34 δ, σχέδ. 24). Δε σώζεται το άνω μέρος του λαιμού. Συμπληρωμένη η λαβή. Διάμ. Β: 0,059 μ., διάμ. Σωμ.: 0,103 μ. Πηλός σαρκόχρωμος. Μαύρο επίχρυσμα καλύπτει το λαιμό, τη λαβή και σημεία του σώματος. Σώμα χαμηλό, πεπλατυσμένο, με γωνιώδες περίγραμμα. Στον ώμο σχηματίζεται δακτυλιόσχημη ταινιωτή λαβή, με λεπτές αυλακώσεις. Ο λαιμός θα ήταν λεπτός και κυλινδρικός. Βάση δακτυλιόσχημη.

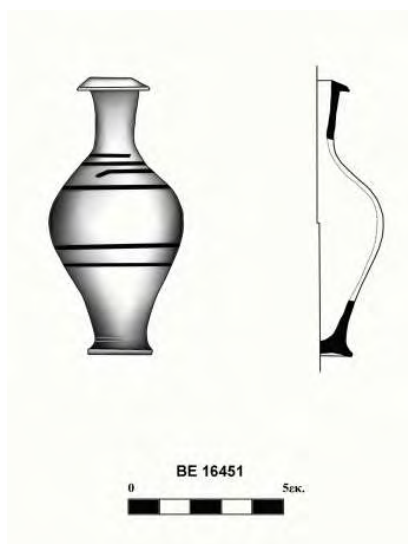

Σχέδιο 24. Τάφος 907. Ο ασκός BE 16443.

8. Μυροδοχείο μικρογραφία BE 16451⁹⁷ (ΠΙΝ. 33β, σχέδ. 25). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε διάφορα σημεία του σώματος. Ύψος: 0,089μ. διάμ. Β: 0,021 μ., διάμ. Χ.: 0,024 μ. Πηλός καστανός, σκούρο γκρίζο επίχρυσμα. Στον ώμο οριζόντιες καστανές ταινίες. Κοιλιά ωοειδής, λαιμός λεπτός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά ψηλό κι ευρύ, δισκόμορφη βάση.

⁹⁶Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, 77-78, Π 6979 μετά τα μέσα του 3^{ου} αι. π.Χ., Rotroff 1997, 173, αριθ. 1147, 250 – 225 π.Χ.

⁹⁷Knigge 1976, 185, E 89.3, πιν. 96.1, 3ος αι. π.Χ.

Σχέδιο 25. Τάφος 907. Το μυροδοχείο BE 16451.

9. Πέντε (5) τμήματα χάλκινης βελόνης BE 18133 (ΠΙΝ. 34 ε), από σύρμα κυκλικής διατομής. Μάτι επίμηκες. Πάχ. Σύρματος: 0,002 μ.

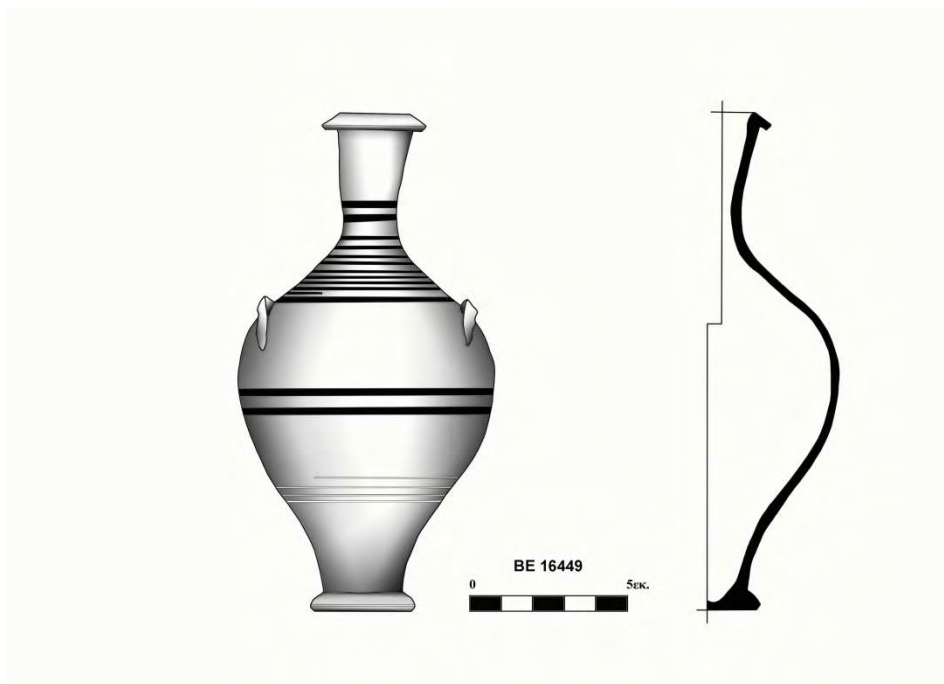
10. Μυροδοχείο -μικρογραφία BE16436⁹⁸ (ΠΙΝ. 33 γ, σχέδ. 26). Ακέραιο. Ύψος: 0,128 μ. διάμ. Β: 0,026 μ., διάμ. Χ.: 0,029 μ, Μήκ.: 0,096 μ. Πηλός κοκκινωπός, σκούρα τεφρή επιφάνεια. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες καστανές και υπόλευκες ταινίες. Σώμα ευρύ με στενό και σχετικά ψηλό λαιμό και χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Πόδι χαμηλό και ευρύ, βάση δισκόμορφη. Λείπει μικρό τμήμα της βάσης

Σχέδιο 26. Τάφος 907. Το μυροδοχείο BE 16436.

⁹⁸ Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π. 2159, σ. 97, πιν. 65, 3^{ος} αι. π.Χ.

11. Μυροδοχείο BE 16449⁹⁹ (ΠΙΝ. 33 α, σχέδ. 27). Συγκολλημένο από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένο σε διάφορα σημεία του σώματος και του χείλους. Ύψος: 0,155 μ. διάμ. Β: 0,033 μ., διάμ. Χ.: 0,033 μ. Πηλός καστανός, γκριζο επίχρισμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά, ομάδες οριζόντιων καστανών ταινιών. Κοιλιά ωοειδής, εξογκωμένη, λεπτός λαιμός που διευρύνεται προς τα πάνω και καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι χαμηλό, βάση δισκόμορφη. Στο ύψος των ώμων υπάρχουν δύο οριζόντιες ψευδολαβές.

Σχέδιο 27. Τάφος 907. Το μυροδοχείο BE 16449.

12. Ομφαλωτό πινάκιο BE16440¹⁰⁰ (ΠΙΝ. 34 α), συγκολλημένο, με δύο μικρές συμπληρώσεις στο χείλος. Ύψος: 0,016 μ. διάμ. Β: 0,052 μ., διάμ. Χ.: 0,148 μ. Πηλός καστανορόδινος, επίχρισμα μελανό και κατά τόπους καστανέρυθρο σε όλη την εσωτερική επιφάνεια, και στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής. Σώμα ρηχό, με πολύ ανοιχτά τοιχώματα που χωρίζονται με χάραξη από το κυρτό χείλος. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματίζεται κοιλότητα. Βάση δακτυλιόσχημη, χαμηλή.

Χρονολόγηση τάφου: μέσα 3^{ου} αι. π.Χ. και μετά.

⁹⁹Λιλιμπάκη –Ακαμάτη 1994, αριθ. 364, σελ. 199, σχ. 75, πιν. 36, τέλος 3ου – αρχές 2ου αι. π.Χ., Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, 69, ο τύπος διακόσμησης των μυροδοχείων αυτών «εμφανίζεται στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ. και επιβιώνει μέχρι τα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ.

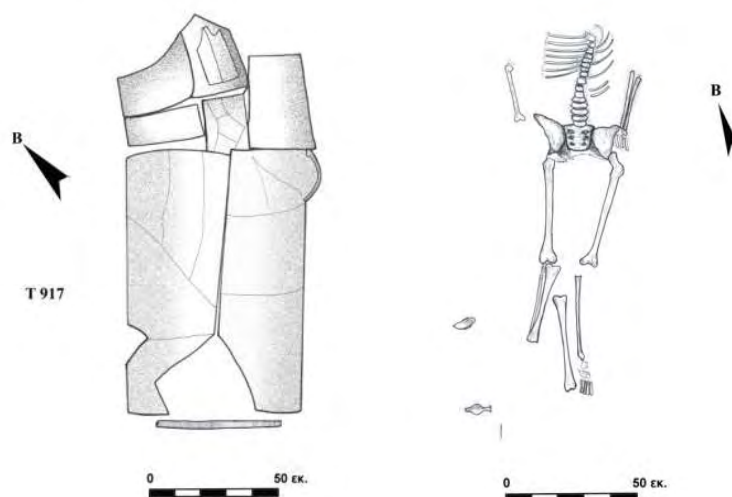
¹⁰⁰Ο. π. υποσ. 92.

ΤΑΦΟΣ 917 (ΠΙΝ. 35 α, β, σχέδ. 28)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 43.

Τρόπος ταφής: Κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος με κατεύθυνση Β-Ν. Διαστάσεις τάφου: 1,65μ.Χ 0,68μ. Μία νεκρή ηλικίας 35 – 50 ετών με την κεφαλή στα Β.

Κτερίσματα: εξωτερικά της δεξιάς κνήμης ο λύχνος BE 16523 και το μυροδοχείο BE 16467. Μπροστά από τον αριστερό τارسό τμήμα βελόνης BE 18089.

Σχέδιο 28. Ο τάφος 917 κλειστός και ανοικτός.

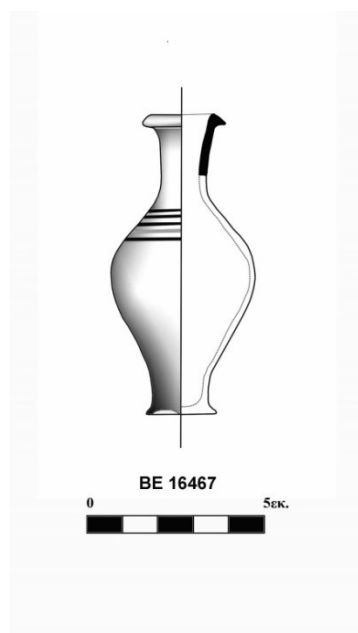
1. Μονόμυξος λύχνος BE 16523¹⁰¹ (ΠΙΝ. 35 γ, δ) συμπληρωμένος σε τμήμα του μυκτήρα και της βάσης. Ύψ.: 0,037μ., πλάτ. με ωτίο: 0,07μ., διάμ. Β.: 0,04μ. Πηλός πορτοκαλορόδινος, απολεπισμένο μαύρο και κατά τόπους καστανό, στιλπνό επίχρυσμα. Σώμα πλατύ, με έντονα γωνιώδες περίγραμμα, βάση ψηλή, δισκόμορφη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Στην πάνω επιφάνεια, γύρω από την οπή πληρώσεως υπάρχει φαρδιά αυλάκωση. Στην περιφέρεια του ώμου πλαστικό, διάτρητο ωτίο. Μυκτήρας σχετικά μακρύς και λεπτός, με μεγάλη οπή.

2. Μυροδοχείο, μικρογραφία BE 16467¹⁰² (ΠΙΝ. 35 ε, σχέδ. 29). Ακέραιο. Ύψ.: 0,084 μ., διαμ. Χ.: 0,023 μ. Πηλός κοκκινωπός, καστανό επίχρυσμα. Οριζόντιες καστανές ταινίες και μια υπόλευκη κοσμούν τον ώμο και την κοιλιά. σώμα ευρύ, λαιμός σχετικά ψηλός με χείλος από

¹⁰¹Howland 1958, αριθ. 410, τύπος 29A, 94-95, πιν. 14, 41, τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.

¹⁰²Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 97, Π 2159, πιν. 65, Μαρκουλάκη – Νινιού-Κινδελή 1982, 84-85, Κατηγορία Α, Π 5600, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ., Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1994, 107, αριθ. 9, πιν. 47, σχέδ. 16, αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι κοντό, βάση δισκόμορφη, από την οποία λείπει μεγάλο τμήμα.

Σχέδιο 29. Τάφος 917. Το μυροδοχείο BE 16467.

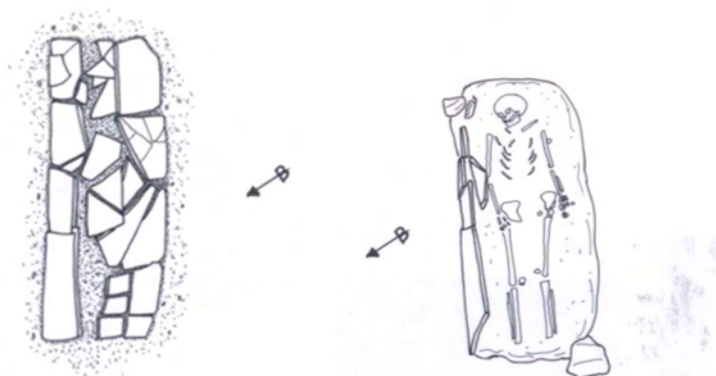
3. Χάλκινη βελόνη BE 18089, ελλιπής, από σύρμα κυκλικής διατομής. Λείπει το αιχμηρό άκρο της. Σωζ. μήκ.: 0,057 μ., πάχ. Σύρματος: 0,002 μ.

Χρονολόγηση τάφου: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 81 (ΠΙΝ. 36 α, β, σχέδ. 30)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 2.

Τρόπος ταφής: Καλυβίτης κεραμοσκεπής. Κατεύθυνση Α-Δ. Μία νεκρή ηλικίας 20 – 35 ετών με την κεφαλή στα ανατολικά.

Σχέδιο 30. Ο τάφος 81 κλειστός και ανοικτός.

Εξωτερικά του τάφου βρέθηκαν: δύο τμήματα σιδερένιου αντικειμένου E 449 πάνω στις καλυπτήριες, ένα χάλκινο νόμισμα BE 16548 και ένα όστρεο σπασμένο BE 16865.

1. Δύο τμήματα σιδερένιου αντικειμένου, μάλλον στλεγγίδας E 449, πολύ φθαρμένα.

2. Χάλκινο νόμισμα BE 16548¹⁰³ Αντίγονου Γονατά.

3. Όστρεο γένους *Trachicardium* BE 16865.

Κτερίσματα: Χάλκινος δακτύλιος BE 16918 πάνω στη δεξιά κερκίδα και δίπλα του σιδερένιο αντικείμενο E 456, οστέινος δακτύλιος BE 20228 πάνω στις φάλαγγες του αριστερού χεριού, μολύβδινη πυξίδα BE 16728 μεταξύ των κνημών και ασημένιο νόμισμα BE16530 κάτω από το κρανίο. Συλλέχθηκαν ακόμη τρία όστρεα (BE 16862, BE 16864, BE 16863) και ένα σιδερένιο καρφί E 461 πάνω στον θώρακα.

4. Χάλκινος δακτύλιος BE 16918 (ΠΙΝ. 37 α). Διάμ.: 0,017 μ., πλάτ. Ελάσματος: 0,008 μ. Συγκολλημένος από τρία τμήματα. Αποτελείται από λεπτό ταινιωτό έλασμα με πολλές αποκρούσεις στην περιφέρεια.

5. Σιδερένιο αντικείμενοαδιάγνωστο E 456 (ΠΙΝ. 37 ζ).

6. Όστρεο οικογένειας *Veneridae* γένους *Callista* BE 16862 (ΠΙΝ. 37 γ).

7. Οστέινος δακτύλιος (ΠΙΝ. 37 δ) BE 20228. Διάμ.: 0,011 μ., πλάτ.: 0,012 μ.

8. Σιδερένιος ήλος E 461

9. Όστρεο γένους *Trachicardium* BE 16864 (ΠΙΝ. 37 γ).

10. Μολύβδινη πυξίδα BE 16728, μικρογραφική. Ύψ.: 0,028 μ., διάμ. Β.: 0,062 μ. Αποτελείται από δύο ημισφαιρικά τμήματα με κάθετη συγκόλληση. Σώμα σχεδόν σφαιρικό με δισκόμορφη βάση στο κέντρο της οποίας σχηματίζεται πλαστικό δισκίο. Στο μέσον του σώματος ορθογώνιο έξαρμα, ίσως ψευδολαβή, και ανάγλυφος δακτύλιος με εγχαράξεις που όμως δεν διακρίνονται καθαρά. Το χείλος που δεν σώζεται ολόκληρο σχηματίζει δακτύλιο και στρέφεται προς τα μέσα.

11. Όστρεο οικογένειας *Veneridae* γένους *Callista* (465 / BE 16863) (ΠΙΝ. 37 γ).

12. Ασημένιο νόμισμα Αττικής BE 16530¹⁰⁴. Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Αθηνάς 2/4 προς δεξιά με κράνος. Οπισθότυπος: κουκουβάγια 4/4 με τα φτερά ανοικτά.

¹⁰³SNG, cop. 1205 κ.ε., χρονολογία κοπής 277 – 239 π.Χ.

¹⁰⁴The Royal Collection of Coins and Medals. Danish National Museum, πιν.1, αρ. 51, 479-393 π. Χ., SNG cop. 53-56, για τον τύπο χρονολογία κοπής μέχρι τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ.

13. Κάνθαρος¹⁰⁵, συμπληρωμένος σε διάφορα σημεία. Πηλός ανοικτοκάστανος με μελανό γάνωμα, αρκετά απολεπισμένο, που καλύπτει εσωτερικά και εξωτερικά το αγγείο. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός, με χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Βάση κωνική, κοίλη στην κάτω επιφάνειά της η οποία περιτρέχεται από αυλάκωση. Δύο κάθετες ταινιωτές λαβές, σχεδόν ημικυκλικές, ενώνουν το λαιμό με το σώμα. Μία στενή και ρηχή αυλάκωση περιτρέχει το σώμα στο μέσο.

Χρονολόγηση τάφου: αρχές 3^{ου} αι. π.Χ.

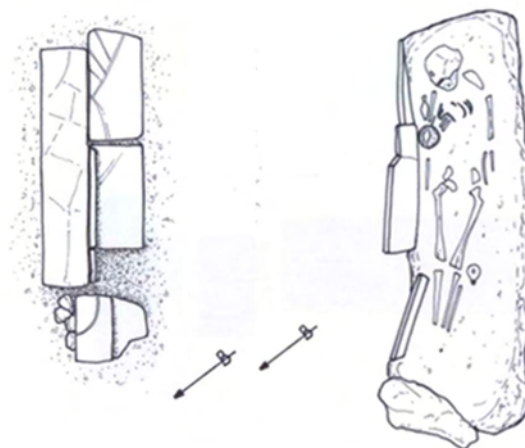
ΤΑΦΟΣ 161 (ΠΙΝ. 38 α, β, σχέδ. 31).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 4, νότια του τάφου 162.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο. Κατεύθυνση τάφου Α-Δ. Διαστάσεις τάφου: 1,60X0,43μ. Στο εσωτερικό του τάφου είχε τοποθετηθεί μία νεκρή ηλικίας 20 – 35 ετών με την κεφαλή στα ανατολικά. Η διατήρηση των οστών του σκελετού κακή.

Έξω από τον τάφο συλλέχθηκε ενσφράγιστη κεραμίδα BE 16134.

1. Τμήμα κεράμου ενσφράγιστο BE 16134 από κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο. Σώζεται σε ακανόνιστο σχήμα. Μηκ. : 0,51 εκ.

Σχέδιο 31. Ο τάφος 161 κλειστός και ανοιχτός.

¹⁰⁵Thompson 1934, 344, B 46 εικ. 26, τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.

Κτερίσματα: Στο δεξιό βραχίονα χάλκινο κάτοπτρο BE 20270 και πάνω στο κάτοπτρο το μυροδοχείο BE 15969. Δίπλα στο κάτοπτρο χάλκινο έλασμα BE 17411 και μυροδοχείο BE 15967. Στην ωμοπλάτη αργυρή περόνη BE 16915 και σιδερένιο επίμηκες έλασμα BE 17388. Στην αριστερή κνήμη ο λύχνος BE 15973. Στα οστά της λεκάνης οστέινος δακτύλιος BE 15925.

2. Μονόμυξος λύχνος BE 15973¹⁰⁶ (ΠΙΝ. 39 α). Ακέραιος. Ύψ.: 0,026 μ., μήκ.: 0,965 μ., πλάτ.: 0,066 μ., διάμ. Β.: 0,039 μ. Πηλός ανοικτοκάστανος, απολεπισμένο καστανό μελανό επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα χαμηλό, ευρύ στρογγυλό με πολύ έντονα γωνιώδες περίγραμμα. Βάση υπερυψωμένη, δισκόμορφη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. Γύρω από την οπή πληρώσεως πολύ στενό καμπύλο περιχείλωμα και αυλάκωση. Πάνω στον ώμο διάτρητος λοβός-ωτίο. Μυκτήρας μακρύς κι επίπεδος με ευθεία απόληξη κι ελλειψοειδή οπή.

3. Οστέινος δακτύλιος BE 15925 (ΠΙΝ. 39 ε). συγκολλημένος. Διάμ.: 0,021 μ.

4. Χάλκινο κάτοπτρο BE 20270 (ΠΙΝ. 39 δ). Ακέραιο. Διάμ.: 0,117 μ., Διάμ. Περιφ: 0,008 μ. Επίπεδος δίσκος με περιχείλωμα. Η κάτω όψη διακοσμείται από πέντε (5) εγχάρακτους κύκλους. Το κέντρο σημειώνεται με μικρή αβαθή κοιλότητα, κάπως υπερυψωμένη.

5. Μυροδοχείο BE 15969¹⁰⁷ (ΠΙΝ. 39 γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,125 μ., διάμ. Χ.: 0,026 μ., διάμ. Β.: 0,021 μ. Πηλός τεφρός. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες ταινίες υπόλευκου χρώματος. Κοιλιά ωοειδής, ψηλόςλαιμός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι, που φέρει απόκρουση. Πόδι κοντό, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις.

6. Μυροδοχείο BE 15967¹⁰⁸ (ΠΙΝ. 39 β). Ακέραιο. Ύψ.: 0,106 μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ., διάμ. Β.: 0,025 μ. Πηλός καστανός, στο λαιμό διακρίνονται οριζόντιες ταινίες τεφρού χρώματος. Σώμα ωοειδές, που σχηματίζει ελαφρά γωνίωση στο μέσο του. Λαιμός ψηλός με πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι στο χείλος. Πόδι χαμηλό, βάση δισκόμορφη, φθαρμένη.

7. A. Χάλκινο ταινιόσχημο έλασμα BE 17411α. Μήκ.: 0,028 μ., πλάτ.: 0,01 μ.

B. Χάλκινο αντικείμενο BE 17411β, το οποίο φαίνεται ότι προσαρτώνταν σε άλλο, διακρίνεται μία υποδοχή στο κάτω μέρος του. Μήκ. 0,018 μ. Αποτελείται από δύο τμήματα κωνικού σχήματος και μεταξύ τους πλαστικός δακτύλιος. Το επάνω τμήμα του φέρει οπή ελλειψοειδούς σχήματος. Η πίσω επιφάνεια του αντικειμένου επίπεδη.

¹⁰⁶Howland 1958, αριθ. 416, τύπος 29 A, 96, πιν. 15, 41. α' μισό 3ου αι. π. Χ.

¹⁰⁷Knigge 1976, αριθ. 377, α' μισό 3ου αι. π.Χ.

¹⁰⁸Δρούγου –Τουράτσογλου 1980, Π 1405, πιν. 26. Bruneau 1970, 456 και 458, εικ. 52, No 57. 3. (3ος αι. π. Χ.)

Γ. Σιδερένιος κρίκος ανοικτός από μονοκόμματο συμπαγές σύρμα BE 17411γ. Διαμ.: 0.012 μ.
Πάχ. Συρμ.: 0.002 μ

Δ. Δείγμα υφάσματος BE 17411δ.

9. Σιδερένιο εργαλείο (;) από ταινιωτό έλασμα BE 17388. Πλάτ.: 0,006 μ., πάχ.: 0,002 μ., σωζ. μήκ.: 0,08 μ. Στο ένα άκρο του ελάσματος διχαλωτή απόληξη στο άλλο άκρο κυλινδρικό σύρμα.

10. Αργυρή περόνη BE 16915 (ΠΙΝ. 39 στ), συγκολλημένη στο ύψος της κεφαλής. Σωζ. Μήκ.: 0,086 μ. Λείπει το κάτω μέρος της. Αποτελείται από σύρμα παχύτερο στο επάνω μέρος. Η κεφαλή από κάτω προς τα πάνω αποτελείται από ένα ζεύγος πλαστικών δακτυλίων, ακολουθεί δακτύλιος που εξέχει ιδιαίτερα, ενώ δεν διακρίνεται καθαρά το κορύφωμα λόγω της μεγάλης φθοράς αυτού του σημείου. Πιθανόν καταλήγει σε πηνιόσχημη απόληξη, που επιστέφεται από ζεύγος πλαστικών δακτυλίων.

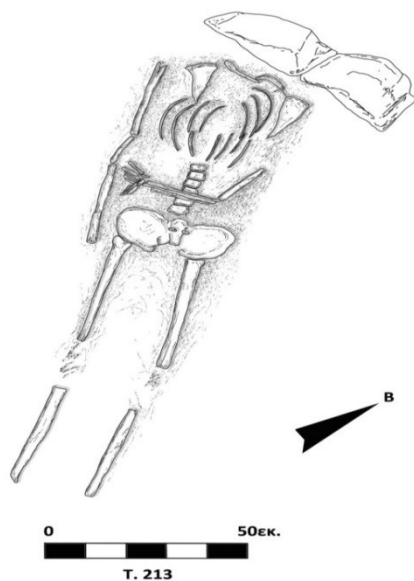
Χρονολόγηση τάφου: α΄μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 213 (ΠΙΝ. 40 α, σχέδ. 32)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 14, κάτω από τον τάφο 198, στο ανατολικό όριο του τετραγώνου.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο. Κατεύθυνση τάφου Α-Δ. Κατεύθυνση τάφου Α-Δ. Η νεκρή ηλικίας 35 - 50 ετών είχε τοποθετηθεί ύπτια με την κεφαλή στα δυτικά και το αριστερό χέρι στη λεκάνη. Τα οστά του σκελετού, μήκους 1,50μ. διατηρούνται σε καλή κατάσταση. Λείπει το κρανίο και τμήματα των άνω και κάτω άκρων.

Κτερίσματα: Στα βόρεια της λεκάνης ο κάνθαρος BE 16267.

Σχέδιο 32. Ο τάφος 213 ανοικτός.

Ι.Μελαμβαφής κάνθαρος BE 16267¹⁰⁹(ΠΙΝ. 40 β), συγκολλημένος και συμπληρωμένος στο μεγαλύτερο μέρος του σώματός του. Ύψ.: 0,075 μ., διάμ. Χ.: 0,082 μ., διάμ. Β.: 0,034 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα ημισφαιρικό, βάση κωνική, κοίλη στην κάτω επιφάνεια. Κάτω από το χείλος δύο κάθετες, ταινιωτές λαβές με καρδιόσχημο πλαστικό κισσόφυλλο στον ώμο τους.

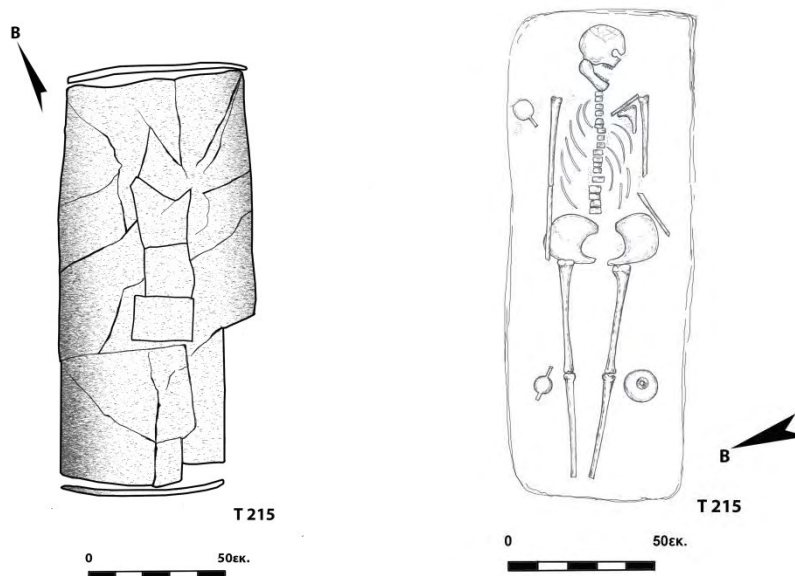
Χρονολόγηση τάφου: αρχές 3ου αι. π. Χ.

ΤΑΦΟΣ 215 (ΠΙΝ. 41 α, β, σχέδ. 33).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 10.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο που περιβάλλεται από λίθινη κατασκευή. Κατεύθυνση τάφου: Α-Δ. Διαστάσεις τάφου: 1,58X0,70μ.

Οι στρωτήρες της κάλυψης του τάφου σπασμένοι και μετατοπισμένοι προς τα βόρεια. Στις στενές πλευρές όρθια κομμάτια κεραμίδων. Η νεκρή ηλικίας 35 - 50 ετών ύπτια με την κεφαλή στα ανατολικά. Ο σκελετός μήκους 1,58μ. σώζεται σε καλή κατάσταση.

Σχέδιο 33. Ο τάφος 215 κλειστός και ανοικτός.

Κτερίσματα: Στη δυτική στενή πλευρά του τάφου το μυροδοχείο BE 16170 και το σκυφίδιο BE 16213. Στο δεξιό ώμο το μυροδοχείο BE 16207.

¹⁰⁷Thompson 1934, 320, A32 εικ. 5, τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π. Χ.

1. Μυροδοχείο BE 16170¹¹⁰ (ΠΙΝ. 41 γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,122 μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ., διάμ. Β.: 0,023 μ. Πηλός καστανός με σκούρο γκρίζο επίχρισμα. Σώμα σφαιρικό. Πόδι κοντό κι ευρύ βάση δισκόμορφη. Λαιμός σχετικά ψηλός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες ταινίες καστανέρυθρου και υπόλευκου χρώματος.

2. Άωτο σκυφίδιο BE 16213 (ΠΙΝ. 41 ε, στ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,021 μ., διάμ. Χ.: 0,107 μ., διαμ. Β.: 0,049 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στη ζώνη του χείλους, εξωτερικά, «μεταλλικό» επίχρισμα, που το χρώμα του κυμαίνεται από σκούρο καστανό ως καστανέρυθρο. Σώμα καλυκωτό με χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση χαμηλή, δακτυλιωτή.

3. Μυροδοχείο 920/ BE 16207¹¹¹ (ΠΙΝ. 41 δ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,148 μ., διάμ. Χ. 0,033, διάμ. Β.: 0,03 μ. Πηλός καστανός, σκούρο γκρίζο επίχρισμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μια οριζόντια, κιτρινωπή ταινία. Κιτρινωπό επίχρισμα και γύρω από το στόμιο. Σφαιρικό σώμα, πόδι κοντό και σχετικά χονδρό που καταλήγει σε δισκόμορφη βάση. Λαιμός λεπτός, που διευρύνεται προς τα πάνω, λοξότμητο δακτυλίδι στο χείλος. Στο ύψος των ώμων δύο οριζόντιες ψευδολαβές.

Χρονολόγηση τάφου: α'μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

---

¹¹⁰Thompson 1934, 342, 344, εικ. 22, Β 44 α'μισό 3ου αι. π.Χ.

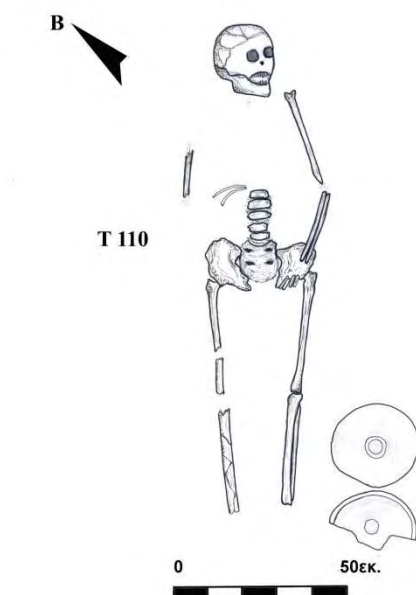
¹¹¹Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, αριθ. 154 BE 1978/8, 154, σχεδ. 40, πιν. 21 α'μισό 3ου αι. π. Χ.

Β) ΤΑΦΕΣ 2^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ Π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 110 (ΠΙΝ. 42 α, σχέδ. 34).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 3.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής. Κατεύθυνση Α-Δ. Μία νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών με την κεφαλή στα Α.

Σχέδιο 34. Ο τάφος 110 ανοκτός.

Κτερίσματα: δύο πινάκια BE 16012 και BE 16013 δίπλα στην αριστερή κνήμη.

1. Πινάκιο BE 16012¹¹² (ΠΙΝ. 42 β, γ). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,033 μ. διάμ. Χ.: 0,183 μ., διάμ. Β.: 0,063 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στην περιφέρεια του χείλους εξωτερικά υπάρχει επίχρυσμα που το χρώμα του κυμαίνεται από το μαύρο ως το καστανέρυθρο. Τοιχώματα ανοιχτά που καταλήγουν σε χείλος που κλίνει προς τα έξω. Στον πυθμένα σχηματίζεται αβαθής κοιλότητα. Βάση χαμηλή δακτυλιόσχημη.

2. Πινάκιο BE 16013¹¹³ (ΠΙΝ. 42 δ - ζ). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Πηλός καστανός. Ύψ.: 0,02 μ. διάμ. Χ.: 0,178 μ., διάμ. Β.: 0,085 μ. Σε ολόκληρη την εσωτερική επιφάνεια και στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής επίχρυσμα, του οποίου το χρώμα του κυμαίνεται από

¹¹²Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, αριθ. 379, 203, σχ. 79, πιν. 43, τέλη 2ου -1ος αι. π.Χ.

¹¹³Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, ΠΕ 1350, 60, σχ. 43, πιν. 28, τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.

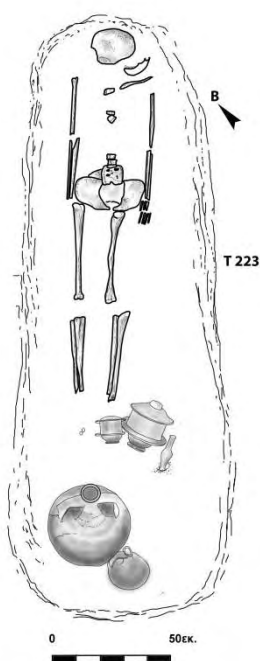
σκούρο καστανό ως καστανέρυθρο. Ανοιχτά τοιχώματα που καταλήγουν σε καμπύλο χείλος-περίδρομο, που στρέφεται προς τα έξω. Εσωτερικά, στο κέντρο του πυθμένα, μικρή κυκλική κοιλότητα οριζόμενη από αυλάκωση στην οποία υπάρχει εγχάρακτο το γράμμα Μ. Στη βάση και στο άκρο του χείλους μια αυλάκωση περιτρέχει όλη τη διάμετρό του. Βάση φαρδιά δακτυλιόσχημη.

Χρονολόγηση τάφου:τέλος 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 223 (ΠΙΝ. 43 α, σχέδ. 35).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 12, κατά μήκος της βορειοδυτικής πλευράς του σε απόσταση 0,50μ. Β του τάφου 148.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο. Κατεύθυνση τάφου: Β - Ν. Η νεκρή, ηλικίας 20-35 ετών, είχε τοποθετηθεί με την κεφαλή στα βόρεια. Το αριστερό χέρι ακουμπούσε στη λεκάνη. Τα πόδια ελαφρά λυγισμένα στα γόνατα, έκλιναν προς τα δεξιά. Σκελετός μήκους 1,60 μ., μέτριας διατήρησης.

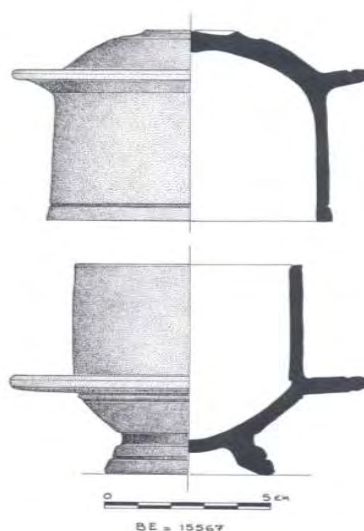
Σχέδιο 35. Ο τάφος 223 ανοικτός.

Κτερίσματα: Στα πόδια της νεκρής τρεις αστράγαλοι από γυαλί BE 15909 α, τμήμα σιδερένιου καρφιού BE 15909 γ, πυξίδα με πόμα BE 15567, πυξίδα με πόμα BE 15566, λάγυνος BE 15813, αμφορέας BE 50530, μυροδοχείο BE 15815, χάλκινο νόμισμα BE 16309.

1. Τρεις ακέραιοι γυάλινοι αστράγαλοι BE 15909 α, (ΠΙΝ. 43 στ).

2. Σιδερένιο καρφί ελλιπές BE 15909 (ΠΙΝ. 43 α-ε, 45 α-ε).

3. Πυξίδα με πώμα BE 15567¹¹⁴ (ΠΙΝ. 44 γ-δ, σχεδ. 36), συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Σώμα: Ύψ. 0,075μ. , διάμ. Β.: 0,052μ. , διάμ. Χ.: 0,068μ. , Πώμα: Ύψ.: 0,069μ. , μεγ. διάμ.: 0,10μ. Ολικό ύψος: 0,099μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Βάση δακτυλιόσχημη, χαμηλή. Σώμα κοντό, κυλινδρικό, με βαθύ ημισφαιρικό πυθμένα και στενό περίγυρο. Πώμα κοντό, κυλινδρικό, με χαμηλό θόλο κοσμημένο με ομόκεντρες αβαθείς αυλακώσεις. Το χείλος του πώματος, που κλίνει ελαφρά προς τα έξω, τονίζεται με χάραξη.

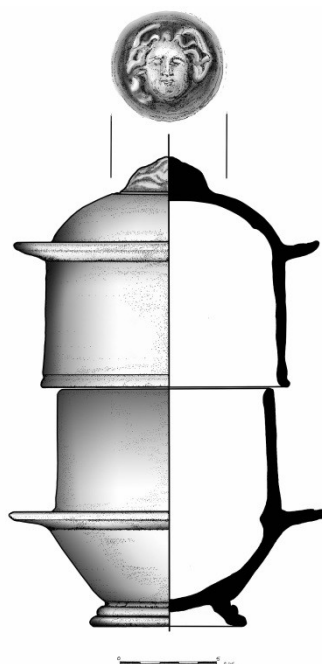

Σχέδιο 36. Τάφος 223. Πυξίδα με πώμα BE 15567.

4. Πυξίδα με πώμα BE 15566¹¹⁵ (ΠΙΝ. 43 γ-ε, σχέδ. 37). Συγκολλημένη στο πώμα και συμπληρωμένη στη βάση του σώματος. Σώμα: Ύψ.: 0,124μ. , 0,078μ. , διαμ. χ. 0,110μ. , Μεγ. διάμ. 0,168μ. Πώμα: Ύψ. 0,112μ. , διάμ. Χειλ. 0,159μ. , ολικό ύψος 0,168μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Σώμα ψηλό, κυλινδρικό με πυθμένα εσωτερικά κοίλο, εξωτερικά όμως, όμοιο περίπου με ανεστραμμένο κώνο. Βάση δακτυλιόσχημη, σχηματισμένη από δύο άνισα μεταξύ τους πλαστικά δαχτυλίδια. Πώμα ψηλό, κυλινδρικό με οριζόντια χαρακτή γραμμή στο κατώτερο σημείο της εξωτερικής του επιφάνειας. Στην κορυφή του ασπιδόμορφου θόλου επίθετο ανάγλυφο επίσημα με παράσταση γυναικείας προτομής.

¹¹⁴Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1211, σελ. 146, πιν. 6, β' μισό 2ου αι. π.Χ., Thompson 1934, 397, E 51, εικ. 8.5, Νικολάου 2011, 801, μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. και μετά.

¹¹⁵Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1212, σελ. 140, Σχ. 30, Πιν. 6, β' μισό 2ου αι. π. Χ., Νικολάου 2011, 801, μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. και μετά.

Σχέδιο 37. Τάφος 223. Η πυξίδα BE 15566.

5. Λάγυνος BE 15813¹¹⁶ (ΠΙΝ. 43 β). Συγκολλημένη και συμπληρωμένη στο χείλος και στην αρχή του λαιμού. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Ύψ. 0,144μ., διάμ. Β.: 0,063 μ., διαμ. Χ.: 0,042 μ. Σώμα σφαιρικό, πεπιεσμένο χαμηλά στην κοιλιά. Λαιμός κοντός, κυλινδρικός που καταλήγει σε χείλος φαρδύ που ανοίγει έντονα προς τα έξω. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, που ξεκινά κάτω από το χείλος, καταλήγει στην κοιλιά και φέρει κατακόρυφη αυλάκωση. Βάση δακτυλιόσχημη.

6. Μυροδοχείο BE 15815¹¹⁷ (ΠΙΝ. 44 α). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο στη βάση του λαιμού. Ύψ.: 0,161 μ., διάμ. Β.: 0,021 μ., διαμ. Χ.: 0,026 μ. Πηλός ανοικτοκάστανος, επίχρυσμα τεφρό. Λεπτές ταινίες υπόλευκου χρώματος κοσμούν τον λαιμό, την κοιλιά και τον ώμο. Το σώμα είναι επίμηκες, ατρακτόσχημο, ο λαιμός ψηλός λεπτός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Η βάση είναι δισκόμορφη και χωρίζεται από τον λεπτό και ψηλό πόδι με χάραξη.

7. Χάλκινο νόμισμα Κορίνθου BE 16309¹¹⁸. Εμπροσθότυπος: κεφαλή Ποσειδώνα προς τα δεξιά με στεφάνι από φύκια. Οπισθότυπος: Βέλλεροφόντης απεικονίζεται φορώντας πέτασο στη ράχη του Πήγασου να καλπάζει προς δεξιά. Κάτω μονόγραμμα. HP.

¹¹⁶Οι λάγυνοι στο νεκροταφείο της Πύλου τοποθετούνται χρονολογικά στο β' μισό 2ου αι. π. Χ. Καλτσάς 1983, 37, στην Αθήνα το πρωιμότερο παράδειγμα με αμφικωνικό σώμα χρονολογείται στις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. Rotroff 1997, 127.

¹¹⁷Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1408, 57, πιν. 26, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, BE 1977/121, 125, Πιν. 2 (β' μισό 2ου αι. π. Χ.), Rotroff 2006, αριθ. 476, 479 (115 – 50 π.Χ.)

¹¹⁸BMCCorinth, αριθ. 479, πιν. XIV, αριθ. 10, Χρονολογία κοπής: 300-243 π.Χ.

8. Τμήματα γυαλιού BE 15909 α (ΠΙΝ. 46 β).

9. Χάλκινα σύρματα BE 15909 β (ΠΙΝ. 46 α).

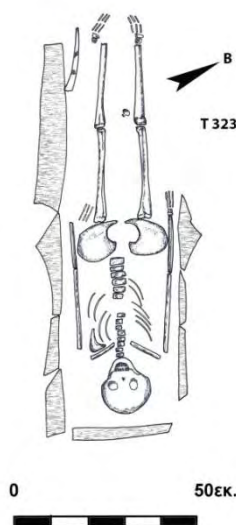
10. Αμφορέας BE 50530¹¹⁹ (ΠΙΝ. 44 β) συγκολλημένος. Ύψ.: 0,37 μ., διαμ. κοιλ.: 0,234 μ., δ.χ.: 0,058 μ., δ. β.: 0,14 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Βάση δισκόμορφη, επίπεδη στην κάτω επιφάνεια. Σώμα κωνικό που σχηματίζει έντονη γωνίωση στον ώμο. Λαιμός σχετικά ψηλός και στενός καταλήγει στο χείλος σε δύο πλαστικά δακτυλίδια. Κάτω από το χείλος ξεκινούν οι κάθετες ταινιωτές λαβές που καταλήγουν στον ώμο του αγγείου.

Χρονολόγηση τάφου: όλα τα κτερίσματα οδηγούν στη χρονολόγηση της ταφής στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 323 (ΠΙΝ. 47 α, σχέδ. 38).

Βρέθηκε πίσω από τις δεξαμενές πρωτοβάθμιας καθίζησης του Βιολογικού Καθαρισμού.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο με κατεύθυνση Α-Δ. Διαστάσεις τάφου: 1,95 X 0,50μ. Η νεκρή ηλικίας 20 – 35 ετών ύπτια με την κεφαλή στα ανατολικά. Σκελετός μήκους 1,65μ., καλής διατήρησης.

Σχέδιο 38. Ο τάφος 323 ανοικτός.

Κτερίσματα: Σιδερένια στλεγγίδα BE 16656 δίπλα στην αριστερή κνήμη, μικρό μολύβδινο αγγείο BE 16727 μεταξύ των κνημών.

¹¹⁹Rotroff 2006, 256, αριθ. 117, σχ. 19, πιν. 18 με συνευρήματα που χρονολογούνται την περίοδο 225-165 π.Χ.

1.Τμήμα σιδερένιας στλεγγίδας BE 16656 και τμήμα της λαβής της (ΠΙΝ. 47 γ). Μήκ.:0,173 μ., πλάτ. ελάσματος: 0,02 μ. Η λεπίδα είναι οξειδωμένη και συγκολλημένη από τρία κομμάτια.

2. Μολύβδινο αγγείο BE 16727¹²⁰ (ΠΙΝ. 47 β). Μικρογραφικό με ιδιότυπο σχήμα. Ύψ.: 0,027 μ., διάμ. Χ.: 0,020μ.Αποτελείται από δύο ημισφαιρικά τμήματα με κάθετη συγκόλληση. Σώμα σφαιρικό με σχεδόν αδιαμόρφωτη επίπεδη βάση και χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Στο λαιμό δύο οπές ανάρτησης.

Χρονολόγηση τάφου: ο τάφος χρονολογείται στο 2^ο αι. π.Χ. και πιθανόν στο β' μισό.

ΤΑΦΟΣ 362 (ΠΙΝ. 48 α, β, σχέδ. 39).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 30.

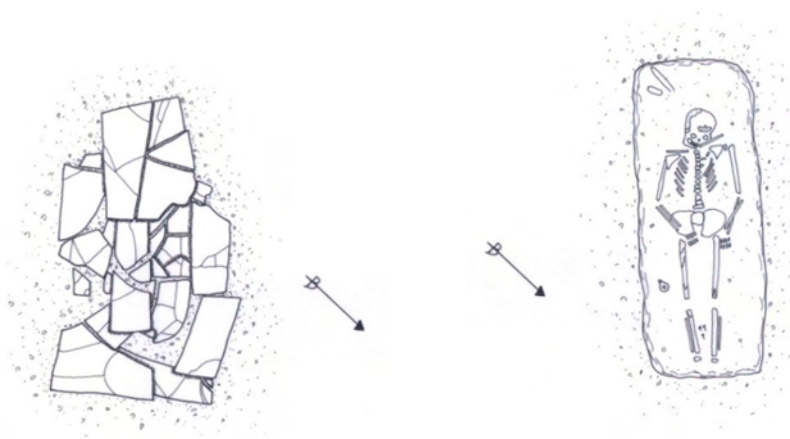
Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή τάφο με κατεύθυνση Β-Ν. Διαστάσεις τάφου 1,74 x 0,95μ.Ο τάφος ανήκει στον τύπο του κεραμοσκεπή με οριζόντια κάλυψη. Έχουν τοποθετηθεί κάθετες κεραμίδες γύρω από το νεκρό και έχει καλυφθεί με στρωτήρες και καλυπτήρες λακωνικού τύπου. Η νεκρή ηλικίας 20 – 35 ετών ύπτια με την κεφαλή στα νότια. Το δεξί χέρι λυγισμένο στον αγκώνα ακουμπούσε στη λεκάνη, ενώ το αριστερό ελαφρώς λυγισμένο ακουμπούσε στο μηρό. Σκελετός, μήκους 1,51μ., σε καλή κατάσταση.

Κτερίσματα: Πήλινος λύχνος BE 17686 στο δεξιό μηρό, σιδερένια στλεγγίδα BE 16661 ΝΑ της κεφαλής. Μεταξύ των κνημών σιδερένια καρφιά Ε 1454. Στο δεξιό πήχη χάλκινο νόμισμα BE 16192.

1. Λύχνος μονόμυξος BE 17686¹²¹ (ΠΙΝ. 48 γ-δ), συγκολλημένος και συμπληρωμένος στο μυκτήρα. Λείπει μέρος του πάνω τμήματος. Ύψ.: 0,027 μ., μήκ. 0,087 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος ανοιχτού χρώματος, γάνωμα ερυθρό, απολεπισμένο σε αρκετά σημεία του λυχαριού. Βάση επίπεδη, στην κάτω επιφάνεια εγχάρακτοι ομόκεντροι κύκλοι από τον τροχό, το σώμα σφαιρικό στο κάτω μέρος είναι πλατύ κυλινδρικό. Μυκτήρας αρκετά μακρύς με καμπύλη απόληξη.

¹²⁰Παρόμοιο αγγείο βρέθηκε σε τάφο του β' μισού του 2^{ου} αι. π.Χ. από την Αρσινόη Αιτωλοακαρνανίας. Στον ίδιο τάφο υπήρχε και σιδερένια στλεγγίδα βλ. Τσαντήλα 2011, 171 – 173.

¹²¹Ιντζεσίλογλου 1994, 368-369, τύπος ΦΕ 1, 3^{ος} – α' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

Σχέδιο 39. Ο Τάφος 362 κλειστός και ανοιχτός.

2. Σιδερένια σπλεγγίδα BE 16661 (ΠΙΝ. 48 στ), πολύ οξειδωμένη, συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε διάφορα σημεία. Μήκ. 0,182 μ., Πλ. 0,027 μ. Δεν σώζεται η απόληξη της λεπίδας.

3. Χάλκινο νόμισμα Μαγνήτων BE 16192¹²². Εμπροσθότυπος: Κεφαλή Διός προς τα αριστερά. Οπισθότυπος: Κένταυρος Χείρων προς τα δεξιά με το αριστερό χέρι προτεταμένο. Από κάτω γράμμα Α.

4. Σιδερένια καρφιά E 1454 (ΠΙΝ. 48 ε).

Χρονολόγηση τάφου: το νόμισμα και ο πήλινος λύχνος χρονολογούν την ταφή στο α΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 366 (ΠΙΝ. 49, σχέδ. 40).

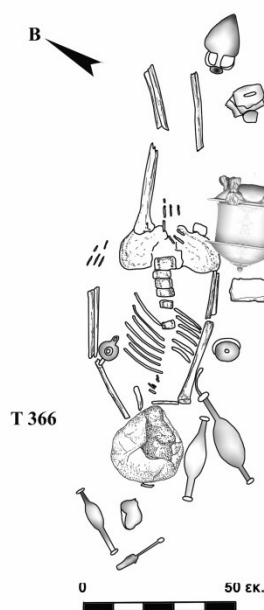
Βρέθηκε στο τετράγωνο 30.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο με κατεύθυνση Β-Ν. Η νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών ύπτια με την κεφαλή στα νότια. Τα χέρια ακουμπούσαν στη λεκάνη. Σωζόμενο μήκος σκελετού 1,37μ., κακή διατήρηση οστών.

Κτερίσματα: Στη δεξιά κνήμη εξωτερικά ο αμφορίσκος BE 17691. Δίπλα η λάγυνος BE 17785. Δεξιά της λεκάνης η πήλινη πυξίδα BE 17760. Στον αριστερό βραχίονα ο λύχνος BE

¹²²Rogers 1932, 109, No 342, εικ. 17, 197 π.Χ.

17690. Στον δεξιό ώμο το μυροδοχείο BE 17688. Γύρω από το κεφάλι το μυροδοχείο BE 17692, το μυροδοχείο BE 17689 και πίσω η χάλκινη σπάτουλα E 1463. Επίσης το χάλκινο άγκιστρο BE 16775 στο νότιο άκρο του λάκκου. Το πώμα μιας μολύβδινης πυξίδας BE 16720 βρέθηκε δίπλα στο δεξιό βραχίονα, ενώ το σώμα της BE 16700 ανάμεσα στο μυροδοχείο E 1462 και τη σπάτουλα E 1463. Στο δεξιό πήχη βρέθηκε το σώμα άλλης μολύβδινης πυξίδας BE 16715.

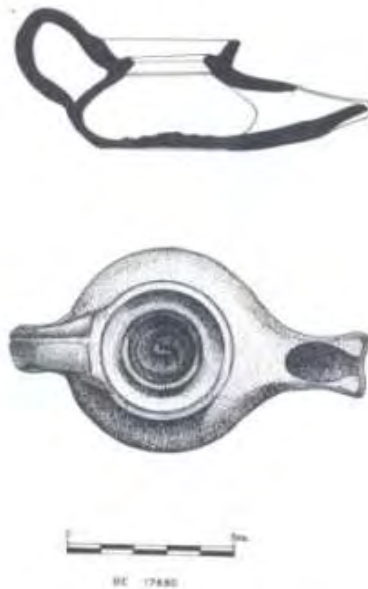
Σχέδιο 40. Ο τάφος 366 ανοικτός.

1. Λύχνος μονόμυξος BE 17690¹²³ (ΠΙΝ. 51 γ, δ, σχέδ. 41). Ακέραιος. Ύψ.: 0,033 μ., Μηκ.: 0,11 μ., Διάμ. Β.: 0,042 μ., Διάμ. οπής πληρ.: 0,022 μ. Πηλός τεφρός, επίχρυσμα ομοιόχρωμο. Σώμα αμφικωνικό, πεπιεσμένο με βάση επίπεδη. Κάθετη ταινιωτή λαβή που ξεκινάει από τον ώμο και καταλήγει στο καλυκωτό περιχέλωμα γύρω από την «οπή πληρώσεως». Μυκτήρας σωληνωτός με ευθύγραμμη απόληξη, έντονες γωνιώδεις προεξοχές και μεγάλη ελλειψοειδής οπή.

2. Οξυπύθμενος αμφορίσκος BE 17691¹²⁴ (ΠΙΝ. 51 α), συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,185 μ., διάμ. Χ.: 0,034 μ. Πηλός ερυθρός, γάνωμα μελανό απολεπισμένο σε αρκετά σημεία του αγγείου. Σώμα κωνικό το μεγαλύτερο πλάτος του σημειώνεται στο ύψος των ώμων. Λαιμός κυλινδρικός, κοντός που καταλήγει σε οριζόντιο πλαστικό δακτυλίδι. Κάθετες ταινιωτές λαβές ξεκινούν λίγο πιο κάτω από το χείλος και καταλήγουν περίπου στους ώμους.

¹²³Νικολάου 2000, 54.

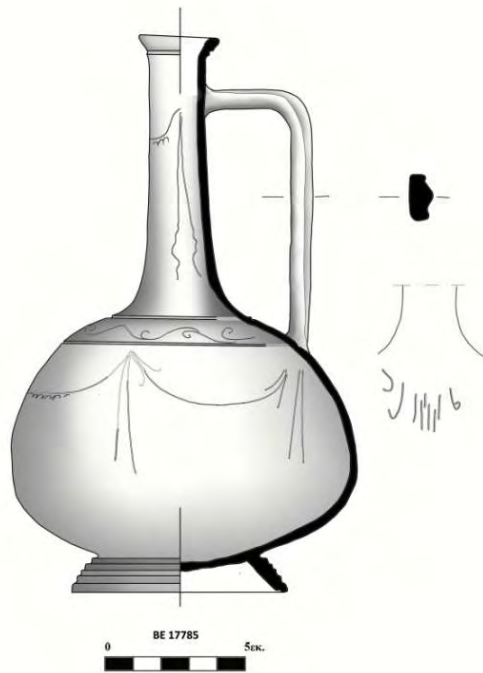
¹²⁴Για οξυπύθμενους αμφορίσκους σε ταφικά σύνολα βλ. Ιντζεσίλογλου 1994, πιν. 287 α, Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, πίν. 2, 4, 6, 7 α, 10, 14 β, 18 α, 22 β, 23 α, 24 α, 27 β, 29 α, 30 γ, 31 β, γ και 32 γ.

Σχέδιο 41. Λύχνος μονόμουξος BE 17690

3. Λάγυνος BE 17785¹²⁵ (ΠΙΝ. 51 β, σχέδ. 42), συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,197 μ., διάμ. Χ.: 0,027 μ., διάμ. Β.: 0,075 μ. Πηλός καστανέρυθρος, πυκνό γάνωμα ερυθρού χρώματος, απολεπισμένο σε αρκετά σημεία του αγγείου. Βάση βαθμιδωτή από πέντε ανισοπαχή επάλληλα πλαστικά δαχτυλίδια. Η κάτω επιφάνειά της ελαφρώς κυρτή. Σώμα σε σχήμα κόλουρου κώνου με μια τάση σφαιρικότητας, λαιμός στενός και ψηλός με χείλος σε σχήμα ανεστραμμένου κώνου και κάτω από αυτό λεπτό πλαστικό δαχτυλίδι. Η ταινιωτή λαβή που φέρει στη ράχη της ανάγλυφη ταινία, ξεκινάει κάτω από το χείλος, κατευθύνεται οριζόντια και σχηματίζει οξεία γωνία καταλήγοντας κάθετα στον ώμο του αγγείου. Διακοσμείται με εγχάρακτο μοτίβο, αποτελούμενο από γιρλάντες από τις οποίες κρέμονται κάθετες ταινίες στις δύο όψεις και στο λαιμό. Στη συνέχεια ακολουθεί μια περιμετρική οριζόντια ζώνη μέσα στην οποία αποδίδεται εγχάρακτα το μοτίβο της βλαστόσπειρας, η μια δίπλα στην άλλη. Στον ώμο κάτω από την λαβή από μια βλαστόσπειρα και ανάμεσα τους πέντε κάθετες παράλληλες γραμμές.

¹²⁵Νικολάου 2000, 51-52.

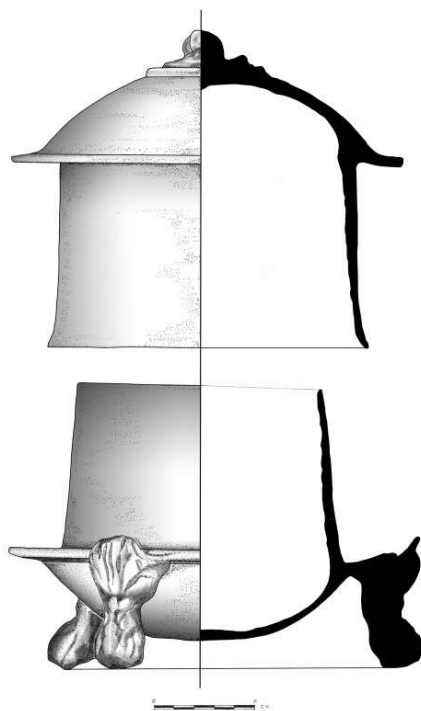

Σχέδιο 42. Τάφος 366. Η λάγυνος BE 17785.

4. Πυξίδα πήλινη BE 17760¹²⁶ (ΠΙΝ. 52 α-γ, σχέδ. 43), συγκολλημένη και ελάχιστα συμπληρωμένη στο πώμα. Σώμα: Ύψ.: 0,14 μ., διάμ. Χ.: 0,122 μ., μεγ. διάμ.: 0,128 μ., πλάτ. Περίγυρου 0,022 μ. Πώμα: Ύψ.: 0,156 μ., διάμ. Χ.: 0,159 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος.

Σώμα κυλινδρικό με ελαφρά μείωση προς τα πάνω και αρκετά βαθύ ημισφαιρικό θόλο. Στην κάτω εξωτερική επιφάνειά του στη γένεση του πυθμένα τρία πλαστικά πρόσθετα πόδια που έχουν τη μορφή ποδιών λιονταριού (?) και υποβαστάζουν ένα αρκετά πλατύ δακτυλιόσχημο περίγυρο. Το πώμα είναι ψηλό, κυλινδρικό στην κορυφή του ασπιδόμορφου θόλου επίθετο ανάγλυφο επίσημο με παράσταση προτομής Άρτεμης (?) σε τρία τέταρτα προς τα δεξιά.

¹²⁶Νικολάου 2000, 52.

Σχέδιο 43. Τάφος 366. Η πυξίδα BE 17760.

5. Μυροδοχείο BE 17688¹²⁷ (ΠΙΝ. 50 α). Συγκολλημένο και ελάχιστα συμπληρωμένο στο λαιμό και στη βάση. Ύψ.: 0,285 μ., διάμ. Χ.: 0,037 μ., διάμ. Β.: 0,032 μ. Πηλός τεφρός-καστανός. Πόδι ψηλό με κωνική δισκόμορφη βάση. Περιμετρική αυλάκωση στο σημείο ένωσης ποδίου και βάσης. Σώμα επίμηκες, ατρακτόσχημο με λαιμό ψηλό που ευρύνεται προς τα πάνω και καταλήγει σε πλαστική λοξότμητη ταινία.

6. Μυροδοχείο BE 17692¹²⁸ (ΠΙΝ. 50 γ), συγκολλημένο στο λαιμό και στο πόδι, ελάχιστα συμπληρωμένο στο χείλος. Αποκρούσεις στην περιφέρεια της βάσης. Ύψ.: 0,268 μ., διάμ. Χ.: 0,03 μ., διάμ. Β.: 0,032 μ. Πηλός τεφρός, καστανός. Πόδι αρκετά ψηλό με κωνική δισκόμορφη βάση, σώμα ατρακτόσχημο, λαιμός ψηλός με πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι.

7. Μυροδοχείο BE 17689¹²⁹ (ΠΙΝ. 50 β). Συγκολλημένο στο πόδι. Ελάχιστα συμπληρωμένο στη βάση. Ύψ.: 0,217 μ., διάμ. Χ.: 0,03 μ., διάμ. Β.: 0,025 μ. Πηλός τεφρός-ερυθρός. Πόδι αρκετά ψηλό με βάση αδιαμόρφωτη, σώμα ατρακτόσχημο και λαιμό σε σχήμα ανεστραμμένου κώνου, που καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι.

8. Χάλκινη σπάτουλα E 1463.

¹²⁷Νικολάου 2000, 54.

¹²⁸Νικολάου 2000, 55.

¹²⁹Νικολάου 2000, 54.

9. Τμήμα χάλκινου άγκιστρου BE 16775, συγκολλημένο από δύο κομμάτια. Μήκ.: 0,020μ., μέγ. πάχ.: 0.004μ. Αποτελείται από στέλεχος με κοίλη επιφάνεια εσωτερικά, όπου διασώζονται λείψανα οργανικού υλικού, και κυρτή εξωτερικά. Στο άκρο καταλήγει σε άγκιστρο.

10. Πώμα μολύβδινης πυξίδας BE 16720 (τρία τμήματα). Άνω επιφάνεια επίπεδη, στο κέντρο υπερυψωμένο κυλινδρικό στέλεχος -λαβή.

11. Μολύβδινη πυξίδα BE 16700 (ΠΙΝ. 52 δ). Ελλειπής. Σώζ. Ύψ.: 0,036 μ., διάμ. Χ.: 0,055 μ. Σώζεται το μεγαλύτερο μέρος του σώματος από το ύψος του χείλους. Συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε πολλά σημεία. Σώμα κυλινδρικό.

12. Είκοσι (20) ελάσματα μολύβδινης πυξίδας BE 16715 (ΠΙΝ. 52 ε).

Χρονολόγηση τάφου: μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 587 (ΠΙΝ. 53α).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 65.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής με κατεύθυνση Β-Ν. Η νεκρή, ηλικίας 20 -35 ετών, ύπτια σε εκτεταμένη στάση με την κεφαλή στα Β. Τα οστά του σκελετού διασώζονται σε πολύ κακή κατάσταση, διαλυμένα ή μετατοπισμένα.

Κτερίσματα: στα πόδια της νεκρής ο αμφορίσκος BE 16960, τα μυροδοχεία BE 16921 και BE 16922. Πάνω στον αμφορίσκο ο ανάγλυφος σκύφος BE 16982. Δίπλα στα μυροδοχεία ο αρυτήρας BE 16925, πάνω στον αρυτήρα η τριφυλλόσχημη οινόχνη BE 16958. Μπροστά στις κνήμες σιδερένια καρφιά Ε 2308. Πάνω στο χείλος των μυροδοχείων χάλκινα καρφιά και σιδερένιο αντικείμενο BE 18146. Πάνω από την αριστερή ωμοπλάτη ο λύχνος BE 16940. Πάνω στον θώρακα χρυσό περίαπτο και χάντρες BE 18068. Εξωτερικά του αριστερού πήχη χάλκινο ψέλιο BE 21069.

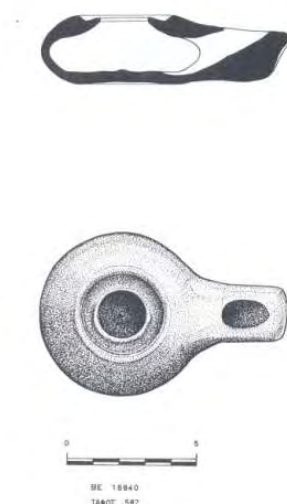
1.Μυροδοχείο BE 16921¹³⁰ (ΠΙΝ. 53 β), ακέραιο. Ύψ.: 0,185 μ., διάμ. Χ.: 0,031 μ., διάμ. Β.: 0,029 μ. Πηλός γκρίζος. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μια λεπτή, οριζόντια ταινία υπόλευκου χρώματος. Σώμα επίμηκες, αρτόσχημο, ψηλός και λεπτός λαιμός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι λεπτό που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση που έχει αποκρούσεις.

---

¹³⁰Knigge 1976, 187, No E101.2, πιν. 96, 2ος αι. π.Χ.

2. Μυροδοχείο BE 16922¹³¹ (ΠΙΝ. 53 γ), ακέραιο. Ύψ.: 0,21 μ., διάμ. Χ.: 0,032 μ., διάμ. Β.: 0,028 μ. Πηλός γκρίζος. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μια λεπτή, οριζόντια ταινία υπόλευκου χρώματος. Σώμα επίμηκες, ατρακτόσχημο, ψηλός και λεπτός λαιμός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι¹³². Πόδι λεπτό που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση που έχει αποκρούσεις.

3. Λύχνος BE 16940¹³³ (ΠΙΝ. 54α,β, σχέδ. 44), μονόμυξος, ακέραιος. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, καστανέρυθρο απολεπισμένο επίχρισμα. Ύψ.: 0,027 μ., μήκ.: 0,096 μ., διάμ. Πλάτ.: 0,063 μ., διάμ. Β.: 0,038 μ. Σώμα σχεδόν κωνικό-κυλινδρικό, με επίπεδη κυκλική βάση. Στην πάνω επιφάνεια γύρω από την οπή πληρώσεως υπάρχει κοίλο περιχέλωμα. Μυκτήρας επιμήκης, επίπεδος στην πάνω επιφάνεια, με σχεδόν τετράγωνη απόληξη και μεγάλη ωοειδή οπή.

Σχέδιο 44. Τάφος 587. Λύχνος 2310/BE 16940

4. Ανάγλυφος σκύφος BE 16982¹³⁴ (ΠΙΝ. 55 β, 56 α), με φυτική διακόσμηση (floral bowl) συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,053 μ., διάμ. Χ.: 0,139 μ., διάμ. Β.: 0,038 μ. Πηλός καστανός, κοκκινωπό μεταλλικό γάνωμα εσωτερικά και εξωτερικά. Σώμα σε σχήμα ημιτόμου με χείλος ελαφρά στραμμένο προς τα μέσα. Το μέταλλο της βάσης κοσμεύεται με μεγάλο δεκατετράφυλλο ρόδακα και περιβάλλεται από πλαστική ταινία. Από την περίμετρο του μεταλλίου εκφύονται έξι (6) οξυκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση του τύπου *nymphaea*

¹³¹Knigge 1976, 187, Νο E101.2, πιν. 96, 2ος αι. π.Χ.

¹³²Στο εσωτερικό του υπάρχει μικρό χάλκινο καρφί.

¹³³Νικολάου 2000, 47, 2^{ος} αι. π.Χ.

¹³⁴Καλτσάς 1983, 54, 2ος αι. π.Χ., Νικολάου 2000, 47-48.

caerulea και ανάμεσά τους ισάριθμα μακρόστενα φύλλα με κυματοειδές περίγραμμα. Στην κορυφή των τελευταίων από ένα παρόμοιο μικρό φύλλο κάμπτεται προς τα πλάγια και κάτω. Αμέσως πιο πάνω ακολουθεί ζώνη αποτελούμενη από μικρούς εξαπέταλους ρόδακες με μικρό κυκλικό ομφαλό. Οι ρόδακες βρίσκονται στο κέντρο τριγώνου που σχηματίζεται από τρία κισσόφυλλα. Ανάμεσά τους, πάνω και κάτω από το πλαϊνό κισσόφυλλο, κουκίδες σε τριγωνική διάταξη. Η ζώνη αυτή επιστέφεται από ζώνη, η οποία κοσμείται με αυγά ιωνικού κυματίου και λόγχες.

5. Αρντήρας BE 16925¹³⁵ (PIN. 54δ), ακέραιος. Ύψ.: 0,115 μ., διάμ. X.: 0,095 μ. Πηλός ρόδινος, ακάθατος, κατά τόπους μαυρισμένος λόγω άνισης όπτησης. Σώμα σχεδόν σφαιρικό, με συνεχές περίγραμμα ως το χείλος, χωρίς βάση. Το χείλος στρέφεται ελαφρά προς τα έξω. Μικρή κάθετη, ταινιωτή λαβή.

6. Αμφορέας «μακεδονικού» τύπου BE16960¹³⁶ (PIN. 55α, σχέδ. 45), ακέραιος. Πηλός πορτοκαλορόδιος. Ύψ.: 0,233 μ., διάμ. X.: 0,063 μ., διάμ. B.: 0,085 μ. Σώμα ωοειδές με συνεχές περίγραμμα ως το χείλος, που αποτελείται από διπλό πλαστικό δακτυλίδι. Λαιμός χαμηλός και σχετικά λεπτός. Λαβές κάθετες ταινιωτές. Στον ώμο δύο οριζόντιες αβαθείς αυλακώσεις. Βάση κωνική με κοιλότητα στο κέντρο της

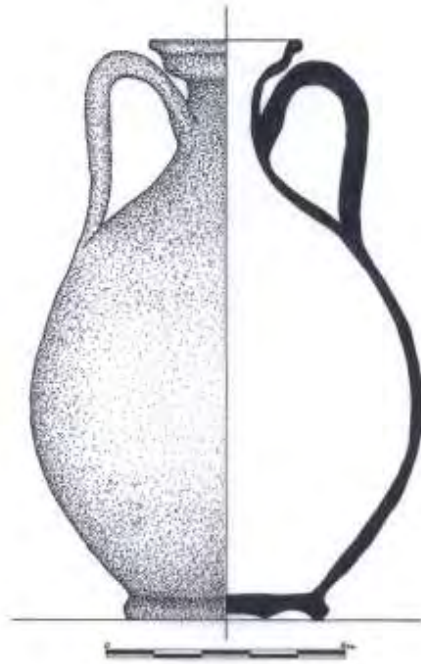
7. Λήκυθος BE 16958¹³⁷ (PIN. 54γ), ακέραιη, μελαμβαφής. Ύψ.: 0,119 μ., διάμ. X.: 0,056 μ., διάμ. B.: 0,088 μ. Πηλός καστανός, μαύρο μεταλλικό επίχρισμα, απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση φαρδιά, δισκόμορφη, άβαφη, με κυκλική αυλάκωση. Σώμα σφαιρικό, πεπιεσμένο. Λαιμός χαμηλός κυλινδρικός, με φαρδιά αυλάκωση στη βάση του, που καταλήγει σε χείλος εξωστρεφής, καλυκωτό, με κυματοειδή προχολή, στηρίζεται σε δακτύλιο, που ακολουθεί το κυματοειδές σχήμα της προχολής. Στη βάση του βρίσκεται η αρχή κάθετης ταινιωτής λαβής, που φτάνει στον ώμο του αγγείου.

.

¹³⁵Δρούγου - Τουράτσογλου 1984, Π 1240, 32, πιν. 9 (α' μισό 2ου αι. π.Χ.).

¹³⁶Δρούγου - Τουράτσογλου 1984, Π 1323 (για το περίγραμμα του σώματος), 50, πιν. 18, 2ος αι. π.Χ.

¹³⁷Rotroff 1997, 169 -171, 3^{ος} αι. – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.

Τάφος 587. Μακεδονικός αμφορέας BE16960.

8. Σιδερένια και χάλκινα αντικείμενα BE 18146

A) Σιδερένιο κλειδί. Η λαβή κυκλικού σχήματος κατασκευασμένη από ταινίοσχημο έλασμα, το στέλεχος τετράπλευρης διατομής. Η επιφάνεια του διαβρωμένη λόγω οξείδωσης. Μήκ. : 0,035 μ.

B) Μικρός σιδερένιος κρίκος κλειστός σε δύο σημεία της περιφέρειάς του, διαμετρικά αντίθετα, προσαρτημένα δύο (2) μικρότερα σιδερένια αντικείμενα. Διάμ. : 0,012μ., Πάχος συρμ. : 0,003μ.

Γ) Στέλεχος σιδερένιο κυκλικής διατομής. Μήκ.: 0,01μ., Πάχ.: 0,005μ

Δ) Δύο (2) χάλκινα καρφιά, στέλεχος από στενό πεπλατυσμένο σύρμα, εφήλιο κυκλικού σχήματος. Τα άκρα τους έντονα λυγισμένα. α) Μήκ.: 0,034μ., διάμ. Εφηλ.: 0,008μ., β) Μήκ.: 0,033μ., διάμ. Εφηλ.: 0,007μ.

Ε) Τμήμα χάλκινου καρφιού από στέλεχος κυκλικής διατομής και εφήλιο κυκλικού σχήματος. Μήκ. 0,23 μ.

ΣΤ) Στέλεχος χάλκινου καρφιού από στενό πεπλατυσμένο σύρμα. Μήκ.Στελ: 0,025μ.

Ζ) Τμήματα χάλκινων ελασμάτων.

9. Χρυσό περίαπτο και γυάλινες χάνδρες BE 18068 (ΠΙΝ. 57 α-β),

A) Χρυσό περίαπτο πεταλόσχημο από λεπτό σύρμα. Τα δύο άκρα του απολήγουν σε μικρά και λεπτά σφαιρίδια. Διαστάσεις: 0,014μ. X 0,01μ.

B) Γυάλινη χάντρα ελλειψοειδούς σχήματος, ελλιπής, καστανού χρώματος. Διαμπερής οπή στην περιφέρειά της. Κυρτές και οι δύο επιφάνειές της. Διαστάσεις: 0,017μ. X 0,016μ.

Δύο γυάλινες χάντρες κωνικού (μήκ. 0,003μ.) και αμφικωνικού σχήματος (μήκ. 0,005μ.) και δύο τμήματα τρίτης χάντρας, καστανόμαυρου χρώματος (μήκ. 0,002μ.). Λευκή περιμετρική ταινία. Γυάλινη χάντρα αμφικωνικού σχήματος, γκριζωπού χρώματος με στικτή διακόσμηση στην περιφέρειά της.

10.Χάλκινο στρεπτό βραχιόλι BE 21069, σπασμένο σε πολλά κομμάτια. Διαβρωμένο από την οξείδωση. Κατασκευασμένο από σύρμα κυκλικής διατομής.Μεγ. σωζ. μήκ. : 0,037μ.

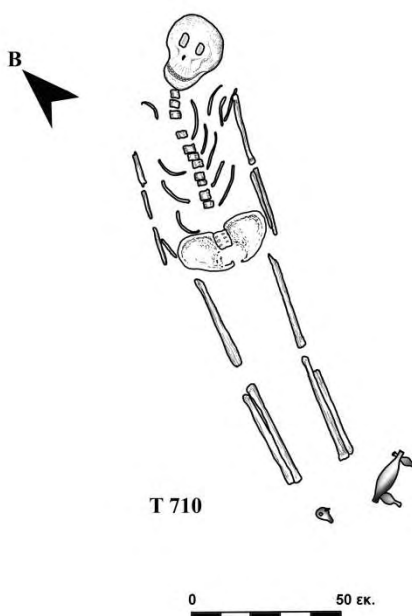
11. Χάνδρα από ήλεκτρο BE 18068, 02 (ΠΙΝ. 56γ).

Χρονολόγηση τάφου: μέσα 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 710 (Σχέδ. 46).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 49, πάσα 13η.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Η νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών είχε τοποθετηθεί στον τάφο ύπτια με τα χέρια κατά μήκος των πλευρών και την κεφαλή στα ανατολικά. Σκελετός κακής διατήρησης, μήκους 1,60 μ.

Σχέδιο 46. Ο τάφος 710 ανοικτός.

Κτερίσματα: Στα πόδια της νεκρής τρία μυροδοχεία BE 16747, BE 16746 και BE 16753, τμήμα οστρέου BE 16756 και μονόμυξος λύχνος BE 16754.

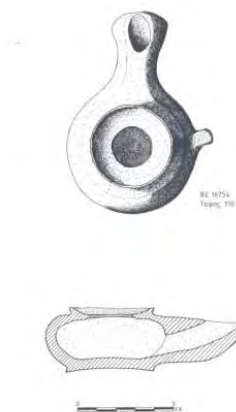
1. Μυροδοχείο BE 16747¹³⁸ (ΠΙΝ. 58α), ακέραιο. Ύψ.: 0,18 μ., διάμ. Χ.: 0,032 μ., διάμ. Β.: 0,031 μ. Πηλός τεφρός, καστανοκίτρινο επίχρισμα. Σώμα ευρύ, ωοειδές, λεπτός και ψηλός λαιμός που καταλήγει σε φαρδύ χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι, του οποίου λείπει τμήμα. Πόδι σχετικά ψηλό κι ευρύ, δισκόμορφη βάση με αποκρούσεις.

2. Μυροδοχείο BE 16746¹³⁹ (ΠΙΝ. 58γ), ελλιπές από το λαιμό και πάνω. Διάμ. Χ.: 0,032 μ., διάμ. Β.: 0,025 μ. Πηλός καστανόγκριζος. Σώμα ευρύ, ωοειδές, πόδι σχετικά ψηλό και αρκετά λεπτό, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνεια.

3. Μυροδοχείο BE 16753¹⁴⁰ (ΠΙΝ. 58β), λείπει η βάση καθώς και τμήμα του λαιμού με το χείλος. Μέγ. σωζ. Ύψ.: 0,111μ. Πηλός καστανόφαιος. Κοιλιά σχεδόν σφαιρική, λαιμός ψηλός και λεπτός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά κοντό και λεπτό. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία οριζόντια λεπτή ταινία υπόλευκου χρώματος.

4. Τμήμα οστρέου BE 16756 (ΠΙΝ. 58 στ), της οικογενείας Pectinidae, του γένους Chlamys.

5. Λύχνος BE 16754¹⁴¹ (ΠΙΝ. 58δ, ε, σχέδ. 47), μονόμυξος, συμπληρωμένος σε τμήμα της κάτω επιφάνειας της βάσης. Φέρει αποκρούσεις σε σημεία του σώματος. Ύψ. : 0,034 μ., μήκ. : 0,106 μ., πλάτ. με ωτίο : 0,077 μ., διάμ.Β. : 0,046μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα κυλινδρικό με καμπύλο περίγραμμα, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις. Στην πάνω επιφάνεια η μεγάλη οπή πληρώσεως περιβάλλεται από κυρτό δακτύλιο-περιχείλωμα. Μυκτήρας μακρύς κι ευρύς, με ευθεία απόληξη, πεπλατυσμένα άκρα και μεγάλη ωοειδή οπή. Στον ώμο φέρει πλαστικό ωτίο.

Σχέδιο 47. Τάφος 710. Ο λύχνος BE 16574.

¹³⁸ Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1468, 78, πιν. 53, α' μισό 2ου αι. π.Χ.

¹³⁹ Thompson 1934, C 76, 368, εικ. 52, αρχές 2ου αι. π.Χ.

¹⁴⁰ Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1410, σελ. 57, πιν. 26, β' μισό 2ου αι. π.Χ.

¹⁴¹ Howland 1958, αριθ. 498, τύπος 37B, 118-120, πιν. 18,44, τέλη 2ου αι. π.Χ. – αρχές 1ου αι. π.Χ., Scheibler 1976, αριθ. 302, 55, πιν. 43,41, τέλη 2ου αι. π.Χ.

Χρονολόγηση τάφου: α΄ μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 779

Βρέθηκε στο τετράγωνο 139.

Τρόπος ταφής : ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο. Ημικατεστραμένος. Μία νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών με την κεφαλή στα Ανατολικά.

Κτερίσματα: μυροδοχείο BE 16648, λύχνος BE 16768.

1.Μυροδοχείο BE 16648¹⁴² (ΠΙΝ. 59δ), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε σημείο του σώματος. Ύψ.: 0,096 μ., διάμ. Χ.: 0,024 μ., διάμ. Β.: 0,02 μ. Πηλός καστανός, γκριζοκάστανο επίχρισμα. Στο λαιμό και στον ώμο οριζόντιες σκουροκάστανες ταινίες. Σώμα ωοειδές, λαιμός λεπτός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι χαμηλό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη.

2.Λύχνος BE 16768¹⁴³ (ΠΙΝ. 59α-γ), μονόμυξοςσυγκολλημένος και συμπληρωμένος. Πηλός καστανός, ελάχιστα ίχνη μαύρου επιχρίσματος. Ύψ.: 0,028μ., διάμ. Β.: 0,042μ. Το σώμα αποτελείται από δύο μέρη, από τα οποία το κάτω λειτουργεί σαν ένα είδος θήκης για το πάνω μισό, καθώς το ακολουθεί σε όλο του το περίγραμμα και τα τοιχώματά του υψώνονται πάνω από αυτό. Η βάση του είναι δακτυλιόσχημη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. Στο πάνω μισό, γύρω από την οπή πληρώσεως, υπάρχει δακτυλιωτό περιχέλωμα και στη συνέχεια ανάγλυφες ακτινωτές ραβδώσεις. Στην κορυφή του δακτυλιωτού περιχειλώματος διακρίνονται τα ίχνη της κάθετης ταινιωτής λαβής που υπήρχε εκεί, ενώ σε άλλο σημείο, στην περιφέρεια του ώμου, διακρίνεται πλαστικό κυλινδρικό ωτίο. Μυκτήρας επιμήκης, σωληνωτός, με καμπύλη απόληξη και μεγάλη ωοειδή οπή, που φέρει ίχνη καύσης.

Χρονολόγηση τάφου:με βάση τον τύπο του λύχνου από τα μέσα 2ου αι. π.Χ. και μετά.

ΤΑΦΟΣ 784 (ΠΙΝ. 60α, σχέδ. 48).

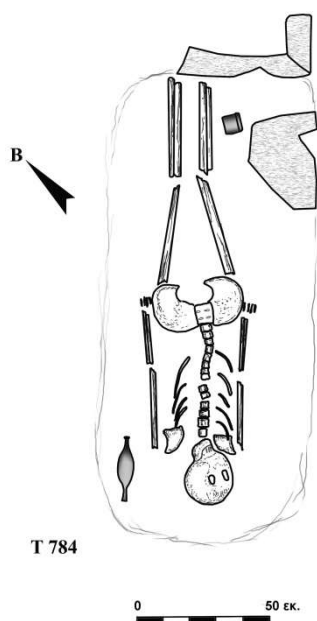
Βρέθηκε στο τετράγωνο 50.

---

¹⁴²Knigge 1976, αριθ. 376, 162, πιν. 68, α΄ μισό 3ου αι. π.Χ.

¹⁴³Scheibler 1976, αριθ. 412, 71, πιν. 69, τέλος 2ου αι. π.Χ., Broneer 1930, 61-66, αριθ. 301, 303, 304, τύπος Αρίστωνος, από τα πιο παλιούς τύπους λύχνων κατασκευασμένων με μήτρα, η αρχή της παραγωγής του τύπου τοποθετείται λίγο πριν τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ., Thompson 1934, 387, D 56-59 μέσα 2^{ου} αι. π.Χ. , και όμοια E 97-102, πέρασμα από το 2^ο στον 1^ο αι. π.Χ.,

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο με προσανατολισμό N-B. Ένας σκελετός με το κρανίο στα ανατολικά, ανήκε σε γυναίκα άνω των 50 ετών.

Σχέδιο 48. Ο τάφος 784 ανοικτός.

Κτερίσματα: μολύβδινη πυξίδα BE 21046, μυροδοχείο BE 16638, οκτώ τμήματα σιδερένιων καρφιών BE 17929.

1. Μολύβδινη πυξίδα BE 21046¹⁴⁴ (ΠΙΝ. 60γ). Ύψ.: 0,046 μ., διάμ. Β.: 0,074 μ., διάμ. Χ.: 0,072 μ., διάμ. Πώματος: 0,076 μ., Σωζ. Ύψ. 0,056 μ. Σώμα κυλινδρικό, ευρυνόμενο στο κάτω τμήμα του. Κοίλη η κάτω επιφάνεια της βάσης. Πώμα υπερυψωμένο με κυκλική αυλάκωση στον περίγυρο, ώστε να δημιουργείται ευρεία κομβιόσχημη λαβή.

2. Μυροδοχείο BE 16638¹⁴⁵ (ΠΙΝ. 60β). Ακέραιο. Ύψ.: 0,198 μ., διάμ. Β.: 0,027 μ., διάμ. Χ.: 0,032 μ. Πηλός καστανός. Σώμα επίμηκες, ατρακτόσχημο, όπου διακρίνονται οι αυλακώσεις του τροχού. Λαιμός πολύ ψηλός και λεπτός, που καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά ψηλό και λεπτό, βάση αδιαμόρφωτη με αποκρούσεις.

3. Οκτώ (8) τμήματα σιδερένιων καρφιών BE 17929. Μεγ. συν. μήκ. καρφιού: 0,08 μ., μεγ. σωζ. μήκ. στελ.: 0,07 μ., διάμ. Εφήλιου : 0,023 μ. Αποτελούνται από στέλεχος κυκλικής και τετράγωνης διατομής και εφήλια κυκλικού και τριγωνικού σχήματος. Επίσης συλλέχθηκαν και τμήματα στελεχών τετράγωνης και κυκλικής διατομής.

¹⁴⁴Βρίσκεται στην έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου του Βόλου.

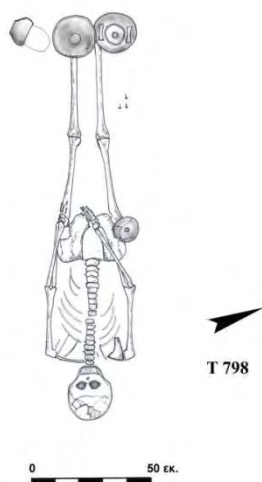
¹⁴⁵Δρούγου - Τουράτσογλου 1984, Π 1251, 36, πιν. 10, μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Χρονολόγηση τάφου:μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 798 (ΠΙΝ. 61, σχέδ. 49)

Βρέθηκε στο τετράγωνο 43, β: 1,29 μ.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Η νεκρή άνω των 50 ετών έχει τοποθετηθεί απευθείας στο χώμα σε ύπτια θέση με την κεφαλή στα ανατολικά. Μήκος σκελετού : 1,50μ. Τα οστά διατηρούνται σε καλή κατάσταση.

Σχέδιο 49. Ο τάφος 798 ανοκτός.

Κτερίσματα: Στα άκρα πόδια το πινάκιο BE 16711, η σταμνοειδής πυξίδα BE 16784, μέσα στην πυξίδα μυροδοχείο και μικρογραφική πρόχους BE 16785 α, β, στη λεκάνη το πώμα της σταμνοειδούς πυξίδας BE 16643. Στα άκρα πόδια λάγυρος BE 16678. Στη δεξιά κνήμη σιδερένια καρφιά BE 17956. Πάνω στη λάγυρο BE 16678 ο ανάγλυφος σκύφος BE 16723.

1. Ομφαλωτό πινάκιο BE 16711¹⁴⁶ (ΠΙΝ. 62 β -γ),συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε σημείο του σώματος. Ύψ.: 0,032 μ., διάμ. Β.: 0,069 μ., διάμ. Χ.: 0,184 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, απολεπισμένο μαύρο και κατά τόπους καστανέρυθρο επίχρισμα σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και αμελώς σε τμήμα της άνω εξωτερικής. Ανοιχτά τοιχώματα, που καταλήγουν σε κυρτό χείλος, που κλίνει προς τα έξω. Στον πυθμένα κοιλότητα, που περιβάλλεται από αυλάκωση. Αυλάκωση περιτρέχει και τη βάση του χείλους. Βάση δακτυλιόσχημη.

¹⁴⁶Thompson 1934, 395, E21, εικ. 82, τέλη 2ου αι. π.Χ.

2. Μυροδοχείο BE 16785¹⁴⁷ (ΠΙΝ. 62α). Συγκολλημένο. Ύψ.: 0,192μ., διάμ. Χ.: 0,03μ., διάμ. Β.: 0,027μ. Πηλός σκούρος, καστανός. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία οριζόντια υπόλευκη ταινία. Σώμα επίμηκες, ατρακτόσχημο. Πολύ ψηλός και λεπτός λαιμός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι λεπτό και ψηλό που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση, η οποία φέρει απόκρουση.

3. Μικρογραφία μόνωτου αγγείου- πρόχου BE 16786 (ΠΙΝ. 63γ). Συμπληρωμένη η λαβή. Ύψ.: 0,056 μ., διάμ. Χ. : 0,044μ., δ.Β.: 0,03μ. Πηλός καστανός. Έντονα απολεπισμένο σκούρο καστανό επίχρυσμα. Σε σημείο του σώματος διακρίνονται ίχνη καύσης και αλλού υπάρχει αποτύπωμα σκουριάς. Σώμα αμφικωνικό με γωνιώδες περίγραμμα, λαιμός χαμηλός και κυλινδρικός, χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Λαβή κάθετη, κυλινδρική. Βάση επίπεδη.

4. Σταμνοειδής πυξίδα BE 16784¹⁴⁸ (ΠΙΝ. 62ε). Συγκολλημένη η μια λαβή της. Ύψ.: 0,15μ., διάμ. Χ.: 0,108 μ., διάμ. Β.: 0,084μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ακάθατος. Κοιλιά σχεδόν σφαιρική με στρογγυλεμένο ώμο. Δεν έχει λαιμό. Χείλος κυρτό, ταινιωτό που στρέφεται προς τα έξω. Στο ύψος των ώμων δύο οριζόντιες κυλινδρικές λαβές. Στο σημείο εκείνο διακρίνονται δύο παράλληλες οριζόντιες εγχαράξεις. Βάση δακτυλιόσχημη.

5. Πώμα σταμνοειδούς πυξίδας BE 16643 (ΠΙΝ. 62δ). Συγκολλημένο. Ύψ.: 0,011 μ., διάμ.: 0,10 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ακάθατος. Τα τοιχώματα του είναι κυρτά και στην κορυφή του υπάρχει κομβιόσχημη, κυλινδρική λαβή.

6. Λαγύνος BE 16678¹⁴⁹ (ΠΙΝ. 62στ). Συγκολλημένη στο πάνω μέρος του λαιμού και τη λαβή. Δε σώζεται το χείλος. Μεγ. σωζ. ύψ.: 0,124 μ., διάμ. Β.: 0,07 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ακάθατος. Σώμα πεπιεσμένο με καμπύλο περίγραμμα. Λαιμός κυλινδρικός χαμηλός και λεπτός. Από το άνω τμήμα του ξεκινά κάθετη ταινιωτή λαβή με αυλάκωση σε όλο της το μήκος, που καταλήγει στον ώμο του αγγείου. Εκεί υπάρχουν δύο οριζόντιες, εγχάρακτες γραμμές που περιβάλλουν το σώμα του αγγείου. Βάση δισκόμορφη.

7. Σιδερένια καρφιά BE 17956. Τρία (3) σιδερένια εφήλια κυκλικού σχήματος και τέσσερα μικρά σιδερένια καρφιά σχεδόν ακέραια που αποτελούνται από λεπτό στέλεχος κυκλικής κυρίως διατομής, σώζεται η αιχμηρή τους απόληξη και εφήλιο κυκλικού σχήματος. Μεγ. συν. μήκ.: 0,03 μ. μεγ. διαμ. εφήλιου : 0,02 μ.

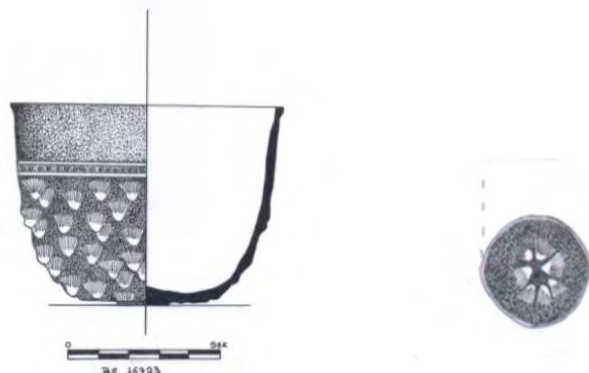
¹⁴⁷Bruneau 1970, 499, αριθ. 185 19.27, εικ. 165-71, μέσα 2ου αι. π.Χ.

¹⁴⁸Λιλιμπάκη –Ακαμάτη 1994, αριθ. 27- BE 1977/152, 127, πιν. 5, Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1222, 30, πιν. 7, β' μισό 2ου αι. π.Χ.

¹⁴⁹Thompson 1934, 450-1 (γενικά για λαγύνους), β' μισό 2ου αι. π.Χ.

δ. Ανάγλυφος σκύφος BE 16723¹⁵⁰ (ΠΙΝ. 63α-β, σχέδ. 50). Συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,08 μ., διάμ. Χ.: 0,101 μ. Πηλός καστανός, μαύρο επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό, χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Χαμηλότερα από το χείλος φέρει ζώνη από δύο λεπτά πλαστικά κορδόνια, που διακοσμείται με κουκίδες. Το υπόλοιπο σώμα μέχρι τη βάση καλύπτεται από τέσσερις σειρές κοχυλίων (φολιδωτή διακόσμηση). Το μέταλλο της βάσης, που περιβάλλεται από πλαστικό δακτύλιο, είναι φθαρμένο και αποτελείται από τέσσερα όστρεα.

Σχέδιο 50. Τάφος 798. Ο ανάγλυφος σκύφος BE 16723.

Χρονολόγηση τάφου: με βάση το ατρακτόσχημο μυροδοχείο β' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

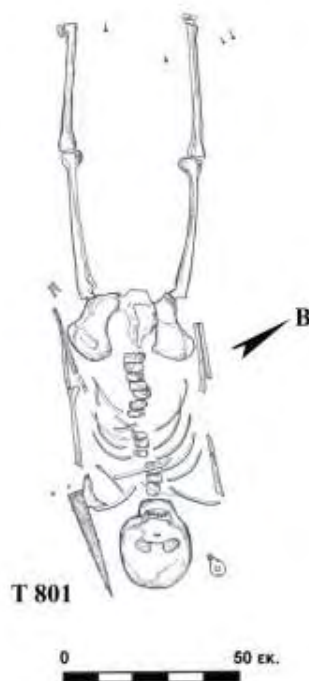
ΤΑΦΟΣ 801 (ΠΙΝ. 64α, σχέδ. 51).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 50.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Περιείχε μία νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών με την κεφαλή στα ανατολικά. Στάση ύπτια εκτεταμένη. Στα ανατολικά του σκελετού σπασμένη σχιστόπλακα όρθια. Πιθανόν προέρχεται από την κάλυψή του η οποία καταστράφηκε.

Κτερίσματα: γύρω από τη κεφαλή ο λύχνος BE 16831, το σιδερένιο εγχειρίδιο BE 18184. Στα πόδια της νεκρής σιδερένια καρφιά BE 17827.

¹⁵⁰Rotroff 1982, αριθ. 39, 49, πιν. 7 και αριθ. 370, πιν. 65, 88. Γενικά για φολιδωτούς σκύφους 16-17, τέλη 3ου αι. π.Χ., επειδή η φολιδωτή διακόσμηση συναντάται ως τις αρχές του 1ου αι. π.Χ, θα μπορούσε να προταθεί μεταγενέστερη χρονολόγηση, με βάση και τα άλλα ευρήματα του τάφου.

Σχέδιο 51. Ο τάφος 801 ανοικτός.

1. Μονόμυξος λύχνος BE 16831¹⁵¹ (ΠΙΝ. 64γ-δ), ακέραιος. Ύψ. : 0,029μ., μήκ.: 0,093μ., πλάτ.: 10,063 μ., διάμ. Β. : 0,042μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο σκούρο τεφρό επίχρισμα. Σώμα με γωνιώδες περίγραμμα, βάση στρογγυλή, δισκόμορφη. Η πάνω επιφάνεια επίπεδη. Μυκτήρας μακρύς, επίπεδος στην πάνω επιφάνεια, με ευθεία απόληξη και σχετικά μεγάλη ωοειδή οπή.

2. Σιδερένιο μαχαίρι 3077/BE 1818 (ΠΙΝ. 64β), ελλιπές. Σωζ. μήκ.: 0,253 μ., μήκ. λαβής: 0,067 μ., πλάτ. λεπίδας: 0,032 μ. Λείπει τμήμα της λεπίδας και μικρό τμήμα της λαβής, η οποία είναι κατ' ευθεία γραμμή προέκταση της μονόστομης λεπίδας. Επιφάνεια ιδιαίτερα διαβρωμένη.

3. Έντεκα (11) τμήματα σιδερένιων καρφιών BE 17827. Πέντε τμήματα έχουν στέλεχος κυκλικής και τετράγωνης διατομής και εφήλιο τριγωνικού και κυκλικού σχήματος. Μεγ. σωζ. μήκ. : 0,081 μ., ελαχ. σωζ. μήκ. : 0,03 μ. Τα υπόλοιπα είναι στελέχη τετράγωνης διατομής και ένα εφήλιο κυκλικού σχήματος.

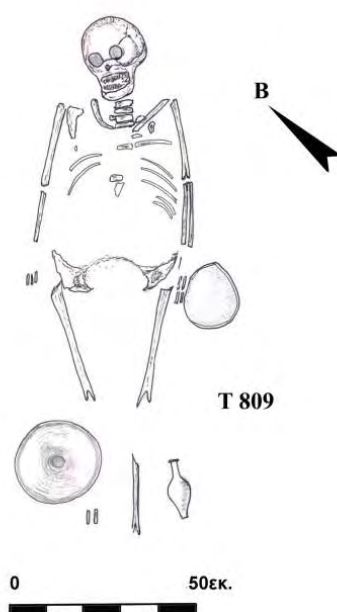
Χρονολόγηση τάφου: α' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

¹⁵¹ Scheibler, No 289, 53, πιν. 50 και 51 τέλη 3ου - αρχές 2ου αι. π.Χ., Ιντζεσίλογλου 1994, 368-369, τύπος ΦΕ 1, 3^{ος} - α' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 809 (ΠΙΝ. 65α, σχέδ. 52).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 166.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με προσανατολισμό Α-Δ (ΒΑ-ΝΔ). Περιείχε μία νεκρή ηλικίας άνω των 50 ετών σε ύπτια θέση με την κεφαλή στα ανατολικά. Ο σκελετός, μήκους 1,37 μ. Μέτρια διατήρηση οστών.

Σχέδιο 52. Ο τάφος 809 ανοικτός.

Κτερίσματα: Δίπλα στην αριστερή κνήμη μυροδοχείο BE 16798. Πάνω στη δεξιά κνήμη πινάκιο BE 16834, στο δεξί χέρι φιάλη σε όστρακα BE 16835.

1.Μυροδοχείο BE 16798¹⁵² (ΠΙΝ. 65β), ακέραιο. Ύψ. : 0,149μ., διάμ.Χ.: 0,029μ., διάμ.Β.: 0,024μ. Πηλός ερυθρός, σκούρο γκρίζο επίχρυσμα, περισσότερο έντονο στο κάτω μισό τμήμα του αγγείου. Κοιλιά ωοειδής, λαιμός ιδιαίτερα λεπτός και ψηλός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι χαμηλό, δισκόμορφη φθαρμένη βάση.

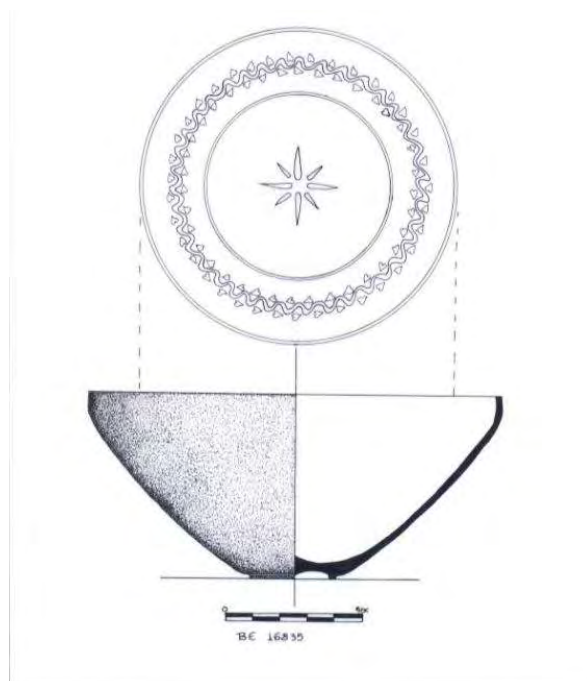
2. Πινάκιο BE 16834¹⁵³ (ΠΙΝ. 66 α-β), συγκολλημένο. Ύψ.: 0,037 μ., διάμ. Χ. 0,202 μ. διάμ. Β.: 0,062 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Η εσωτερική επιφάνεια και το άνω τμήμα της εξωτερικής καλύπτονται από απολεπισμένο καστανό επίχρυσμα. Τοιχώματα κυρτά, ανοιχτά, που καταλήγουν σε πλατύ χείλος, που κλίνει προς τα έξω. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματίζεται

¹⁵²Δρούγου - Τουράτσογλου 1980, Π 1401, σελ. 56, πιν. 26, αρχές 2ου αι. π.Χ.

¹⁵³Edwards 1975, αριθ. 109, 38, πιν. 45, μέσα 2ου αι. π.Χ.

αβαθής αυλάκωση, που περιβάλλεται από άλλη βαθύτερη. Αυλάκωση περιτρέχει το αγγείο και στο άνω τμήμα των τοιχωμάτων. Βάση δακτυλιόσχημη.

3. Κωνική φιάλη BE 16835¹⁵⁴ (ΠΙΝ. 66γ-δ, σχέδ. 53), συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,047 μ., διάμ.Χ.: 0,165μ., διάμ.Β.: 0,039μ. Πηλός καστανός, στιλπνό καστανόμαυρο επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα βαθύ, ημισφαιρικό, που καταλήγει σε απλό χείλος. Βάση μικρή, ψευδοδακτυλιόσχημη, που χωρίζεται με αυλάκωση από το υπόλοιπο σώμα και στο κέντρο εξωτερικά έχει μικρή μαστοειδή απόφυση. Εσωτερικά, στο πάνω τμήμα των τοιχωμάτων δύο παράλληλες οριζόντιες εγχαράξεις ορίζουν μετόπη, μέσα στην οποία αποδίδεται με ανοιχτοκάστανο πηλό βλαστόσπειρα με κισσόφυλλα. Στο κέντρο του πυθμένα αποδίδεται με τον ίδιο τρόπο άστρο με οκτώ τριγωνικές ακτίνες (διακόσμηση «δυτικής κλιτύος»).

Σχέδιο 53. Τάφος 809. Κωνική φιάλη BE 16835

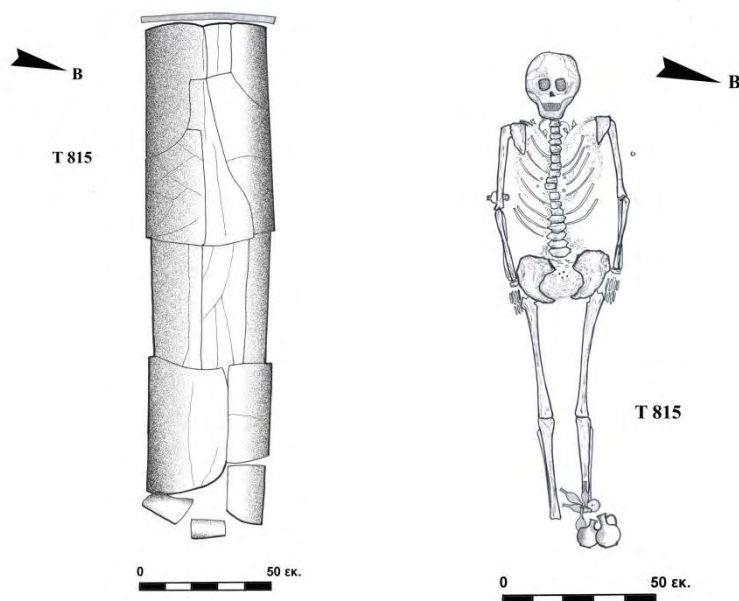
Χρονολόγηση τάφου: αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.

¹⁵⁴Edwards 1975, αριθ. 532, 90-92, πιν. 17, 40, 55, Thompson 1934, 348, C7, εικ. 29, β' μισό 3ου αι. π.Χ., Rotroff 1997, 114 από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. και όχι μετά το 175 π.Χ. στην Αττική.

ΤΑΦΟΣ 815 (ΠΙΝ. 67 α-β, σχέδ. 54).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 40, β. 1,50 μ.

Τρόπος ταφής: Κεραμοσκεπής καλυβίτης τάφος με κατεύθυνση N-B. Διαστάσεις τάφου: 1,95 μ. X 0,50μ. Οι κεραμίδες της κάλυψης σπασμένες από το βάρος της υπερκείμενης επίχωσης. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκε ένας σκελετός γυναίκας ηλικίας 20-35 ετών σε ύπτια θέση εκτάδην με το κρανίο στα νότια. Τα οστά των χεριών βρίσκονταν πάνω στην λεκάνη. Ο σκελετός, μήκους 1,50μ., διατηρούνταν σε πολύ καλή κατάσταση.

Σχέδιο 54. Ο τάφος 815 κλειστός και ανοικτός.

Κτερίσματα: πάνω στο αριστερό άκρο πόδι τέσσερα μυροδοχεία BE 16825, BE 16805, BE 16803, BE 16804. Δίπλα στα μυροδοχεία λάγυνος με στριφτή λαβή BE 16871, κάτω από τα μυροδοχεία μολύβδινη πυξίδα με πώμα BE 21047, δίπλα στη λάγυνο άλλη λάγυνος BE 16839 και ακριβώς μετά το όστρεο BE 16868. Γύρω από το κρανίο φύλλα χρυσού BE 18066. Στο θώρακα χάντρες και χάλκινος κρίκος BE 18067. Στο νότιο τμήμα του τάφου σιδερένια καρφιά διάσπαρτα BE 17873. Κάτω από το δεξιό βραχίονα λύχνος BE 16830.

Ι.Μυροδοχείο BE 16825¹⁵⁵ (ΠΙΝ. 69α, σχέδ. 55). Ακέραιο. Ύψος : 0,152μ., διάμ.Χ.: 0,026μ., διάμ.Β. :0,023μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Βάση δισκόμορφη. Πόδι χαμηλό και πολύ λεπτό.

¹⁵⁵Για τα μυροδοχεία με το ατρακτόσχημο σώμα και την ιδιαίτερα διογκωμένη κοιλιά βλ. Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 38, Π 1256, πιν. 13 (μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.)

Σώμα ατρακτόσχημο με ιδιαίτερα διογκωμένη κοιλιά. Λαιμός ψηλός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι.

2. Μυροδοχείο BE 16805, ακέραιο (ΠΙΝ. 68στ). Ύψ. : 0,15μ., διάμ. Χ.: 0,026μ., διάμ. Β.: 0,021μ. Όμοιο με το BE 16825.

3. Μυροδοχείο BE 16803¹⁵⁶ (ΠΙΝ. 68γ, σχέδ. 56), ακέραιο. Ύψ.: 0,183μ., διάμ. Χ.: 0,027μ., διάμ. Β.: 0,022μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος έως πορτοκαλόχρωμος. Ομοιόχρωμο επίχρισμα. Βάση επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Πόδι χαμηλό. Σώμα ατρακτόσχημο. Έντονες οι αυλακώσεις του τροχού σε όλο το σώμα. Λαιμός λεπτός, χείλος από πλαστικό δακτυλίδι.

Σχέδιο 55. Τάφος 815. Το μυροδοχείο BE 16825.

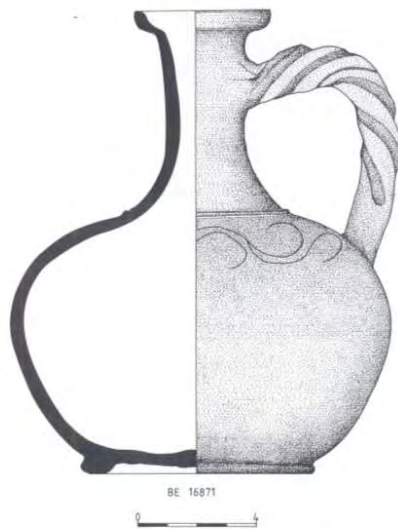

Σχέδιο 56. Τάφος 815. Το μυροδοχείο BE 16803.

¹⁵⁶Knigge 1976, E 105, σελ. 187, πιν. 97.1, μέσα 2ου αι. π.Χ.

4. *Μυροδοχείο BE 16804 (ΠΙΝ. 68ε)*, ακέραιο. Ύψ.: 0,165μ., διάμ. Χ.: 0,026μ., διάμ. Β.: 0,021μ. Πηλός ανοιχτός κόκκινος. Σχήμα, χρονολόγηση, βιβλιογραφία όμοια με το προηγούμενο BE 16803.

5. *Λάγυνος ερυθροβαφής BE 16871¹⁵⁷ (ΠΙΝ. 70δ, σχέδ. 57)*, συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,141 μ., διάμ. Χ.: 0,046μ., διάμ. Β.: 0,078μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ίχνη καστανέρυθρου επιχρίσματος. Βάση φαρδιά, δακτυλιόσχημη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός ψηλός και λεπτός καταλήγει σε στόμιο το οποίο περιβάλλεται από πλατύ εσωστρεφές χείλος. Κάτω από το χείλος ξεκινά κάθετη πλεκτή λαβή, που καταλήγει στον ώμο του αγγείου. Ο ώμος, σε όλη του την έκταση, καλύπτεται από εγχάρακτο κυματοειδές κόσμημα.

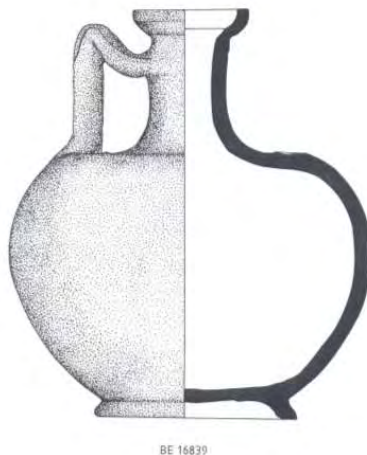
Σχέδιο 57. Τάφος 815. Η λάγυνος BE 16871.

6. *Λάγυνος BE 16839¹⁵⁸ (ΠΙΝ. 68ζ, σχέδ. 58)*, συγκολλημένη. Ύψος: 0,127 μ., διάμ. Χ.: 0,035 μ., διάμ. Β.: 0,063μ. Πηλός καστανορόδινος. Εξωτερική επιφάνεια πιο σκούρα κατά τόπους. Βάση δακτυλιόσχημη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός χαμηλός, κυλινδρικός, που καταλήγει σε καλυκωτό χείλος. Στη βάση του λαιμού ανάγλυφη ταινία. Λαβή κάθετη, με δύο αυλακώσεις σε όλο της το μήκος, ξεκινά κάτω από το χείλος, σχηματίζει οξεία γωνία και καταλήγει στον ώμο.

¹⁵⁷Καλτσάς, ΑΔ 38 (1983), Νο 1697 (για το σώμα), 21, σχ. 9, πιν. 23 ε., τέλη 2ου – αρχές 1ου αι. π.Χ.

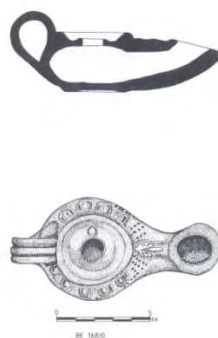
¹⁵⁸Bruneau 1970, Νο 188.1, σελ. 504, εικ. 175, τέλη 2ου – αρχές 1ου αι. π.Χ.

Σχέδιο 58. Τάφος 815. Η λάγυρος BE 16839.

7. Λύχνος μονόμυζος τύπου Εφέσου BE 16830¹⁵⁹ (ΠΙΝ. 68 α-β, σχέδ. 59). Ακέραιος. Ύψ. (χωρίς λαβή): 0,031μ., μήκ.: 0,113μ., πλάτ.: 0,055μ., μέγ. διάμ. Β.: 0,037μ. Πηλός καστανός, σκούρο τεφρό επίχρυσμα. Βάση ωοειδής, αδιαμόρφωτη. Σώμα γωνιώδες. Γύρω από την μικρή οπή πληρώσεως υπάρχει ψηλό περιχέλωμα- κολάρο. Διαμετρικά αντίθετα από τον μυκτήρα κάθετη, δακτυλιόσχημη λαβή με δύο παράλληλες βαθιές αυλακώσεις σε όλο το μήκος της. Κυλινδρικός μυκτήρας με παχύ, υπερυψωμένο χείλος, επίπεδο στην πάνω επιφάνεια, που περιβάλλει τη μεγάλη ωοειδή οπή. Η περιφέρεια του ώμου καλύπτεται από αμελές ανάγλυφο κυμάτιο, που επιστέφεται από γιρλάντα με κουκίδες. Στη βάση του μυκτήρα υπάρχει συστάδα τέτοιων κουκίδων και κατά μήκος της ράχης του φυτικού μοτίβο.

Σχέδιο 59. Τάφος 815. Ο λύχνος BE 16830.

¹⁵⁹Howland 1958, αριθ. 653, τύπος 49Α, 166-168, πιν. 49, Knigge 1976, αριθ. 615, σ. 99, πιν. 88. τέλη 2ου – αρχές 1ου αι. π.Χ.

8. Μολύβδινη πυξίδα με πώμα BE 21047 (ΠΙΝ. 69δ), συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,043 μ., διάμ. Β.: 0,064 μ., διάμ. Χ: 0,054μ., διάμ. Πωμ. : 0,057μ. Σώμα κυλινδρικό, ευρύτερο στην αδιαμόρφωτη, επίπεδη βάση. Πώμα υπερυψωμένο στο μέσον για τη δημιουργία

9. Όστρεο BE 16868 (ΠΙΝ. 69ε) της οικογενείας Cardiidae, του γένους Cardium.

10. Οκτώ εφήλια BE 17873 (ΠΙΝ. 69 γ), κυκλικού σχήματος και στελέχη κυκλικής και τετράγωνης διατομής. Οξειδωμένα. Μεγ. Συν. Μήκ. : 0,037μ.

11. Δεκαοκτώ τμήματα χρυσών φύλλων BE 18066 (ΠΙΝ. 69β). Το ένα άκρο τους οξύ και το άλλο οδοντωτό.

12. Χάντρες και χάλκινος κρίκος BE 18067 (ΠΙΝ. 70α-η).

Τρεις (3) γυάλινες χάντρες υπόλευκου χρώματος σφαιρικού σχήματος με μεγάλη διαμπερή οπή στο κέντρο τους. α) Μήκ.: 0,007 μ., διάμ.: 0,008 μ. β) Μήκ.: 0,007 μ.

Τέσσερις (4) γυάλινες χάντρες σφαιρικού σχήματος, καστανόμαυρου χρώματος με διαμπερή οπή.

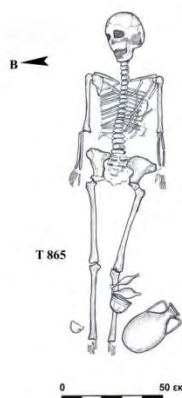
Χάλκινος κρίκος από μονοκόμματο συμπαγές σύρμα με μικρό στέλεχος διάμ.: 0,015 μ., πάχος σύρμ.: 0,002μ., Συν. Μήκ. Στελ. : 0,005μ.

Χρονολόγηση τάφου: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 865 (ΠΙΝ. 71α, σχέδ. 60).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 43.

Τρόπος ταφής: Λακκοειδής τάφος με κατεύθυνση Α-Δ. Η νεκρή ύπτια εκτάδην με την κεφαλή στα ανατολικά. Τα άνω άκρα κατά μήκος των μηρών. Ο σκελετός, μήκους 1,62μ., διασώζει όλα τα οστά σε αρκετά καλή κατάσταση διατήρησης. Ανήκε σε γυναίκα μέσης ηλικίας 35-50 ετών.

Σχέδιο 60. Ο τάφος 865 ανοικτός.

Κτερίσματα: Εξωτερικά της αριστερής κνήμης ο αμφορέας BE 16431. Πάνω στην αριστερή κνήμη τα μυροδοχεία BE 16393 και BE 16392 καθώς και ο σκύφος BE 16402. Κάτω από τα μυροδοχεία ο λύχνος BE 16378. Εμπρός από τον αριστερό ταρσό τα όστρακα σκύφου BE 16420.

1. Αμφορέας «μακεδονικού» τύπου BE 16431¹⁶⁰ (ΠΙΝ. 73γ). Ακέραιος. Ύψ.: 0,275 μ., διάμ. Χ.: 0,066 μ., διάμ. Β.: 0,092 μ. Πηλός ωχρορόδινος. Σώμα απιόσχημο με συνεχές περίγραμμα ως το χείλος. Το χείλος αποτελείται από δύο πλαστικά δακτυλίδια, από τα ποία το πάνω έχει μεγαλύτερη διάμετρο. Ο λαιμός είναι σχετικά λεπτός και βραχύς. Από αυτόν ξεκινούν δύο κάθετες ταινιωτές λαβές που υψώνονται σχηματίζοντας έντονη καμπύλη. Βάση φαρδιά, δισκόμορφη.

2. Μυροδοχείο BE 16393¹⁶¹ (ΠΙΝ. 71δ). Λείπει το πάνω μέρος του λαιμού με το χείλος και η βάση. Σωζ. Ύψ.: 0,193 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, χωρίς επίχρυσμα. Σώμα ατρακτόσχημο, με τονισμένο το καμπύλο περίγραμμα της κοιλιάς, η οποία ξεχωρίζει έντονα από το ψηλό λαιμό. Πόδι μάλλον κοντό.

3. Μυροδοχείο BE 16392¹⁶² (ΠΙΝ. 71γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,1636 μ., διάμ. Β.: 0,025 μ. Πηλός σκούρος γκρίζος. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία λεπτή, οριζόντια, υπόλευκη ταινία. Κοιλιά επιμήκης, λαιμός λεπτός και ψηλός, χείλος με κρεμαστή απόληξη, από το οποίο σώζονται μόνο τμήματα. Πόδι λεπτό, που χωρίζεται με χάραξη από τη δισκόμορφη βάση.

4. Ανάγλυφος σκύφος BE 16402¹⁶³ (ΠΙΝ. 72 α-η, 73 α-β). Είναι συγκολλημένος από διάφορα όστρακα. Ύψ.: 0,071 μ., διάμ. Χ.: 0,13 μ., διάμ. Μεταλλίου Β.: 0,034 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ομοιόχρωμο γάνωμα, που κατά τόπους γίνεται μελανό λόγω όπτησης. Σώμα σε σχήμα ημιτόμου, με χείλος λοξότμητο. Το μέταλλιο κοσμείται με ρόδακα στο κέντρο του. Ένας εγχάρακτος δακτύλιος τον χωρίζει από τον κάλυκα στον οποίο εικονίζονται εναλλάξ ρόδακες και βουκράνια. Ακριβώς πιο πάνω, σε μία άλλη ζώνη, αποδίδεται σύνθετος πλοχμός, που από την πάνω και κάτω πλευρά περιβάλλεται από σειρά κουκίδων. Στο σώμα του αγγείου απεικονίζονται σκηνές από την Οδύσσεια και συγκεκριμένα οι μεταμορφώσεις των συντρόφων του Οδυσσέα από την Κίρκη. Όλες οι μορφές που έχουν ζωηρή κίνηση, ταυτίζονται με ανάγλυφες επιγραφές που χαραχτήκαν πάνω σ' αυτές. Η παράσταση έχει αφηγηματικό χαρακτήρα. Ο Οδυσσέας εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και σε διασκελισμό. Φορά

¹⁶⁰Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1323, 50 και 120, πιν. 18, 2ος αι. π.Χ.

¹⁶¹Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1469, 78, πιν. 53, Knigge 1976, αριθ.Ε 105, 187, πιν. 97.1, τέλη 2ου αι. π.Χ.

¹⁶²Bruneau 1970, 461 και 463, εικ. 68, αρ. 58.8 : β' μισό 2ου αι. π.Χ.

¹⁶³Ζαγανιάρη –Φραντζή 1970, 144, β' – γ' τέταρτο 2ου αι. π.Χ.

χιτώννα, ιμάτιο, ψηλά σανδάλια και τριγωνικό κάλυμμα στο κεφάλι. Το δεξί του χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, ακουμπά στη μέση. Δεξιότερα εικονίζεται γυμνός άνδρας, ο ΑΛΚΙΝΟΥΣ, σε κατατομή προς τα αριστερά, με τα πόδια λυγισμένα κάτω από το σώμα, το δεξί χέρι προτεταμένο και το αριστερό λυγισμένο να κρατά κάρθρο. Ακολουθεί η Κίρκη σε στροφή $\frac{3}{4}$ προς τα αριστερά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα χέρια της είναι υπερβολικά μακριά. Το δεξί, λυγισμένο και στραμμένο προς τα αριστερά, με το αριστερό φαίνεται να στηρίζεται σε ραβδί. Φορά αττικό πέπλο. Στη συνέχεια ανάμεσα σε δύο δωρικούς κίονες εικονίζεται καθιστή ανδρική μορφή στραμμένη αριστερά, με πτηνόμορφο κεφάλι, χλαίνη στην πλάτη και ψηλά υποδήματα. Κρατά δόρυ, που στηρίζεται στον ώμο του. Πάνω από το κεφάλι του η ονομασία ΘΕΟΦΡΩΝ ΕΤΑΙΡΟΙ. Ακολουθούν προς τα αριστερά άλλες τρεις μετόπες που ορίζονται από κίονες. Μέσα σε καθεμία απ' αυτές αποδίδεται από μια καθιστή και στραμμένη προς τα αριστερά ανδρική μορφή. Όλες έχουν ζωόμορφα κεφάλια: ο πρώτος, ΦΙΛΙΠΠΕΥΣ, κεφάλι αλόγου ή όνου, ο ΘΕΣΠΙΡΩΡ κεφάλι κάπρου, ο ΜΑΝΤΙΧΟΣ κριαριού και ο ΕΛΠΙΝΩΡ σκύλου ή χοίρου. Φορούν χλαίνη και ψηλά υποδήματα και κρατούν όλοι δόρατα κατακόρυφα στηρίζοντας τα στο έδαφος. Πάνω από τις μορφές ακολουθούν δύο διαζώματα: το πρώτο κοσμεύεται με σύνθετο πλοχμό, ενώ το δεύτερο είναι ακόσμητο.

5. Τμήμα σκυφιδίου; BE 16420 (ΠΙΝ. 71β). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Πηλός ρόδινος, στιλπνό μαύρο και κατά τόπους καστανέρυθρο επίχρυσμα. Χείλος καμπύλο, εσωστρεφές.

6. Μονόμυξος λύχνος BE 16378¹⁶⁴ (ΠΙΝ. 74α-β). Ακέραιος. Ύψ.: 0,025 μ., μήκ.: 0,085 μ., πλάτ. 0,053 μ., διάμ. Β.: 0,039 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μαύρο επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα χαμηλό με καμπύλο περίγραμμα. Βάση ελαφρά υψωμένη, δισκόμορφη. Γύρω από την οπή πληρώσεως υπάρχει αβαθές κυκλικό αυλάκι. Μυκτήρας μακρύς, πλατύς στο τελείωμα με τετραγωνισμένα άκρα. Μεγάλη αμυγδαλόσχημη οπή με ίχνη καύσης.

Χρονολόγηση τάφου: β' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

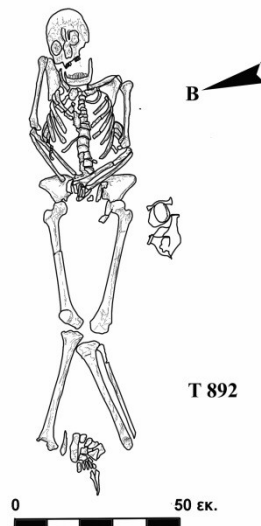
ΤΑΦΟΣ 892 (ΠΙΝ. 75α, σχέδ. 61).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 43.

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο με προσανατολισμό Α-Δ. Μία νεκρή με την κεφαλή στα ανατολικά. Ο σκελετός ανήκε σε νέα γυναίκα ηλικίας 20-35 ετών.

Κτερίσματα: Δύο μυροδοχεία BE16340 και BE 16337, μολύβδινη πυξίδα BE 21045, μυροδοχεία BE16329 και BE16330, δύο σιδερένια καρφιά BE17823.

¹⁶⁴ Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1280, 33, πιν. 8, τέλη 3ου – αρχές 2ου αι. π.Χ.

Σχέδιο 61. Ο τάφος 892 ανοικτός.

1. Μυροδοχείο BE16340¹⁶⁵ (ΠΙΝ. 75β), συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο χείλος, το σώμα και τη βάση. Ύψ.: 0,126 μ., διάμ. Β.: 0,026 μ. Πηλός ωχρός με σκασίματα στην επιφάνεια. Σώμα ωοειδές με ψηλό και λεπτό λαιμό, που καταλήγει σε χείλος από πλαστικό δακτύλιο. Πόδι σχετικά χαμηλό, βάση δισκόμορφη, κοίλη στην κάτω επιφάνεια.

2. Μυροδοχείο BE 16337(ΠΙΝ. 75γ), συγκολλημένο σε διάφορα σημεία του σώματος. Ύψ.: 0,125 μ., διάμ. Β.: 0,026 μ., διάμ. Χ.: 0,023 μ. Πηλός καστανός. Σώμα σχεδόν σφαιρικό. Ψηλός λαιμός που λεπταίνει προς τα πάνω και καταλήγει σε φθαρμένο ταινιωτό χείλος. Πόδι χαμηλό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη.

3.Μολύβδινη πυξίδα με πώμα BE 21045 (ΠΙΝ. 76β).Ύψ.: 0,041 μ., διάμ. Β.: 0,056 μ., διάμ. Χ.: 0,052 μ.,διάμ. Πώμ. : 0,057μ., Συν. Ύψος: 0,059μ. Σώμα κυλινδρικό, ευρύτερο στη βάση. Πώμα κυλινδρικό με πλατύ δισκοειδές έξαρμα- λαβή.

4. Μυροδοχείο BE16329¹⁶⁶ (ΠΙΝ. 75ε). Ακέραιο. Ύψ.: 0,081 μ., διάμ. Β.: 0,016 μ., διάμ. Χ.: 0,022 μ. Πηλός γκρίζος, καστανό επίχρυσμα. Σώμα ωοειδές. Λαιμός κοντός χείλος από λοξότμητη ταινία με αποκρούσεις. Πόδι πολύ λεπτό, βάση δισκόμορφη.

5.Μυροδοχείο BE16330 (ΠΙΝ. 76α).Ύψ.: 0,078 μ., διάμ. Β.: 0,019 μ., διάμ. Χ.: 0,022 μ. Όμοιο με το προηγούμενο BE 16329, με λιγότερο σφαιρική κοιλιά και πιο λεπτό λαιμό.

¹⁶⁵Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1242, σελ. 35, πιν. 10, 2ος αι. π.Χ.

¹⁶⁶Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1473, 78, πιν. 53, μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

6.Δύο (2) σιδερένια καρφιά BE 17823. α)Μήκ. : 0,086μ., διάμ. Εφηλ.: 0,028μ., β) Σωζ. Μήκ. :0,052μ., διάμ. Εφηλ.: 0,025μ. Αποτελούνται από στέλεχος κυκλικής και τετράγωνης διατομής και εφήλιο κυκλικού σχήματος, πολύ οξειδωμένα, από τα οποία το ένα καρφί έχει έντονα λυγισμένο το άκρο του. Επίσης, συλλέχθηκαν τρία τμήματα σιδερένιων στελεχών τετράγωνης και κυκλικής διατομής, που ανήκουν σε σιδερένια καρφιά.

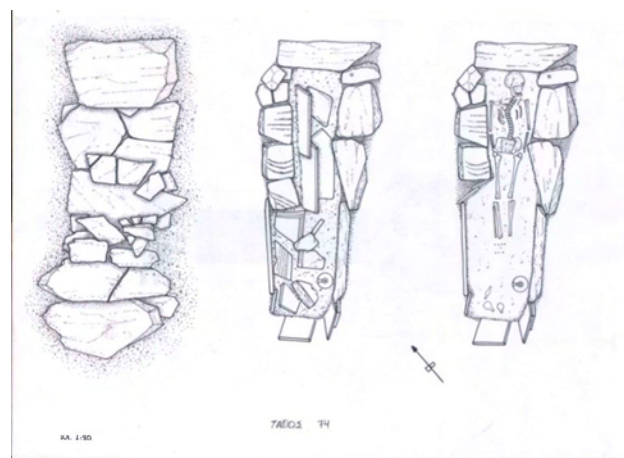
Χρονολόγηση τάφου: με βάση τα μυροδοχεία στο α΄μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 74 (ΠΙΝ. 77α-δ, σχέδ. 62).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 2.

Τρόπος ταφής: Κεραμοσκεπής. Κατεύθυνση Β-Ν. Ο σκελετός ανήκε σε γυναίκα μέσης ηλικίας 35-50 ετών.

Κτερίσματα: Λάγυνος BE 22561 στη ΝΑ γωνία, τρία μυροδοχεία στη νότια πλευρά BE 22028, BE 21999, BE 21905. Εντοπίστηκαν ακόμη σιδερένια καρφιά Ε 412 στα πόδια της νεκρής, ένα χάλκινο έλασμα BE 16968 και ένα χάλκινο άγκιστρο BE 16969.

Σχέδιο 62. Ο τάφος 74 κλειστός και ανοιχτός.

Ι.Λάγυνος BE 22561¹⁶⁷ (ΠΙΝ. 79α). Συγκολλημένη και συμπληρωμένη σε σημεία της λαβής και του σώματος. Ύψ.: 0,193 μ., διάμ. Β.: 0,082 μ., διάμ. Χ.: 0,047 μ. Πηλός κοκκινωπός, ακάθατος με προσμίξεις και μίκα. Επίχρυσμα στιλπνό ερυθρωπό, απολεπισμένο σε αρκετά

¹⁶⁷Καλτσάς 1983, 39, αριθ 1697, β΄μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

σημεία. Σώμα πεπιεσμένο σφαιρικό. Λαιμός ψηλός κυλινδρικός, καταλήγει σε ευρύ κοίλο, καλυκωτό στόμιο. Λαβή κάθετη, ταινιωτή με εξέχουσα κεντρική νεύρωση. Βάση δακτυλιωτή. Στον ώμο γύρω από τη βάση του λαιμού κυκλική αυλάκωση.

2. Μυροδοχείο βολβόσχημο BE 22028¹⁶⁸ (ΠΙΝ. 78 γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,088μ., διάμ. Β.: 0,038μ., διάμ. Σ.: 0,063 μ., διάμ. Χ.: 0,028μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ερυθρό-μελανό, στον ώμο, στο λαιμό και στο χείλος. Βάση επίπεδη. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός λεπτός, σχετικά ψηλός.

3. Μυροδοχείο βολβόσχημο BE 21999 (ΠΙΝ. 78 β). Ακέραιο. Ύψ.: 0,119μ. διάμ. Β: 0,034μ. διάμ. Σ.: 0,070 μ. Διάμ. Χ.: 0,031μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα πορτοκαλέρυθρο στο λαιμό και στο χείλος. Βάση επίπεδη. Σώμα αψιδόσχημο. Λαιμός ψηλός, λεπτός. Χείλος που στρέφεται προς τα έξω.

4. Μυροδοχείο ακέραιο BE 21905 (ΠΙΝ. 78 α). Ύψος: 0,114 μ. διάμ. Β: 0,019μ. διάμ. Σ: 0,030 μ. Διάμ. Χ.: 0,22μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα ομοιόχρωμο. Βάση επίπεδη. Πόδι σχετικά ψηλό και λεπτό. Σώμα ατρακτόσχημο. Λαιμός ψηλός και λεπτός, με χείλος που καταλήγει σε πλαστικό δαχτυλίδι.

5. Καρφιά E 412.

6. Τμήμα χάλκινου καμπυλόσχημου ελάσματος BE 16968 (ΠΙΝ. 79 γ).

7. Χάλκινο άγκιστρο BE 16969 (ΠΙΝ. 79 β), συγκολλημένο από δύο τμήματα. Μηκ. 0,021μ. Σώμα κωνικό στο άκρο του οποίου σχηματίζεται άγκιστρο. Στην εσωτερική επιφάνεια εντοπίστηκαν ίχνη ξύλου.

8. Πινάκιο BE 21946, συμπληρωμένο και συγκολλημένο. Ύψ.: 0,045μ. Διάμ. Β.: 0,064μ. Διάμ. Χ.: 0,193μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μελανό-καστανό, απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση δακτυλιόσχημη με μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφανείας της. Περίδρομος-χείλος καμπύλο που στρέφεται προς τα έξω. Εσωτερικά στο κέντρο του πυθμένα μικρή κυκλική κοιλότητα οριζόμενη από δακτυλιωτό έξαρμα. Αυλακώσεις στο χείλος.

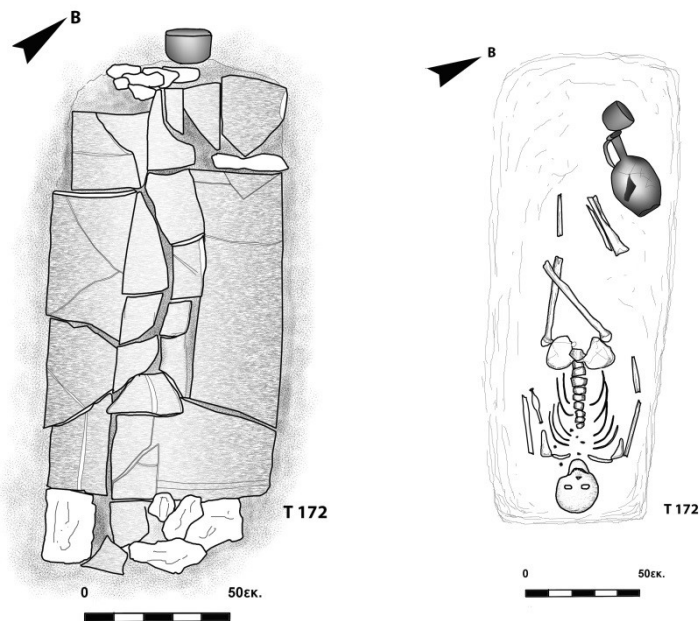
---

¹⁶⁸Στα νεκροταφεία της Πύλου η χρήση των βολβόσχημων μυροδοχείων ανεβαίνει στα τέλη του 2^{ου} αι. π.Χ. Καλτσάς 1983, 63.

ΤΑΦΟΣ 172 (ΠΙΝ. 80 α-β, σχέδ. 63).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 7.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο. Κατεύθυνση τάφου Α-Δ. Διαστάσεις τάφου: 1,65X0,80μ. Στο εσωτερικό του τάφου βρέθηκε ένας σκελετός σε εκτεταμένη στάση με το κρανίο στα ανατολικά, που ανήκε μάλλον σε γυναίκα ηλικίας 20 – 35 ετών. Η διατήρηση των οστών κακή, σωζόμενο μήκος 1,40μ.

Σχέδιο 63. Ο τάφος 172 κλειστός και ανοικτός.

Έξω από τον τάφο ο λύχνος BE 22562. Μεταξύ των κεραμίδων της κάλυψης το πινάκιο BE 15529.

1. Λύχνος μονόμυζος BE 22562. Συγκολλημένος. ελλειπής σε τμήμα του σώματος. Ύψ.: 0,025 μ., μήκ.: 0,088 μ., διάμ. Β.: 0,043 μ., διάμ. οπής πληρ.: 0,020 μ. Επίχρυσμα καστανέρυθρο ως μελανό στιλπνό, κατά τόπους απολεπισμένο

2. Ομφαλωτό πινάκιο BE 15529¹⁶⁹ (ΠΙΝ. 81 β),συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,022μ., διάμ. Β.: 0,068μ., διάμ. Χ.: 0,166μ. Πηλός ρόδινος, πολύ απολεπισμένο μαύρο επίχρυσμα σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια και στο μεγαλύτερο μέρος της εξωτερικής. Τα

¹⁶⁹Thompson1934, 426 εικ. 112, E154, τέλη 2ου – αρχές 1ου αι. π. Χ.

τοιχώματα είναι κοίλα και καταλήγουν σε κάθετο χείλος με κλίση με κλίση προς τα κάτω. Στο κέντρο του πυθμένα υπάρχει κοιλότητα που περιβάλλεται με χάραξη. Βάση δακτυλιόσχημη.

Κτερίσματα: Στα πόδια της νεκρής είχαν τοποθετηθεί ο ανάγλυφος σκύφος BE 15647 και η λάγνυος BE 15660. Στον αριστερό βραχίονα το μυροδοχείο BE 15537. Στο θώρακα βρέθηκαν χάνδρες BE 15939. Στο δεξί χέρι χάλκινος δακτύλιος BE 16875. Στη λεκάνη χάλκινο ασπιδόμορφο κομβίο BE 16812.

3. Λάγνυος BE 15660¹⁷⁰ (ΠΙΝ. 86 α), συγκολλημένη από πολλά κομμάτια και συμπληρωμένη. Ύψ.: 0,32 μ., διάμ. Χ.: 0,048 μ., διάμ. β. 0,04 μ. Πηλός καστανέρυθρος χωρίς επίχρισμα. Σώμα ψηλό, σφαιρικό. Λαιμός ψηλός, κυλινδρικός που καταλήγει σε χείλος σχήματος πλαστικού δαχτυλιδιού. Κάθετη, ταινιωτή λαβή που ξεκινά κάτω από το χείλος και καταλήγει στον ώμο του αγγείου. Βάση κωνική, δακτυλιόσχημη.

4. Ανάγλυφος σκύφος BE 15647¹⁷¹ (ΠΙΝ. 82 -85), συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,073μ., διάμ. Χ.: 0,118μ. Πηλός καστανός, μεταλλικό μαύρο επίχρισμα, που στο κάτω μέρος του αγγείου, εσωτερικά και εξωτερικά, γίνεται καστανότεφρο. Σώμα σε σχήμα ημιτόμου, με χείλος που κλίνει ελαφρά προς τα έξω. Κάτω από το χείλος υπάρχει μετόπη που περιτρέπει το αγγείο και περιέχει βλαστούς αμπέλου. Το σώμα του σκύφου απεικονίζει μυθολογική σκηνή και συγκεκριμένα Διονυσιακή παράσταση. Εικονίζεται ανδρική μορφή που κρατά αγγείο στο δεξί χέρι και με το αριστερό αγκαλιάζει παιδί. Πρόκειται για το Διόνυσο. Ένας γυμνός άνδρας παίζει αυλό, ένας άλλος λύρα, ένας τρίτος κρατά θύρσους ενώ μία γυναικεία μορφή, πιθανόν Μαινάδα, που φορά χιτώνα και ιμάτιο, χορεύει. Το μέταλλο της βάσης καταλαμβάνει μακεδονική ασπίδα.

5. Μυροδοχείο BE 15537¹⁷² (ΠΙΝ. 81 α). Ακέραιο. Ύψ. 0,156μ., διάμ. Β. 0,024μ., διάμ. Χ.: 0,027μ. Πηλός τεφρός, επίχρισμα ομοιόχρωμο. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία ταινία υπόλευκου χρώματος. Σώμα επίμηκες, ατρακτόσχημο. Λαιμός ψηλός, χείλος από πλαστικό δαχτυλίδι. Πόδι ψηλό που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση.

6. Πέντε κυλινδρικές χάντρες από ήλεκτρο BE 15939(ΠΙΝ. 86 β), πολλές άλλες πήλινες σε διάφορα σχήματα και χρώματα, καθώς και τμήμα σιδερένιου καρφιού.

¹⁷⁰Thompson1934, 450-1, β' μισό 2ου αι. π. Χ., Καλτσάς1983, 37.

¹⁷¹Rotroff 1982, 69-70, πιν. 41 και 42, αριθ. 208-216, α' μισό 2ου αι. π.Χ.

¹⁷²Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1404, 57 και 126, πίν. 26, β' μισό 2ου αι. π.Χ.

7. Α) Χάλκινος δακτύλιος BE 16875. Λείπει τμήμα του κρίκου. Διαστ. Σφενδόνης: 0,014 μ. Χ 0,008 μ. Αποτελείται από τον κρίκο και συμφυή ελλειψοειδή σφενδόνη που φέρει έγγλυφη παράσταση γυναικείας μορφής σε όρθια στάση.

Β) Χάλκινη βελόνη κυκλικής διατομής BE 16875. Σώζονται δύο μικρά τμήματα. Μέγ. Σωζ. Μήκ.: 0,007 μ.

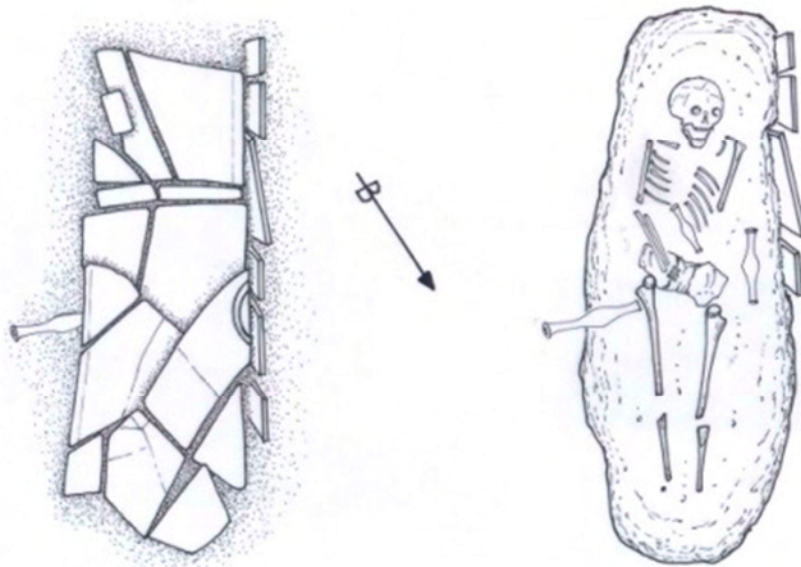
8. Χάλκινο ομφαλωτό κομβίο BE 16812. Συγκολλημένο από δύο τμήματα. Διάμ.: 0,013 μ., πάχ.: 0,004μ. Λείπουν τμήματα της περιφέρειάς του. Περίγραμμα στικτό. Η πίσω επιφάνεια κοίλη.

Χρονολόγηση τάφου: σύμφωνα με τα ατρακτόσχημα μυροδοχεία στο β 'μισό 2^{ου} αι. π.Χ. και προς τα τέλη του αιώνα.

ΤΑΦΟΣ 198 (ΠΙΝ. 87 α-β, σχέδ. 64).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 14 κάτω από τον τάφο 197.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο. Κατεύθυνση τάφου ΝΔ-ΒΑ. Διαστάσεις τάφου: 1,70μ. Χ0,50μ. Οι στρωτήρες της κάλυψης ήταν σπασμένοι. Η ΝΔ στενή πλευρά του τάφου έκλεινε με κάθετα τοποθετημένη κεραμίδα. Ο σκελετός αποσαθρωμένος και ελλιπής ανήκε σε γυναίκα μέσης ηλικίας 35-50 ετών. Σωζ. μήκος 1,42μ.

Σχέδιο 64. Ο τάφος 198 κλειστός και ανοικτός.

Έξω από τον τάφο βρέθηκε το μυροδοχείο BE 15670.

Ι .Μυροδοχείο BE 15670¹⁷³ (ΠΙΝ. 88 α), συγκολλημένο στο λαιμό. Ύψ.: 0,263 μ., διάμ. Χ.: 0,036 μ., διάμ. Β.: 0,031 μ. Πηλός γκρίζος με ίχνη καστανού επιχρίσματος. Σώμα ψηλό, ιδιαίτερα ατρακτόσχημο με ψηλό λαιμό που καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι. Πόδι ψηλό που χωρίζεται με αβαθή αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση.

Κτερίσματα: Στη λεκάνη το μυροδοχείο BE 15690 και στα αριστερά της το μυροδοχείο BE 15671. Στις πλευρές ασημένιο κόσμημα BE 17412. Στα πόδια της νεκρής σιδερένιο καρφί BE 16886.

¹⁷³Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1251, σχ. IV. 59, πιν. 10, 36 και 126. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, αριθ. 79, BE 1977/ 188, πιν. 6, 138, μετά τα μέσα του 2ου αι. π. Χ.

2. Σιδερένιο καρφί BE 16886 (ΠΙΝ. 88 ε), με μεγάλη οξείδωση. Λείπει η αιχμηρή απόληξη όπως και τμήματα του δισκοειδούς εφηλίου.

3. Μυροδοχείο BE 15690¹⁷⁴ (ΠΙΝ. 88 γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,256 μ., διάμ. Χ.: 0,035 μ., διαμ. Β.: 0,03 μ. Πηλός καστανός, τεφρό επίχρισμα. Σώμα ψηλό, ατρακτόσχημο. Λαιμός ψηλός που φαρδαίνει προς τα πάνω και καταλήγει σε χείλος με κρεμαστή απόληξη. Πόδι ψηλό και λεπτό που χωρίζεται με αυλάκωση από τη δισκόμορφη βάση.

4. Μυροδοχείο 15671¹⁷⁵ (ΠΙΝ. 88 β). Ακέραιο. Ύψ.: 0,167μ. , διάμ. Χ.: 0,026μ. , διάμ. Β.: 0,022μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος, γκρίζο επίχρισμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία γραπτή ταινία υπόλευκου χρώματος. Σώμα επίμηκες με ψηλό λαιμό που καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δαχτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι ψηλό και λεπτό, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις.

5. Πέντε τμήματα ασημένιου λεπτού, στριφτού σύρματος BE 17412(ΠΙΝ. 90 δ). και ένα μικρό ασημένιο έλασμα αναδιπλωμένο με ανάγλυφη διακόσμηση και επίπεδη οριζόντια γραμμή.

Χρονολόγηση τάφου: τα δύο ατρακτόσχημα μυροδοχεία οδηγούν στη χρονολόγηση του τάφου στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

---

¹⁷⁴ Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1251, πιν. 10, 36, Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, αριθ. 79, BE 1977/188, πιν. 6, 138, αμέσως μετά τα μέσα του 2ου αι. π. Χ.

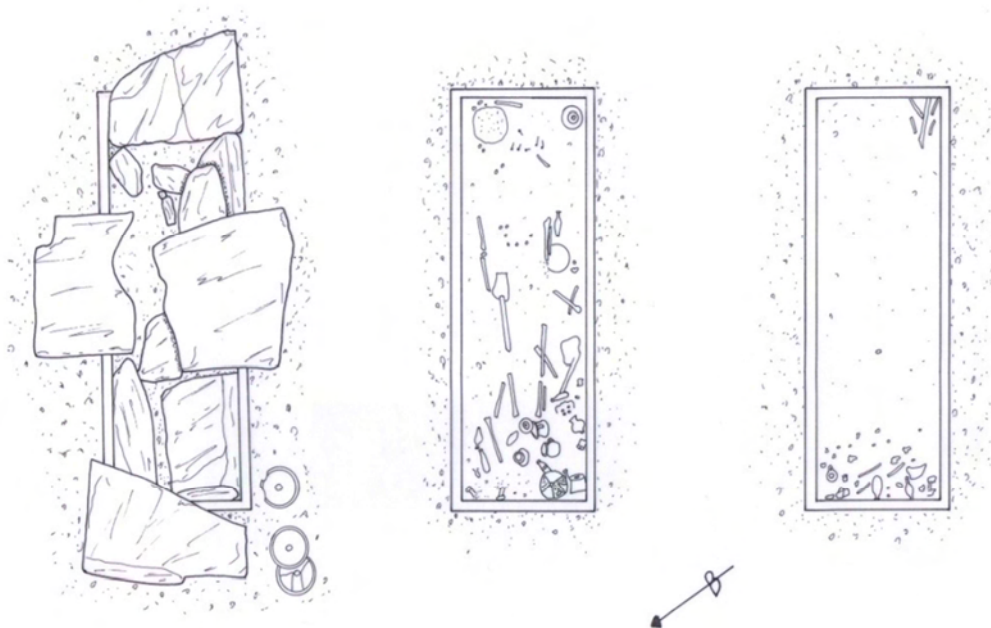
¹⁷⁵ Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1994, αριθ. 41, BE 1977/130, Πιν. 2, 130, β' μισό 2ου αι. π. Χ.

ΤΑΦΟΙ ΜΕ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΤΑΦΕΣ

ΤΑΦΟΣ 393 (ΠΙΝ. 89 α- γ, σχέδ. 65).

Βρέθηκε στο τετράγωνο 42, βάθος : 1,55μ.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε κιβωτιόσχημο τάφο, κατασκευασμένο από μονοκόμματα πωρολιθικές πλάκες. Εξωτερικές διαστάσεις τάφου : 2,05X 0,72μ., εσωτερικές : 1,90 X 0,60μ. Το πάχος των πλευρών είναι 0,07μ. Το δάπεδο του τάφου ήταν στρωμένο με σχιστόπλακα. Το βάθος από την άνω επιφάνεια των πλαϊνών πλευρών ως στο δάπεδό του είναι : 0,50 μ. Ο τάφος περιείχε περισσότερες από μία ταφή. Τα οστά διασώζονται πολύ σαθρά, αποσπασματικά και μετατοπισμένα. Διακρίνεται μια ταφή με το κρανίο στη ΒΑ γωνία του τάφου σε ύπτια, εκτεταμένη στάση με τα χέρια κατά μήκος του κορμού. Κάτω από τις κνήμες της πρώτης ταφής διακρίνουμε τις κνήμες δεύτερης ταφής καθώς και μετατοπισμένα οστά στο ΝΔ τμήμα του τάφου. Ανάμεσα στα οστά αυτά διακρίνουμε τμήμα λεκάνης, μηριαία οστά, κλείδες, σπόνδυλους. Στη ΝΑ γωνιά του τάφου βρίσκουμε οστά παραμερισμένα. Ο β' σκελετός ανήκε σε γυναίκα άνω των 50 ετών.

Σχέδιο 65. Ο τάφος 393 κλειστός και ανοικτός.

Στην **εξωτερική νοτιοανατολική γωνία του τάφου** βρέθηκαν τρία ομφαλωτά πινάκια BE 15794, BE 15791, BE 15793.

1. Πινάκιο BE 15794 (ΠΙΝ. 90 ε), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε σημείο του χείλους και του σώματος. Ύψ.: 0,025μ., διάμ. Χ.:0,023μ., διάμ. Β.: 0,057μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος, επίχρυσμα μόνο στην εσωτερική επιφάνεια καστανόμαυρο, απολεπισμένο. Στον πυθμένα σχηματίζεται «ομφαλός» με αυλάκωση γύρω του. Το οριζόντιο χείλος στρέφεται προς τα έξω. Βάση μικρή, δακτυλιόσχημη.

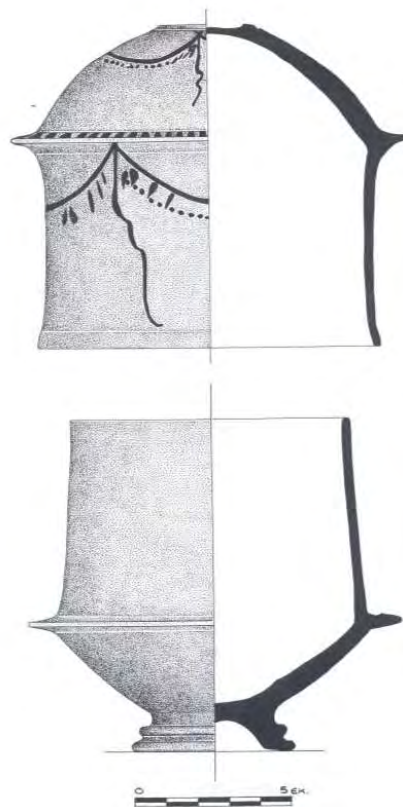
2. Πινάκιο BE 15791 (ΠΙΝ. 90 α, β), συγκολλημένο και συμπληρωμένο σε σημεία του χείλους. Ύψ.: 0,029μ., Διαμ.Χ.:0,198μ., Διαμ.Β. : 0,061μ. Πηλός καστανός με σκούρο καστανό επίχρυσμα σ' όλη την εσωτερική επιφάνεια και στο πάνω μέρος της εξωτερικής. Σώμα ρηχό, με χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση δακτυλιόσχημη. Στο κέντρο του πυθμένα

σχηματίζεται αβαθής κοιλότητα με αυλάκωση γύρω της, ενώ κυκλική αυλάκωση περιτρέχει την περιφέρεια του χείλους. Όμοιο με το BE 15794 του ίδιου τάφου,

3. Πινάκιο BE 15793 (ΠΙΝ. 90 γ-δ), συγκολλημένο και συμπληρωμένο στο χείλος και σε σημεία του σώματος. Ύψ.: 0,029μ., διάμ.Χ.: 0,196μ., διάμ.Β.: 0,06μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Απολεπισμένο επίχρυσμα σκούρου καστανού χρώματος, που καλύπτει την εσωτερική επιφάνεια εκτός από τον «ομφαλό» και το πάνω μέρος της εξωτερικής. Σώμα ρηχό με οριζόντιο χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση δακτυλιόσχημη. Στο κέντρο του πυθμένα σχηματίζεται αβαθής κοιλότητα με αυλάκωση γύρω της.

Κτερίσματα: Στη ΝΔ γωνία του τάφου μολύβδινη πυξίδα BE 18098. Πάνω από τη μολύβδινη πυξίδα πήλινη πυξίδα BE 17014. Βόρεια της πυξίδας μυροδοχείο BE 17011, ενώ ανατολικά της ένα δεύτερο μυροδοχείο BE 17009. Μπροστά από το μυροδοχείο ο αρυτήρας BE 16985. Μπροστά από τις κνήμες τρεις αρυτήρες BE 16986, BE 16987 και BE 17007. Μεταξύ των αρυτήρων το σκυφίδιο BE 16999. Στη ΒΔ γωνία του τάφου το μυροδοχείο BE 15568. 0,10μ. νότια του BE15568 το αλάβαστρο BE 16992. Ενώ 0,25μ. από τη δυτική παρειά το αλάβαστρο BE 16993. Στη Νότια παρειά η μολύβδινη πυξίδα BE 18097. Ανατολικά της μολύβδινης πυξίδας η οινοχοΐσκη BE 16998. Εξωτερικά του αριστερού ταρσού το αλάβαστρο BE 15960. Δίπλα στο αλάβαστρο ο καρπός – αμύγδαλο BE 15940. Κάτω από τον αριστερό πήχη το χάλκινο κάτοπτρο BE 18002. Πάνω στο κάτοπτρο το χάλκινο καρδιόσχημο έλασμα BE 20275 και το πήλινο κομβίο BE 15947. Εξωτερικά του αριστερού αγκώνα το μυροδοχείο BE 16988. Στη ΝΑ γωνία του τάφου το σκυφίδιο BE17000. Πάνω από την αριστερή ωμοπλάτη η χάλκινη βελόνα BE 16774. Μεταξύ του BE15568 και BE 16993 το αλάβαστρο BE 15946. Κάτω από το BE 18098 η λοπάδα BE 15540. Κάτω από το BE 17014 το όστρεο BE 15578. Κάτω από το BE 15946 ο λύχνος BE 15575, ενώ δίπλα του η πήλινη πυξίδα BE 15544. Στη ΒΔ γωνία του τάφου το όστρεο BE 15579. Κάτω από αυτό το όστρεο BE 15577. Στη ΒΔ γωνία του τάφου τμήμα αλάβαστρου BE 15655. Στο κέντρο της δυτικής πλευράς το αλάβαστρο BE 15792. Γύρω από το κρανίο και πάνω στο θώρακα τα επίχρυσα χάλκινα φύλλα BE 36262. Διάσπαρτες στο εσωτερικό του τάφου επίχρυσες, πήλινες χάντρες και μπροστά στις κνήμες λεπτά χάλκινα ελάσματα κυλινδρικής διατομής με ίχνη σχοινιού BE 36256.

4. Μολύβδινη πυξίδα BE 18098 με πώμα, ελλιπής. Λείπουν τμήματα του σώματος και του πώματος. Βάση επίπεδη, σώμα κυλινδρικό, λαβή πώματος κομβιόσχημη.

Σχέδιο 66. Τάφος 393. Η πήλινη πυξίδα BE 17014.

5. Πήλινη πυξίδα BE 17014¹⁷⁶ (ΠΙΝ. 91 α-β, σχέδ. 66) με πώμα, συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Σώμα: Ύψ.: 0,107μ., διάμ. Β.: 0,052μ. διάμ. Χ.: 0,089μ. Πώμα : Ύψ.: 0,11μ., διάμ. Χ.: 0,118μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρυσμα μαύρο και κατά τόπους καστανό, λόγω άνισης όπτησης. Σώμα κυλινδρικό με ελαφρά συγκλίνοντα τοιχώματα και βαθύ ημισφαιρικό πυθμένα, που εξωτερικά είναι κωνικός. Ο στενός περίγυρος, που διακρίνει τον πυθμένα από το σώμα και χρησιμεύει σαν υποδοχή για το πώμα, φέρει χάραξη. Βάση με διπλό πλαστικό δακτύλιο και απόκρουση. Το πώμα έχει ψηλά κυλινδρικά τοιχώματα κι έντονα υψωμένο κυρτό ασπιδόμορφο θόλο, που χωρίζονται με πλατύ περίγυρο. Στην κορυφή της θολωτής επιφάνειας σχηματίζεται πλαστικό δακτυλίδι. Η πάνω επιφάνεια του πώματος διακοσμείται με τρίφυλλο γραπτό ρόδακα, που τα πέταλά του αποδίδονται με μαύρο χρώμα. Από αυτά εξαρτώνται λογχόσχημα φύλλα από ρόδινο πηλό. Ο περίγυρος διακοσμείται με γραπτά τριγωνικά μοτίβα. Στα κυλινδρικά τοιχώματα υπάρχουν επάλληλες γιρλάντες από λευκό χρώμα, που επιστέφονται από κουκίδες του ίδιου χρώματος. Από αυτές εξαρτώνται δύο μοτίβα, που τα συναντούμε εναλλάξ. Το ένα συνίσταται σε λογχόσχημα φύλλα και το άλλο σε διπλές κρεμαστές ταινίες,

¹⁷⁶Νικολάου 2011, 800 – 801, β'μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

που εναλλάσσονται με φύλλα. Όλα αποδίδονται με επίθετο ρόδινο πηλό. Η διακόσμηση είναι του τύπου «δυτικής κλιτύος».

6.Μυροδοχείο BE 17011¹⁷⁷ (ΠΙΝ. 95 α), συγκολλημένο από πολλά όστρακα και συμπληρωμένο σε διάφορα σημεία του σώματος. Ύψ.: 0,146μ., διαμ. Β.: 0,025μ., διαμ. Χ.: 0,031μ. Πηλός γκρίζος, καστανό επίχρυσμα. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες ανοιχτοκάστανες ταινίες. Σώμα ευρύ, σχεδόν σφαιρικό. Λαιμός ψηλός και πολύ λεπτός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι ευρύ, σχετικά ψηλό, δισκόμορφη βάση, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνεια.

7. Μυροδοχείο BE 17009¹⁷⁸ (ΠΙΝ. 95 β), μικρογραφία. Συγκολλημένο στη βάση του λαιμού. Ύψ.: 0,08μ., διάμ. Β.: 0,021μ., διάμ. Χ.: 0,023μ. Πηλός σκούρος γκρίζος. Στο λαιμό και τον ώμο οριζόντιες φαρδιές ταινίες υπόλευκου και καστανού χρώματος. Σώμα σφαιρικό, λαιμός ψηλός και λεπτός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι με αποκρούσεις. Πόδι σχετικά κοντό, δισκόμορφη βάση.

8. Αρυτήρας BE 16985, ακέραιος (ΠΙΝ. 92 δ). Ύψ.: 0,078μ., διάμ. Χ.: 0,066μ. Πηλός ρόδινος, ακάθατος, στο πάνω μισό μέρος του σώματος πορτοκαλορόδινο επίχρυσμα. Σώμα σφαιρικό, πλατύ κάτω, με συνεχές περίγραμμα. Λαιμός με κοίλο περίγραμμα και πλατύ οριζόντιο χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Λαβή κάθετη ταινιωτή.

9. Αρυτήρας BE 16986, (ΠΙΝ. 92 δ) ακέραιος. Ύψ.: 0,082 μ., Διαμ. Χ.: 0,065μ. Πηλός ρόδινος, ακάθατος στο πάνω μισό μέρος του σώματος σκούρο καστανό επίχρυσμα. Όμοιος με τον προηγούμενο.

10. Αρυτήρας BE 16987 (ΠΙΝ. 92 β), ακέραιος. Ύψ.: 0,082μ., διάμ. Χ.: 0,057μ. Σώμα κωνικό, ευρύ κάτω, με συνεχές περίγραμμα ως το χείλος, που στρέφεται προς τα έξω. Λαβή κάθετη, ταινιωτή. Πηλός πορτοκαλορόδινος, έντονο ίζημα στην αρχή του λαιμού εσωτερικά κι εξωτερικά.

11. Αρυτήρας BE 17007 (ΠΙΝ. 92 α), συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.: 0,084 μ., διάμ. Χ.: 0,069 μ. Πηλός κοκκινωπός, ακάθατος και σαθρός. Σώμα σφαιρικό, χωρίς ιδιαίτερη βάση. Ο χαμηλός λαιμός με το κοίλο περίγραμμα καταλήγει σε πλατύ οριζόντιο χείλος. Λαβή κάθετη ταινιωτή. Στο πάνω μέρος της κοιλιάς δύο οριζόντιες αυλακώσεις.

12. Αωτο σκυφίδιο BE 16999 (ΠΙΝ. 93 γ), ακέραιο. Ύψ.: 0,036 μ., διάμ. Χ.: 0,064 μ., διάμ. Β.: 0,038 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μεταλλικό μαύρο επίχρυσμα σε όλη την εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια, εκτός από τμήματα του κάτω μέρους και της βάσης. Σώμα ημισφαιρικό,

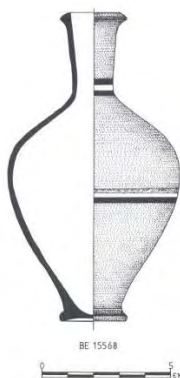
¹⁷⁷Γιαννικουρή – Πατσιαδά – Φιλήμονος 2000, 70-71, τύπος Ε, Π 7600, β' μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

¹⁷⁸Ωνάσογλου 1994, 63, μυροδοχεία τάφου Π – 55 με νόμισμα Αντίγονου Γονατά, που αποτελεί terminuspostquem για τη χρονολόγησή τους από το 277 π.Χ. και μετά.

με χείλος που στρέφεται έντονα προς τα μέσα. Βάση κωνική, δακτυλιόσχημη, με μικρή μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της.

13. Μυροδοχείο BE 15568¹⁷⁹(σχέδ. 67), ακέραιο. Ύψ.: 0,12 μ., διάμ. X.: 0,027 μ., διάμ. B.: 0,026 μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος με καστανότεφρο επίχρισμα και οριζόντιες, γραπτές γραμμές καστανού και υπόλευκου χρώματος στο λαιμό, στον ώμο και στην κοιλιά. Σώμα σφαιρικό, ευρύ στην κοιλιά. λαιμός στενός, σχετικά ψηλός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι χαμηλό, ευρύ, με δισκόμορφη βάση.

Σχέδιο 67. Τάφος 393. Το μυροδοχείο BE 16568.

14. Αλάβαστρο πήλινο BE 16992 (ΠΙΝ. 93 β), με μικρή συμπλήρωση στο χείλος. Ύψ.: 0,20 μ., διάμ. X.: 0,044μ. Πηλός πορτοκαλέρυθρος. Σώμα κυλινδρικό, που στενεύει στον χαμηλό λαιμό. Επιστέφεται από φαρδύ δισκόμορφο χείλος.

15. Αλάβαστρο πήλινο BE 16993, (ΠΙΝ. 93 α), ακέραιο. Ύψ.: 0,158μ., διάμ. X.: 0,035μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος. Η επιφάνειά του κατά τόπους είναι απολεπισμένη, ενώ σε πολλά σημεία καλύπτεται από ίζημα. Στο σχήμα όμοιο με το προηγούμενο.

16. Μολύβδινη πυξίδα BE 18097. Σωζ. Ύψ. Σωμ.: 0,034 μ., διάμ. X.: 0,052 μ. Σώζεται μικρό τμήμα του σώματος, συγκολλημένο. Σώμα κυλινδρικό, που ευρύνεται στο κάτω τμήμα του.

17. Οινοχοΐσκη BE 16998¹⁸⁰ (ΠΙΝ. 91 γ). Ακέρατη. Ύψ.: 0,088μ., διάμ. X.: 0,037 μ. διάμ. B.: 0,027μ. Πηλός καστανοκίτρινος, ίχνη σκούρου καστανού επιχρίσματος στο σώμα και τη λαβή. Η κατασκευή είναι αμελής. Κοιλιά έντονα διογκωμένη και ελαφρά πεπλατυσμένη. Λαιμός χαμηλός, που διευρύνεται προς τα πάνω για να καταλήξει σε απλό οριζόντιο χείλος. Πόδι πολύ χαμηλό κι ευρύ, βάση επίπεδη, σχετικά αδιαμόρφωτη. Λαβή κάθετη, ταινιωτή, με αβαθή αυλάκωση σε όλο της το μήκος.

¹⁷⁹Knigge 1975, 184, E 82.2, δ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸⁰Rotroff 2006, 302, αριθ. 549, πιν. 60 βρέθηκε σε στρώμα με άλλα ευρήματα του 3^{ου} αι. π.Χ.

18. Αλάβαστρο BE 15960 (ΠΙΝ. 94 α). Ελλιπές, από λευκό λίθο, συγκολλημένο και διαβρωμένο. Μεγ. Σωζ. Ύψ.: 0,094 μ. Σώμα επίμηκες, κυλινδρικό με ωοειδή βάση. Λείπει το ανώτερο τμήμα του.

19. Καρπός BE 15940 (ΠΙΝ. 97 α). Ακέραιος, πιθανόν αμύγδαλο.

20. Χάλκινο κάτοπτρο BE 18002 (ΠΙΝ. 96 β), συγκολλημένο. Διάμ.: 0,099μ. Πρόκειται για μικρό επίπεδο δίσκο, που φέρει κάθετο περιχέλιωμα, το οποίο δεν σώζεται σε όλη την περιφέρειά του. Και οι δύο επιφάνειες του δίσκου ελαφρά διαβρωμένες από την οξείδωση.

21. Χάλκινο καρδιόσχημο έλασμα BE 20275 (ΠΙΝ. 96 α). Τμήμα χάλκινου ελάσματος οξειδωμένου και συγκολλημένου. Σώζεται μικρό τμήμα του στελέχους. Στην μία πλευρά συναντούμε και μία οπή. Μήκ. : 0,015μ.

22. Μυροδοχείο BE 16988¹⁸¹ (ΠΙΝ. 95 δ). Ακέραιο. Ύψ. : 0,087μ., διάμ. X : 0,025μ. διάμ. B.: 0,022μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, σκούροτεφρό επίχρισμα. Στο λαιμό και τον ώμο οριζόντιες υπόλευκες και καστανές ταινίες. Σώμα ωοειδές, λαιμός σχετικά ψηλός κι ευρύς, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι κοντό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη, ελαφρά κοίλη στην κάτω επιφάνειά της.

23. Άωτο σκυφίδιο BE17000 (ΠΙΝ. 93 δ). Ακέραιο. Ύψ. : 0,027μ., διάμ. X: 0,092μ. διάμ. B.: 0,052μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ελάχιστα ίχνη σκούρου καστανού επιχρίσματος. Σώμα πολύ ρηχό κι ευρύ, με χείλος που στρέφεται προς τα έξω και που φέρει αποκρούσεις. Βάση δακτυλιόσχημη, επίπεδη στην κάτω επιφάνειά της.

24. Χάλκινη βελόνη BE 16774, ελλιπής, συγκολλημένη από δύο τμήματα. Σωζ. μήκ.: 0,078 μ., διάμ.: 0,011 μ., πάχ. : 0,002 μ. Στέλεχος κυκλικής διατομής με αιχμηρή απόληξη. Δε σώζεται το άνω τμήμα της (μάτι). Β) Χάλκινος κρίκος ελλειψοειδούς διατομής.

25. Αλάβαστρο BE 15946 (ΠΙΝ. 94 β). Τέσσερα (4) τμήματα λίθινου αλάβαστρου.

26. Λοπάδα BE 15540¹⁸². Συγκολλημένη και συμπληρωμένη. Ύψ. σώματος: 0,02μ., διάμ. Πωμ.: 0,104μ. Πηλός κοκκινωπός, ακάθατος, που στην εξωτερική του επιφάνεια φέρει μελανά ίχνη εξαιτίας της φωτιάς. Σώμα χαμηλό, με σχεδόν κάθετα τοιχώματα, που καταλήγουν σε φαρδύ, επίπεδο χείλος, κατάλληλα διαμορφωμένο για την εφαρμογή πώματος. Βάση επίπεδη. Το πώμα έχει κυρτά τοιχώματα και στην κορυφή απλή, κομβιόσχημη λαβή.

27. Όστρεο BE 15578¹⁸³ της οικογένειας Veneridae, του γένους Venus.

28. Λύχνος BE 15575¹⁸⁴ (ΠΙΝ. 89 δ-ε). Ακέραιος. Ύψ.: 0,032μ., μήκ.: 0,076μ., διάμ. Σ. με ωτίο : 0,06μ., διάμ. B.: 0,035μ. Πηλός καστανός, με μελανό μεταλλικό επίχρισμα εσωτερικά κι

¹⁸¹Knigge 1976, 158, 355.1, τέλος 4^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸²Η λοπάδα εμφανίζεται ως σκεύος στην αθήνα τον 5^ο αι. π.Χ. και χρησιμοποιείται μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους βλ. για βιβλιογραφία και περισσότερες πληροφορίες για τον τύπο Εγγλέζου 2005, 288.

¹⁸³Dance 1992, 263 κ.ε.

εξωτερικά. Σώμα με καμπύλο περίγραμμα και δισκοειδή βάση με μικρή κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια. Στην πάνω επιφάνεια, γύρω από την οπή πληρώσεως, υπάρχει πλατύ, επίπεδο δακτυλίδι, που περιτρέχεται από αυλάκωση. Στη μια άκρη υπάρχει ωτίο με μικρή οπή. Μυκτήρας κοντός, λεπτός, επίπεδος, με καμπύλη απόληξη και μικρή ελλειψοειδή οπή.

29. Πήλινη πυξίδα BE 15544¹⁸⁵ (σχέδ.68). Ακέραιη πυξίδα με το πώμα της. Συν. ύψ. : 0,043μ., διάμ. Β.: 0,036μ., διάμ.Πώμ.: 0,036μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, μελανό μεταλλικό επίχρυσμα, που στο πάνω μέρος του πώματος γίνεται καστανέρυθρο κι αλλού είναι απολεπισμένο. Σώμα κυλινδρικό που φαρδαίνει προς τη δισκόμορφη βάση, η οποία φέρει κυκλική αυλάκωση στην κάτω επιφάνειά της. το πώμα είναι χαμηλό, κυλινδρικό, με κάθετα τοιχώματα κι επίπεδη την πάνω επιφάνειά του.

Σχέδιο 68. Τάφος 393. Η πήλινη πυξίδα BE 15544.

30. Όστρεο BE 15577¹⁸⁶. Όστρεο της οικογένειας Veneridae, του γένους Venus.

31. Τμήμα πήλινου αλάβαστρου BE 15655. Το κάτω μέρος του σώματος αλάβαστρου. Έχει ωοειδή απόληξη. Πηλός καστανός.

32. Αλάβαστρο πήλινο BE 15792. Ελλιπές, συγκολλημένο από πολλά κομμάτια. Διάμ. Χ.: 0,038μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Έχει επιμήκη, ωοειδή κοιλιά με οξεία απόληξη, κοντό λαιμό και πλατύ δισκόμορφο χείλος.

¹⁸⁴Howland 1958, αριθ.310, τύπος 25B, πιν. 38, 72, τέλη 4ου – αρχές 3ου αι. π.Χ.

¹⁸⁵Sparkes – Talcott 1970, αριθ. 130B, 178, πιν. 43, 4^{ος} αι. π.Χ., Rotroff 1997, αριθ. 1247, 300 – 250 π.Χ., Δρούγου 1988, 80-81, No 2784, εικ. 4. Ίδιου τύπου πυξίδες βρέθηκαν στον τάφο 771 του 3^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸⁶Dance 1992, 263 κ.ε.

33. Μυροδοχείο BE 16989¹⁸⁷ (ΠΙΝ. 95 γ). Ακέραιο μυροδοχείο, μικρογραφία. Ύψ. : 0,071μ., Διαμ.Χ: 0,024μ., Διαμ.Β.: 0,019μ. Πηλός ερυθρός, σκούρο γκρίζο επίχρυσμα. Γύρω από το στόμιο φαρδιά υπόλευκη ταινία. Στο λαιμό και τον ώμο οριζόντιες υπόλευκες και καστανές ταινίες. Κοιλιά σφαιρική, λαιμός ευρύς, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά ψηλό και λεπτό, βάση δισκόμορφη.

34. Όστρεο 1676/ BE 15577.

35. Επίχρυσο στεφάνι BE 36271 (ΠΙΝ. 97 γ). Αποτελείται από μολύβδινη χοινικίδα από την οποία διατηρείται ένα τμήμα με δεκαεπτά μικρές οπές για τη στερέωση των φύλλων και των ανθέων, δεκατρείς σφαιρικού σχήματος καρπούς με οπή για τη στερέωση του λεπτού σύρματος (μίσχου), τρεις μεσαίου μεγέθους σφαιρικού σχήματος καρπούς, είκοσι έξι μικρού μεγέθους σφαιρικούς καρπούς, είκοσι πέντε φύλλα διαφόρων μεγεθών, επτά άνθη – εξαπέταλους ρόδακες ή κυκλικούς με ραβδώσεις - πέντε καρπούς.

Χρονολόγηση τάφου: οι ταφές συντελέστηκαν μέσα στον 3^ο αι. π.Χ. αρχές και μετά τα μέσα του αιώνα. Ο τύπος του τάφου με τα σταθερά τοιχώματα βοηθούσε στην επαναχρησιμοποίησή του.

ΤΑΦΟΣ 394 (ΠΙΝ. 98 α-γ, σχέδ. 71).

Θέση τάφου: ΤΟΜΕΑΣ Α, τετράγωνο 30.

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε κτιστό κιβωτίοσχημο τάφο με κατεύθυνση Α - Δ. Οι μακριές πλευρές του τάφου κατασκευάστηκαν από μεγάλου μεγέθους ασβεστολιθικές πέτρες με ακανόνιστο σχήμα, η δυτική στενή πλευρά είχε διαμορφωθεί από μικρότερους λίθους. Έλειπε η ανατολική στενή πλευρά του κιβωτίου. Διαστάσεις τάφου εξωτερικά 2,20 X 0,78 – 1,10 μ. Εσωτερικά 1,90 X 0,60 μ.

Εντοπίστηκαν τρειςσκελετοί στο εσωτερικό του τάφου· ανήκαν όλοι σε γυναίκες. Ο α' σκελετός βρέθηκε με το άνοιγμα του τάφου ύπτιος εκτάδην με την κεφαλή στα ανατολικά, ανήκε σε γυναίκα μέσης ηλικίας 35 – 50 ετών. Τα οστά διατηρούνταν σε πολύ καλή κατάσταση με μήκος σκελετού 1,64 μ. Ωστόσο κατά τον καθαρισμό εντοπίστηκαν δύο ακόμη κρανία, το ένα δεξιά του κρανίου του α' σκελετού και το δεύτερο μεταξύ λεκάνης και σπονδυλικής στήλης. Ο β' σκελετός ανήκε σε νέα γυναίκα ηλικίας 20-35 ετών. Ο γ' σκελετός ανήκε σε γυναίκα μέσης ηλικίας 35 – 50 ετών.

---

¹⁸⁷Knigge 1976, 159, τάφος 358, τέλος 4^{ου} αι.π.Χ. και μετά.

Έξω από τον τάφο στη ΝΑ πλευρά βρέθηκαν λύχνος με σιδερένια βάση BE 20225, δίπλα στο λύχνο κάρναρος BE 17006 και σκυφίδιο BE 17015.

1. Λύχνος μονόμυξος BE 20225¹⁸⁸ (ΠΙΝ. 99 α-στ). Αποκρούσεις σε διάφορα σημεία του σώματος. Ύψ.: 0,017μ., Μήκ.: 0,089μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος με γάνωμα ανομοιόμορφο από καστανό ως μελανό. Βάση χαμηλή, δισκόμορφη, κοίλη η κάτω επιφάνειά του. Σώμα με γωνιώδες περίγραμμα (φακόσχημο). Μια ρηχή και στενή αυλάκωση περιβάλλει την οπή πληρώσεως, η οποία καταλήγει σε πλαστικό δακτυλίδι. Μυκτήρας βραχύς, σχετικά στενός, με καμπύλη απόληξη. Κυκλική οπή καύσης. Το λυχνάρι βρέθηκε μέσα σε διαβρωμένη σιδερένια θήκη με βάση επίπεδη και ανοιχτό σώμα.

2. Κάρναρος μελαμβοφής BE 17006¹⁸⁹ (ΠΙΝ. 100 α, σχέδ. 69), συγκολλημένος από πολλά όστρακα και συμπληρωμένος στο σώμα και σε τμήμα της βάσης. Ύψ.: 0,112μ., μεγ. διάμ. Χ: 0,084μ., διάμ. Β: 0,045μ. Πηλός καστανορόδινος, απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα. Σώμα βαθύ, κωνικό, λαιμός ψηλός και κυλινδρικός, που η διάμετρός του μειώνεται προς τα πάνω. Βάση κωνική, κοίλη στην κάτω επιφάνειά της. λαβές κάθετες, ταινιωτές με πλαστικό πηνιόσχημο επίθημα στον ώμο τους. Κάτω από το χείλος και στο σημείο ένωσης λαιμού και σώματος από μια εγχάρακτη ταινία. Στη θέση ανάμεσα στις δύο λαβές και στις δύο όψεις, διακόσμηση «δυτικής κλιτύος». Αποτελείται από γιρλάντα με λογχόσχημα φύλλα από αραιωμένο καστανό πηλό.

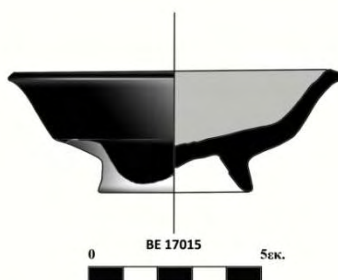
¹⁸⁸Howland 1958, 94-96, τύπος 29Α, τελευταίο τέταρτο 4^{ου} αι. π.Χ. έως β' τέταρτο 3^{ου} αι. π.Χ.

¹⁸⁹Thompson 1934, 335, Β4, εικ. 82, εικ. 15, α' μισό 3ου αι. π.Χ.

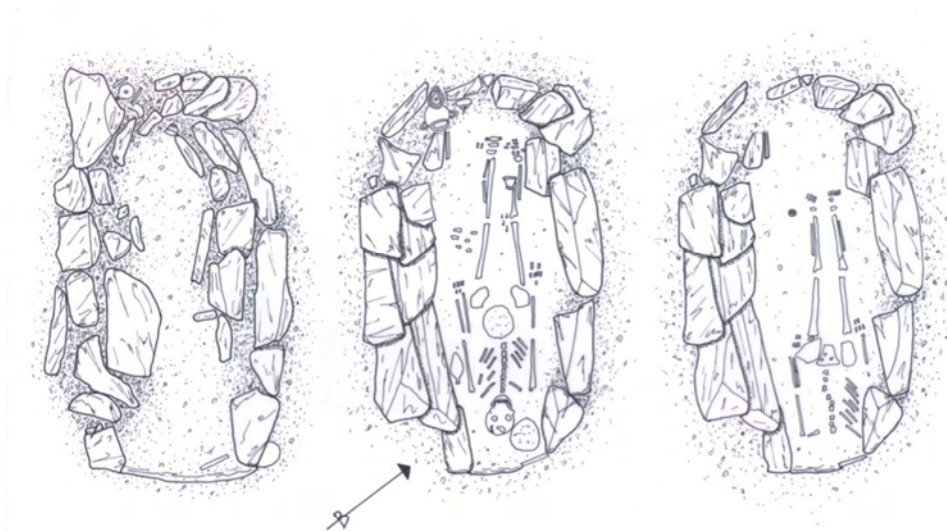

Σχέδιο 69. Τάφος 394. Ο κάνθαρος BE 17006.

3. Άωτο σκυφίδιο BE 17015 (ΠΙΝ. 100 β, σχέδ. 71). συγκολλημένο από πολλά όστρακα και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,036μ., διάμ. Χ: 0,098μ., διάμ. Β: 0,045μ. Πηλός καστανός, έντονα απολεπισμένο σκούρο καστανό επίχρυσμα σε όλη την επιφάνεια και στο άνω μισό της εξωτερικής. Σώμα με γωνιώδες περίγραμμα και χείλος που στρέφεται προς τα έξω (β' παραλλαγή). Βάση δακτυλίσχημη, με μικρή μαστοειδή απόφυση στο κέντρο της κάτω επιφάνειάς της.

Σχέδιο 70. Τάφος 394. Το σκυφίδιο BE 17015.

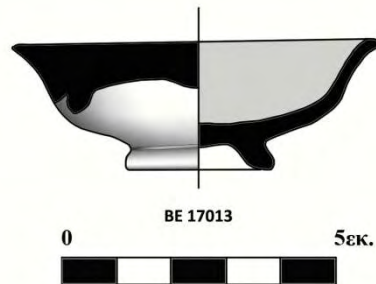
Σχέδιο 71. Ο τάφος 394 κλειστός και ανοικτός.

Κτερίσματα α' σκελετού: δίπλα στον αριστερό βραχίονα μυροδοχείο BE 17008, δίπλα στον αριστερό μηρό αστράγαλοι E 1621, μεταξύ των μηρών σιδερένια καρφιά E 1631, πάνω στη δεξιά κνήμη σκυφίδιο BE 17013, μπροστά από τον αριστερό ταρσό μυροδοχείο BE 16991, δίπλα στην αριστερή κνήμη πήλινο ειδώλιο E 1625, δίπλα πήλινο ειδώλιο BE 16232 και χάλκινο εφήλιο BE 16824, δίπλα ακριβώς σιδερένια στλεγγίδα BE 16653, σε απόσταση 0,40 μ. από τον αριστερό βραχίονα αγγείο E 1630.

4. Μυροδοχείο-μικρογραφία BE 16991¹⁹⁰ (ΠΙΝ. 101 γ). Ακέραιο. Ύψ.: 0,084μ., διάμ. Χ: 0,022μ., διάμ. Β: 0,017μ. Πηλός καστανόφαιος. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά από μία λεπτή, οριζόντια, υπόλευκη ταινία. Σε τρία σημεία του σώματος υπάρχουν ίχνη σκουριάς από την επαφή με σιδερένιο αντικείμενο. Σώμα ωοειδές, πολύ ψηλός και λεπτός λαιμός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά λεπτό και ψηλό, δισκόμορφη βάση.

¹⁹⁰Knigge 1976, 163, 379, τέλος 3^{ου} αι. π.Χ.

5. Άωτο σκυφίδιο BE 17013¹⁹¹ (ΠΙΝ. 100 γ, σχέδ. 72), συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,037μ., διάμ. Χ: 0,102μ., διάμ. Β: 0,041μ. Πηλός καστανός. Σε όλη την εσωτερική επιφάνεια και στο άνω μισό της εξωτερικής σκούρο καστανό επίχρυσμα. Σώμα ευρύ και ρηχό, με χείλος που στρέφεται προς τα έξω. Βάση δακτυλιόσχημη.

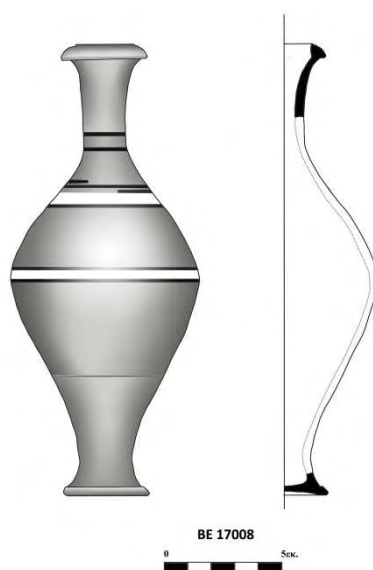
Σχέδιο 72. Τάφος 394. Το σκυφίδιο 17013.

3. Μυροδοχείο BE 17008¹⁹² (ΠΙΝ. 101 α, σχέδ. 73), συγκολλημένο από πολλά όστρακα και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,0179μ., διάμ. Χ: 0,037μ., διάμ. Β: 0,035μ. Πηλός καστανόφαιος, ακάθατος. Στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά οριζόντιες υπόλευκες και σκουροκάστανες ταινίες. Σε πολλά σημεία η επιφάνεια του αγγείου είναι έντονα απολεπισμένη. Σώμα ωοειδές, λαιμός ψηλός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι σχετικά ψηλό κι ευρύ, βάση δισκόμορφη με απόκρουση.

¹⁹¹Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 2166, σελ. 99, πιν. 64, σχ. 22, τέλος 3ου – α' τέταρτο 2ου αι. π.Χ.

¹⁹²Knigge 1976, 186, αριθ. Ε 96.2, πιν. 96.5, α' μισό 3ου αι. π.Χ.

Σχέδιο 73. Τάφος 394. Το μυροδοχείο BE 17008.

4. Πήλινο ανδρικό ειδώλιο BE 16232 (ΠΙΝ. 102 α). Συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,122 μ., μεγ. πλάτ.: 0,127 μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Το πρόσθιο τμήμα είναι κατασκευασμένο με μήτρα. Η πίσω επιφάνεια είναι επίπεδη, με μεγάλη οπή αερισμού σχήματος τραπεζίου. Ο άνδρας στηρίζεται στο έδαφος με το δεξί γόνατο και το πέλμα του αριστερού λυγισμένου ποδιού. Στο πρόσωπο ιδιαίτερα τονισμένη είναι η μύτη. Τα φρύδια είναι πυκνά και τα χείλη έντονα. Τα μαλλιά αποτελούνται από βοστρύχους σε πυραμιδοειδή διάταξη, ενώ φέρει γενειάδα. Στη βάση του λαιμού δένουν τα άκρα ενός μανδύα. Πάνω στα πόδια του είναι ακουμπισμένη μεγάλη ελλειψοειδής ασπίδα, που τη στηρίζει με το δεξί λυγισμένο χέρι του, με το οποίο κρατάει μάχαιρα. Το αριστερό χέρι, επίσης λυγισμένο, δεν διακρίνεται καθώς βρίσκεται πίσω από την ασπίδα.

5. Σιδερένιο δισκοειδές εφήλιο BE 16824 (ΠΙΝ. 102 γ). Διάμ. εφηλ.: 0,023 μ., ύψ.: 0,016 μ. Σώζεται μικρό τμήμα του στελέχους του καρφιού. Στην άνω επιφάνεια του εφηλίου διατηρούνται λείψανα ξύλου.

6. Τρία (3) τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας BE 16653, πολύ οξειδωμένα. Σώζεται σχεδόν ολόκληρο το καμπύλο στέλεχος (δύο τμήματα) κι ένα τμήμα της λαβής. Στη λαβή σώζονται ίχνη δέρματος. Μηκ. μεγαλ. τμημ. : 0,165 μ., πλάτ.: 0,025 μ.

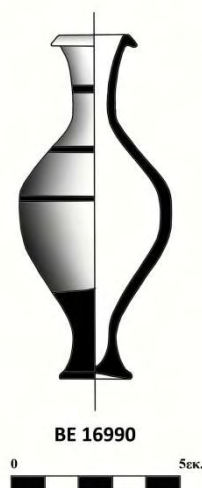
7. Ασπράγαλοι φυσικοί E 1621 (ΠΙΝ. 102 δ).

8. Σιδερένια καρφιά E 1631.

Μετά την αφαίρεση των οστών του α' σκελετού εντοπίστηκε β' σκελετός ύπτιος εκτάδην, έλειπε το κρανίο, του οποίου η θέση ήταν στα ανατολικά του τάφου. Τα οστά του δεν διατηρούνταν σε καλή κατάσταση.

Κτερίσματα β' νεκρής: στα δάχτυλα του αριστερού ποδιού βρέθηκε το μυροδοχείο BE 16990 και δίπλα η χάλκινη βελόνη BE 16781.

9. Μυροδοχείο - μικρογραφία BE 16990¹⁹³ (σχέδ. 74). Ακέραιο. Ύψ.: 0,085μ., διάμ. Β: 0,035μ. Πηλός γκριζός, ομοιόχρωμο επίχρυσμα. Σώμα μάλλον σφαιρικό, σχετικά ψηλός λαιμός, χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι μέτρια ψηλό και λεπτό, βάση δισκόμορφη.

Σχέδιο 74. Τάφος 394. Το μυροδοχείο BE 16990.

10. Δύο (2) τμήματα χάλκινης βελόνης 16781(ΠΙΝ. 102 β). Λείπει η αιχμηρή της απόληξη. Μέγιστο σωζόμενο μήκος: 0,038μ. Στέλεχος κυκλικής διατομής, που στο άκρο γίνεται ταινιόσχημο και φέρει οπή ελλειψοειδούς σχήματος.

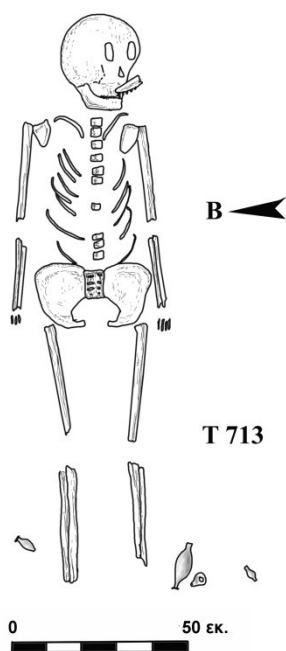
¹⁹³Knigge 1976, 186, αρ. 92.3, πιν. 96, α' μισό 3^{ου} αι. π.Χ.

Χρονολόγηση Τάφου: Οι ταφές πραγματοποιήθηκαν με μικρή απόσταση μεταξύ τους μέσα στον 3^ο αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 713 (σχέδ. 75).

Θέση τάφου: Τετράγωνο 6.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμός σε λακκοειδή τάφο με κατεύθυνση Α-Δ. Περιείχε ένα σκελετό γυναίκας ηλικίας 35-50 ετών ύπτιο με το κρανίο στα ανατολικά. Τα χέρια φέρονταν κατά μήκος των πλευρών. Σκελετός κακής διατήρησης. Σωζ. μήκ. σκελ. 1,50 μ. Δίπλα στο κρανίο βρέθηκαν οστά δεύτερης γυναίκας ηλικίας άνω των 50 ετών.

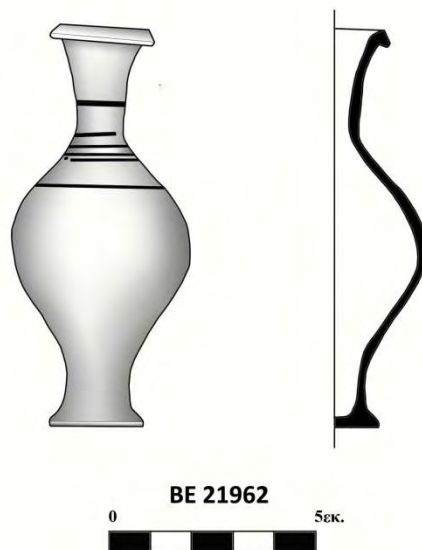
Σχέδιο 75. Ο τάφος 713 ανοικτός.

Κτερίσματα: Στα πόδια της πρώτης νεκρής δύο μυροδοχεία BE 21962, BE 21921 και ο λύχνος BE 21913, στις πλευρές η χάλκινη βελόνη BE 18036.

Ι.Μυροδοχείο BE 21962¹⁹⁴ (ΠΙΝ. 104 α, σχέδ. 76), συγκολλημένο. Ύψ.: 0,095μ., διάμ. Β.: 0,022μ., διάμ. Χ.: 0,025μ. Πηλός γκρίζος, επίχρυσμα γκρίζο, απολεπισμένο κατά τόπους. Βάση δισκόμορφη. Πόδι ευρύ, κοντό. Σώμα σφαιρικό. Λαιμός στενός, σχετικά ψηλός. Χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Καστανές ταινίες διακοσμούν τον ώμο, τη βάση του λαιμού και το λαιμό.

¹⁹⁴Pemberton 1985, Grave 1969-15, μυροδοχείο αριθ. 50, 302-303, γ' τέταρτο 3^{ου} αι. π.Χ.

2.Μυροδοχείο – ψευδαμφορίσκος BE 21921¹⁹⁵ (ΠΙΝ. 103 β), συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,160μ., διάμ.Β.: 0,030μ., διάμ.Χ.: 0,032μ., διάμ. Σώμ. : 0,080μ. Πηλός καστανός, επίχρισμα τεφρό. Βάση δισκόμορφη. Πόδι χαμηλό και ευρύ. Σώμα ευρύ με οριζόντιες ψευδολαβές. Λαιμός σχετικά ψηλός και λεπτός με χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Παράλληλες γραπτές υπόλευκες και καστανέρυθρες ταινίες στην κοιλιά, στον ώμο και στη βάση του λαιμού του αγγείου.

Σχέδιο 76. Τάφος 713. Το μυροδοχείο BE 21962.

3.Λύχνος BE 21913¹⁹⁶ (ΠΙΝ. 103 α), μονόμυξος. Ακέραιος. Ύψ.: 0,034μ., διάμ.Β.: 0,039μ., διάμ.Χ. : 0,021μ., μήκ. με μυκτήρα : 0,087μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, επίχρισμα καστανό-μελανό, κατά τόπους απολεπισμένο. Βάση δισκόμορφη. Σώμα γωνιώδες. Γύρω από την κυκλική οπή πληρώσεως αβαθής αυλάκωση. Μυκτήρας κοντός με καμπύλη απόληξη και ωοειδή οπή. Στον ώμο πλαστικό «ωτίο». Γύρω από την οπή του μυκτήρα ίχνη χρήσης. Στην πάνω επιφάνεια του λύχνου γύρω από την οπή πληρώσεως αραιές ακτινωτές αυλακώσεις.

4.Χάλκινη βελόνη BE 18036 ελλιπής, κυκλικής διατομής. Σωζ. μήκ.: 0,065μ., πάχ.: 0,002μ. Διαβρωμένη αρκετά.

¹⁹⁵Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1994, 184, μυροδοχείο αριθ. 310, τέλη 3^{ου} αι. π.Χ.

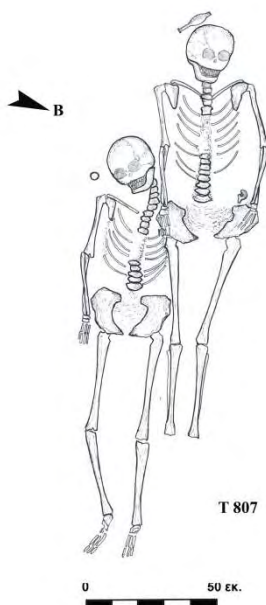
¹⁹⁶Όμοιος στην τομή ο λύχνος 337 από την Πέλλα βλ. Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1994, 192-193, 337 στον α' θάλαμο του τάφου από τον αγρό Ζωτάκη με ταφές του τέλους του 3^{ου} και του 2^{ου} αι. π.Χ.

Χρονολόγηση τάφου: οι ταφές χρονολογούνται στο β' μισό του 3^{ου} και στα τέλη 3^{ου} – αρχές του 2ου αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 807 (ΠΙΝ. 105 α, β, σχέδ. 77).

Θέση τάφου: Τομέας Α, τετράγωνο 44.

Τρόπος ταφής: Ενταφιασμοί σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο με κατεύθυνση Ν-Β. Περιείχε δύο σκελετούς. Ο πρώτος (α) ήταν τοποθετημένος σε ύπτια θέση με το κρανίο στα νότια και τα χέρια στη κοιλιά. Ο δεύτερος (β) βρισκόταν κάτω από τον πρώτο στα δεξιά του και η κεφαλή του επίσης βρισκόταν στο Νότο. Το δεξί χέρι του φερόταν πάνω στην κοιλιά. Καλή διατήρηση οστών. Ο α' σκελετός ανήκε σε κατά πάσα πιθανότητα σε γυναίκα ηλικίας 20-35 ετών και ο β' σε άνδρα άνω των 50 ετών.

Σχέδιο 77. Ο τάφος 807 ανοικτός.

Κτερίσματα: Τη νεκρή συνόδευαν ο λύχνος BE 16840 στο ύψος του θώρακα και το μυροδοχείο BE 16883 πίσω από το κεφάλι. Στα ανατολικά της κεφαλής του δεύτερου νεκρού σιδερένιος κρίκος BE 18159 και περασμένο σε δάκτυλο του αριστερού χεριού σιδερένιο δακτυλίδι BE 18144.

Ι.Μονόμυξος λύχνος BE 16840¹⁹⁷ (ΠΙΝ. 105 γ), συγκολλημένος και συμπληρωμένος. Ύψ.:

0,039μ., μήκ.: 0,079μ., διάμ. Β.: 0,039μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος και κατά τόπους γκρίζος, ελάχιστα ίχνη καστανέρυθρου επιχρίσματος. Σώμα σχετικά στρογγυλό, με τη μεγαλύτερη διάμετρο στο κάτω του μέρος του. Βάση δισκόμορφη, χαμηλή. Γύρω από την μεγάλη οπή πληρώσεως δίσκος με υπερυψωμένη περιφέρεια. Στο πίσω μέρος του υπήρχε κάθετη λαβή από την οποία σώζονται μόνο τα ίχνη της. κοντόχοντρος μυκτήρας, με τριγωνικές απολήξεις στα άκρα και ίχνη καύσης.

2. Μυροδοχείο BE 16883¹⁹⁸ (ΠΙΝ. 105 β, σχέδ. 78), συγκολλημένο και συμπληρωμένο. Ύψ.: 0,166μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ. , διάμ. Β.: 0,024μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος. Κοιλιά ωοειδής, επιμήκης, λαιμός ψηλός και λεπτός, χείλος από πλαστικό δακτύλιο. Πόδι χαμηλό, βάση δισκόμορφη.

Σχέδιο 78. Τάφος 807. Το μυροδοχείο BE 16883.

3. Χάλκινο δακτυλίδι BE 18144(ΠΙΝ. 106 α), ακέραιο, κατασκευασμένο από ταινιόσχημο έλασμα. Διάμ.: 0,02μ., Πλάτ. Ελασμ.: 0,005μ.

4. Σιδερένιος κρίκος BE 18159, (ΠΙΝ. 106 β), συγκολλημένος κλειστός, κατασκευασμένος από χοντρό, μονοκόμματο, συμπαγές σύρμα. Η επιφάνειά του έντονα διαβρωμένη λόγω οξείδωσης. Διάμ.: 0,44-0,047μ.

Χρονολόγηση τάφου: τέλη 2^{ου} αι. π.Χ.

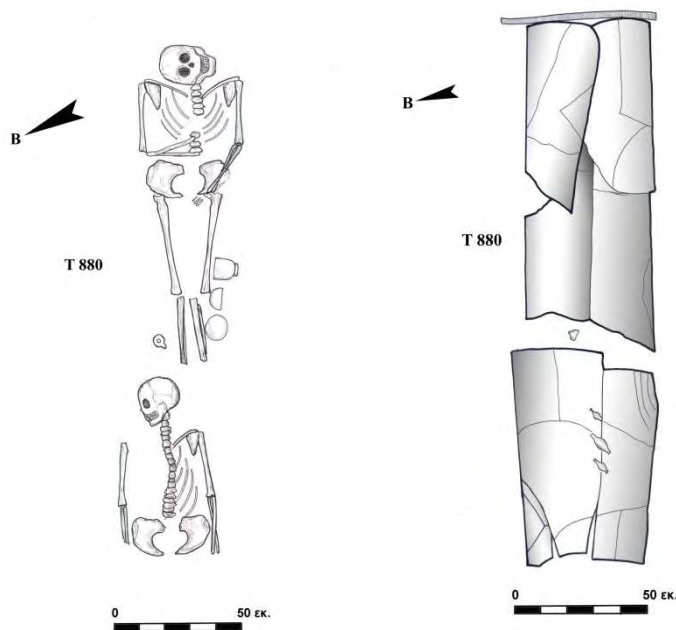
¹⁹⁷Ιντζεσίλογλου 1994, 372-374, τύπος ΦΕ 4, πριν τα μέσα του 2^{ου} αι. – πρώιμος 1^{ος} αι. π.Χ.

¹⁹⁸Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 126, Π 1403, μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

ΤΑΦΟΣ 880 (σχέδ. 79).

Θέση τάφου: Τομέας Α, τετράγωνο 43.

Τρόπος ταφής: ενταφιασμός σε κεραμοσκεπή καλυβίτη τάφο με προσανατολισμό Α-Δ. Δυο σκελετοί σε ύπτια εκτεταμένη στάση με την κεφαλή στα ανατολικά.. Ο πρώτος έχει μήκος 1.25 μ. Ο δεύτερος βρίσκεται μπροστά από τους ταρσούς του πρώτου και σώζεται σε μήκος 0.70μ. ο α' ανήκε σε γυναίκα νεαρής ηλικίας 20 – 35 ετών και ο β' σε γυναίκα ηλικίας άνω των 50 ετών.

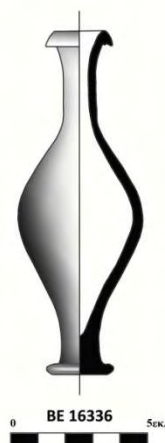

Σχέδιο 79. Ο τάφος 880 ανοικτός και κλειστός.

Έξω από τον τάφο: τρία μυροδοχεία BE 16336, BE 16279 και BE 16325 πάνω από τις κεραμίδες.

3. Μυροδοχείο BE 16336¹⁹⁹ (ΠΙΝ. 107 β, σχέδ. 80). Συγκολλημένο στη βάση του λαιμού. Πηλός καστανός. Σώμα ωοειδές με ψηλό και πολύ στενό λαιμό και χείλος από καμπύλο πλαστικό δακτυλίδι. Αρκετά ψηλό πόδι, δισκόμορφη βάση, της οποίας λείπει μέρος.

¹⁹⁹Rotroff 2006, αρθρ. 419, 250 – 210 π.Χ.

Σχέδιο 80. Τάφος 880. Το μυροδοχείο BE 16636.

4. Μυροδοχείο BE 16279²⁰⁰ (ΠΙΝ. 107 δ, σχέδ. 81). Συγκολλημένο στη βάση του λαιμού και συμπληρωμένο σε μικρό σημείο του σώματος. Επιφάνεια τεφρή, καστανές ταινίες στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά. Σώμα ευρύ, ωοειδές, λαιμός στενός σχετικά κοντός καταλήγει σε χείλος από πλαστικό λοξότμητο δακτυλίδι. Πόδι κοντό και ευρύ, βάση δισκόμορφη με κοίλη την κάτω επιφάνεια.

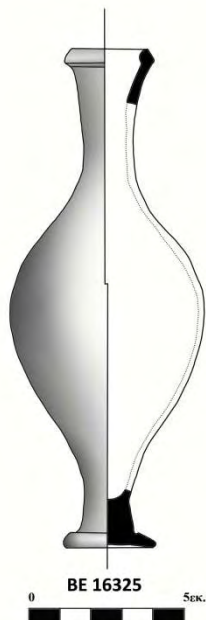

Σχέδιο 81. Τάφος 880. Το μυροδοχείο BE 16279.

²⁰⁰Rotroff 2006, αριθ. 411, 290 – 250 π.Χ.

5. Μυροδοχείο BE 16325²⁰¹ (ΠΙΝ. 107 γ, σχέδ. 82). Ακέραιο. Ύψ.: 0,159 μ., διάμ. Χ.: 0,028 μ., διάμ. Β.: 0,0295 μ. Πηλός καστανός. Σώμα ατρακτόσχημο με ελαφρά τονισμένη κοιλιά. Λαιμός ψηλός, που διευρύνεται προς το χείλος, το οποίο επιστέφεται από πλαστικό δακτυλίδι. Πόδι σχετικά χαμηλό, βάση δισκόμορφη με αποκρούσεις.

Σχέδιο 82. Τάφος 880. Το Μυροδοχείο BE 16325.

Κτερίσματα: Καρπός E 3405 δεξιά του κρανίου, θήλαστρο BE 16285 μεταξύ των κεντρικών κεραμίδων, κάνθαρος BE 16278 εξωτερικά του αριστερού μηρού, σκυφίδιο BE 16332 εξωτερικά αριστερής κνήμης.

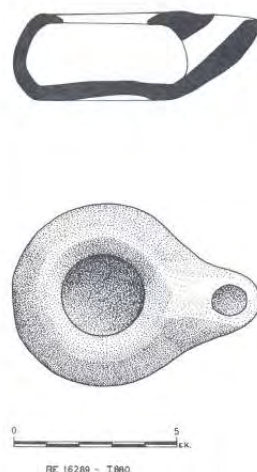
1. Άωτο σκυφίδιο BE 16288 (ΠΙΝ. 108 β, σχέδ. 83). Ακέραιο. Ύψος 0,055μ., διάμ. Χ.: 0,108μ., διάμ. Β: 0,055μ. Πηλός πορτοκαλόχρωμος, ίχνη μελανού και καστανέρυθρου επιχρίσματος στην εσωτερική κι εξωτερική επιφάνεια. Σε όλο το σώμα και ειδικά στη βάση υπάρχει ίζημα. Σώμα σχετικά βαθύ κι ευρύ, με χείλος που στρέφεται προς τα μέσα. Βάση δακτυλιόσχημη.

²⁰¹Rotroff 2006, αριθ. 416, 225-170 π.Χ.

Σχέδιο 83. Τάφος 880. Σκυφίδιο BE 16288

2.Μονόμυξος λύχνος 3404/ BE 16289²⁰² (ΠΙΝ. 109 α-β, σχέδ. 84). Ακέραιος. Ύψ. 0,027μ., Μήκ.: 0,075μ., πλάτ.: 0,056μ. Πηλός ανοιχτοκάστανος, απολεπισμένο μαύρο επίχρυσμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Σώμα κυλινδρικό, πλατύ και χαμηλό στο κάτω μέρος. Βάση επίπεδη, αδιαμόρφωτη. Στην πάνω επιφάνεια μεγάλη οπή πληρώσεως με ελαφρά κυρτό περιχείλωμα. Μυκτήρας βραχύς με καμπύλη απόληξη και μικρή ωοειδή οπή.

Σχέδιο 84. Τάφος 880. Μονόμυξος λύχνος BE 16289

6. Καρπός E 3405.

7. Θήλαστρο BE 16285²⁰³ (ΠΙΝ. 108 γ). Ελλειπές ως προς τη λαβή και την προχοή. Ύψ.:0,047 μ., διάμ. Σ.:0,056 μ., διάμ. Β.:0.032 μ. Πηλός καστανός, απολεπισμένο μελανό γάνωμα, το οποίο κατά τόπους γίνεται καστανέρυθρο λόγω της άνισης όπτησης, καλύπτει όλη την

²⁰²Scheibler 1976, αριθ. 69, 25, πιν. 15, τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.

²⁰³Rotroff 1997, αριθ. 1194, 3^{ος} – πρώιμος 2^{ος} αι. π.Χ.

εξωτερική επιφάνεια εκτός από τη βάση και το κάτω μέρος του ποδιού. Σώμα κωνικό που σχηματίζει καμπύλο σώμα. Στο σημείο αυτό γύρω από τη μεγάλη κεντρική οπή υπάρχει σχετικά φαρδύ περιχέλωμα χαμηλότερα από τον υπερυψωμένο ώμο. Σώζονται τα ίχνη της κάθετης ταινιωτής λαβής. Πόδι ψηλό, ευρύ που καταλήγει σε αδιαμόρφωτη βάση.

8. Κάνθαρος BE 16278²⁰⁴ (ΠΙΝ. 107 α). Ακέραιος. Πηλός καστανός. Το μελανό γάνωμα απολεπισμένο. Σώμα βαθύ που καταλήγει σε απλό χείλος. Βάση με καμπύλο περίγραμμα και κοιλότητα στην κάτω επιφάνεια χωρίζεται από τα τοιχώματα του αγγείου με κοντό πόδι. Κάτω από το χείλος ξεκινούν κάθετες ταινιωτές λαβές, οι οποίες στην άνω επιφάνεια φέρουν πλαστικό κισσόφυλλο. Μια αυλάκωση περιτρέχει το χείλος εξωτερικά. Στη μετόπη μεταξύ των λαβών και στις δύο όψεις του αγγείου αποδίδεται με εγχάραξη γιρλάντα πάνω και κάτω από την οποία υπάρχουν γραπτάσταγονόμορφα μοτίβα από επίθετο πηλό. Τα μοτίβα παρατάσσονται σε δύο ομάδες με διαφορετική φορά.

9. Άωτο σκυφίδιο BE 16332 (ΠΙΝ. 108 α). Ακέραιο. Ύψ.:0,042 μ., διάμ. Χ.:0,109 μ., διάμ. Β.: 0,053 μ. πηλός ρόδινος, σκούρο καστανέρυθρο επίχρυσμα σε όλο το σώμα εξωτερικά και εσωτερικά. Σώμα βαθύ ημισφαιρικό με χείλος που στρέφεται έντονα προς τα μέσα. Βάση ψηλή δακτυλιόσχημη.

Χρονολόγηση τάφου: Οι ταφές χρονολογούνται στα μέσα και στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.

---

²⁰⁴Sparkes – Talcott 1970, αριθ. 722, 350-325 π.Χ., Edwards 1975, 82, αριθ.451, 453, πιν. 53 γύρω στο 300 π.Χ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΑΦΗΣ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΤΑΦΕΣ ΤΟΥ 3^{ου} – 2^{ου} αι. π.Χ.

Α) ΕΠΙΤΥΜΒΙΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

Η χρήση επιτύμβιων στηλών είναι δεδομένη στο νεκροταφείο που εξετάζουμε. Ο Λουκιανός δίνει μια εικόνα των σημάτων των τάφων «*χώματα μὲν γὰρ καὶ πυραμίδες καὶ στήλαι καὶ ἐπιγράμματα*»²⁰⁵. Στις ταφές που εξετάζονται, αλλά και σε όλο το νεκροταφείο δεν βρέθηκαν επιτύμβια σήματα στη θέση τους. Κατά τη διάρκεια όμως της ανασκαφής και της επιφανειακής έρευνας στο χώρο εντοπίστηκαν τμήματα επιτύμβιων στηλών (**ΠΙΝ. 112**) γυναικών, που έζησαν και ενταφιάστηκαν στη Δημητριάδα. Ενδεικτικά αναφέρονται η Λεαγόρα από τη Μελιταία της Αχαΐας Φθιώτιδας, η Καλλίπολις από τις Θήβες και η Τιμαρέτα από τη Βέροια²⁰⁶.

Οι επιτύμβιες στήλες του βόρειου νεκροταφείου, που χρονολογούνται στους ελληνιστικούς χρόνους, ανήκουν στον τύπο της απλής ορθογώνιας ή στον τύπο της στήλης με αετωματική επίστεψη. Κάτω από την επίστεψη, ψηλά στο σώμα της στήλης χαράσσεται το όνομα και το πατρώνυμο του νεκρού και μερικές φορές ο τόπος καταγωγής του. Επίσης, στα βραχώδη εξάρματα μεταξύ των ανασκαφικών τομέων της ανασκαφής, εντοπίστηκαν και αποκαλύφθηκαν ορθογώνια και κυκλικά λαξεύματα για την τοποθέτηση σημάτων, κιόνων και στηλών, χωρίς όμως να βρεθεί κανένα στη θέση του. Οι στήλες των ελληνιστικών χρόνων διακοσμούνται με ανάγλυφους ρόδακες και γραπτά κοσμήματα ή παραστάσεις.

Περισσότερες από τις μισές γνωστές γραπτές στήλες από τη Δημητριάδα ανήκουν σε γυναίκες. Μερικές από αυτές εκτός από το όνομα της νεκρής και το πατρωνυμικό ή ανδρωνυμικό έχουν χαραγμένο ένα επίγραμμα, το οποίο σε συνδυασμό με την παράσταση αποτελεί ατομικό πορτραίτο των γυναικών που έζησαν στην πόλη τον 3^ο και 2^ο αιώνα π.Χ.²⁰⁷

Β) ΤΡΟΠΟΣ ΤΑΦΗΣ

Στο βόρειο νεκροταφείο κυριαρχεί ο ενταφιασμός σε όλες τις εποχές. Ελάχιστες σχετικά με το πλήθος των τάφων είναι οι περιπτώσεις εγχυτρισμών με τα καμένα οστά τοποθετημένα σε αγγεία διαφόρων τύπων (αμφορείς, χύτρες και μπρούτζινη υδρία²⁰⁸). Οι νεκρές γυναίκες τοποθετούνται εκτάδην σε λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς καλυβίτες και κιβωτιόσχημους τάφους που δεν έχουν σταθερό προσανατολισμό. Ενταφιάζονται ντυμένες, όπως φαίνεται από τα εξαρτήματα ενδυμασίας (περόνες), που βρέθηκαν μέσα στους τάφους στο ύψος των ώμων.

²⁰⁵Περί πένθους, 22.

²⁰⁶Νικολάου 2000, 313.

²⁰⁷Salowey 2012, 249-257.

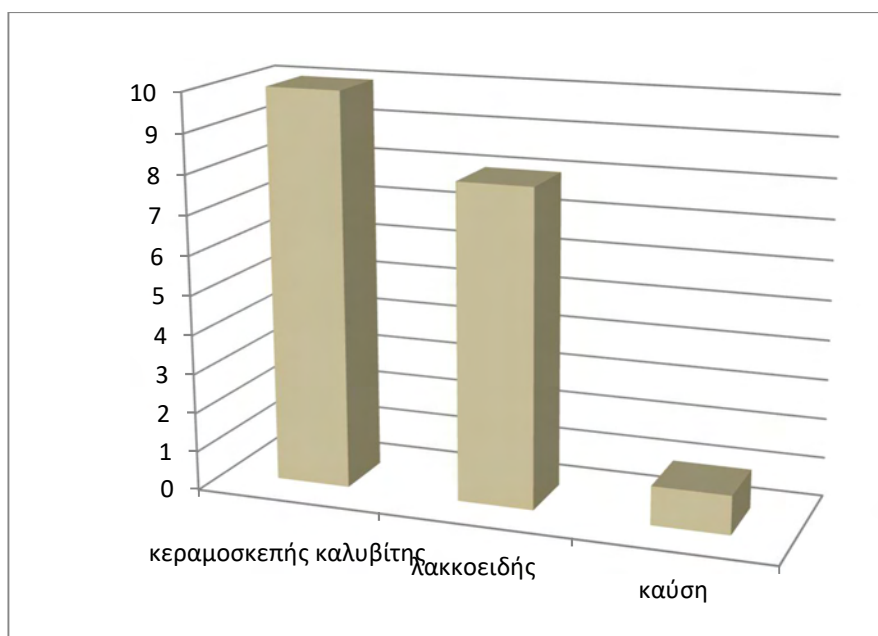
²⁰⁸Νικολάου κ. ά. 2009, 707-720.

Στην περίπτωση του τάφου 389 τα οστά της νεκρής είχαν τυλιχθεί σε υφάσματα με αραιή πλέξη, λινό και βαμβακερό²⁰⁹.

Η εύρεση σιδερένιων καρφιών μέσα σε τάφους αποτελεί ένδειξη για τη χρήση ξύλινων φορείων με τα οποία γινόταν η εκφορά και στη συνέχεια παρέμεναν μέσα στους τάφους. Το ξύλινο φορείο²¹⁰, του οποίου σώθηκαν πολύ φθαρμένα τμήματα ήταν επενδεδυμένο με μολύβδινο έλασμα²¹¹ προσαρτημένο με ήλους στο ξύλο και βρέθηκε στον τάφο 876.

Γ) ΤΥΠΟΙ ΤΩΝ ΤΑΦΩΝ

Σύμφωνα με τους πίνακες, που ακολουθούν, οι τάφοι, που εξετάστηκαν, ανήκουν κυρίως σε δύο τύπους: τους κεραμοσκεπείς και τους λακκοειδείς. Στον 3^ο αι. π.Χ. προηγούνται σε αριθμό με βάση το διαθέσιμο δείγμα οι κεραμοσκεπείς, ακολουθούν οι λακκοειδείς, ενώ οι κιβωτιόσχημοι είναι ελάχιστοι (ΠΙΝ. VI). Στο 2^ο αι. π.Χ. αντίθετα υπερέχουν σε αριθμό οι λακκοειδείς, και έπονται οι κεραμοσκεπείς τάφοι(ΠΙΝ. VII).

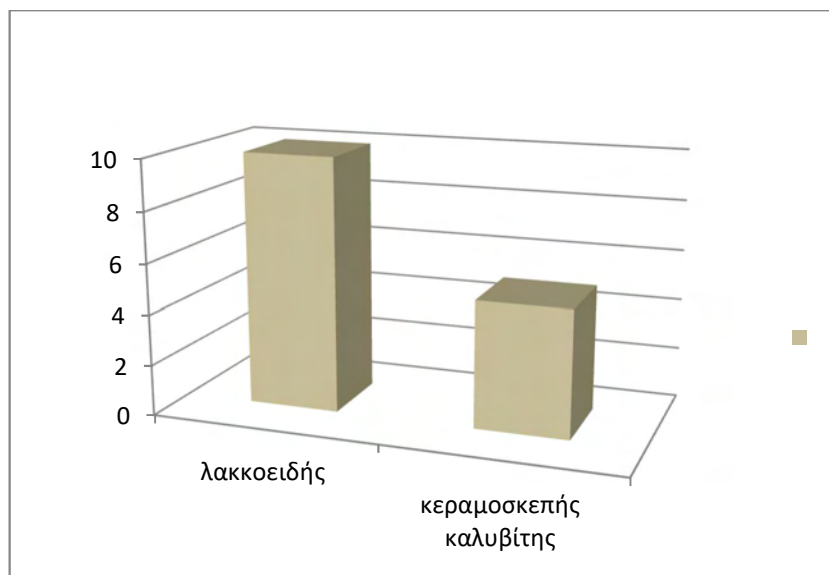

ΠΙΝΑΚΑΣ VI. Οι τύποι των τάφων γυναικών του 3^{ου} αι. π.Χ.

²⁰⁹Νικολάου κ. ά. 2009.

²¹⁰Οι διαστάσεις του είναι: μήκος: περίπου 94 cm, πλάτος α' άκρου: 26εκ., πλάτος β' άκρου: 36 εκ., πλάτος στο κεντρικό τμήμα: 9,5-14 εκ., πάχος: 1,7χιλ. κεντρικό τμήμα: 9.5-14 εκ., πάχος: 1.7 χιλ.

²¹¹Το έλασμα φέρει περιμετρικά είκοσι τρία χάλκινα και έξι σιδερένια καρφιά. Πέντε σιδερένιοι σύνδεσμοι σε σχήμα «Π» το κρατούσαν προσκολλημένο σε ξύλινο υπόβαθρο.

ΠΙΝΑΚΑΣ VII. Οι τύποι των τάφων γυναικών του 2^{ου} αι. π.Χ.

Στους περισσότερους τάφους, που παρουσιάζονται οι ταφές ήταν ατομικές.

Στη μελέτη συμπεριλήφθηκαν και πέντε τάφοι με πολλαπλές ταφές, μεταξύ των οποίων και γυναικείες, για να επιβεβαιωθεί η διαφοροποίηση ή μη των κτερισμάτων.

Δ)ΕΥΡΗΜΑΤΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΥΤΟΥΣ

Αντικείμενα, που μάλλον είχαν σχέση με τις ταφικές τελετουργίες και τις προσφορές των επιζώντων, βρέθηκαν έξω από τάφους. Συγκεκριμένα έξω από τους τάφους 709, 845 και 877 βρέθηκαν άωτα σκυφίδια. Κατά την αποκάλυψη του τάφου 81 εντοπίστηκαν τμήμα σπλεγγίδας, νόμισμα και όστρεο. Στον τάφο 177 υπήρχαν λάγυνος και δύο μυροδοχεία. Στον τάφο 198 ένα μυροδοχείο. Στον τάφο 393 τρία ομφαλωτά πινάκια. Αυτά πρέπει να σχετίζονται με τις τελετές έξω από τους τάφους.

Ε)ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΟΥΣ ΤΑΦΟΥΣ

Μέσα στους τάφους τα κτερίσματα και τα προσωπικά αντικείμενα των νεκρών τοποθετήθηκαν με διάφορους τρόπους. Δίπλα στους βραχίονες και κατά μήκος των χεριών στους τάφους 147, 148, 366, 765, 809, 815, 877 και 161. Γύρω από την κεφαλή στους τάφους 366, 801, 815. Στους ώμους στον τάφο 215. Στη λεκάνη στους τάφους 768, 198, 213. Στην περιοχή των μηρών, κνημών και δίπλα στα άκρα πόδια στους τάφους 223, 304, 323, 344, 362, 366, 576, 587, 709, 710, 798, 801, 809, 815, 826, 845, 865, 917, 74, 81, 110, 161, 172, 177. Τα κοσμήματα, περιδέραια, βραχιόλια, δακτύλιοι, βρέθηκαν στο θώρακα τα πρώτα, περασμένα στα χέρια και στα δάκτυλα των χεριών τα υπόλοιπα. Η περόνη του τάφου 161 βρέθηκε στον ώμο της νεκρής. Χάλκινες βελόνες βρέθηκαν η μία δίπλα στο δεξιό ώμο (Τ. 845) και η άλλη δίπλα στον αριστερό ταρσό (Τ. 917). Τα νομίσματα, σε όσους τάφους υπήρχαν, βρέθηκαν στόμα της νεκρής (Τ. 148,709,877,810) και μία φορά δίπλα στο δεξί χέρι (Τ. 362).

ΣΤ) ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ

Τα αντικείμενα που συνοδεύουν τις νεκρές γυναίκες στους τάφους είναι κυρίως πήλινα αγγεία πόσεως και μεταφοράς υγρών, λύχνοι και μυροδοχεία, αλλά και προσωπικά είδη : κοσμήματα, στλεγγίδες, πυξίδες(ΠΙΝ. VIII και IX).

ΛΥΧΝΟΙ

Οι λύχνοι που βρέθηκαν στις γυναικείες ταφές του 3^{ου} και 2^{ου} αιώνα π.Χ. είναι κατασκευασμένοι από εγχώριο πήλο πορτοκαλόχρωμο ή τεφρό και στην πλειοψηφία τους είναι τροχήλατοι εκτός από λίγα παραδείγματα που έχουν κατασκευαστεί από μήτρες. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι χρησιμοποιημένοι όπως αποδεικνύεται από τα ίχνη που έχουν διατηρηθεί στις οπές καύσης. Ο αριθμός των παραδειγμάτων του 3^{ου} και 2^{ου} αιώνα π.Χ. δίνει τη δυνατότητα με βάση τα κοινά χαρακτηριστικά να οργανωθούν σε ομάδες των οποίων η κυκλοφορία χρονολογείται από τα άλλα κτερίσματα και τα νομίσματα.

Από τη μελέτη συνάγεται ότι στα πρώτα χρόνια της ζωής της πόλης τα αττικά πρότυπα επηρεάζουν την τοπική παραγωγή της Δημητριάδας.

Ο λύχνος **BE 15575** του τάφου 393 έχει πολλές ομοιότητες με τον αττικό τύπο 25B, που χρονολογείται από το β' μισό του 4^{ου} έως το α' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ.²¹². Σύμφωνα με τα δεδομένα του τάφου, στον οποίο βρέθηκε, η χρήση του χρονολογείται στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

Ο λύχνος **BE 16751** του τάφου 709 αντιστοιχεί μορφολογικά στον αττικό τύπο 25 D Prime²¹³. Η χρήση του στην Αθήνα ξεκινάει από τα τέλη του γ' τέταρτου του 4^{ου} αιώνα και φτάνει έως το α' τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Το συγκεκριμένο παράδειγμα της Δημητριάδας σε συνδυασμό με τον κήρυκα με κυλινδρικό σώμα, με τον οποίο συνυπήρχε στον τάφο, τοποθετεί το λύχνο χρονολογικά στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ.²¹⁴

Ο μελαμβαφής λύχνος **BE 17365** του τάφου 576 με την επίπεδη βάση, τογωνιώδες σώμα, το επίπεδο περιχέλιωμα γύρω από τη μικρή οπή πληρώσεως και την οριζόντια λαβή που υψώνεται πάνω από το σώμα, συνοδεύεται από μυροδοχείο, το οποίο χρονολογείται από το 250 έως το 190 π.Χ. στην Αγορά²¹⁵ και προς τα τέλη του 3^{ου} αιώνα π.Χ. στη Βέροια²¹⁶. Σύμφωνα και με τα άλλα κτερίσματα του τάφου τοποθετείται στο β' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Στον ίδιο γενικό τύπο ανήκει και ο μελαμβαφής λύχνος **BE 16920** του τάφου 826. Σε αυτή την περίπτωση το αγγείο

---

²¹²Howland 1958, 72 κ.ε.

²¹³Howland 1958, 79 κ.ε.

²¹⁴Νικολάου 2000, 45-47.

²¹⁵Rotroff 2006, αριθ.418, 287.

²¹⁶Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 2159, 97.

είναι μικρό σε διαστάσεις και σώζονται μόνο οι γενέσεις της λαβής πάνω στο σώμα. Συνυπάρχει στον τάφο με βαθύ πινάκιο, το οποίο στην Αγορά χρονολογείται το διάστημα 175 – 150 π.Χ.²¹⁷ και σκυφίδιο με έξω νεύον χείλος του 175 π.Χ.²¹⁸

Ο λύχνος **BE 16289** του τάφου 880 βρίσκεται παράλληλα στην ομάδα 30B της Αγοράς, η οποία χρονολογείται από τα μέσα του 4^{ου} και έως το α' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.²¹⁹ Ο συγκεκριμένος χρονολογείται προς το τέλος του 3^{ου} αιώνα π.Χ. λόγω της εύρεσης μέσα στον τάφο μυροδοχείων, τα οποία στην Αγορά χρονολογούνται αυτήν την εποχή²²⁰.

Οι λύχνοι **BE 15555, 17105, 15973, 16251, 16523, 16831 και 20225** των τάφων 147, 304, 161, 845, 917, 801 και 394 έχουν πολλές ομοιότητες με τους τύπους 29 A-B της Αγοράς²²¹. Στην Αγορά οι λύχνοι του τύπου 29 A χρονολογούνται από το 375 έως το 275 π.Χ. και του 29 B από το 300 έως το 250 π.Χ. Το σώμα των λύχνων αυτής της ομάδας στη Δημητριάδα είναι φακοειδές, οι βάσεις δισκοειδείς, τα σώματα καμπύλα, πλατιά με τη γωνίωση στο μέσον του σώματος. Στον ώμο υπάρχουν διάτρητα ωτία και η οπή πληρώσεως στο ανώτερο τμήμα του αγγείου περιβάλλεται από λεπτό πλαστικό δακτύλιο. Στα πρωιμότερα παραδείγματα της ομάδας ο μυκτήρας είναι βραχύς και στα οψιμότερα επιμήκης. Η χρονολόγηση των αγγείων αυτών στους τάφους γυναικών, που εξετάζουμε, με βάση τα άλλα συνευρήματα τοποθετείται από το 290 π.Χ. έως το 160 π.Χ.

Δύο παραδείγματα **BE 16378 και 16940** των τάφων 865 και 587 εμφανίζουν όμοια χαρακτηριστικά με τους λύχνους του τύπου 33 A της Αγοράς²²². Στο πρώτο αγγείο η βάση είναι δισκοειδής, ενώ στο δεύτερο επίπεδη. Τα σώματα έχουν καμπύλο περίγραμμα και γύρω από την οπή πληρώσεως φέρουν αυλάκωση. Οι μυκτήρες είναι επιμήκεις με καμπύλες απολήξεις. Οι λύχνοι αυτοί συνοδεύονται από ατρακτόσχημα μυροδοχεία του 2^{ου} αιώνα π.Χ.²²³

Το αγγείο **BE 17686** του τάφου 362 έχει βάση επίπεδη, σώμα καμπύλο που κλίνει ελαφρά προς τα πάνω και το άνω τμήμα είναι πιεσμένο προς τα μέσα και σχηματίζει δακτύλιο γύρω από την

²¹⁷Rotroff 1997, 319, αριθ. 757.

²¹⁸Rotroff 1997, 325, αριθ. 925.

²¹⁹Howland 1958, 97-98, πιν. 15, 41.

²²⁰BE16279: Rotroff2006, 290, αριθ. 415 (250 -190 π.Χ.), BE 16325:Rotroff2006, 292, αριθ. 439 (225 -160 π.Χ.).

²²¹Howland 1958, 94-97, πιν. 41.

²²²Howland 1958, 94-97, πιν. 41.

²²³Knigge 1976, 187, Ε. 101.2, πιν. 96 Ε (2^{ος} αι. π.Χ.), Παπακωνσταντίνου 2000, 208-209, εικ. 7 ε-ζ (μέσα έως προχωρημένος 2^{ος} αι. π.Χ.), Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, Π 1254 (γ' τέταρτο 2^{ου} αι. π.Χ.).

οπή πληρώσεως. Βρέθηκε μαζί με χάλκινο νόμισμα Μαγνήτων με χρονολογία κοπής 197- 146 π.Χ.²²⁴ και σιδερένια στλεγγίδα.

Οι λύχνοι **BE 16840** και **BE 17690** των τάφων 807 και 366 έχουν κοινό χαρακτηριστικό το ψηλό περιχείλωμα τον εσωτερικό δακτύλιο γύρω από την οπή πληρώσεως και την κάθετη λαβή. Συνυπήρχαν με μυροδοχεία των μέσων και του β' μισού του 2^{ου} αιώνα π.Χ.²²⁵

Ως παραλλαγή της προηγούμενης ομάδας μπορεί να θεωρηθεί ο λύχνος **BE 16754** με το καμπύλο περίγραμμα, τον πλατύ δακτύλιο γύρω από την οπή πληρώσεως και τον επιμήκη μυκτήρα, που αποτελούσε κτέρισμα του τάφου 710. Συνοδευόταν από μυροδοχεία του 2^{ου} αιώνα π.Χ.²²⁶

Με μήτρα είναι κατασκευασμένος ο λύχνος **BE 16830** του τάφου 815. Ανάλογα παραδείγματα από την Αγορά ανήκουν στις ομάδες 49 A-B, που μιμούνται λύχνους των εργαστηρίων της Εφέσου (τύπος Εφέσου). Η χρονολόγησή του στα τέλη του 2^{ου} αιώνα π.Χ. υποστηρίζεται από ατρακτόσχημα μυροδοχεία²²⁷.

Βάσει των ανωτέρω αλλά και από άλλα παραδείγματα, μικρά σε αριθμό αλλά χαρακτηριστικά των τύπων, από ίδιο νεκροταφείο²²⁸ παρατηρείται ότι στις αρχές και στο α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. τα σχήματα που προτιμώνται πλησιάζουν του αττικού τύπου HT 25B, 25 DPrime, οι οποίοι πιθανόν να αντιγράφονται λόγω της πρακτικότητας του σχήματος. Μέσα στον 3^ο αιώνα π.Χ. τα εργαστήρια της πόλης εξελίσσονται με αποτέλεσμα να διαφοροποιούνται τα χαρακτηριστικά των παραγόμενων λύχνων χωρίς όμως να αγνοούνται τα γενικά σχήματα των αττικών ίσως λόγω της ευρείας κυκλοφορίας των δευτέρων.

ΛΙΘΙΝΑ ΑΛΑΒΑΣΤΡΑ

Τα αλάβαστρα θεωρούνται αγγεία μεταφοράς μύρου ή αρωματικού ελαίου²²⁹ και η αρχαία γραμματεία το επιβεβαιώνει²³⁰.

Λίγα παραδείγματα έχουν βρεθεί στις γυναικείες ταφές του βόρειου νεκροταφείου και τα περισσότερα είναι φθαρμένα λόγω της επαφής με το υγρό έδαφος, που αποτελούσε συνήθως τον πυθμένα των τάφων. Μόνο το αλάβαστρο **BE 36274** είναι ακέραιο, γιατί βρέθηκε μέσα σε

²²⁴Rogers 1932, αριθ. 342, εικ. 171.

²²⁵Νικολάου 2000, 51-55, Νικολάου 2004, 56.

²²⁶BE 16747: Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 78, Π 1468, πιν. 53 (α' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.), BE 16746: Thompson 1934, C 76 (αρχές 2^{ου} αι. π.Χ.), BE 16753: Rotroff 2006, αριθ. 441-442, (175 – 150 π.Χ.)

²²⁷Νικολάου 2000, 55-57, Νικολάου 2004, 59.

²²⁸Νικολάου 2004, 47-59.

²²⁹Amyx 1958, 213.

²³⁰«μύρου αλάβαστρον» Ηρόδοτος 3.20.1

τεφροδόχο κάλπιδα (τάφος 389) και ήταν προστατευμένο. Αποτελούσε το μοναδικό κτέρισμα του τάφου και χρονολογείται σύμφωνα με την τεφροδόχο μπρούτζινη υδρία, που βρέθηκε μέσα στην κάλπιδα, στο τέλος του 4^{ου} αι. π.Χ.²³¹ Τα αλάβαστρα του τάφου 393 **BE 15960** και **BE 15946** σώζονται αποσπασματικά και δεν παρέχουν αρκετές πληροφορίες για το σχήμα τους. Βρέθηκαν σε τάφο με περισσότερες της μιας ταφές και κτερίσματα του 3^{ου} αι. π.Χ.²³².

ΠΗΛΙΝΑ ΑΛΑΒΑΣΤΡΑ

Τα πήλινα αλάβαστρα ως ταφικά κτερίσματα χρησιμοποιούνται όπως τα αντίστοιχα λίθινα και τα μυροδοχεία²³³. Υπάρχουν δύο τύποι: α) με ενιαίο περίγραμμα ή μείωση στο λαιμό και στρογγυλεμένη βάση²³⁴ και β) με μείωση στο λαιμό, οριζόντιο χείλος και κωνική βάση²³⁵. Παρόμοια αγγεία έχουν βρεθεί σε κιβωτιόσχημο τάφο της Πέλλας με άλλα ευρήματα του α' μισού του 3^{ου} αιώνα π.Χ.²³⁶ Τα δύο πήλινα αλάβαστρα **BE 16992** και **BE 16993** του τάφου 393, που εξετάζουμε, ανήκουν στο δεύτερο τύπο. Βρέθηκαν σε τάφο με περισσότερες της μιας ταφές και χρονολογούνται στον 3^ο αιώνα π.Χ.

ΜΥΡΟΔΟΧΕΙΑ

Ο όρος μυροδοχείο συνεπάγεται ότι τα αγγεία αυτά είχαν χρησιμοποιηθεί για την αποθήκευση αρωματικών ελαίων, πιθανώς εκτός από την χρήση τους ως δοχεία αρωμάτων ή καλλυντικών είχαν αξιοποιηθεί και στην ιατρική και αποτέλεσαν προσφορές σε τελετές αλλά και ταφικά δώρα.

Τα μυροδοχεία αντικαθιστούν τα λίθινα συνήθως αλάβαστρα και τα ληκύθια, που αποτελούν τα συνήθη αγγεία ελαίων ή αρωμάτων στους τάφους της κλασικής εποχής. Πολλοί μελετητές της ελληνιστικής κεραμικής έχουν ασχοληθεί με την τυπολογική κατάταξή τους και με τη χρονολόγηση καθενός από αυτά στα πλαίσια εμφάνισής τους σε τοπικά εργαστήρια²³⁷.

Οι αναλογίες των αγγείων αυτών μεταβάλλονται κατά εποχές. Τα πρωιμότερα των αρχών και ως τα μέσα του 3^{ου} αιώνα π.Χ. έχουν χαμηλό φαρδύ πόδι και ευρεία κοιλιά. Από τα μέσα του 3^{ου} αιώνα και μετά το μέγεθος ελαττώνεται και το σώμα λεπταίνει. Στο 2^ο αιώνα π.Χ. το σώμα, το πόδι και ο λαιμός επιμηκύνονται και το μέγεθος αυξάνει σε σχέση με τα προηγούμενα.

²³¹Νικολάου κ. άλ. 2009, 707 -717.

²³²Για λίθινα αλάβαστρα σε πρώιμο ελληνιστικό τάφο με ταφές του 4^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αιώνα π.Χ. βλ. Μαρκουλάκη - Νινιού - Κινδελή 1982, 109 – 110 και σχέδιο 49.

²³³Για την ερμηνεία και την προέλευση του αλαβάστρου βλ. Amyx 1958, 213 - 217.

²³⁴ΕλλΚερ Μακεδονίας, 44, γ-δ' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ.

²³⁵Γρηγοριάδου –Σκέρλου 2004, 323 -324 τύπος 1 (λίγο πριν τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και έως μετά τα μέσα του 1^{ου} αι. π.Χ.)

²³⁶Λιλιμπάκη - Ακαμάτη 1989-1991, 101, πιν.36.

²³⁷Anderson – Stojanovic 1987, 105 – 122, Δρούγου –Τουράτσογλου 1998, 123 -129, Καλτσάς 1983, 56-63, Μαρκουλάκη –Νινιού-Κινδελή 1977, 83 - 89, Rotroff 2006, 150 – 160.

Μετά τα μέσα του 2^{ου} αιώνα εμφανίζονται μικρά σε μέγεθος μυροδοχεία με ατρακτόσχημο σώμα (τάφος 223).

Τα μυροδοχεία της Δημητριάδας είναι σκεύη κοινά, απλά στην κατασκευή, συνήθως χωρίς ιδιαίτερη διακόσμηση πέρα από τις γραπτές ταινίες στο λαιμό την κοιλιά και το πόδι. Παράλληλα εμφανίζονται και τα μυροδοχεία στον τύπο του ψευδαμφορίσκου (τάφοι 215, 907). Τα μυροδοχεία των γυναικείων ταφών, που εξετάζονται εδώ, μπορούν να διακριθούν σε ομάδες:

ΟΜΑΔΑ Α

Στην πρώτη ομάδα περιλαμβάνονται μυροδοχεία με δισκοειδή ή κωνική βάση, χοντρό και χαμηλό πόδι, σφαιρική κοιλιά με τη μεγαλύτερη διάμετρο στο μέσον της, χαμηλό λαιμό και χείλος που καταλήγει σε λοξότμητο δακτυλίδι **BE 16270** (T.880), **BE 16170** (T.215), **BE 16339** (T.877), **BE 17367** (T.576), **BE 15658**(T.304). Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται και τα μυροδοχεία με ψευδολαβές **BE 16207** του τάφου 215 και **BE 16449** του τάφου 907.

Τα μυροδοχεία της ομάδας αυτής κατασκευάζονται από τεφρό πηλό και κοσμούνται με γραπτές ταινίες στο λαιμό, την κοιλιά και τον ώμο. Βρέθηκαν σε ταφές με άλλα κτερίσματα πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, οπότε η εμφάνισή τους τοποθετείται στις αρχές του 3^{ου} και η παρουσία τους συνεχίζεται όλον τον 3^ο αι. π.Χ.

Στην Πύλο παρόμοια αγγεία χρονολογούνται στα τέλη του 4^{ου} αι π.Χ.²³⁸ Στην Πέλλα βρέθηκαν με άλλα κτερίσματα του τέλους του 4^{ου} και των αρχών του 3^{ου} αι. π.Χ.²³⁹ Στη Βέροια τοποθετούνται στον 3^ο αι. π.Χ.²⁴⁰ Στη Ρόδο μυροδοχείο του τύπου αυτού χρονολογείται με βάση τα συνευρήματα στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴¹ Το σχήμα και η διακόσμηση στη Μακεδονία επιβιώνει σε όλο τον 3^ο αι. π.Χ.²⁴² Στην Αθήνα η χρήση του τύπου χρονολογείται από το 250 έως το 190 π.Χ.²⁴³

ΟΜΑΔΑ Β

Ανήκουν τα μυροδοχεία **BE 16340** (T.892), **BE 16691** (T. 771), **BE 16467**(T.917), **BE 16988** (T.393), **BE 16533** (T.768).

Η βάση είναι δισκώμορφη ή κωνική, το πόδι αρχίζει να στενεύει και μειώνεται αισθητά η διάμετρος της κοιλιάς.Ο λαιμός επιμηκύνεται και σε όλες τις περιπτώσεις καταλήγει σε

²³⁸Καλτσάς 1983, No 1652, πιν.8

²³⁹Λιλιμπάκη -Ακαμάτη 1996, αρ. 89.175, 6.102, σχ.25.

²⁴⁰Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π 2159, 123.

²⁴¹Μαρκουλάκη-Νινιού-Κινδελή 1982, Π. 5600.

²⁴²Δρούγου 1988, 84.

²⁴³Retroff2006, αριθ. 418, 287.

πλαστικό λοξότμητο χείλος.Σχεδόν όλα τα παραδείγματα φέρουν εξίτηλες γραπτές ταινίες λευκές και καστανές στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά.Στην Αθήνα παρόμοια μυροδοχεία χρονολογούνται από το 260 ως το 175π.Χ.²⁴⁴Στην Πύλο εντοπίζονται σε ταφές του τέλους του 4^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁵Στη Βέροια χρονολογούνται τον 3^ο αι. π.Χ.²⁴⁶Στις Αμφανές της Μαγνησίας εντοπίζονται σε τάφο του αΐμις του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁷, ενώ στην Πέλλα η χρήση τους τοποθετείται στα τέλη του 4^{ου}-αρχές 3^{ου} αι.π.Χ.²⁴⁸ Τα παραδείγματα της Δημητριάδας βάσει των άλλων κτερισμάτων τοποθετούνται στον 3^ο αι. π.Χ.

ΟΜΑΔΑ Γ

Μια επίσης πολυπληθής ομάδα αποτελείται από τα μυροδοχεία **BE 15550** (T.147), **BE 16988** (T.393), **BE 17009** (T.393), **BE 16990** (T.394),**BE 16991** (T.394), **BE 16340** (T.892), **BE 16337** (T.892), **BE 16329** (T.892),**BE 16330** (T.892) και **BE 15969** (T.161).

Κοινά χαρακτηριστικά είναι το μικρό ύψος, το ατρακτόσχημο σώμα που διογκώνεται στην κοιλιά και σχηματίζει γωνία προς τον ώμο. Ο λαιμός είναι ψηλός στενός στη βάση του και ευρύτερος πιο ψηλά καταλήγοντας σε ευρύ λοξότμητο χείλος.

Μυροδοχεία με τα χαρακτηριστικά αυτής της ομάδας χρονολογούνται στη Ρόδο στο αΐμισό του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁴⁹, στον Κεραμεικό στο βΐμισό. και στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁰, στην Αθήνα στο βΐμισό και στις αρχές του 2^{ου} αι.π.Χ.²⁵¹ και στη Βέροια μετά τα μέσα του 2^{ου}αι π.Χ.²⁵²

Στη Δημητριάδα τα αντίστοιχα μυροδοχεία ανήκουν σε ταφές του 3^{ου} ²⁵³ και 2^{ου} ²⁵⁴ αιώνα π.Χ.

ΟΜΑΔΑ Δ

Μεμονωμένο παράδειγμα αποτελεί το μυροδοχείο **BE 17011** (T.393) το οποίο έχει κυλινδρικό πόδι χωρίς ιδιαίτερη βάση, σφαιρικό σώμα όχι ιδιαίτερα ευρύ και ψηλό λαιμό που καταλήγει σε λοξότμητο πλαστικό χείλος. Στην Πέλλα παρόμοιο δείγμα χρονολογείται στις αρχές του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁵

---

²⁴⁴Rotroff2006, αριθ. 427, 288.

²⁴⁵Καλτσάς 1983, αριθ. 1651.

²⁴⁶Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π 2158.

²⁴⁷Τριανταφυλλοπούλου 2000, τάφος 26, BE 9502.

²⁴⁸Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, αριθ. 89.107 σ. 93, σχ.1Γ.

²⁴⁹Μαρκουλάκη-Νινιού-Κινδελή 1982, 84 και 86, Π 5595.

²⁵⁰Knigge 1976, πιν. 68, αριθ. 378 βΐμισό 3^{ου} αι. π.Χ. και 379, τέλη 3^{ου} αι π.Χ.

²⁵¹Rotroff 2006, αριθ. 494(225-190π.Χ.) και αριθ. 443 (250-210 π.Χ.).

²⁵²Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π1405.

²⁵³Τάφοι 147, 393, 394.

²⁵⁴Τάφοι 892, 161, 519.

²⁵⁵Λιλιμπάκη-Ακαμάτη 1996, Π 89.22 και 89.25, 118-119.

ΟΜΑΔΑ Ε

Την ομάδα αυτή αποτελούν τα μυροδοχεία **BE 16753** (T.710), **BE 16747** (T.710), **BE 16746** (T.710), **BE 16336** (T.880), **BE 16325** (T.880), **BE 15969** (T.161) και **BE 16798** (T.809).

Η ομάδα αυτή χαρακτηρίζεται από απουσία ιδιαίτερης βάσης στα περισσότερα παραδείγματα, λεπτό όχι πολύ ψηλό πόδι, ωοειδές σώμα και ψηλό λεπτό λαιμό, που ευρύνεται προς το χείλος, και επιστέφεται από λοξότμητο πλαστικό δαχτυλίδι.

Παρόμοιας μορφής αγγεία από την Αθήνα χρονολογούνται από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁶ έως και τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁷ Στον Κεραμεικό παρόμοια μυροδοχεία με εκείνα των τάφων 710 και 809 χρονολογούνται στο 2^ο αι. π.Χ.²⁵⁸ Στη Βέροια το μυροδοχείο Π 1400 χρονολογείται μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁵⁹ Χρονολόγηση από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} και ως τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. επιδέχονται και τα παραδείγματα της Δημητριάδας²⁶⁰.

ΟΜΑΔΑ ΣΤ

Η επόμενη ομάδα περιλαμβάνει τα μυροδοχεία **BE 16921** (T.587), **BE 16922** (T.587), **BE 15537** (T.172), **BE 17692** (T.366) και **BE 17688** (T.366). Το σώμα είναι ατρακτόσχημο επίμηκες, με ψηλό λαιμό και πόδι. Η βάση κωνική και το χείλος λοξότμητο.

Μυροδοχεία με παρόμοια χαρακτηριστικά χρονολογούνται και στη Δημητριάδα και αλλού στο 2^ο αι. π.Χ. και μάλιστα στο β' μισό του²⁶¹.

ΟΜΑΔΑ Ζ

Ed;v an;hkoyn ta myrodoxe;ia **BE 15670** (T.198), **BE 15671** (T.198), **BE 16804** (T.815), **BE 16803** (T.815), **BE 16805** (T.815), **BE 16638** (T.784), **BE 16393** (T.865), **BE 21905** (T.74). Τα μυροδοχεία της ομάδας αυτής έχουν ατρακτόσχημο σώμα, κοιλιά αρκετά επιμήκη, που όμως αφήνει να διαφαίνεται μια γωνίωση στον ώμο, άλλοτε ελαφριά άλλοτε εντονότερη, με αποτέλεσμα να διακόπτεται το ενιαίο περίγραμμά τους.

Παρόμοια δείγματα εντοπίζονται στην Αθήνα²⁶² και χρονολογούνται από το 115 ως το 50 π.Χ., στην Πύλο στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. και τις τελευταίες δεκαετίες του αιώνα²⁶³, στον Εχίνο στο

²⁵⁶Rotroff 2006, αριθ. 514, 225-100 π.Χ.

²⁵⁷Rotroff 2006, αριθ. 441, 442 (175-150 π.Χ.) και 415, 494, Knigge 1976, 163, πιν. 68, αριθ. 378.1 και 379.1, β' μισό έως τέλος του 3^{ου} αι. π.Χ.

²⁵⁸Knigge 1976, E 102.

²⁵⁹Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π 1400, 56 και 126.

²⁶⁰Τέλη 3^{ου} αι. π.Χ. : T. 880, α' μισό 2^{ου} αι. π.Χ. : T. 710, T. 161.

²⁶¹Νικολάου 2000, 47, BE 16921 και 16922, Παπακωνσταντίνου 2000, σελ. 208-209, εικ. 7, ε-ζ, Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π. 1251, πιν. 10 και 87, Π 1404, πιν. 26.

²⁶²Rotroff 2006, αριθ. 452.

²⁶³Καλτσάς 1983, αριθ. 1793, 1794, 56.

β'μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁴ Τα παραδείγματα της Δημητριάδας ταυτίζονται χρονολογικά με τα παραπάνω.

ΟΜΑΔΑ Η

Περιλαμβάνει τα μυροδοχεία **BE 15815** (T.223), **BE 17689** (T.366), **BE 16785** (T.798).

Το σχήμα θεωρείται όψιμο ελληνιστικό. Το σώμα στενό μόλις και διακρίνεται σε πλάτος από το λαιμό και το πόδι. Ο λαιμός ψηλός είναι ευρύτερος από το πόδι και καταλήγει σε πλαστικό δαχτυλίδι. Τα μυροδοχεία αυτά φέρουν λευκές γραπτές ταινίες στο λαιμό, τον ώμο και την κοιλιά. Στην Αττική ο τύπος αυτός χρονολογείται στο β'μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁵ Στη Βέροια μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ. και περνάει η χρήση του στον 1^ο αι. π.Χ.²⁶⁶. Στον Εχίνο βρέθηκε σε ταφικό σύνολο του 2^{ου} μισού του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁷ Στο Άργος ο τύπος αυτός έχει χρήση στο β'μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁸ όπως και στη Δημητριάδα.

Το μυροδοχείο **BE 16883** (T.807) αποτελεί παραλλαγή των ατρακτόσχημων μυροδοχείων του 2^{ου} αι. π.Χ. Το πόδι είναι χαμηλότερο από τον λαιμό. Το σώμα αρθρώνεται στον ώμο και έχει σχήμα πεπιεσμένο ωοειδές. Στην Πύλο αυτός ο τύπος χρονολογείται στις τελευταίες δεκαετίες του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁶⁹. Στη Βέροια μετά τα μέσα του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁰ και στη Φθιώτιδα στο β'μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷¹.

Το μυροδοχείο **BE 16393** (T. 865) με το διογκωμένο σώμα με τογωνιώδες περίγραμμα, το χαμηλό πόδι και τον ψηλό λαιμό χρονολογείται στη Βέροια στο γ'τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷² και στον Εχίνο στο β'μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷³.

Τέλος, το μυροδοχείο **BE 16825** (T.815) με το σφαιρικό σώμα το χαμηλό κυλινδρικό πόδι που καταλήγει σε δισκόμορφη βάση και τον ψηλό κυλινδρικό λαιμό αποτελεί όψιμη ελληνιστική φόρμα²⁷⁴. Στην Πύλο χρονολογείται στο τέλος του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁵ Στη Δημητριάδα προς το τέλος του 2^{ου} ως τις αρχές του 1 αι. π.Χ.

²⁶⁴Παπακωνσταντίνου 2000, 208-209, εικ. 7 ε-ζ, β'μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

²⁶⁵Rotroff 2006, αριθ.507, 298, 150-110 π.Χ., Thompson 1934, D78, E138.

²⁶⁶Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π 1404, 57, πιν. 26.

²⁶⁷Παπακωνσταντίνου 2000, 208, εικ. 8-α-στ.

²⁶⁸Bruneau 1970, 499, μυροδοχεία 185. 19-26, 501, εικ. 165-171.

²⁶⁹Καλτσάς 1983, αρ.1672, σχεδ. 24.

²⁷⁰Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, 77, 126, Π 1462, πιν. 53.

²⁷¹Παπακωνσταντίνου 2000, 208.

²⁷²Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π. 1254, 25, 38, 125.

²⁷³Παπακωνσταντίνου 2000, 207-208, εικ. 6β.

²⁷⁴Δρούγου-Τουράτσογλου 1980, Π. 1256, πιν. 13.

²⁷⁵Καλτσάς 1983, αρ.1746.

ΟΜΑΔΑ Θ

Τα μυροδοχεία αυτά αποτελούν ξεχωριστή ομάδα και λόγω του σχήματός τους ονομάζονται βολβόσχημα ή *bulbous unguentaria*.

Τα μυροδοχεία **BE 21999** και **BE 21028** του τάφου 74 ανήκουν στον τύπο αυτό και μπορούν να ενταχθούν στην ομάδα ίτης Κορίνθου²⁷⁶. Έχουν σώματα σφαιρικά και επίπεδη βάση, λαιμό ψηλό και στενό που καταλήγει σε πλαστικό δακτυλίδι. Ο πηλός είναι καθαρός πορτοκαλόχρωμος. Η εξωτερική επιφάνεια του μυροδοχείου BE 21999 είναι πορτοκαλόχρωμη στιλπνή, ενώ του BE 21028 φέρει καστανό επίχρισμα από το χείλος μέχρι τον ώμο.

Ο τύπος αυτός μυροδοχείων εμφανίζεται στη Ρόδο²⁷⁷ σε ταφικά σύνολα του 1^{ου} αι. π.Χ. -1^{ου} αι. μ.Χ. Στην Αθήνα από τα μέσα του 1ου αι. π.Χ. και μετά²⁷⁸. Στην Πύλο τα αγγεία αυτά συνυπάρχουν σε τάφο με ατρακτόσχημο μυροδοχείο και η χρήση τους τοποθετείται στις τελευταίες δεκαετίες του 2^{ου} αι. π.Χ.²⁷⁹ Στον τάφο 74 του βόρειου νεκροταφείου τα βολβόσχημα μυροδοχεία βρέθηκαν μαζί με το μυροδοχείο BE 21905 με το ατρακτόσχημο σωληνωτό σώμα της ΟΜΑΔΑΣ Ζ και μπορούν να ενταχθούν χρονολογικά στις τελευταίες δεκαετίες του 2^{ου} αι. ή στις αρχές του 1ου αι. π.Χ.

ΣΚΥΦΙΔΙΑ

Οι δύο βασικοί τύποι σκυφιδίων στις ταφές που εξετάζονται είναι α) τα σκυφίδια με χείλος που στρέφεται προς τα μέσα²⁸⁰ και β) τα σκυφίδια με χείλος που στρέφεται προς τα έξω²⁸¹. Σε τάφους με περισσότερες της μίας ταφές βρίσκονται σε συνδυασμό σκυφίδια και των δύο τύπων²⁸².

Τα παλαιότερα χρονολογικά έχουν καλύτερη ποιότητα κατασκευής. Τα οψιμότερα παρουσιάζουν αμελέστερο πλάσιμο και μόνο ένα απλό επίχρισμα καλύπτει όλο το εσωτερικό και συνήθως το ανώτερο μέρος της εξωτερικής επιφάνειας.

Η απόλυτη χρονολόγηση των δύο τύπων και των παραλλαγών τους είναι δύσκολη, επειδή αποτελούν απλά χρηστικά σκεύη των οποίων οι τύποι δεν εξελίσσονται απο εποχή σε εποχή απαντώνται όμοιοι τύποι σε διάφορες εποχές²⁸³ όπως και συνδυασμός των δύο βασικών τύπων στον ίδιο τάφο (Τ. 880). Η παρουσία τους στους τάφους έχει μεγάλο χρονολογικό εύρος και συνήθως χρονολογούνται από άλλα συνευρήματα που έχουν σταθερότερη χρονολόγηση.

²⁷⁶Blegen, Palmer, Young 1964, 167, πιν. 78, 503. 2,3,4.

²⁷⁷Γιαννικουρή - Πατσιαδά - Φιλήμονος 1989, 73-74.

²⁷⁸Robinson 1959, 15, F 50.

²⁷⁹Καλτσάς 1983, 63, πιν. 21 α,β.

²⁸⁰Τάφοι 304, 709, 768, 865.

²⁸¹Τάφοι 394, 826, 845, 215.

²⁸²Τάφοι 877, 393.

²⁸³Χρυσοστόμου 2013 α, 435.

Μια σειρά σκυφιδίων χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ. Εδώ ανήκουν τα σκυφίδια **BE 15650**²⁸⁴ (T.304), που συνοδεύεται από κάνθαρο του 3^{ου} αι. π.Χ., **BE 16770** (T.709) με βαθύτερο σώμα από το προηγούμενο και λύχνο BE 16751 που χρονολογείται στα τέλη του 4^{ου} – αρχές 3^{ου} αι. π.Χ. στην Αθήνα²⁸⁵, **BE 16538** (T.768) το οποίο συνοδεύεται από μυροδοχείο του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁸⁶. Το σκυφίδιο **BE 16213** του τάφου 215 χρονολογείται επίσης στον 3^ο αι. π.Χ.

Προς τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. χρονολογείται σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα του τάφου το σκυφίδιο **BE 16371** με το βαθύ σώμα που βρέθηκε έξω από τον τάφο 877²⁸⁷. Το σκυφίδιο **BE 16288** του τάφου 880 σύμφωνα με το λύχνο BE 16289 της ταφής χρονολογείται επίσης στον 3^ο αι. π.Χ. και μάλλον προς τα τέλη του αιώνα. Η χρονολόγηση αυτή υποστηρίζεται από τα μυροδοχεία BE 16336, 16279, 16325²⁸⁸ μεταξύ των κεραμίδων της κάλυψης του τάφου.

Στον τάφο 393 με τις πολλαπλές ταφές βρέθηκαν δύο σκυφίδια το **BE 16999** με εσωστρεφές²⁸⁹ και το **BE 17000** με εξωστρεφές χείλος²⁹⁰. Η χρονολόγηση τους τοποθετείται στον 3^ο αι. π.Χ.

Στον τάφο 394 βρέθηκαν δύο σκυφίδια με έξω νεύον χείλος **BE 17013**²⁹¹ και **BE 17015**²⁹². Το γάνωμα περιορίζεται στο άνω μέρος του σώματος εξωτερικά. Τα σκυφίδια αυτά χρονολογούνται προς τα τέλη του 3^{ου} ή τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.

Το σκυφίδιο **BE 16308** με το εξωστρεφές χείλος του τάφου 826²⁹³ με το αμελές καστανέρυθρο γάνωμα χρονολογείται προς τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ., όπως και το σκυφίδιο **BE 16275** του τάφου 845 με το έξω νεύον χείλος²⁹⁴.

Το σκυφίδιο με το εξωστρεφές χείλος **BE 16213**²⁹⁵ του τάφου 215 συνυπήρχε με άλλα κτερίσματα του 3^{ου} αι. π.Χ.

Ελλιπές σκυφίδιο μεγαλύτερων διαστάσεων με εσωστρεφές χείλος **BE 16420** του τάφου 865 χρονολογείται στο 2^ο αι. π.Χ. σύμφωνα με τα μυροδοχεία με το ατρακτόσχημο σώμα που συνοδεύουν την ίδια ταφή.²⁹⁶

Το σκυφίδιο **BE 16346** με έξω νεύον χείλος βρέθηκε μαζί με το σκυφίδιο **BE 16371** με εσωστρεφές χείλος έξω από τον τάφο 877 και χρονολογείται επίσης στα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ. Το

²⁸⁴Rotroff 1997, αριθ.1009 (225-175π.Χ.).

²⁸⁵Howland 1958, 25DPrime, 79- 80, αριθ.354.

²⁸⁶Rotroff 1997, αριθ. 411, 290 – 250 π.Χ.

²⁸⁷Rotroff 1997, αριθ.1003 (250-200π.Χ.).

²⁸⁸BE 16336: Rotroff 2006, 415 (325-200 π.Χ.), BE 16279: Rotroff 2006, 418 (250-190 π.Χ.), BE 16325: Rotroff 2006, 439 (225-160 π.Χ.).

²⁸⁹Rotroff 1997, αριθ. 1032 (200-150 π.Χ.).

²⁹⁰Rotroff 1997, αριθ. 938 (222-175 π.Χ.).

²⁹¹Rotroff 1997, αριθ. 925 (175 π.Χ. περίπου).

²⁹²Rotroff 1997, αριθ. 920 (225-175 π.Χ.).

²⁹³Rotroff 1997, αριθ 925 (175 περίπου π.Χ.).

²⁹⁴Rotroff 1997, αριθ 930 (150-110 π.Χ.).

²⁹⁵Rotroff 1997, αριθ 925 (175 περίπου π.Χ.).

²⁹⁶Rotroff 2006, 509 (2^{ος} αι.π.Χ. και 452 (115-50 π.Χ.).

σκυφίδιο **BE 16308** του τάφου 826 χρονολογείται στο 2^ο αι. π.Χ. Το σκυφίδιο **BE 16275** του τάφου 845\με το βαθύ σώμα με βάση τα άλλα κτερίσματα του τάφου τοποθετείται χρονολογικά στον 3^ο αι. π.Χ.

ΠΥΞΙΔΕΣ

Επτά πυξίδες βρέθηκαν στους τάφους 223, 366, 393 και 771, που εξετάζουμε.

Στον τάφο 771 βρέθηκαν οι πυξίδες **BE 16158** και **BE 16683** με το κυλινδρικό σώμα και τις μικρές διαστάσεις οι οποίες χρονολογούνται από το μυροδοχείο BE 16691 στο α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. και μετά.²⁹⁷ Οι κυλινδρικές πυξίδες BE 16158 και BE 16683 του τάφου 771 περιείχαν ψιμύθιο²⁹⁸. Αποτελούν τα πρωιμότερα παραδείγματα του νεκροταφείου και χρονολογούνται στο α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁹⁹. Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η πυξίδα **BE 15544** του τάφου 393.

Η πυξίδα **BE 17014** του τάφου 393 ανήκει στον τύπο Α της Βέροιας³⁰⁰. Έχει δακτυλιωτή βάση και το κάτω μέρος του σώματος έχει μορφή κωνική, τα τοιχώματα του σώματος και του πώματος είναι ψηλά κυλινδρικά και στο κέντρο του καμπύλου θόλου φέρει ομόκεντρες διακοσμητικές αυλακώσεις. Ο θόλος και τα τοιχώματα του πώματος φέρουν διακόσμηση «δυτικής κλιτύος». Η άνω επιφάνεια του πώματος διακοσμείται με τρίφυλλο γραπτό ρόδακα, που τα πέτάλά του αποδίδονται με μαύρο χρώμα, από αυτά εξαρτώνται λογχόσχημα φύλλα από ρόδινο πηλό. Ο περίγυρος διακοσμείται με γραπτά τριγωνικά μοτίβα. Στα τοιχώματα του πώματος υπάρχουν επάλληλες γιρλάντες από λευκό χρώμα, που επιστέφονται από κουκίδες του ίδιου χρώματος. Από αυτές εξαρτώνται δύο μοτίβα, που τα συναντούμε εναλλάξ: το ένα από λογχόσχημα φύλλα και το άλλο από διπλές κρεμαστές ταινίες, που εναλλάσσονται με φύλλα. Όλα αποδίδονται με επίθετο ρόδινο πηλό. Χρονολογικά εντάσσεται στο β' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ.³⁰¹.

Στον τύπο Α της Βέροιας ανήκουν επίσης οι δύο πυξίδες **BE 15567** και **BE 15566** του τάφου 223³⁰². Οι συγκεκριμένες κατασκευάστηκαν από πορτοκαλόχρωμο πηλό, είναι αγάνωτες, δεν φέρουν ίχνη γραπτής διακόσμησης και μόνο το πώμα της δεύτερης φέρει διακοσμητική ανάγλυφη προτομή –λαβή. Ο πυθμένας είναι χαμηλός, η βάση δακτυλιωτή και το σχήμα περισσότερο τετράγωνο με το ύψος να πλησιάζει τη μεγάλη διάμετρο. Η χρήση τους στον τάφο χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

²⁹⁷Νικολάου 2011, 799-800.

²⁹⁸Roberts 1978, 4.

²⁹⁹Rotroff 1997, αριθ. 1247, (300 – 250 π.Χ.), Νικολάου 2011, 800.

³⁰⁰Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 142-143.

³⁰¹Νικολάου 2011, 800-801.

³⁰²Νικολάου 2011, 801.

Τέλος, η πυξίδα **BE 17760** του τάφου 366 με τα ανάγλυφα πόδια ανήκει στον τύπο Β της Βέροιας³⁰³. Είναι μεγάλων διαστάσεων και έχει πυθμένα σε σχήμα ημιτόμου. Στον περίγυρο του σώματος προστίθενται τρία πρόσθετα πλαστικά ζωόμορφα πόδια. Στο κέντρο του θόλου του σώματος υπάρχει ανάγλυφο επίσημα με γυναικεία προτομή. Η πυξίδα αυτή χρονολογείται σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα του τάφου μετά τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ.³⁰⁴

ΣΤΑΜΝΟΕΙΔΗΣ ΠΥΞΙΔΑ

Στον τάφο 798 μαζί με άλλα κτερίσματα βρέθηκε η σταμνοειδής πυξίδα **BE 16784**³⁰⁵. Έχει δακτυλιόσχημη βάση, σφαιρική τονισμένη κοιλιά, ελαφρά εξωστρεφές χείλος και δυο κάθετες κυλινδρικές λαβές στο ύψος των ώμων. Το σχήμα αυτό είναι σε χρήση από τον 5^ο αιώνα π.Χ. αλλά με άλλο όνομα³⁰⁶. Ο τύπος χρησιμοποιείται και στο 2^ο αιώνα π.Χ.³⁰⁷ Τα παραδείγματα της ελληνιστικής εποχής φέρουν πώμα³⁰⁸. Δεν είναι γνωστή η χρήση των αγγείων αυτών κατά την αρχαιότητα. Πιθανόν η εύρεσή τους στους γυναικείους τάφους να συνδέεται με τον καλλωπισμό των γυναικών, όπως συμβαίνει με τις πυξίδες.

Το μυροδοχείο **BE 16785** με το ψηλό ατρακτόσχημο σώμα συνηγορεί υπέρ της χρονολόγησης του αγγείου στο β' μισό του 2^{ου} αι. π. Χ.

ΚΑΝΘΑΡΟΙ

Το αγγείο από το β' τέταρτο του 4^{ου} αιώνα π.Χ. είναι το πιο δημοφιλές αγγείο πόσεως³⁰⁹.

Ο κάνθαρος **BE 17104** του τάφου 304 αποτελεί εξέλιξη του κλασσικού κάνθαρου. Το πόδι είναι ψηλό, το κάτω μέρος του σώματος τονίζεται σε πλάτος, ενώ το άνω τμήμα έχει κυλινδρικά τοιχώματα, ψηλότερα από το κάτω, ελαφρά κεκλιμένα προς τα έξω και οι οξυκόρυφες απολήξεις των λαβών στρέφονται προς τα πάνω. Στην Αθήνα παρόμοιο παράδειγμα χρονολογείται από το 290-275 π.Χ.³¹⁰ Στον ίδιο τάφο βρέθηκε και ο κάνθαρος **BE 15556** με σχεδόν ημισφαιρικό σώμα, κάθετες δακτυλιόσχημες λαβές με οξυκόρυφες απολήξεις στην ίδια ευθεία με το χείλος και πλατιά δακτυλιόσχημη βάση. Στην Αγορά της Αθήνας παρόμοια αγγεία χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.³¹¹ Στον τάφο 304 συνυπάρχουν με άλλα κτερίσματα του 3ου αι. π.Χ. (α' μισό).

³⁰³ Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 143.

³⁰⁴ Νικολάου 2000, 52-53, εικ. 12, 2011, 801.

³⁰⁵ **BE 16643**.

³⁰⁶ Γιαννικουρή - Πατσιαδά - Φιλήμονος 1989, 176-177, σημ. 37-41.

³⁰⁷ Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 30-31, Π 1222.

³⁰⁸ Bruneau 1970, 441.

³⁰⁹ Rotroff 1997, 83.

³¹⁰ Rotroff 1997, 84-85, αριθ. 13

³¹¹ Rotroff 1997, αριθ. 148, Thompson 1934, A32, 320, εικ. 5.

Στον τάφο 213 κτέρισμα αποτελούσε ο κάνθαρος **BE 16267** συμπληρωμένος σε μεγάλο τμήμα του σώματος. Το σχήμα του παραπέμπει στους κάνθαρους με ενιαίο περίγραμμα (one piece) της Κορίνθου³¹². Ο συγκεκριμένος είναι όμοιος με τον κάνθαρο 378, που χρονολογείται το 300 π.Χ. Αποτελεί το μοναδικό κτέρισμα του τάφου 213. Στην ίδια κατηγορία ανήκει και ο κάνθαρος **BE 16278** του τάφου 880, όπως και οι κάνθαροι **BE 16755** του τάφου 709 και **BE16472** του τάφου 907 ανήκουν στον τύπο του κάνθαρου με ενιαίο περίγραμμα³¹³. Ο πρώτος χρονολογείται στο β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ., ο δεύτερος στον πρώιμο 3^ο αι. π.Χ. με βάση τα άλλα ευρήματα του τάφου³¹⁴. Ο τρίτος σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα και ιδίως το μυροδοχείο BE 16435 μπορεί να χρονολογηθεί στο β' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ. και ίσως προς τα τέλη του.

Οι δύο επόμενοι κάνθαροι **BE 17006** του τάφου 344 και **BE 16979** του τάφου 557 ως προς το σχήμα σχετίζονται με την ομάδα των κανθάρων μεγωνιώδες περίγραμμα της Αγοράς της Αθήνας που χρονολογούνται από το 290/275 έως το 250 π.Χ.³¹⁵. Οι δύο κάνθαροι έχουν μελαμβαφή τοιχώματα και ζώνη μεταξύ των λαβών με διακόσμηση του τύπου «δυτικής κλιτύος». Στις λαβές υπάρχουν πλαστικά επιθήματα. Και οι δύο χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ.

Τέλος ο κάνθαρος **BE 16550** του τάφου 765 έχει ομοιότητες με τον κάνθαρο αριθ. 228 από την Αθηναϊκή Αγορά.³¹⁶ Το αγγείο έχει βάση δακτυλιόσχημη, σώμα βαθύ ημισφαιρικό στο κάτω τμήμα, το οποίο στενεύει προς το χείλος. Το χείλος στρέφεται ελαφρά προς τα έξω και οι κάθετες λαβές φέρουν στο ανώτερο τμήμα πλαστικά πηνιόσχημα επιθήματα. Ο κάνθαρος αυτός θεωρείται ελληνιστικό σχήμα του οποίου η δημιουργία ορίζεται στο τέλος της κλασσικής και στις αρχές της ελληνιστικής περιόδου και χρησιμοποιείται ως τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.³¹⁷ Επειδή τα γνωστά παραδείγματα αυτού του τύπου είναι λιγοστά φανερώνουν κατά τη μελετήτρια τη μικρή διάδοση του σχήματος του οποίου η εξέλιξη οδηγεί στην Αττική σε ραδινότερα σχήματα του τέλους του 3^{ου} αι. π.Χ.³¹⁸ Στην περίπτωση μας ο κάνθαρος **BE 16550** αποτελεί το μοναδικό κτέρισμα του τάφου 765 και μόνο από άλλα παράλληλα μπορεί να χρονολογηθεί.

³¹²Edwards 1975, αριθ 378, 300 π.Χ.

³¹³Edwards 1975, αριθ 378 -388, πιν. 15 και πιν. 52 (325-250 π.Χ.), MedeonV, 62, αριθ 75.7, εικ. 111 (β' τέταρτο 3^{ου} αι. π.Χ.), Καλτσάς 1983, αριθ.1655, σχ. 6, πιν. 9α (τέλη 4^{ου} αι. π.Χ.), Κυριάκου 1994, πιν.134, αριθ.5044 (τέλος 3^{ου} αι. π.Χ.)

³¹⁴Νικολάου 2000, 45-46.

³¹⁵Rotroff 1997, αριθ. 192 και 224, πιν.18 και 21.

³¹⁶Rotroff 1997, NO 228, (περίπου 250 π.Χ.).

³¹⁷DemetriasI, πιν. 39, αριθ. 1, 3, (3^{ος} αι π.Χ.).

³¹⁸Καλλίνη 2007, 259.

ΠΙΝΑΚΙΑ

Τα πινάκια είναι ένα σκεύος το οποίο περιλαμβάνεται συχνά στα ταφικά κτερίσματα του βόρειου νεκροταφείου. Σημειώνεται ότι στη σωστική ανασκαφή της οποίας ένα δείγμα παρουσιάζεται εδώ βρέθηκαν συνολικά εκατόν είκοσι ένα πινάκια, τα περισσότερα μέσα στους τάφους.

Στον τάφο 304 ανήκουν τρία πινάκια³¹⁹ με προτεταμένο χείλος. Το πινάκιο **BE 15771** είναι ολόβαφο. Ο πυθμένας και το χείλος περιτρέχονται από αυλάκωση και η βάση είναι φαρδιά δακτυλιόσχημη. Εσωτερικά είναι διακοσμημένο με μοτίβα του τύπου «δυτικής κλιτύος»: με αβαθείς εγχαράξεις σχηματίζεται τετράγωνο πλαίσιο από τις πλευρές του οποίου εξαρτώνται φύλλα μυρτιάς στο μέσον της κάθε πλευράς του πλαισίου εξωτερικά υπάρχει ανθέμιο. Μεταξύ των αυλακώσεων που ορίζουν το χείλος με τον ίδιο διακοσμητικό τρόπο αποδίδεται στεφάνι από κισσόφυλλα. Το πινάκιο **BE 16189** έχει τα ίδια μορφολογικά χαρακτηριστικά με το προηγούμενο. Η διακόσμηση «δυτικής κλιτύος» αποτελείται από ένα πλαίσιο με κοίλες πλευρές, που ορίζονται από δύο εγχάρακτες γραμμές και μία κυματοειδή· από αυτήν εξαρτάται περιδέραιο με λογχόσχημα φύλλα. Η μετόπη του χείλους διακοσμείται με εγχάρακτη βλαστόσπειρα και ωοειδή γραπτά φύλλα. Στον πυθμένα ορίζεται πλαίσιο από δύο ενάλληλους εγχάρακτους κύκλους, το οποίο περιστοιχίζεται από διπλά εγχάρακτα γραμμίδια και ελλειψοειδή μοτίβα εναλλάξ τοποθετημένα. Το πινάκιο **BE 15790** όμοιο με τα δύο προηγούμενα στο σχήμα, με μελανό επίχρυσμα κατώτερης ποιότητας φέρει επίσης διακόσμηση τύπου «δυτικής κλιτύος», απλούστερης μορφής σε σύγκριση με τα δύο προηγούμενα. Γύρω από τον εγχάρακτο κύκλο του πυθμένα σχηματίζεται κυκλικό πλαίσιο από δύο ενάλληλους εγχάρακτους κύκλους, το οποίο πληρώνεται με στιγμές από ρόδινο αραιωμένο πηλό. Τη μετόπη του χείλους κοσμεύ στεφάνι από πεταλόσχημα φύλλα. Τα πινάκια με την εσωτερική διακόσμηση βρίσκουν άλλα παράλληλα στην Αθήνα³²⁰ και τη Μακεδονία³²¹. Τα πινάκια του τάφου 304 χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ. και μάλιστα στο α΄ μισό του.

Στον τάφο 809 είχε αποτεθεί το πινάκιο **BE 16711** με βαθιά τοιχώματα και προτεταμένο χείλος που στρέφεται ελαφρά προς τα κάτω. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη και τα τοιχώματα του αγγείου έχουν καστανόμαυρο γάνωμα απολεπισμένο κατά τόπους. Στην Αθήνα παρόμοιο σκεύος χρονολογείται από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. έως το α΄ τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ.³²² Το συγκεκριμένο πινάκιο χρονολογείται σε σχέση με τα άλλα ευρήματα του τάφου στο α΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

³¹⁹BE 15771, BE 16189, BE 15790.

³²⁰Rotroff 1997, 153, αριθ. 829-837.

³²¹Καραμήτρου – Μεντεσίδη 1991, 136-138.

³²²Rotroff 1997, 323, αριθ. 801, 323.

Στον τάφο 110 βρέθηκαν μόνο δύο πινάκια. Το πρώτο, **BE 16012**, με προτεταμένο χείλος και γάνωμα αμελές, που καλύπτει και το χείλος εξωτερικά, φέρει στον πυθμένα εγχάρακτο το σύμβολο M. Το σώμα είναι βαθύ με αποτέλεσμα να διακρίνεται εύκολα η μικρή δακτυλιόσχημη βάση. Το δεύτερο πινάκιο, **BE 16013**, είναι γανωμένο εσωτερικά και εξωτερικά με εξαίρεση τη φαρδιά δακτυλιόσχημη βάση. Το προτεταμένο χείλος στρέφεται ελαφρά προς τα κάτω (λοξότμητο) και φέρει αυλάκωση. Στη βάση εξωτερικά έχει χαραχτεί το σύμβολο N. Στην Κόρινθο παρόμοια αγγεία χρονολογούνται στο α΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. έως το 146 π.Χ.³²³

Το ιχθυοπινάκιο **BE 15529** του τάφου 172 έχει χείλος πλατύ που στρέφεται προς τα κάτω σχηματίζοντας γωνία στην ένωση με το σώμα³²⁴ και τοιχώματα σχεδόν επίπεδα που μόλις αφήνουν να διαφαίνεται η δακτυλιόσχημη βάση. Εσωτερικά και εξωτερικά φέρει αμελές μελανό γάνωμα απολεπισμένο. Παρόμοιο πινάκιο από την Αθήνα χρονολογείται προς το τέλος του 2^{ου} ή τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ.³²⁵ Το πινάκιο του τάφου 172 χρονολογείται στο β΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Τέσσερα πινάκια από τον τάφο 907, τα **BE 16425**, **BE 16426**, **BE 16440** και **BE 16441**, έχουν χείλος προτεταμένο, βάση δακτυλιόσχημη και αμελές καστανόμαυρο γάνωμα λόγω της άνισης όπτησης, το οποίο στο πρώτο και το τελευταίο πινάκιο καλύπτει και τη βάση εξωτερικά, ενώ στο δεύτερο και το τρίτο σταματάει λίγο πάνω από τη βάση. Παράλληλα από την Αθήνα³²⁶ χρονολογούνται στο 250 – 225 π.Χ. Τα συγκεκριμένα ανήκουν σε σύνολο που τοποθετείται χρονολογικά στο β΄ μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.

Το πινάκιο **BE 16962** του τάφου 557 με το προτεταμένο χείλος, τη δακτυλιόσχημη βάση και το αμελές καστανόμαυρο γάνωμα ανήκει στην ίδια κατηγορία. Συνυπάρχει με κάρναρο, ο οποίος χρονολογείται στο α΄ μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.

Στον 3^ο αι. π.Χ. χρονολογείται και το ομφαλωτό πινάκιο **BE 16372** του τάφου 877. Τα χαρακτηριστικά του ομοιάζουν με εκείνα του πινακίου **BE 16962** του τάφου 557.

Το πινάκιο **BE 16341** του τάφου 826 είναι αρκετά βαθύ με χείλος στρογγυλό και αμελές γάνωμα απολεπισμένο εσωτερικά και στο άνω μισό των τοιχωμάτων εξωτερικά. Ομοιάζει στα χαρακτηριστικά με πινάκιο από την Κόρινθο³²⁷ που χρονολογείται στο α΄ μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Το πινάκιο **BE 16711** του τάφου 798 με το καστανέρυθρο επίχρισμα εσωτερικά, το οποίο προχωράει και λίγο κάτω από το χείλος εξωτερικά, έχει δακτυλιόσχημη βάση και

³²³Edwards 1975, 41-42, αριθ. 135 και 131.

³²⁴Το χείλος των ιχθυοπινάκίων κλίνει έντονα προς τα κάτω κατά τους υστεροκλασσικούς και πρώιμους ελληνιστικούς χρόνους, η κλίση αυτή γίνεται λιγότερο έντονη κατά την υστεροελληνιστική περίοδο, Πότση 2013, 172.

³²⁵Rotroff 1997, αριθ. 732, 317.

³²⁶Rotroff 1997, αριθ. 737 και 743, 318.

³²⁷Edwards 1975, αριθ. 105, 200 – 146.

τοιχώματα, που μαζί με το χείλος σχηματίζουν ορθό κυμάτιο. Το χείλος στρέφεται ελαφρά προς τα κάτω και η βάση είναι δακτυλιόσχημη. Στην Αθήνα παρόμοιο σκεύος χρονολογείται από το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. έως το α' τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ.³²⁸ Στον τάφο 798 τα άλλα ευρήματα οδηγούν σε μια χρονολόγηση στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΛΑΓΥΝΟΙ

Η λάγυνος³²⁹ εμφανίζεται σε δύο πολύ διακριτούς τύπους : α) ως επιτραπέζιο σκεύος οίνου και β) άβαφο απλό σκεύος για την εμπορική διακίνηση του οίνου. Στην Αθήνα τα παραδείγματα του πρώτου τύπου εμφανίζονται στο τελευταίο τρίτο του 3^{ου} αι. π.Χ., ενώ τα άβαφα παραδείγματα στο α' μισό του 3^{ου} αιώνα³³⁰. Τα αγγεία αυτά χρησιμοποιούνται ευρέως κατά τη διάρκεια του 2ου αι. π.Χ., και μάλιστα στο β' μισό του αιώνα. Η Rotroff αναφέρεται στην καταγωγή του σχήματος από μεταλλικά πρότυπα³³¹.

Υπάρχουν δύο ομάδες λαγύνων, η μία έχει αμφικωνικό σώμα, στενό και ψηλό λαιμό και κάθετη λαβή και η δεύτερη έχει σφαιρικό σώμα, ψηλό και στενό λαιμό και κάθετη λαβή³³².

Στις γυναικείες ταφές των **τάφων 366 (BE 17785), 223 (BE 15813), 798 (BE 16678), 815 (BE 16871 και BE 16839)** εντοπίστηκαν πέντε λάγυνοι με σφαιρικό σώμα, κυλινδρικό λαιμό και κάθετη λαβή. Έχουν μεγάλη ομοιότητα με τις οινοχόες με σφαιρικό σώμα και πιθανόν αποτελούν εξέλιξη των οινοχοών στο 2^ο αι. π.Χ.³³³, όπου εντοπίζεται η χρήση τους.

Η λάγυνος **BE 17785** του τάφου 366 έχει στιλπνό ερυθρό γάνωμα, σώμα κολουροκωνικό, ψηλή δακτυλιόσχημη βάση, πολύ λεπτό ψηλό κυλινδρικό λαιμό, που καταλήγει σε εξωστρεφές χείλος. Η λαβή ξεκινάει κάτω από το χείλος, ορθώνεται ελαφρά σχηματίζοντας οξεία γωνία και καταλήγει κάθετα στον ωμό του αγγείου. Το σώμα και ο λαιμός του φέρουν εγχάρακτη διακόσμηση: γιρλάντες από τις οποίες κρέμονται κάθετες μικρές γραμμές και οριζόντια ζώνη με βλαστόσπειρα. Κάτω από τη λαβή βλαστόσπειρα και πέντε κάθετες παράλληλες γραμμές. Η λάγυνος αυτή ανήκει στα παραδείγματα των επιτραπέζιων αγγείων λόγω της προσεγμένης κατασκευής της και χρονολογείται μετά τα μέσα του 2^{ου} αιώνα π.Χ.³³⁴

Η λάγυνος **BE 15813** του τάφου 223 ανήκει στη δεύτερη ομάδα των άβαφων αγγείων. Έχει μικρό μέγεθος, σφαιρικό πεπιεσμένο σώμα και κάθετη λαβή. Τα άλλα κτερίσματα του τάφου

³²⁸Rotroff 1997, αριθ. 801, 323.

³²⁹Γενικά για το σχήμα Leroux 1913, Thompson 1934, 450-451, Bruneau 1970, 513-514, αρ. 59.29 3^{ος}; αι. π.Χ και 58.4 β' μισό 2^{ου} αι. π.Χ.

³³⁰Rotroff 2006, 83.

³³¹Rotroff 2006, 83-84.

³³²Καλτσάς 1983, 37.

³³³Καλτσάς 1983, 41.

³³⁴Νικολάου 2000, 51-52, Καλτσάς 1983, 37 και 39 -41.

και κυρίως το μυροδοχείο BE 15815 οδηγούν σε μια χρονολόγηση στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Η λάγυνος **BE 16678** του τάφου 798 ακολουθεί τον ίδιο τύπο με την αμέσως προηγούμενη. Χαρακτηριστικό της το μικρό μέγεθος και το άβαφο εξωτερικό. Η συνύπαρξή της με το ατρακτόσχημο μυροδοχείο BE 16785 οδηγεί στη χρονολόγησή της επίσης στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Οι λάγυνοι **BE 16871** και **BE 16839** του τάφου 815 έχουν σφαιρικό σώμα, κυλινδρικό λαιμό και φαρδιά δακτυλιόσχημη βάση. Η πρώτη έχει κάθετη πλεκτή λαβή και η δεύτερη ταινιωτή που ξεκινά κάτω από το χείλος, ανασηκώνεται σχηματίζοντας οξεία γωνία και καταλήγει κάθετα στον ώμο του αγγείου. Τα αγγεία αυτά χρονολογούνται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. και πιθανότερα στη μετάβαση από το 2^ο στον 1^ο αιώνα π.Χ.³³⁵

ΑΜΦΟΡΕΙΣ

Βρέθηκαν τρεις αμφορείς στο εσωτερικό γυναικείων τάφων. Όλοι ανήκουν στην κατηγορία των λεγόμενων «μακεδονικών». Τα αγγεία αυτά συγκαταλέγονται στα αγγεία μεταφοράς υγρών. Η τυπολογική τους κατάταξη έχει επιχειρηθεί από αρκετούς μελετητές³³⁶. Διακρίνονται σε δύο τύπους: Α) Αμφορέας με ενιαίο περίγραμμα και Β) Αμφορέας με άρθρωση στον ώμο. Η χρονολόγησή τους εξαρτάται από τα άλλα ευρήματα με σταθερότερη χρονολόγηση.

Οι αμφορείς του τάφου 587 και του τάφου 865 έχουν τα μορφολογικά γνωρίσματα των μακεδονικών αμφορέων, που χρονολογούνται στον 3ο και 2ο αι. π.Χ. Το κυλινδρικό σώμα, η δακτυλιωτή βάση και η διαμόρφωση του λαιμού προς το χείλος: ο στενός και σχετικά βραχύς λαιμός, το χείλος που σχηματίζεται χωριστά από ένα βαθμιδωτό πλαστικό δαχτυλίδι, παραπέμπουν στον τύπο α των αμφορέων του ελληνιστικού νεκροταφείου της Αιανής³³⁷. Στη Δημητριάδα βρέθηκαν μαζί με άλλα ευρήματα του β' μισού του 2^{ου} αιώνα π.Χ.

Ο αμφορέας BE του τάφου 223 έχει ευρεία δισκόμορφη βάση και ανεστραμμένο κωνικό σώμα που σχηματίζει έντομη γωνίωση στον ώμο. Στην Αθήνα παρόμοιος αμφορέας βρέθηκε σε στρώματα του 225 -165 π.Χ.³³⁸ Σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα του τάφου ο συγκεκριμένος χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

³³⁵Νικολάου 2000, 56.

³³⁶Δρούγου –Τουράτσογλου 1980, 117 κ.ε., Δρούγου –Τουράτσογλου 1994, 135, Παπακωνσταντίνου 2000, Καραμήτρου –Μεντεσίδη 2004, 207-218.

³³⁷Καραμήτρου –Μεντεσίδη 2004, 217.

³³⁸Rotroff 2006, αριθ. 117, Καραμήτρου –Μεντεσίδη 2004, αριθ. 88/10443, 213, πιν. 73 γ.

ΟΞΥΠΥΘΟΜΕΝΟΣ ΑΜΦΟΡΙΣΚΟΣ

Ένα μόνο αγγείο³³⁹ αυτού του τύπου βρέθηκε στον τάφο 366. Χωρίς βάση με κωνικό σώμα του οποίου το μεγαλύτερο πλάτος σημειώνεται στο ύψος των ώμων. Ο λαιμός είναι χαμηλός και καταλήγει σε χείλος που επιστέφεται από πλαστικό οριζόντιο δαχτυλίδι. Οι λαβές του είναι κάθετες ταινιωτές ξεκινούν λίγο κάτω από το χείλος και καταλήγουν στον ώμο του αγγείου. Χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αιώνα π.Χ.³⁴⁰

ΑΝΑΓΛΥΦΟΙ ΣΚΥΦΟΙ

Οι σκύφοι αυτοί είναι κατασκευασμένοι με μήτρα και έχουν διακόσμηση φυτική ή με μορφές.

Ο ανάγλυφος σκύφος **BE 16982** του τάφου 587 έχει φυτική διακόσμηση (floral bowl). Σώμα σε σχήμα ημιτόμου με χείλος ελαφρά στραμμένο προς τα μέσα. Το μετάλλιο της βάσης κοσμείται με μεγάλο δεκατετράφυλλο ρόδακα και περιβάλλεται από πλαστική ταινία. Από την περίμετρο του μεταλλίου εκφύονται έξι οξυκόρυφα φύλλα με κεντρική νεύρωση του τύπου *nymphaeacaerulea* και ανάμεσά τους ισάριθμα μακρόστενα φύλλα με κυματοειδές περίγραμμα. Στην κορυφή των τελευταίων από ένα παρόμοιο μικρό φύλλο κάμπτεται προς τα πλάγια και κάτω. Αμέσως πιο πάνω ακολουθεί ζώνη αποτελούμενη από μικρούς εξαπέταλους ρόδακες με μικρό κυκλικό ομφαλό. Οι ρόδακες βρίσκονται στο κέντρο τριγώνου που σχηματίζεται από τρία κισσόφυλλα. Ανάμεσά τους, πάνω και κάτω από το πλαϊνό κισσόφυλλο, κουκίδες σε τριγωνική διάταξη. Η ζώνη αυτή επιστέφεται από ζώνη η οποία κοσμείται με ιωνικό κυμάτιο και λόγχες³⁴¹. Το συγκεκριμένο αγγείο χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Ο ανάγλυφος σκύφος **BE 15647** του τάφου 172 είναι διακοσμημένος με ανθρώπινες μορφές και ζώο. Κάτω από το χείλος υπάρχει μετόπη με βλαστούς αμπέλου που περιτρέχει το αγγείο. Το σώμα του σκύφου κοσμείται με παράσταση από το διονυσιακό κύκλο. Η μορφή του Διονύσου απεικονίζεται γυμνή – ένα μόνο ιμάτιο είναι περασμένο στα χέρια του-, νεανική με μακριά μαλλιά, στεφάνι στο κεφάλι, κρατάει με το δεξί χέρι οινόχρηστο και με το αριστερό στηρίζεται σε μια μικρόσωμη μορφή, πιθανόν παιδί, που τον κρατάει από τη μέση. Ακολουθεί γυμνός όρθιος Σάτυρος που παίζει αυλό και στη συνέχεια ένας άλλος με προσωπίδα παίζει λύρα βαδίζοντας με έντονο διασκελισμό προς τα δεξιά, ενώ δίπλα του απεικονίζεται αιλουροειδής. Στη συνέχεια απεικονίζεται γυναικεία μορφή, Μαινάδα, σε χορευτική κίνηση προς τα δεξιά. Φοράει λεπτό χιτώνα που ανεμίζει με τις κινήσεις της και κρατάει με τα ανοιγμένα χέρια της τεντωμένο το ιμάτιο. Η επόμενη ανδρική μορφή κρατάει θύρσους. Το μετάλλιο του πυθμένα, κοσμεί

³³⁹BE 17691.

³⁴⁰Νικολάου 2000, 51.

³⁴¹Προσκυνητοπούλου 1992-93, 143.

μακεδονική ασπίδα. Παράλληλο από την Αθήνα ανάγεται στο α' μισό του 2ου αι. π.Χ.³⁴² Το συγκεκριμένο αγγείο με βάση τα άλλα κτερίσματα του τάφου χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Ο ανάγλυφος σκύφος **BE 16723** του τάφου 798, φέρει μελανό χρώμα εσωτερικά κι εξωτερικά. Χαμηλότερα από το χείλος φέρει ζώνη από δύο λεπτά πλαστικά κορδόνια, που διακοσμείται με κουκίδες. Το υπόλοιπο σώμα μέχρι τη βάση καλύπτεται από τέσσερις σειρές πλαστικών αχιβάδων³⁴³. Το μέταλλο της βάσης, που περιβάλλεται από πλαστικό δακτύλιο, είναι φθαρμένο. Πιθανόν εκεί απεικονίζεται γοργόνειο. Η διακόσμηση του σκύφου αυτού δεν είναι πολύ συνηθισμένη. Στην Αθήνα έχουν βρεθεί δύο παραδείγματα από τα οποία το ένα είναι εισηγμένο³⁴⁴. Στην Ήλιδα εντοπίστηκαν τρία παραδείγματα³⁴⁵. Σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα του τάφου ο σκύφος χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

Ο ανάγλυφος σκύφος **BE 16402** του τάφου 865 φέρει διακόσμηση με σκηνές από την Οδύσσεια (ομηρικός). Το μέταλλο κοσμείται με ρόδακα στο κέντρο του. Ένας εγχάρακτος δακτύλιος το χωρίζει από τον κάλυκα στον οποίο εικονίζονται εναλλάξ ρόδακες και βουκράνια. Ακριβώς πιο πάνω, σε μία άλλη ζώνη, αποδίδεται σύνθετος πλοχμός, ο οποίος περιβάλλεται από σειρά κουκίδων. Στην κύρια ζώνη του σώματος απεικονίζονται όλες οι μορφές που έχουν ζωηρή κίνηση και ταυτίζονται με ανάγλυφες επιγραφές που υπάρχουν πάνω από αυτές. Η παράσταση έχει αφηγηματικό χαρακτήρα. Ο ΟΔΥΣΣΕΑΣ εικονίζεται σε κατατομή προς τα δεξιά και σε διασκελισμό. Φορά χιτώνα, ιμάτιο, ψηλά σανδάλια και τριγωνικό καπέλο. Το δεξί του χέρι, λυγισμένο στον αγκώνα, ακουμπά στη μέση. Δεξιότερα εικονίζεται γυμνός άνδρας, ο ΑΛΚΙΝΟΥΣ, σε κατατομή προς τα αριστερά, με τα πόδια λυγισμένα κάτω από το σώμα, το δεξί χέρι προτεταμένο και το αριστερό λυγισμένο να κρατά κνήμο. Ακολουθεί η Κίρκη σε στροφή $\frac{3}{4}$ προς τα αριστερά, με το κεφάλι σε κατατομή προς τα αριστερά. Τα χέρια της είναι υπερβολικά μακριά. Το δεξί είναι λυγισμένο και στραμμένο προς τα αριστερά, ενώ με το αριστερό φαίνεται να στηρίζεται σε ραβδί. Φορά αττικό πέπλο. Στη συνέχεια ανάμεσα σε δύο δωρικούς κίονες εικονίζεται καθιστή ανδρική μορφή στραμμένη αριστερά, με πτηνόμορφο κεφάλι, γλαΐνη στην πλάτη και ψηλά υποδήματα. Κρατά δόρυ, που στηρίζεται στον ώμο του. Πάνω από το κεφάλι του η επιγραφή ΘΕΟΦΡΩΝ ΕΤΑΙΡΟΙ. Ακολουθούν προς τα αριστερά μετόπες που ορίζονται από κίονες. Μέσα σε καθεμία από αυτές αποδίδεται μια καθιστή και στραμμένη προς τα αριστερά ανδρική μορφή. Όλες έχουν ζωόμορφα κεφάλια: ο ΦΙΛΙΠΠΕΥΣ

³⁴²Rotroff 1982, 69-70, εικ. 41 και 42, αριθ. 208-216.

³⁴³Η φολιδωτή διακόσμηση ξεκινάει από τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ και συναντάται ως τις αρχές του 1^{ου} αι. π.Χ. Rotroff 1982, αριθ. 39, 49, πιν. 7 και 88, αριθ. 370, πιν. 65. Γενικά για φολιδωτούς σκύφους 16-17.

³⁴⁴Rotroff 1982, αριθ. 39 και 370.

³⁴⁵Προσκυνητοπούλου 1992-93, 145 – 146.

αλόγου, ο ΘΕΣΠΡΩΡ πουλιού, ο ΜΑΝΤΙΧΟΣ κριαριού και ο ΕΛΠΗΝΩΡ σκύλου ή χοίρου. Φορούν χλαίνη και ψηλά υποδήματα και κρατούν όλοι δόρατα στηριγμένα κατακόρυφα στο έδαφος. Πάνω από τις μορφές ακολουθούν δύο διαζώματα: το πρώτο κοσμείται με σύνθετο πλοχμό, ενώ το δεύτερο είναι ακόσμητο. Όμοιος σκύφος έχει δημοσιευτεί από τον Αρβανιτόπουλο³⁴⁶ και προέρχεται από την πόλη των Φθιωτίδων Θηβών. Σύμφωνα με τα άλλα αγγεία του τάφου ο σκύφος χρονολογείται στο β' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΚΩΝΙΚΗ ΦΙΑΛΗ

Διάφοροι τύποι απλών αγγείων χωρίς ιδιαίτερη βάση ή λαβές χρησιμοποιούνται ευρέως ως αγγεία πόσης τον 3^ο αι. π.Χ. Η κατασκευή τους μπορεί να επηρεάζεται από μεταλλικά πρότυπα, αλλά μπορεί πάλι να οφείλεται στην ανάπτυξη των κεραμικών εργαστηρίων και στην εξέλιξη των σχημάτων των πήλινων αγγείων³⁴⁷.

Η φιάλη **BE 16835** του τάφου 809 έχει βαθύ, ημισφαιρικό σώμα που καταλήγει σε απλό χείλος. Βάση μικρή, ψευδοδακτυλιόσχημη, που χωρίζεται με αυλάκωση από το υπόλοιπο σώμα και στο κέντρο της έχει μικρή μαστοειδή απόφυση. Εσωτερικά, στο πάνω τμήμα των τοιχωμάτων δύο παράλληλες οριζόντιες εγχαράξεις ορίζουν μετόπη, μέσα στην οποία αποδίδεται με ανοιχτοκάστανο πηλό βλαστόσπειρα με κισσόφυλλα. Στο κέντρο του πυθμένα αποδίδεται με τον ίδιο τρόπο άστρο με οκτώ τριγωνικές ακτίνες (διακόσμηση «δυτικής κλιτύος»). Το σώμα εξωτερικά είναι ολόβαφο.

Στην Κόρινθο τα αγγεία αυτού του τύπου παράγονται από το γ' τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ. έως το 146 π.Χ.³⁴⁸ Στην Αθήνα η παραγωγή τους αρχίζει λίγο πριν το 200 π.Χ.³⁴⁹ και συνεχίζεται στο 2^ο αι. π.Χ.³⁵⁰ Το αγγείο, το οποίο ανήκει στα κτερίσματα του τάφου 809, χρονολογείται στο α' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

ΑΣΚΟΣ

Ο ασκός guttus ήταν ένα δοχείο ελαίου το οποίο χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην κλασική εποχή. Στους ελληνιστικούς χρόνους ο πλατύς ώμος διακοσμείται με μοτίβα του τύπου δυτικής κλιτύος.

Ο ασκός **BE 16443** του τάφου 907 είναι το μοναδικό δείγμα αυτού του είδους αγγείων στις ταφές που παρουσιάζονται. Πηλός σαρκόχρωμος. Μαύρο επίχρισμα καλύπτει το λαιμό, τη λαβή και το άνω τμήμα του σώματος, ενώ φαίνεται ότι έχει απολεπιστεί από το κάτω μέρος του

³⁴⁶Αρβανιτόπουλος 1910, 82-86.

³⁴⁷Rotroff 1997, 107.

³⁴⁸Edwards 1975, 90, αριθ.532-541.

³⁴⁹Thompson 1934, C7, C 12.

³⁵⁰Rotroff 1997, 110, αριθ.331.

αγγείου. Σώμα χαμηλό, πεπλατυσμένο, μεγωνιώδες περίγραμμα. Στον ώμο σχηματίζεται δακτυλιόσχημη ταινιωτή λαβή, με λεπτές αυλακώσεις στην εξωτερική επιφάνεια. Ο λαιμός θα ήταν χαμηλός, λεπτός και κυλινδρικός. Όπως και σε παραδείγματα από άλλες περιοχές δεν σώζεται το πάνω μέρος του και το χείλος. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη. Στον ώμο του αγγείου εγγράρακτη διακόσμηση από καμπύλες γιρλάντες. Το συγκεκριμένο αγγείο χρονολογείται στο β' μισό και προς τα τέλη του 3^{ου} αι. π.Χ.

Στην Αττική τα παραδείγματα των ελληνιστικών ασκών δεν είναι πολυάριθμα. Η χρήση τους προσδιορίζεται από τις αρχές του 3^{ου} αι. έως και το 2^ο – αρχές 1^{ου} αι. π.Χ.³⁵¹ Στο Άργος ο ασκός 61.9 χρονολογείται στο β' μισό 1^{ου} αι. π.Χ.³⁵² Στη Ρόδο δημοσιευμένα παραδείγματα χρονολογούνται στον 3^ο αι. π.Χ.³⁵³

ΔΙΩΤΗ ΚΥΛΙΚΑ

Στον τάφο 877 εκτός από τα άλλα κτερίσματα βρέθηκε δίωτη κύλικα– σκύφος τύπου Bolsal **BE 16374** με βαθύ ημισφαιρικό σώμα και απολεπισμένο μαύρο επίχρισμα σε όλη την εσωτερική και εξωτερική επιφάνεια. Οι δύο λαβές είναι οριζόντιες, ταινιωτές και ανασηκώνονται πάνω από το χείλος. Η βάση είναι δακτυλιόσχημη. Εσωτερικά, το κέντρο του πυθμένα κοσμεύεται με εμπίεστο ρόδακα, που περιβάλλεται από τέσσερα ανθέμια.

Το αγγείο πιθανόν αποτελεί τοπική όψιμη επανάληψη των κυλίκων του 5^{ου} και 4^{ου} αι. π.Χ.³⁵⁴ Στην Αθήνα εντοπίζεται σε μεταγενέστερα στρώματα μαζί με πρώιμα ελληνιστικά και ρωμαϊκά ευρήματα³⁵⁵ ή άλλα των μέσων του 2^{ου} αι. π.Χ.³⁵⁶ Στον τάφο 877 της Δημητριάδας τα άλλα κτερίσματα οδηγούν σε μια χρονολόγηση στο α' μισό του 3^{ου} αι. π.Χ.

ΕΙΔΩΛΙΑ

Δύο μόνον ειδώλια βρέθηκαν σε τάφους γυναικών. Τα ένα **BE 46606**³⁵⁷ απεικονίζει όρθια γυναικεία μορφή ντυμένη με χιτώνα και ιμάτιο και χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ. σύμφωνα με τα άλλα ευρήματα του τάφου. Το δεύτερο **BE 16232**³⁵⁸ απεικονίζει πολεμιστή σε οκλάζουσα στάση να κρατάει γαλατική ασπίδα. Το ειδώλιο αυτό χρονολογείται στο α' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

³⁵¹Rotroff 1997, 172, αριθ. 1143 – 1149.

³⁵²Bruneau 1970, 478 και 481, πιν 112 και 208

³⁵³Γιαννικουρή – Πατσιαδά - Φιλήμονος 2000, 77-78.

³⁵⁴Sparkes – Talcot 1970, 278, αριθ. 540, πιν. 24.

³⁵⁵Rotroff 1997, αριθ.168 (300 π.Χ.).

³⁵⁶Thompson 1934, D 16.

³⁵⁷Τάφος 148.

³⁵⁸Τάφος 394.

ΜΕΤΑΛΛΙΚΑ ΑΓΓΕΙΑ

Ένα μικρογραφικό μολύβδινο αγγείο με ιδιόμορφο σχήμα προέρχεται από τον τάφο 323. Παρόμοιο βρέθηκε σε τάφο της Αρσινόης του β' μισού του 2^{ου} αιώνα π.Χ. μαζί με σιδερένια στλεγγίδα³⁵⁹.

Πήλινα παρόμοια στο σχήμα και το μέγεθος αγγεία από τη Μοργκαντίνα³⁶⁰ χαρακτηρίζονται ως «ιατρικά φιαλίδια», όπως και αντίστοιχα μολύβδινα από την Αθήνα³⁶¹. Πήλινα παραδείγματα από τη Ρόδο περιέχουν αλοιφές ή κολλύρια και φέρουν επιγραφές με το όνομα του σκευάσματος ή του παρασκευαστή ως εγγύηση της ποιότητας του περιεχομένου.

Από τα σημαντικότερα και πολυτελέστερα μεταλλικά αγγεία αποτελεί η μπρούτζινη υδρία **BE 36273** του τάφου 389, η οποία περιείχε τα καμένα οστά μικρόσωμης νέας γυναίκας³⁶². Η υδρία βρέθηκε σε πολύ καλή κατάσταση διατήρησης. Η χρονολόγησή της μετά τα μέσα και προς τα τέλη του 4^{ου} αι. π.Χ. βασίστηκε στη σύγκρισή της με άλλα παρόμοια μεταλλικά αγγεία με τα οποία είχε ομοιότητες ως προς το σχήμα, το μέγεθος και τη διακόσμηση, αλλά και στην κατασκευή του διακοσμητικού ανάγλυφου της κεντρικής λαβής, το οποίο στον 4^ο αι. π.Χ. είναι σφυρήλατο, ενώ σε προγενέστερα αγγεία χυτό.

ΜΟΛΥΒΔΙΝΕΣ ΠΥΞΙΔΕΣ

Στο βόρειο νεκροταφείο είναι μικρές σε μέγεθος, με επίπεδη βάση, έχουν κυλινδρικό σώμα που στενεύει προς το χείλος και πόμα που φέρει μικρή, κυλινδρική επίσης, λαβή. Σύμφωνα με τον Deonna³⁶³ χρησιμοποιούνται ως αγγεία καλλωπισμού ή για ταφικές προσφορές. Μεγαλύτερες σε μέγεθος από τη Μύκονο και το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο χρησιμοποιήθηκαν ως οστεοθήκες. Μολύβδινες πυξίδες βρέθηκαν στους τάφους 366, 393, 771, 784, 815, 892 και 81. Αυτές με βάση τα συνευρήματα χρονολογούνται τον 3^ο (προς τα τέλη του αι.) και 2^ο αι. π.Χ. Όμοιου τύπου πυξίδες προέρχονται από τη Μακεδονία³⁶⁴ αλλά και τη Νότια Ελλάδα³⁶⁵ και βρίσκονται σε τάφους ύστερων ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

ΠΕΡΟΝΕΣ

Μόνο μία αργυρή περόνη **BE 16915** βρέθηκε διπλά στον ώμο της ενταφιασμένης γυναίκας στον τάφο 161. Η χρονολόγησή της ανάγεται στο α' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ.

---

³⁵⁹Τσαντήλα 2011, 172-173.

³⁶⁰Sjöqvist 1960, 78-83.

³⁶¹Sjöqvist 1960, 82.

³⁶²Νικολάου κ.ά. 2009, 707- 720.

³⁶³Delos 18, 237.

³⁶⁴Χρυσοστόμου 1983, 216-217 όπου και άλλη βιβλιογραφία, Πέτσας 1967, 391, Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 39, πιν. 14.

³⁶⁵Πωλογιώργη 1998, 119-120.

ΚΑΤΟΠΤΡΑ

Το κάτοπτρο **BE 20270** του τάφου 161 αποτελείται από χάλκινο δίσκο με περιχέλωμα και εγχαράξεις, ενώ το κάτοπτρο **BE 18002** του τάφου 393 είναι ένας απλός ακόσμητος δίσκος μικρής διαμέτρου. Αυτού του είδους τα κάτοπτρα αποτελούν κοινό εύρημα των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων³⁶⁶. Το κάτοπτρο του τάφου 161 έχει ομοιότητες με χάλκινο κάτοπτρο από την Πάτρα³⁶⁷ που χρονολογείται στο γ' τέταρτο του 2^{ου} αι. π.Χ. Το κάτοπτρο του τάφου 393 έχει ομοιότητες με το B34 από τη Μεδεώνα³⁶⁸ με χρονολόγηση στον 4^ο αι. π.Χ.

Σύμφωνα με τα άλλα κτερίσματα το πρώτο τοποθετείται χρονολογικά στο α' μισό του 2^{ου} αι. π.Χ. και το δεύτερο στο β' μισό του 3^{ου} αιώνα π.Χ.

ΒΕΛΟΝΕΣ

Σε τάφους γυναικών βρέθηκαν χάλκινες βελόνες³⁶⁹. Οι βελόνες αυτές είναι πιθανόν να χρησιμοποιούνταν για τις ανάγκες της ταφικής τελετής (ραφή νεκρικού σάβανου) και τοποθετούνταν μέσα στους τάφους λόγω της χρήσης αυτής και όχι για να δείχνουν τις καθημερινές ασχολίες των γυναικών. Χάλκινες βελόνες εξάλλου εντοπίστηκαν και σε τάφους ανδρών (**ΠΙΝ. Χ**, τάφος 841, σελ. 164 και τάφος 173, σελ. 165). Βελόνες ως ταφικό εύρημα παρατηρούνται σε τρεις τάφους των ελληνιστικών χρόνων από την Έδεσσα³⁷⁰.

ΣΤΕΦΑΝΙΑ

Τα στεφάνια, που βρέθηκαν στους τάφους των γυναικών³⁷¹, είναι κατασκευασμένα από ποικίλα υλικά. Συνήθως το φυλλοφόρο στέλεχος είναι μολύβδινο, τα φύλλα και οι μίσχοι χάλκινα με επιχρύσωση και οι καρποί πήλινοι επιχρυσωμένοι.

Σε άλλους τάφους βρέθηκαν μόνο πήλινα κομβία ημισφαιρικά με πλαστική κοκκίδωση και ίχνη χρώματος. Σε αυτή την περίπτωση, επειδή αποτελούσαν τμήμα του διακόσμου στεφανιών, που ήταν προσαρτημένος σε μεταλλικά στελέχη, πιθανόν τοποθετήθηκαν στους τάφους ως προσφορά που υποκαθιστούσε τα νεκρικά στεφάνια³⁷².

---

³⁶⁶Πωλογιώργη 1998, 147.

³⁶⁷Παπαποστόλου 1977, 333-334.

³⁶⁸Medeon V, 1976, B 34, 112, εικ. 195.

³⁶⁹Τάφοι 393, 394, 713, 845, 907, 917, 81, 162.

³⁷⁰Χρυσοτόμου 2013 α, 145, 168, 218.

³⁷¹Πήλινες επιχρυσωμένες χάνδρες και χάλκινα επιχρυσωμένα ελάσματα βρέθηκαν στον τάφο 810 με την ανδρική ταφή (**ΠΙΝ. Χ**, τάφος 810).

³⁷²Παλαιολόγου, 2002-2005, 155, υποσ. 41.

Κατά τον 3^ο αι. π.Χ. η θέση των στεφανιών σε σχέση με το σκελετό δείχνει ότι οι νεκρές ενταφιάζονταν στεφανωμένες³⁷³.

Το στεφάνι του τάφου 393 **BE 36271** είναι κατασκευασμένο από ευτελή υλικά, μόλυβδο, πηλό, χαλκό με επιχρύσωση. Χρονολογείται στον 3^ο αι. π.Χ. και ανήκει στον τρίτο τύπο της κατάταξης της Τσιγαρίδα για τα στεφάνια της Μακεδονίας³⁷⁴. Θεωρείται ότι οι απομιμήσεις αυτές των στεφανιών από πολύτιμα μέταλλα ήταν αποκλειστικά ταφικά κτερίσματα λόγω των ευπαθών υλικών από τα οποία ήταν κατασκευασμένα³⁷⁵, όμως ο σκοπός της χρήσης τους στην ταφική πρακτική δεν είναι απόλυτα σαφής. Μπορεί να είχαν αποτροπαϊκό χαρακτήρα ή να συμβόλιζαν τη θέση, κοινωνική ή θρησκευτική του νεκρού, ή ακόμη και να αποτελούσαν εξαρτήματα χαρακτηριστικά της ενδυμασίας των μνημένων σε μυστικιστικές τελετές, όπως τα Ελευσίνια μυστήρια³⁷⁶.

Στον **τάφο 815** του 2^{ου} αι. π.Χ. δεν βρέθηκε ολόκληρο στεφάνι, αλλά χρυσά τρίλοβα φύλλα, τα οποία ίσως ήταν ραμμένα σε υφασμάτινη ταινία. Παρόμοια ευρήματα εντοπίζονται και σε τάφους του 2^{ου} αι. π.Χ. από την Πάτρα³⁷⁷, την Πέλλα³⁷⁸, τη Ρόδο³⁷⁹ και τα Άβδηρα³⁸⁰.

ΣΤΑΛΕΓΓΙΔΕΣ

Οι στλεγγίδες³⁸¹ από παλαιότερους ερευνητές συνδέονταν με το ανδρικό φύλλο και ιδίως με τους αθλητές³⁸².

Οι στλεγγίδες, που βρέθηκαν στις γυναικείες ταφές 323, 362, 394 και έξω από τον τάφο 81, επιβεβαιώνουν ακόμη μια φορά ότι χρησιμοποιούνταν και από γυναίκες³⁸³, αλλά και σε άλλες τελετές σχετικές με τον τάφο και τις ταφικές πρακτικές, όπως η στλεγγίδα του τάφου 81.

Η στλεγγίδα του τάφου 323³⁸⁴ συνδυάζεται με μικρογραφικό μολύβδινο αγγείο με ιδιόμορφο σχήμα, που ίσως είχε σχέση με τον καλλωπισμό³⁸⁵ ή ίσως περιείχε φαρμακευτικό σκεύασμα³⁸⁶.

³⁷³Για τη σημασία του εθίμου της στεφάνωσης Foucart 1873, 35-39, Poland 1909, 510-511.

³⁷⁴Τσιγαρίδα 1993, 1632.

³⁷⁵Τέτοιου είδους στεφάνια έχουν βρεθεί στη Μακεδονία στην Όλυνθο, την Ποτεΐδαια, τη Νέα Μηχανιώνα, το Δερβένι, την Κατερίνη, την Πύδνα, τη Θέρμη, την Ιερισσό, τον Πολύγυρο, τη Νικήσιανη και την Αμφίπολη. Χρονολογούνται στο β' μισό του 4^{ου} και στον 3^ο αι. π.Χ. βλ. Τσιγαρίδα 1993, 1637-1638.

³⁷⁶Tsagarida 2010, 314.

³⁷⁷Παπαποστόλου 1977, 28-291 και 1978, 357.

³⁷⁸Χρυσοστόμου 1983, 217-218, σημ. 3.

³⁷⁹Κανίνα 1994-95, 98, σημ. 5, 114-115, σημ. 58.

³⁸⁰Καλλιντζή 2007, 259-260.

³⁸¹Daremborg – Saglio λήμμα strigilis. Για τη χρήση και την εξέλιξη της στλεγγίδας Γραμμένος – Τιβέριος 1984, 51. Για το ίδιο θέμα Bruneau 1970, 530. Αναλυτική διαπραγμάτευση του θέματος Πωλογιώργη 1988, 124-128.

³⁸²Boardman 1971, 136-137.

³⁸³Κατά τον Παπαποστόλου 1977, 334 η στλεγγίδα ανήκει στα όργανα του γυναικείου καλλωπισμού. Για το θέμα βλ. Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 179, υποσ. 26.

³⁸⁴BE 16656.

³⁸⁵Θέμελης – Τουράτσογλου 1997, 167.

³⁸⁶Krug 2008.

Η στλεγγίδα του τάφου 362³⁸⁷ βρέθηκε μαζί με λύχνο του 2^{ου} αι. π.Χ. Στον τάφο 394 βρέθηκαν τμήματα σιδερένιας στλεγγίδας³⁸⁸. Η ελλιπής διατήρησή της δεν επιτρέπει την αναλυτικότερη περιγραφή και σύγκρισή της με χάλκινα παραδείγματα από άλλες περιοχές. Είναι γεγονός ότι το υλικό κατασκευής των στλεγγίδων του βόρειου νεκροταφείου είναι κατ' εξοχήν ο σίδηρος, ο οποίος έχει υποστεί ισχυρή οξείδωση με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να αποκατασταθεί η αρχική τους μορφή.

ΨΙΜΥΘΙΟ

Σε δύο τάφους 393 και 771 που περιείχαν γυναικείες ταφές, βρέθηκαν πήλινες πυξίδες με καλλυντική ουσία, το γνωστό *ψιμύθιον*. Η εξέταση δειγμάτων έδειξε ότι η λευκή συμπαγής ουσία αποτελούνταν από ανόργανες ενώσεις ανθρακικού μολύβδου, που προέρχονται από χημική επεξεργασία του μολύβδου, υποπροϊόντος του αργύρου³⁸⁹.

Η παρασκευή του ψιμυθίου περιγράφεται από τους αρχαίους συγγραφείς : «*ταῦτά τε δὴ τέχνη γίνεται καὶ ἔτι τό ψιμύθιον. τίθεται γάρ μολυβδος ὑπὲρ ὄζους ἐν πίθοις ἡλίκον πλίνθος. ὅταν δὲ λάβῃ πάχος, λαμβάνει δὲ μάλιστα ἐν ἡμέραις δέκα, τότε ἀνοίγουσιν, εἴτ' ἀποξύνουσιν ὥσπερ ἐύρωτᾷ τίνα ἀπ' αὐτοῦ, καὶ πάλιν, ἕως ἂν καταναλώσωσι. Το δ' ἀποξυόμενον ἐν τριπτῇρι τρίβουσι καὶ ἀφηθοῦσιν ἀεὶ, το δ' ἔσχατον ὑφιστάμενόν ἐστι τό ψιμύθιον.*³⁹⁰» και πολλές φορές επικρίνεται η υπερβολική χρήση του: «*δὲ καταπεπλασμένη ψιμυθίῳ ἔστηκα*»³⁹¹.

Συνηθίζεται η προσφορά ψιμυθίου σε πυξίδες σε τάφους των ελληνιστικών χρόνων³⁹².

ΟΣΤΡΕΑ

Βρέθηκαν στους τάφους 393, 710, 815 και 81³⁹³. Τα θαλάσσια όστρεα, αποτελούν συνηθισμένο ταφικό κτέρισμα. Η τοποθέτησή τους σε τάφους έχει ερμηνευτεί με πολλούς τρόπους, με αποτέλεσμα να έχουν θεωρηθεί υπολείμματα τροφής, παιχνίδια, περίαπτα, σύμβολα της μέλλουσας ζωής ή αποτροπαϊκά αντικείμενα³⁹⁴.

---

³⁸⁷BE 16661.

³⁸⁸BE 16653.

³⁸⁹Για το θέμα βλ. Walteretal. 2006, 289-301.

³⁹⁰Θεόφραστος Περί λίθων, 56 -57.

³⁹¹Αριστοφάνης Εκκλησιάζουσαι 878.

³⁹²Τσιμπίδου – Αυλωνίτη 1985-86, 130.

³⁹³Εντοπίστηκαν και τάφους ανδρών 380, 814, 870, 175 (ΠΠΝ. Χ).

³⁹⁴Bruneau 1970, 529-530, Παπαποστόλου 1977, 326-327, Βοκοτοπούλου 1990, 32, Λιλιμπάκη – Ακαμάτη 1994, 249.

ΑΣΤΡΑΓΑΛΟΙ

Οι αστράγαλοι ήταν ένα από τα δημοφιλή παιχνίδια της αρχαίας Ελλάδας. Οι αρχαίες πηγές παρέχουν αρκετές πληροφορίες για το παιχνίδι³⁹⁵. Ενδεικτικές είναι οι αναφορές στον Όμηρο³⁹⁶, τον Πausανία³⁹⁷, τον Πολυδεύκη³⁹⁸ και τον Πλούταρχο³⁹⁹, που μιλούν για την ενασχόληση παιδιών και γυναικών με αυτό. Στους τάφους γενικά τοποθετούνται φυσικοί αστράγαλοι από οστό προβάτου ή αίγας⁴⁰⁰, αλλά και ομοιώματα από γυαλί και άλλα υλικά⁴⁰¹.

Η πρόσφατη έρευνα μετά το πλήθος των αστραγάλων, που βρέθηκαν σε τάφους ενηλίκων στους Επιζεφύριους Λοκρούς⁴⁰², χωρίς να ακυρώνει τη σύνδεση των αστραγάλων με το παιχνίδι και τους παιδικούς τάφους, διατυπώνει και άλλες ερμηνείες, λόγω της θέσης εύρεσής τους μέσα στους τάφους: οι αστράγαλοι, που βρίσκονται γύρω από τους σκελετούς ενηλίκων και εφήβων σε μεγάλες ποσότητες, πιθανόν να μην έχουν σχέση με το φύλλο και την ηλικία του νεκρού, αλλά να αποτελούν αντικείμενα συμβολικά - αποτροπαϊκά⁴⁰³ ή και ένδειξη κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των ενταφιασμένων ατόμων, αφού συνυπάρχουν με πλούσια κτερίσματα⁴⁰⁴.

Στον τάφο 394 της Δημητριάδας βρέθηκαν φυσικοί αστράγαλοι, ενώ στον 223 από γυαλί.

---

³⁹⁵Schädler 1996, 62-73.

³⁹⁶Ιλιάδα Ψ, 87-88, «ἤματι τῷ ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος νήπιος οὐκ ἐθέλων ἀμφ' ἀστράγαλοισι χολωθείς».

³⁹⁷10. 30. «Πολύγνωτος δὲ κόρας τε ἐστεφανωμένας ἄνθεσι καὶ παιζούσας ἔγραψεν ἀστράγαλοις,»

³⁹⁸Θ 99 και 126.

³⁹⁹Αλκιβιάδης 2.2 «ἔτι δὲ μικρὸς ὢν ἔπαιζεν ἀστράγαλοις ἐν τῷ στενωπῷ»

⁴⁰⁰Ενδεικτικά Reese 1992.

⁴⁰¹Στην Αμαθούνη της Κύπρου βρέθηκαν κατά ομάδες σε τάφους διαφόρων εποχών Reese 1992, 127.

⁴⁰²Αρχαία ελληνική αποικία των Λοκρών στην Κάτω Ιταλία.

⁴⁰³Caré 2013, 93.

⁴⁰⁴Caré 2012, 410- 413

ΠΙΝΑΚΑΣ VIII .ΤΑΦΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ 3ου αι. π.Χ. ΤΥΠΟΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ																			
α / α	μυρ οδοχ είο	λύ χν ος	Ειδ ώλ ιο	νό μισ μα	κάν θαρ ος	πιν άκ ιο	αλά βασ τρο	Σκ υφί διο	πυ ξί δα	σιδερ. μαχαί ρι	κα ρφ ιά	χαλκ. βελό νη	δακ τύλι ος	μολ. πυξί δα	όσ τρ εο	κάτ οπτ ρο	πε ρό νη	κα ρπ ός	κύ λι κα
1 4 7	*	*																*	
1 4 8			*	*															
3 0 4		*			*	*													
3 4 4	*				*						*								
3 8 9							*												
5 7 6	*	*									*		*						
7 0 9		*		*	*														
7 6 5					*														
7 6 8	*					*		*											
7 7 1	*								*										
7 7 9	*	*												*					
8 0 1	*									*	*								
8 0 6					*						*								
8 4 5		*										*							
8 7 7	*			*		*													*
9 1 7	*	*										*							
8 1				*							*		*	*	*				
1 6 1	*	*											*			*	*		
2 1 3					*														
2 1 5	*							*											

ΠΙΝΑΣΑΣ ΙΧ .ΤΑΦΟΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ 2ου αι π.Χ. ΤΥΠΟΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΩΝ																															
α / α	λ ύ χ ν ο ς	α ρ υ τ ή ρ α ς	μ υ ρ ο δ ο χ ε ί ο	π υ ξ ί δ α	α σ κ ό ς	κ ά ν θ α ρ ο ς	π ι ν ά κ ι ο	λ ά γ υ ν ο ς	σ κ υ φ ί δ ι ο	σ κ ύ φ ο ς	σ τ α μ ν . π υ ξ ί δ α	ν ό μ ι σ μ α	α σ τ ρ ά γ α λ ο ι	κ α ρ φ ι ά	σ ι δ . σ τ λ ε γ γ ί δ α	μ ο λ ύ β δ ι ν ο α γ γ ε ί ο	μ α κ ε δ ο ν ι κ ό ς α μ φ ο ρ έ α ς	λ ά γ υ ν ο ς	χ ά λ κ ι ν η σ π ά τ ο υ λ α	μ ο λ . π υ ξ ί δ α	α ν ά γ λ υ φ ο ς σ κ ύ φ ο ς	ο ι ν ο χ ό η	χ ρ υ σ ό π ε ρ ί α π τ ο	χ ά ν δ ρ ε ς	χ ά λ κ ι ν η β ε λ ό ν η	ό σ τ ρ ε ο	π ρ ό χ ο υ ς	φ ύ λ λ α χ ρ υ σ ά	δ ι α κ ο σ μ η τ κ ό έ λ α σ μ α		
223			*	*				*				*	*	*																	
323															*	*															
362	*											*		*	*																
366	*		*	*													*	*	*	*											
587	*	*	*											*			*				*	*	*	*	*						
710	*		*																								*				
784			*											*						*											
798			*				*							*					*		*							*			
809			*				*			*				*																	
815	*		*				*													*				*			*		*		
826	*						*		*					*																	
865	*		*														*														
892			*											*						*	*										
907			*		*	*	*																				*				
74			*					*						*																	
172			*				*														*										
177	*						*							*																	

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ - ΑΝΔΡΙΚΩΝ ΤΑΦΩΝ

Η σύγκριση των γυναικείων ταφών, που παρουσιάστηκαν αναλυτικά στον κατάλογο του τρίτου κεφαλαίου, με το περιεχόμενο των ανδρικών τάφων (ΠΙΝ. X), που αποτελούσε ένα από τα ζητούμενα τα μελέτης, εμφανίζει σε γενικές γραμμές την εικόνα της μη διαφοροποίησης των κτερισμάτων σε σχέση με το φύλο των νεκρών.

Εξετάστηκαν 28 ανδρικοί τάφοι του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Από τα κτερίσματα υπερέχουν τα σκυφίδια με 19 παραδείγματα (60,71 %) και οι λύχνοι με 16 (57,14 %). Ακολουθούν οι κάνθαροι με 11 αγγεία (39,28 %) και τα μυροδοχεία με 9 (32,14 %). Με αριθμούς κάτω από τη δεκάδα εμφανίζονται τα πινάκια (14,28 %), οι οινοχόες (10,71 %) και οι αμφορείς (7,14 %). Πήλινο ειδώλιο βρέθηκε 1. Από τα μεταλλικά αντικείμενα πρώτα σε αριθμό και ποσοστό έρχονται τα νομίσματα (5 – 17,85 %), μετά οι στλεγγίδες, οι χάνδρες και οι χάλκινες βελόνες (3 – 10,71 %), οι χάλκινες πυξίδες με 2 δείγματα (7,14 %), τα σιδερένια καρφιά (3 – 10,71 %) και τέλος 1 σιδερένιο εγχειρίδιο (3,57 %),

Στους 15 ανδρικούς τάφους του 2^{ου} αιώνα π.Χ. πρώτα σε αριθμό είναι τα μυροδοχεία και τα σκυφίδια με 10 αγγεία του κάθε είδους (66,66 %). Έπονται σε αριθμό οι λύχνοι με 9 δείγματα (60 %), οι αρυτήρες με 5 (33,33 %), οι ανάγλυφοι σκύφοι με 3 (20 %), τα πινάκια με 2 (13,33 %), οι αμφορείς με 1 (6,66 %), οι κάνθαροι με 1 (6,66 %). Τα μεταλλικά αντικείμενα, που εντοπίστηκαν στο εσωτερικό των τάφων, είναι περιορισμένα σε αριθμό 1 μολύβδινη πυξίδα, 2 στλεγγίδες, 1 χάλκινο νόμισμα, 1 χάλκινο κάτοπτρο, 1 χάλκινη βελόνη.

Στις 19 γυναικείες ταφές του 3^{ου} αιώνα π.Χ. βρέθηκαν 21 μυροδοχεία, 8 λύχνοι, 12 κάνθαροι, 10 πινάκια, 8 σκυφίδια, 2 πυξίδες, 1 κύλικα τύπου Bolsal, 1 ασκός guttus, 1 ειδώλιο. Στα μεταλλικά ευρήματα συγκαταλέγονται: 4 νομίσματα (21,05 %), 2 μολύβδινες πυξίδες, 3 χάλκινες βελόνες, 1 χάλκινο κάτοπτρο και κοσμήματα (1 αργυρή περόνη, χάλκινοι κρίκοι, σιδερένιο δαχτυλίδι, εξαρτήματα στεφανιού, χάλκινο δαχτυλίδι). Επίσης όστρεα και 1 οστέινο δαχτυλίδι.

Στις 17 γυναικείες ταφές του 2^{ου} αιώνα π.Χ. εντοπίστηκαν 30 μυροδοχεία, 9 λύχνοι, 7 λάγυνοι, 6 πινάκια, 3 πυξίδες, 4 αμφορείς «μακεδονικού» τύπου και 1 οξυπύθμενος, 4 ανάγλυφοι σκύφοι, 1 λήκυθος, 1 αρυτήρας, 1 σταμνοειδής πυξίδα, 1 μικρογραφική πρόχους, 1 κωνική φιάλη. Εκτός αυτών συλλέχθηκαν αστράγαλοι από γυαλί, 2 χάλκινα νομίσματα, 2 στλεγγίδες, 1 μικρό μολύβδινο αγγείο πιθανόν για φύλαξη και διακίνηση φαρμακευτικών ουσιών, 1 χάλκινη σπάτουλα, 5 μολύβδινες πυξίδες, 1 σιδερένιο εγχειρίδιο, και κοσμήματα: χρυσά φύλλα

στεφανιού, χωρίς χοινικίδα, τα οποία ίσως στερεώνονταν σε υφασμάτινη ταινία, χάνδρες και χάλκινος κρίκος. Σε κάποιους τάφους βρέθηκαν όστρεα.

Μετά από την παράθεση των κτερισμάτων των ανδρικών και γυναικείων ταφών, που αποτελούν κλειστα σύνολα με την επιφύλαξη πάντα του τυχαίου του δείγματος παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν βασικές διαφορές στον τύπο των κτερισμάτων.

- Αριθμητικά υπερέχουν τα πήλινα αγγεία.
- Η χρήση ίδιων τύπων αγγείων σε γυναικείες και ανδρικές ταφές αποτελεί ένδειξη ότι τα κτερίσματα σε γενικές γραμμές δεν εξαρτώνται τόσο από το φύλο του νεκρού, όσο από τα ταφικά έθιμα που εφαρμόζονται από τους επιζώντες συγγενείς.
- Είδος πολυτελέστερο θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα αλάβαστρα λίθινα και πήλινα, που βρέθηκαν σε περιορισμένο αριθμό στις γυναικείες ταφές του 3^{ου} αι. π.Χ.
- Μυροδοχεία εντοπίζονται περισσότερα σε γυναικείες ταφές παρά σε ανδρικές, ενώ τα σκυφίδια τοποθετούνται σε μεγαλύτερο αριθμό σε ανδρικούς τάφους.
- Οι λύχνοι, που βρέθηκαν μέσα ή επάνω στους τάφους, ήταν στο μεγαλύτερο ποσοστό χρησιμοποιημένοι και κατά πάσα πιθανότητα χρησίμευαν για το φωτισμό κατά την εκφορά και την ταφή. Τα μη χρησιμοποιημένα παραδείγματα ίσως να χαρακτηρίζονται από κάποιο συμβολισμό⁴⁰⁵.
- Οι κυλινδρικές και η σταμνοειδής πυξίδα βρέθηκαν σε γυναικείες ταφές και μάλλον είχαν να κάνουν με τον καλλωπισμό.
- Οι μολύβδινες και χάλκινες πυξίδες βρέθηκαν σε τάφους και των δύο φύλων και πιθανόν είχαν χρήση φαρμακευτική.
- Οι στλεγγίδες χρησιμοποιούνται και από άνδρες και από γυναίκες.
- Τα νομίσματα, χάλκινα και αργυρά, επιλέγονται ελεύθερα σε κάποιες περιπτώσεις ως αντίτιμα του ναύλου ανδρών και γυναικών προς τον Άδη.
- Τα ειδώλια επίσης δεν ανήκουν αποκλειστικά σε γυναίκες, ούτε αποτελεί δεσμευτική επιλογή η χρήση συγκεκριμένου τύπου.
- Αστράγαλοι βρέθηκαν μόνο σε γυναικείες ταφές και αν αυτό δεν οφείλεται στο τυχαίο δείγμα, που ανασκάφηκε και μελετήθηκε, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τοποθετούνται σε τάφους γυναικών⁴⁰⁶.
- Όστρεα βρέθηκαν σε ταφές και των δύο γενών, όπως και χάλκινες βελόνες.

---

⁴⁰⁵Δρούγου – Τουράτσογλου 1984, 133.

⁴⁰⁶Δρούγου – Τουράτσογλου 1980, 180, Bruneau 1970, 526.

- Κοσμήματα βρέθηκαν περισσότερα σε τάφους γυναικών, χάνδρες, κρίκοι, δαχτυλίδια από μέταλλο και οστό.
- Επιχρυσωμένα εξαρτήματα στεφανιών και σε γυναίκες και σε άνδρες (T.810).
- Όπλα δεν εντοπίστηκαν σε κάποιον από τους τάφους, που εξετάστηκαν. Τα μαχαιρίδια, που βρέθηκαν σε ένα γυναικείο και έναν ανδρικό τάφο, ίσως είχαν σχέση με την ταφή και την προηγούμενη τελετουργία.

ΠΙΝΑΚΑΣ Χ. ΤΑΦΟΙ ΜΕ ΑΝΔΡΙΚΕΣ ΤΑΦΕΣ ΚΑΙ ΚΤΕΡΙΣΜΑΤΑ				
Αριθμός τάφου	Τύπος τάφου	Κτερίσματα	Χρονολόγηση	Ηλικία
149	λακκοειδής	αρυτήρας BE 15814, μολ. πυξίδα BE 16719, μυροδοχείο BE 15635	2 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
243	λακκοειδής	κάνθαρος BE 15873, κάνθαρος BE 15879, λύχνος BE 15835, λάγνος BE 15874, οξυπυθμ. αμφορίσκος BE 15885, μυροδοχείο BE 15862, μυροδοχείο BE 15882	α' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
262		μυροδοχείο BE 15853	α' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
280	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 15739, λύχνος BE 15733, στλεγγίδα BE 16673	μετά τα μέσα του 2 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
380	κτιστός	σκυφίδιο BE 16227, όστρεο Εύρ. 1529, χάλκ. νόμισμα BE 16385, λύχνος BE 16321	2 ^{ος} αι. π.Χ.	50+
420	κεραμοσκεπής καλυβίτης	λύχνος BE 15780	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50+
427		λύχνος BE 15780, λήκυθος BE 15758	2 ^{ος} αι. π.Χ.	50+
430	κεραμοσκεπής καλυβίτης	όστρακα μυροδοχείου BE 15725	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
447	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 15762	β' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
511	κεραμοσκεπής καλυβίτης	σκυφίδιο BE 17338, σκυφίδιο BE 17380, λύχνος BE 17385, σκυφίδιο BE 17359, σκυφίδιο BE 17435, κάνθαρος BE 17432, μυροδοχείο BE 17369, λύχνος BE	α' μισό 2 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50

		17319, σιδ. καρφί BE 17811, εφήλια BE 1786		
515	κεραμοσκεπής καλυβίτης	κάνθαρος BE 17317, πινάκιο BE 17376, οινοχόη BE 17378, λύχνος BE 17318	β' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
547	κεραμοσκεπής καλυβίτης	χαλκ. νόμισμα Κασσάνδρου BE 16619, χάνδρα BE 18016, λύχνος BE 17784, πινάκιο BE 16963	α' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
565	λακκοειδής	λύχνος BE 16943, σιδ. στλεγγίδα εύρ. 2275	α' μισό 3 ^{ου} αι. π.Χ.	50+
581	κεραμοσκεπής καλυβίτης	σκυφίδιο BE 21947, χάλκ. νόμισμα Φωκίδας BE 16574, όστρακα αμφορέα BE 21865, αργυρό νόμισμα Ιστιαίας BE 16576, σκυφίδιο BE 21945	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
605	κεραμοσκεπής καλυβίτης	οινοχόη BE 22003, κάνθαρος BE 22044	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
612	κεραμοσκεπής καλυβίτης	κάνθαρος BE 22452, λύχνος BE 21883, σκυφίδιο BE 21952, σιδερ. στλεγγίδα BE 21016	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
615	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 17354, κάνθαρος BE 17632, σκυφίδιο BE 17351	αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
617	λακκοειδής	αρυτήρας BE 17362, λύχνος BE 17340	β' μισό 2 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
623	λακκοειδής	σκυφίδιο BE 17349, σκυφίδιο BE 17356, σκυφίδιο BE 17346, σκυφίδιο BE 17350, σκυφίδιο BE 17352, κάνθαρος BE 17638, λύχνος BE 17637	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50 +
700	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 18206	α' μισό 2 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
704	λακκοειδής	σκυφίδιο BE 16766, μυροδοχείο BE 16752	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
733	λακκοειδής	κάνθαρος BE 22459, σιδ. στλεγγίδα εύρ. 2817, 4 χάλκ. νομίσματα BE 16558, σιδερ. καρφί BE 18155	με νομίσματα 3 ^{ου} και 2 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
749	λακκοειδής	λύχνος BE 17650	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50 +
773	κεραμοσκεπής καλυβίτης	χάλκ. βελόνη BE 21041, κάνθαρος BE 16542, όστρακα	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50 +

		αγγείου BE 16552,		
786	λακκοειδής	χάλκινα αντικείμενα BE 18094, λύχνος BE 16687, μυροδοχείο BE 16749, σκύφος BE 16710	2 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
800	λακκοειδής	σκύφος BE16872, σκύφος εύρ. 3081, αρυτήρας BE 16873, ανάγλυφος σκύφος BE 16881	2 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
804	λακκοειδής	λύχνος BE 16866, κάνθαρος BE 16828	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50 +
810	λακκοειδής	πήλινες επιχρυσ. χάνδρες BE 18069, ελάσματα χάλκινα επιχρυσωμένα BE 18070, σκυφίδιο BE 16838, σκυφίδιο BE 16802, μυροδοχείο BE 16797	3 ^{ος} αι. π.Χ.	20-35
814	κεραμοσκεπής καλυβίτης	όστρεο BE 16867, γυάλινη χάνδρα BE 18078, λύχνος BE 16829	τέλη 3 ^{ου} – αρχές 2 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
833	λακκοειδής	σιδερ. σπάτουλα BE 18095, λύχνος BE 16291, χάλκινη πυξίδα BE 18099, σιδερ. στλεγγίδα εύρ. 3223, σκύφος BE 16260, βελόνη BE 18110, χάλκινη πυξίδα BE 16694, μικρογραφική χύτρα BE 16300	α' μισό 3ου αι. π.Χ.	20-35
834	λακκοειδής	σιδερένιο αντικείμενο εύρ. 3228, μυροδοχείο BE 16261	Τέλη 2 ^{ου} – αρχές 1 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35
836	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 16242, λύχνος BE 16249	2 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
838	λακκοειδής	αμφορέας BE 16277, στλεγγίδα BE 16650, εφήλιο BE 17863, σιδερένια καρφιά BE 17987, μυροδοχείο BE 16241, λύχνος BE 16250, ανάγλυφος σκύφος BE 16245	β' μισό 2 ^{ου} αι. π.Χ.	20-35

841	κεραμοσκεπής καλυβίτης	σιδερένια καρφιά BE 17913, πήλινο ειδώλιο εύρ. 3260, χάλκινη βελόνη BE 18132, χάλκινο νόμισμα Μακεδόνων BE 16562, όστρακα αγγείου BE 16265, σκυφίδιο BE 16262, χάλκινο αντικείμενο BE 18114	3ος αι. π.Χ.	50 +
842		νόμισμα Λοκρών BE 22643	3 ^{ος} αι. π.Χ.	50 +
848	λακκοειδής	λύχνος BE 16248	3 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
851	κεραμοσκεπής καλυβίτης	μυροδοχείο BE 16395		35-50
857	κεραμοσκεπής καλυβίτης	λύχνος BE 16377, σιδερ. αντικείμενο BE 17943	αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
858	λακκοειδής	οινοχοΐσκη BE 16400, κάνθαρος BE 16415, εφήλια BE 17835, χάλκ. καρφί BE 18003, σκυφίδιο BE 16398, σκυφίδιο BE 16396, σκυφίδιο BE 16399, λύχνος BE 16418	αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
870	κεραμοσκεπής καλυβίτης	πινάκιο BE 16342, σιδερ. μαχαίριδιο BE 17862, όστρεο BE 16349, λύχνος BE 16335	τέλη 4 ^{ου} - αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
882	κεραμοσκεπής καλυβίτης	λεκανίδα BE 16286, μυροδοχείο BE 16370, πινάκιο /16301, κρατήρας BE 16414, λύχνος BE 16375, κάνθαρος BE 16284	τέλη 4 ^{ου} - αρχές 3 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
885	κεραμοσκεπής καλυβίτης	ανάγλυφος σκύφος BE 16294, όστρεο BE 16296, αρυτήρας BE 16305, χάλκ. κάτοπτρο BE 21043, αρυτήρας BE 16306	μέσα 2 ^{ου} αι. π.Χ.	50 +
886	λακκοειδής	εφήλια BE 17819, μυροδοχείο BE 16283	2 ^{ος} αι. π.Χ.	35-50
893	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 16507	τέλη 3 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50
920	λακκοειδής	μυροδοχείο BE 16496, σιδερ. καρφιά BE 17995, σιδερ. καρφιά BE 17993	μετά τα μέσα του 2 ^{ου} αι. π.Χ.	35-50

173	λακκοειδής	σκυφίδιο BE 15530, ομφαλωτό πινάκιο BE 15529, ομφαλωτό πινάκιο BE 15526, σκυφίδιο BE 15530, χάλκινη βελόνη BE 16809, όστρεο BE 15929, σιδ. αντικείμενο BE 16794	2 ^{ος} αι. π.Χ.	20-35
-----	------------	--	--------------------------	-------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ: ΣΥΝΟΨΗ

Τα ανασκαφικά δεδομένα παρουσιάστηκαν και συζητήθηκαν στα προηγούμενα δύο κεφάλαια, όπου παρουσιάστηκαν οι γυναικείες ταφές, τα κτερίσματα και έγινε η σύγκρισή τους με τις ανδρικές ταφές από το ίδιο νεκροταφείο.

Τα ταφικά έθιμα κατά την ύστερη κλασική και ελληνιστική εποχή, σύμφωνα με τους μελετητές, μας πληροφορούν για τις απόψεις των ανθρώπων της εποχής για το θάνατο και τη μεταθανάτια ζωή⁴⁰⁷ και οι τελετές πάνω από τους τάφους μας δίνουν πληροφορίες για την κοινωνία των επιζώντων, που τα εφάρμοζε. Όμως τασύμβολα, που χρησιμοποιήθηκαν στην αρχαιότητα, και δεν συνηθίζεται να χρησιμοποιούνται με παρόμοια μορφή σήμερα, μπορούν να κατανοηθούν μόνον κατά ένα μέρος.

Μια γενική παρατήρηση που ισχύει σύμφωνα με τα υπάρχοντα δεδομένα και μπορεί να διατυπωθεί με κάποια ασφάλεια είναι ότι τα έθιμα δεν ακολουθούν αυστηρούς κανόνες και είναι δυνατόν να δείχνουν με τη χρήση τους στην ταφή ή την κοινωνική θέση του νεκρού ή την ανάγκη των επιζώντων για διαφοροποίηση των προσφορών στο νεκρό ή και την προσωπική προτίμηση σε αντικείμενα, που θα τον συνοδεύσουν στην άλλη ζωή.

Οι ταφικές πρακτικές από την άλλη μπορούν να μας δώσουν ενδείξεις των πεποιθήσεων για το θάνατο. Οι τάφοι αποτελούν κλειστά σύνολα και, στην περίπτωση που οι συνήθειες, που ανιχνεύονται μέσω της έρευνας πεδίου, παρουσιάζουν επαναλαμβανόμενες ενδείξεις, είναι δυνατόν να διατυπωθούν ασφαλείς απόψεις για την οργάνωση της κοινωνίας, την ιστορία, τα εθνογραφικά χαρακτηριστικά μιας πόλης.

Πληροφορίες, λοιπόν, για τα ταφικά έθιμα προσφέρουν τα αρχαιολογικά ευρήματα από ταφικά σύνολα. Ωστόσο, τα ευρήματα από μόνα τους δεν αντανakλούν το εύρος των ταφικών εθίμων στο σύνολό του. Συμπερασματικά, λοιπόν, η εικόνα που έχουμε για αυτά παραμένει περιορισμένη.

Το παρόν κεφάλαιο επικεντρώνεται στη σύνοψη των στοιχείων, που αντλούνται από τα αρχαιολογικά ευρήματα των γυναικείων ταφών της ελληνιστικής εποχής και θα επιχειρηθεί η ερμηνεία τους στα επίπεδα που επισημάνθηκαν και πιο πριν, δηλαδή στο πρακτικό, στο συμβολικό/θρησκευτικό/τελετουργικό και στο κοινωνικό/οικονομικό.

Στο πρακτικό επίπεδο έχουμε τις μαρτυρίες της αρχαίας γραμματείαςόπως επίσης και τα ίδια τα κτερίσματα των τάφων. Ο χαρακτηρισμός των κτερισμάτων ως αποκλειστικά νεκρικών, συμβολικών, καθημερινών ή προσωπικών του νεκρού είναι δύσκολος, γιατί η χρονική

---

⁴⁰⁷Χρυσοστόμου 2013 α, 405 όπου και βιβλιογραφία κυρίως από αρχαίες πόλεις της Μακεδονίας.

απόσταση από την ταφή μέχρι σήμερα είναι πολύ μεγάλη. Η ερμηνεία βασίζεται στη συχνότητα εύρεσης ενός ευρήματος σε σχέση με την αντοχή του στο χρόνο και τη χρήση που πιθανά είχε στην επίγεια ζωή. Όταν ο τάφος βρίσκεται συλημένος ή κατεστραμμένος από μεταγενέστερο η δυσκολία μεγαλώνει. Το ίδιο ισχύει και στις περιπτώσεις που στους τάφους έχουν συντελεστεί περισσότερες της μιας ταφές με μικρή απόσταση μεταξύ τους.

Στο κοινωνικό/οικονομικό επίπεδο αντλούνται πληροφορίες από την ποιότητα και τον πλούτο των κτερισμάτων, όπως και την παραγωγική δραστηριότητα των τοπικών εργαστηρίων.

Σύμφωνα με τα γνωστά ταφικά έθιμα τα ευρήματα των γυναικείων και ανδρικών τάφων είναι αντικείμενα της καθημερινής ζωής (αγγεία, λύχνοι, ειδώλια, αστράγαλοι), όσο και προσωπικά (πυξίδες με ψιμύθιο, κοσμήματα, στλεγγίδες). Όλα όμως, επειδή αποτελούν δώρα προς τους νεκρούς, σίγουρα αποκτούν ένα συμβολικό χαρακτήρα όπως ο οβολός που αποτελούσε το ναύλο για την άλλη ζωή⁴⁰⁸ ή τα επίχρυσα στεφάνια, που βρέθηκαν σε τάφους και των δύο φύλων⁴⁰⁹, και πρέπει να κοσμούσαν την κεφαλή του νεκρού⁴¹⁰.

Τα αγγεία δεν έχουν αποκλειστικά συμβολικό χαρακτήρα. Κάποια από αυτά μπορεί να χρησιμοποιήθηκαν στο τελετουργικό μέρος της ταφής (αλάβαστρα, μυροδοχεία, σκυφίδια) ή να αποτελούν ταφικές συνήθειες της εποχής. Αγγεία πόσεως (κάνθαροι και ανάγλυφοι σκύφοι) και μεταφοράς υγρών (αμφορείς και οينوχόες) συνοδεύουν ταφές και των δύο φύλων. Η Βοκοτοπούλου θεωρεί ότι *«η πανελλήνια πίστη για τη μετά το θάνατο συνέχιση ορισμένων αναγκών των νεκρών συνετέλεσε ώστε να τοποθετούνται μέσα στους τάφους τα σκεύη του πότου»*⁴¹¹.

Τα πήλινα αγγεία του 3^{ου} αι. π.Χ., ιδίως των αρχών του αιώνα έχουν πολλές ομοιότητες με τα αντίστοιχα αττικά, εκείνα του 2ου αι.π.Χ. αποτελούν συνήθη δείγματα της ελληνιστικής «κοινής», όπως αυτή διαμορφώνεται και εξελίσσεται στα μεγάλα κέντρα παραγωγής. Είναι φανερό ότι τα εργαστήρια της Δημητριάδας αφομοιώνουν τις επιδράσεις και δημιουργούν έργα με τοπικά χαρακτηριστικά.

Τα μυροδοχεία στους περισσότερους τάφους είναι τα χαρακτηριστικότερα ελληνιστικά αγγεία και μάλλον αποτελούσαν σκεύη προσφορών, ενώ οι τύποι τους δεν εμφανίζουν σαφείς διαφορές μεταξύ ανδρικών και γυναικείων τάφων. Χρησιμοποιούνταν και μετά τον ενταφιασμό κατά την επίσκεψη των συγγενών στον τάφο κατά την τρίτη, την ένατη, την τριακοστή και την τριακοστή εξηκοστή πέμπτη ημέρα μετά τον θάνατο⁴¹², με τα «Τρίτα», τα «Ένατα»,

---

⁴⁰⁸Garland 1985, 23.

⁴⁰⁹Τα στεφάνια απαντούν σε ανδρικές και γυναικείες ταφές στη Μακεδονία, Βοκοτοπούλου 1998, 29.

⁴¹⁰Garland 1985, 26

⁴¹¹1998, 21.

⁴¹²Garland 1985, 104-105.

την «Τριακάδα» και την «Ενιαύσια»⁴¹³, όπως φαίνεται από την εύρεσή τους πάνω στις καλυπτήριες τάφων.

Πήλινα και λίθινα αλάβαστρα βρέθηκαν σε τάφους γυναικών του 3^{ου} αι. π.Χ. Οι πήλινες πυξίδες επίσης αποτελούν κτερίσματα γυναικείων ταφών στον 3^ο και 2^ο αι. π.Χ. Σιδερένια μαχαίριδια εντοπίστηκαν σε τάφους και των δύο φύλων. Βελόνες συνόδευαν ανδρικές και γυναικείες ταφές γενών και πιθανόν να είχαν σχέση με την ταφική τελετή. Οι στλεγγίδες ήταν σε χρήση από άνδρες και γυναίκες.

Τα νομίσματα δεν αποτελούσαν υποχρεωτικό έθιμο, γιατί επιβάλλονται ως ταφικά κτερίσματα από συνήθειες της εποχής, αλλά ελεύθερη επιλογή των επιζώντων, οι οποίοι έχουν όμως γνώση του ταφικού εθίμου, αφού σε τάφους της ίδιας εποχής άλλοτε υπάρχουν και άλλοτε απουσιάζουν.

Αστράγαλοι εντοπίστηκαν μόνο σε τάφους γυναικών⁴¹⁴.

Η χρήση στηλών ως καλυμμάτων ή δομικού υλικού μεταγενέστερων χρονολογικά τάφων αποδεικνύει την απουσία σχεδιασμού στην τοποθέτηση των τάφων στο χώρο του νεκροταφείου και από αυτό συνάγεται ότι η απουσία σημάτων κατά πάσα πιθανότητα οφείλεται στη συνεχή χρήση του νεκροταφείου για περισσότερες της μιας εποχές⁴¹⁵.

Αν και το δείγμα των τάφων, που εξετάστηκε, είναι μικρό, φαίνεται ότι από την επιλογή των κτερισμάτων στον 3^ο και στο 2^ο αι. π.Χ. αιώνα γενικά επικρατεί τυποποίηση σχημάτων και περιορισμένη ποικιλία. Η παρουσία πλουσιότερων και φτωχότερων σε κτερίσματα ταφικών συνόλων ή εντελώς ακτέριστων τάφων, δικαιολογείται όχι μόνον από την υφιστάμενη διαστρωμάτωση σε κάθε κοινωνία, αλλά και από την ελεύθερη επιλογή των επιζώντων⁴¹⁶.

Ο Παπαποστόλου⁴¹⁷ δίνει θρησκευολογική διάσταση στο θέμα της επιλογής των κτερισμάτων και ερμηνεύει τη διαφορά της κτερίσης από εποχή σε εποχή ανάλογα με το φιλοσοφικό ρεύμα που επικρατεί. Έτσι, με την επικράτηση στον 3^ο αι. π.Χ. των στωικών και επικούρειων φιλοσόφων, που έκαναν τον κόσμο να πιστέψει ότι η ψυχή διαλύεται μετά το θάνατο και άρα ήταν περιττές οι πολλές προσφορές, οι τάφοι στερούνται πολλών και πολυτελών κτερισμάτων. Ενώ, με την επικράτηση στο 2^ο αι. π.Χ. της πλατωνικής φιλοσοφίας, που πίστευε στην αθανασία της ψυχής, ήταν απαραίτητος ο εφοδιασμός των νεκρών με σκεύη και προσωπικά

⁴¹³Ο Λουκιανός σχολιάζει τις φροντίδες των επιζώντων με τις επιτάφιας προσφορές και τις σπονδές: «τρέφονται δὲ ἄρα ταῖς παρ' ἡμῖν χοαῖς καὶ τοῖς καθαριζομένοις ἐπὶ τῶν τάφων· ὥς εἴ τῳ μὴ εἴη καταλελειμμένος ὑπὲρ γῆς φίλος ἢ συγγενής, ἄσιτος οὗτος νεκρὸς καὶ λιμώττων ἐν αὐτοῖς πολιτεύεται.» Περὶ Πένθους, 9.

⁴¹⁴Για το παιχνίδι των αστραγάλων Χιδίρογλου 2012, 498-499.

⁴¹⁵Χρυσοστόμου 2013, 405 και υποσημείωση 319.

⁴¹⁶Η μεταβολή της ποιότητας των κτερισμάτων μετά την κλασική εποχή στην Αθήνα και ιδίως γύρω στο 400 π.Χ. κατά τον Garland δεν σημαίνει απαραίτητα ότι οι επιζώντες δεν ενδιαφέρονται για τη φροντίδα των νεκρών. 1985, 37.

⁴¹⁷1977, 339.

αντικείμενα για την «άλλη» ζωή. Ένδειξη υπέρ της θεωρίας αυτής περί ψυχής στο 2^ο αι. π.Χ. πιθανόν αποτελεί το μυθολογικό θέμα του ανάγλυφου σκύφου BE 16402 του τάφου 865 με τις μεταμορφώσεις των συντρόφων του Οδυσσέα από την Κίρκη⁴¹⁸.

Τέλος, αν θέλαμε να μιλήσουμε επιγραμματικά για τη τοπική κοινωνικοπολιτική και οικονομική κατάσταση του 3^{ου} και 2^{ου} αι. π.Χ., που αποτελεί το πλαίσιο της κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής, είναι σαφές ότι αυτή διαμορφώνεται μέσα από την αλλαγή του γεωπολιτικού τοπίου. Ενώ, τον 3^ο αι. π.Χ., η Δημητριάς κυβερνάται με σταθερότητα από τη δυναστεία των Αντιγονιδών και πολλοί ξένοι κατοικούν στην πόλη, μετατρέποντας την σε ένα κοσμοπολίτικο κέντρο, το 2^ο αι. π.Χ. οι Μακεδόνες χάνουν σταδιακά τον έλεγχο, αφού εμφανίζονται στο προσκήνιο οι Ρωμαίοι, οι οποίοι γίνονται δεκτοί ως ευεργέτες καθώς διακηρύσσουν την απελευθέρωση των τοπικών πληθυσμών από τους Μακεδόνες και επαναδιανέμουν τη γη στους ντόπιους πολίτες. Στις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ. δημιουργείται το Κοινό των Μαγνήτων, το οποίο εισάγει νέα μορφή διακυβέρνησης της Δημητριάδας και ολόκληρης της μαγνητικής χερσονήσου. Οι παλιότερες κόμμες, που συμμετείχαν στην ίδρυση της Δημητριάδας αναφέρονται τώρα ως πόλεις και συμμετέχουν στο Κοινό με αντιπροσώπους τους.

Παρ' όλες τις πολιτικές αυτές αλλαγές, που αναστατώνουν τη ζωή της πόλης και τις διοικητικές δομές, διαπιστώνεται μία συνέχεια στις καθημερινές πρακτικές, που ακολουθεί ο απλός πληθυσμός. Αυτό δείχνει και η κτέριση των τάφων του βόρειου νεκροταφείου με αντικείμενα τα οποία συναντούμε και σε τάφους άλλων περιοχών (Αττική, Μακεδονία, Άργος, Πάτρα, Σάμο, Ρόδο). Μέσα από τα αντικείμενα αυτά προβάλλεται η ιδεολογία των κοινών αντιλήψεων για τη μεταθανάτια ζωή, η οποία οφείλεται μάλλον στην επικράτηση της ελληνιστικής κοινής σε όλες τις εκφάνσεις της καθημερινότητας στον ελληνιστικό κόσμο.

Η θέση της γυναίκας δεν είναι δυνατόν να διαφανεί μέσα από τις ταφικές πρακτικές, που εντοπίζονται στο βόρειο νεκροταφείο. Οι πληροφορίες των πηγών για τις γυναίκες της ελληνιστικής εποχής είναι αναλογικά αφθονότερες από εκείνες των προηγούμενων περιόδων. Όμως οι περισσότερες αναφορές έχουν να κάνουν με επώνυμες γυναίκες βασίλισσες στα μεγάλα βασίλεια της Ανατολής⁴¹⁹. Μπορεί οι ανώνυμες γυναίκες να αποτελούσαν σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της ελληνιστικής πόλης, όμως τα στοιχεία της συμβολής τους ή της διαφοροποίησης του ρόλου τους στην καθημερινή ζωή και την εξέλιξη της ιστορίας είναι πενιχρά. Σε τρεις μόνο επιγραφές του 2^{ου} αι. π.Χ. από τη Δημητριάδα αναφέρονται γυναίκες,

⁴¹⁸Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή στο θέμα του μύθου η ψυχή (Οδυσσέας) αγωνίζεται να ξεφύγει από τον κόσμο της ύλης (Κίρκη) και να επιστρέψει στην πραγματική της πατρίδα, Κεχαγιόγλου 2009, 19, 90.

⁴¹⁹Ξενίδου –Schild 2001, 388-402.

που χρημάτισαν ιέρειες σε ναούς⁴²⁰, ρόλος στο δημόσιο βίο που τους ανήκε ήδη από προηγούμενες ιστορικές περιόδους. Στη γραπτή στήλη της Ηδίστης⁴²¹ εμφανίζεται ο αποκλειστικός ρόλος της δημιουργίας νέων πολιτών μέσα από την τεκνοποίηση⁴²².

Σύμφωνα με τα στοιχεία αυτά μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η ελληνιστική εποχή μετέβαλε μεν το πνεύμα της αρχαϊκής και κλασικής εποχής απέναντι στον πολίτη, το εύρος όμως αυτών των μεταβολών ως προς τη θέση της γυναίκας εξαρτιόνταν από την κοινωνική θέση και τη χώρα⁴²³ ή την πόλη⁴²⁴, όπου ζούσε.

Παρά τις βελτιώσεις, που επέφερε το νέο πνεύμα στη θέση των γυναικών σε νομικό ή οικονομικό επίπεδο κυρίως στις εύπορες κοινωνικές τάξεις, οι γυναίκες που ξεχώρισαν και τιμήθηκαν για την προσφορά τους ήταν μόνο μειοψηφία⁴²⁵. Οι ρόλοι των ανώνυμων γυναικών παρέμειναν παραδοσιακοί «γύναι, γυναιζὶ κόσμον ἢ σιγὴ φέρει»⁴²⁶, αφού οι πεποιθήσεις για τη θέση της γυναίκας «ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος»⁴²⁷ ήταν ισχυρότερες και σταθερότερες από τις όποιες κοινωνικές μεταβολές. _

---

⁴²⁰IG IX, 2, 1122, 1123, 1125.

⁴²¹Αρβανιτόπουλος 1928, 147-149.

⁴²²Mossé 1983, 58.

⁴²³Ξενίδου –Schild 2001, 408 - 409.

⁴²⁴Ξενίδου –Schild 2001, 409 - 410.

⁴²⁵Ξενίδου –Schild 2001, 407.

⁴²⁶Σοφοκλή Αίας, 293.

⁴²⁷Αριστοτέλη Πολιτικά, 1260 α.